ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XI Serie nouă
• 2000 • nr. 1–2

DIN SUMAR:

SORIN M. RĂDULESCU – Plagiatul – „vocaţie" şi „profesie"
MIRCEA MÂCIU – Structuri ale imaginarului
BOGDAN JUNCU – Demersul prospectiv în sociologia politică
OSCAR HOFFMAN – Costurile sociale şi/sau costurile erorilor în procesul tranziţiei în România
MONICA RAŞEEV – Educaţia şi forţa de muncă în condiţiile economiei de piaţă
IOANA PETRE – Atitudini socio-politice şi civice la români în perioada de tranziţie
HORAŢIU RUSU – Elemente de reprezentare şi de internalizare a identităţii socio-culturale în rândul tinerilor în societatea românească
SORIN M. RĂDULESCU – Violenţa familială în România
OCTAVIAN MIHAIL SACHELARIE – Mass-media şi violenţa
ROXANA GABRIELA NICULESCU – Violul ca formă de agresiune şi violenţă împotriva femeii în societatea românească

METODOLOGIA ŞTIINŢELOR SOCIALE; GÂNDIREA SOCIALĂ ŞI POLITICĂ; DIN ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE SOCIOLOGIE; COMENTARII; RECENZII ŞI NOTE DE LECTURĂ; VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Dr. SORIN M. RĂDULESCU, redactor şef; dr. MARIA LARIONESCU, redactor şef adjunct; dr. IANCU FILIPESCU, secretar general de redacție; dr. DAN BANCIU, directorul Institutului de Sociologie; dr. MIHAIL CERNEA, membru corespondent al Academiei Române; dr. MARIA COBIANU-BĂCANU; dr. EMILIAN M. DOBRESCU; dr. IOAN DRĂGAN; IOAN GLODEANU, secretar ştiințific al Institutului de Sociologie; dr. OSCAR HOFFMAN, director adj. al Institutului de Sociologie; dr. MICHEL MAFFESOLI, profesor, Universitatea Paris V; NICOLAE PERPELEA; dr. CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ; membru de onoare al Academiei Române PAUL H. STAHL, director de Studii la École des Hautes Études en Sciences Sociales (Paris).

Redactori: MARIA LAZĂR COLFESCU, MARIANA NICA
Microprocesare şi tehnoredactare text: CRISTIANA TUTUNEA

Redacția: Calea 13 Septembrie, nr. 13, Bucureşti, cod 76117, Căsuța poştală 30, Oficiul 42, Tel.: 337 41 78; 410 38 46/2504, Fax: 337 41 78

Redactor: IOLANDA POVARĂ
Tehnoredactare computerizată: IOLANDA POVARĂ

© Copyright 2001, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, Bucureşti, România
P.O.Box 5-42, RO-76177, Tel. 401-411 90 08; 401-410 32 00, Fax 401-410 39 83
e-mail: edacad@ear.ro
www.ear.ro

P. 837/31

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XI • 2000 • nr. 1–2

SUMAR

SORIN M. RĂDULESCU, Plagiatul – „vocaţie" şi „profesie" 3

CREATIVITATE – MODERNITATE – SCHIMBARE SOCIALĂ

MIRCEA MÂCIU, Structuri ale imaginarului (Scurtă privire sociologică) 9
BOGDAN JUNCU, Demersul prospectiv în sociologia politică 19

PROBLEME SOCIALE ALE TRANZIŢIEI

OSCAR HOFFMAN, Costurile sociale şi/sau costurile erorilor în procesul tranziţiei în România 31
MONICA RAŞEEV, Educaţia şi forţa de muncă în condiţiile economiei de piaţă 37
IOANA PETRE, Atitudini socio-politice şi civice la români în perioada de tranziţie. 47
HORAŢIU RUSU, Elemente de reprezentare şi de internalizare a identităţii socioculturale în rândul tinerilor în societatea românească 55

ANOMIE ŞI VIOLENŢĂ

SORIN M. RĂDULESCU, Violenţa familială în România (analiză de presă) 75
OCTAVIAN MIHAIL SACHELARIE, Mass-media şi violenţa 99
ROXANA-GABRIELA NICULESCU, Violul ca formă de agresiune şi violenţă împotriva femeii în societatea românească. 109

METODOLOGIA ŞTIINŢELOR SOCIALE

PETRUŞ ALEXANDRESCU, Modalităţi de ameliorare a cercetărilor de teren care au la bază sondajul statistic 119
IOAN DURNESCU, Estimarea riscului de recidivă 125

GÂNDIRE SOCIALĂ ŞI POLITICĂ

ŞTEFAN COSTEA, Contribuţia lui Ion Ghica la constituirea sociologiei româneşti 135
ION VLĂDUŢ, Natura, originea şi geneza dreptului în concepţia lui Eugeniu Speranţia. 145

DIN ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE SOCIOLOGIE

DAN BANCIU, IOAN GLODEANU, Activitatea ştiinţifică a Institutului de Sociologie al Academiei Române în anul 1999 153
MARIA COBIANU-BĂCANU, LILY RAIN, OZANA CUCU-OANCEA, Evoluţia fenomenului cultural şi a fenomenului etnic în perioada de tranziţie. 167

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 1–220, Bucureşti, 2000

COMENTARII

IOAN FELICIAN SORAN, Universitarii politehnişti şi „cursul total" 183
MIHAI C. TEODORESCU, *Teodiceea* medicinei şi formele ei 193

RECENZII ŞI NOTE DE LECTURĂ

SORIN M. RĂDULESCU, ANNABELLA ZOLEI, *Sociologia transsexualismului. Evaluări calitative şi studii de caz în România*, Bucureşti, Editura Lumina Lex, 1999 (Dana Sicoe); ELENA COBIANU, *Progresul moral*, Bucureşti, Editura Printech, 1999 (Lily Rain) 203

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

Satul românesc şi integrarea europeană – Simpozion naţional, Bucureşti, 22 martie 2000 (Ozana Cucu-Oancea); *Justiţia, forţele de ordine şi societatea împotriva corupţiei* – Conferinţă regională a ţărilor din Europa Centrală şi de Est, Bucureşti, 30-31 martie, 2000 (Ecaterina Balica, Radu Mitică); *Statutul Comitetului de cercetare în domeniul sociologiei dreptului* (Research Committee on Sociology of Law – RCSL), afiliat Asociaţiei Internaţionale de Sociologie (ISA) (Sorin M. Rădulescu) 209

PLAGIATUL – „VOCAȚIE” ŞI „PROFESIE”[·]

SORIN M. RĂDULESCU

În ultimii ani, plagiatele au devenit o veritabilă plagă a lumii universitare, în baza cărora „iluştri” necunoscuți, dar sârguincioşi „copişti”, dobândesc un prestigiu nemeritat şi titluri universitare uzurpate. Impostori şi leneşi, care n-au fost capabili o viață întreagă măcar să răsfoiască un tratat de specialitate, editat într-o limbă de circulație universală, se dovedesc deosebit de harnici şi iscusiți în a publica, sub semnătură proprie, rezultatul muncii, adeseori de o viață, al celor care au investit mult timp şi eforturi pentru a se documenta.

Pentru a nu contrazice nici în această privință cunoscuta zicală că „tăt Banatu-i fruncea”, fără să-i jignim pe ceilalți bănățeni, un cunoscut „profesor” de la Universitatea din Timişoara, Doru Silviu Luminosu, doctor în sociologie, dovedeşte un apetit, demn de invidiat, de a fura tot ceea ce se poate fura din munca altora. Aflăm, astfel, din cunoscutul săptămânal „Academia Cațavencu” (anul XI, nr. 13, p. 14), care preia ştirea de la revista ieşeană „Timpul”, că dl. profesor, împreună cu un alt domn din aceeaşi branşă, Mihai Gheorghe, *„au tipărit sub numele lor”* cartea *Opinia publică, comunicarea de masă şi propaganda, „care pe ici, pe colo, prin părțile ei esențiale, e translatarea profund neacademică, în propria grădină, a textului, subtextului, contextului şi metatextului unui volum cu acelaşi titlu, publicat de Ion Drăgan”*. Singura „contribuție” a autorilor a fost aceea în a înlocui, printr-o veritabilă *inginerie verbală*, sintagma „societate multilateral dezvoltată”, prezentă în lucrarea semnată de Ion Drăgan, cu cea de „perioadă de tranziție”.

Iată că suntem, astăzi, în măsură să furnizăm încă o dovadă a vocației de plagiator a numitului Doru Silviu Luminosu, care, recidivând, a publicat, în anul 1995, la Editura „Helicon” (Timişoara), de data asta împreună cu Vasile Popa, doctor în drept şi (atenție!) rector al Universității Banatului, lucrarea cu titlul *Sociologie juridică*, care – aşa cum se subliniază în prefață – „*reprezintă o primă etapă a demersului creativ, interpretările personale şi elaborarea unui curs sau tratat de sociologie fiind adevăratul țel al autorilor”*.

În mod real, această „etapă de demers creativ” se dovedeşte a fi (din nou) un plagiat dintre cele mai viclene cu putință, întrucât autorii – fără a menționa pe copertă faptul că au întocmit, de fapt, o antologie de texte – îşi iau precauția

· „**Revista Română de Sociologie**”, serie nouă, anul XI, nr.1-2, p. 3–7, Bucureşti, 2000.

necesară de a menționa pe ultima pagină a lucrării – că *selecția textelor* s-a făcut din mai multe lucrări, fiind consemnată, în acest sens, o bibliografie cvasifictivă formată din 7 cărți ale unor autori români şi 4 cărți semnate de autori străini. În fapt, aşa cum vom demonstra, cele 11 „texte selectate" se reduc doar la 3 lucrări, semnate de Nicolae Popa, Ion Vlăduț şi, în colaborare, de Sorin M. Rădulescu şi Dan Banciu. Nici urmă de text sau autor străin, fără a mai vorbi de ceilalți autori români citați în bibliografie.

În felul acesta, inclusă în *curriculum-ul vitae* al celor doi autori, lucrarea ar putea fi considerată de către necunoscători, ca o contribuție de-a dreptul originală, deşi ea reproduce cuvânt cu cuvânt, virgulă cu virgulă şi notă de subsol cu notă de subsol, munca altora.

Dovada că avem de-a face cu un plagiat şi nu cu o selecție de texte este furnizată şi de titlurile capitolelor sau subcapitolelor „operei" în cauză, care nu coincid decât în puține cazuri cu cele ale textelor originale, aşa cum ar fi firesc dacă ar fi vorba de o antologie. O altă probă, dacă mai este cazul, este înlocuirea unor sintagme depăşite de timp (societate socialistă) cu alte sintagme adecvate vremurilor de astăzi (societate în tranziție) şi eliminarea unor noțiuni care nu se mai poartă în prezent („N. Ceauşescu", „dialectică materialistă", „drept socialist" etc.) În fine, mai este de menționat şi faptul că nici unul din capitolele cărții, care puse cap la cap, dau impresia unei lucrări extrem de laborioase, nu menționează – aşa cum se procedează în alcătuirea de antologii – numele autorului, cel al lucrării selectate, locul şi data apariției. Avem de-a face în acest caz cu o formă de plagiat extrem de *rafinat*, deoarece plagiatorii pot invoca, în apărarea lor, ultima pagină a lucrării, unde sunt menționați, „la grămadă", autorii selectați, dar fără a fi în nici un fel nominalizați în paginile (capitolele şi subcapitolele) lucrării. Putem afirma, în concluzie, că este vorba de o lucrare elaborată, *în comun* (!), ceea ce nu a fost în intenția lor, de patru autori români (Nicolae Popa, Ion Vlăduț, Sorin M. Rădulescu şi Dan Banciu), dar semnată de cei doi plagiatori.

Reproducem în cele ce urmează această „contribuție originală" (a câta oare?) şi, să nu uităm, „creativă" a celor doi „profesori doctori":

(Cap. 1) – *Despre sociologie şi societate* (p. 7-21) – reproduce prelegerea I-a (*Noțiuni generale despre sociologie*, p. 5-7, 14-21, 22-24 şi 27-31) din lucrarea semnată de Nicolae Popa, *Prelegeri de sociologie juridică*, Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Drept, 1983. Faptul că cei doi autori nu au preluat integral prelegerea menționată se datorează faptului că veritabilul autor, date fiind constrângerile fostului regim, a fost nevoit să facă apel la numeroase citate din marxism şi din „opera" lui N. Ceauşescu, care evident, au fost eliminate de cei doi plagiatori;

(Cap. 2) – *Obiectul şi sfera de cuprindere a sociologiei juridice* (p. 22-44) – copiază cuvânt cu cuvânt cap. *Geneza şi evoluția sociologiei juridice* (p. 37-63) din lucrarea prof. Ion Vlăduț, *Introducere în Sociologia juridică*, Bucureşti, Edit. Ministerului de Interne, 1994;

(Cap. 3) – *Definirea şi dezvoltarea sociologiei juridice* (p. 45-60) constituie copia fidelă a cap. *Contribuții la dezvoltarea sociologiei juridice* (p. 63-80) a lucrării semnate tot de Ion Vlăduț;

(Cap. 4) – *Sociologia juridică sau sociologia dreptului* (p. 61-90) reprezintă o „combinație” meșteșugită a unor texte cuprinse în lucrările semnate de Nicolae Popa și Ion Vlăduț, pe care le-am menționat. Astfel, paginile 61-64 din lucrarea plagiatorilor reproduc paginile 63-66 din lucrarea prof. Popa, dar cu două modificări „importante”, similare cu cele semnalate de *Academia Caţavencu.* Dacă Popa sublinia la p. 65 a lucrării sale: *„Evoluția societății noastre socialiste în etapa actuală impune o cercetare atentă....”,* cei doi autori inventivi subliniază, la p. 63 a așa-zisei lor lucrări, că: *„Evoluția societății în tranziție în etapa actuală impune o cercetare atentă....”*. O a doua modificare constă în schimbarea textului original al lucrării semnate de Nicolae Popa (p. 66): *„..actul normativ juridic este un act de decizie, un act de conducere în care se concretizează şi-şi găseşte expresia politica partidului nostru”* (este vorba, evident, de partidul comunist – *subl. ns.)* cu textul de la p. 64 a celor doi autori: *„...actul normativ juridic este un act de decizie, un act de conducere în care se concretizează şi-şi găseşte expresia politica partidului de guvernământ şi a aliaților în Parlament”*.

Același capitol preia la paginile 64-74, textul original (p. 62 și 66-77) redactat de N. Popa, înlocuind noțiunile de *„filosofie marxistă”*, *„raport dialectic complex”* și *„metodologie juridică socialistă”* (prezente în lucrarea lui Popa la p. 67-68) cu cele de *„filosofia dreptului”,”raport complex”* și *„metodologie juridică”*. Sunt omise, evident, din aceste pagini referirile la Marx, Engels și Lenin, menționate abundent în lucrarea semnată de Popa. Apoi, de la p. 74 și până la p. 87, care marchează sfârșitul capitolului, plagiatorii reproduc integral textul elaborat de Ion Vlăduț, la paginile 15-21 și 23-31 ale lucrării sale;

(Cap. 5) – *Începuturile gândirii sociologico-juridice româneşti* (p. 91-113) coincide în totalitate (din punct de vedere al textului și al titlurilor subcapitolelor) cu capitolul *„Momente diacronice în gândirea sociologico-juridică românească”* (p. 81-102) din lucrarea semnată de Ion Vlăduț;

(Cap. 6) – *Societatea şi oportunitatea reglementărilor juridice dintre cetățeni* (p. 114-130) este o reluare exactă a prelegerii III (*Societatea şi activitatea normată. Importanța reglementării juridice a conduitei umane* – p. 93-118) din lucrarea semnată de N. Popa, cei doi autori eliminând pasajele referitoare la „Congresul al IX-lea și al XII-lea al partidului”, „Nicolae Ceauşescu”, „societatea socialistă”, „Marx”, „Engels” etc., care apar în textul original;

(Cap. 7) – *Abordarea sociologică a fenomenelor juridice* (p. 131-146) constituie copia la indigo a capitolului *Fenomenele juridice* (p. 103- 118) a lucrării lui Ion Vlăduț;

(Cap. 8) – *Abordarea sociologică a cadrelor fizice şi social-umane ce definesc realitatea juridică* (p. 147- 163) este preluarea prelegerii a V-a (*Factorii de configurare a dreptului* – p. 157-177) a lucrării lui Popa, cu următoarele schimbări: noțiunea de *„drept socialist”* (prezentă la Popa, p. 164) devine *„drept actual”*, cea de *„viață socială socialistă”* (Popa, p. 164) este modificată în *„viață socială”*, iar cea de *„filosofie materialist dialectică”* (Popa, p. 165) se transformă în *„filosofie a dreptului”*. Și în acest capitol, plagiatorii au avut grijă să „perie”

textul, pentru a-l epura de expresii şi sintagme neconvenabile („Ceauşescu", „materialism dialectic şi istoric", „democraţie socialistă" etc.);

(Cap. 9) – *Abordarea sociologică a principiilor dreptului* (p. 164-179) reprezintă transcrierea sârguincioasă a prelegerii a IV-a (*Principiile dreptului* – p. 121-141) a lucrării semnate de N. Popa. Şi aici, autorii au avut grijă să elimine textele sau sintagmele nepotrivite, înlocuind *„dreptul socialist"* (Popa, p. 121) cu *„dreptul actual", „construcţia socialistă"* (Popa, p. 121) cu *„construcţia actuală"* etc.;

(Cap. 10) – *Abordarea sociologică a normelor juridice* (p. 180-202) este reluarea, cuvânt cu cuvânt, subcapitol de subcapitol a capitolului al V-lea (*Normele juridice în sistemul normelor sociale* – p. 119-141) a lucrării prof. Vlăduţ;

(Cap. 11) – *Aspecte sociologice ale responsabilităţii şi răspunderii juridice* (p. 203-224) copiază în întregime (dar cu o serie de modificări determinate de vigilenţa plagiatorilor faţă de expresiile şi locuţiunile ieşite, astăzi, din uz – „relaţii socialiste", „formarea omului nou", „partid") prelegerea a VII-a (p. 195-210) a lucrării lui N. Popa, contopită (acesta este termenul potrivit) cu paginile 169-180 din lucrarea lui I. Vlăduţ. Trecerea de la un text la altul se face meşteşugit, fără titlu, pentru a da impresia unui capitol unitar;

(Cap. 12) – *Sistemul juridic ca instrument al controlului social* (p. 225-255) preia, din nou, textul scris de I. Vlăduţ – *Cap. VI – Dreptul –instrument al controlului social* (p. 143-169), inclusiv bibliografia indicată de acesta la paginile 176-179;

(Cap. 13) – *Integrarea socială şi fenomenul comportamentului deviant* (p. 256-287), dincolo de faptul că conţine o „eroare" de exprimare (a auzit cineva de *„fenomen al comportamentului"*?), este o copie fidelă a paginilor, în ordine, 20-25, 58-75, 42-45, 38-42, 45-52 şi 54-57 din lucrarea semnată de Sorin M. Rădulescu şi Dan Banciu, *Introducere în sociologia delincvenţei juvenile*, Bucureşti, Edit. Medicală, 1990 (capitolele 1 şi 2). După cum se observă, plagiatorii nu au preluat textul original în mod cursiv, ci l-au „răsucit" în funcţie de modul în care au crezut ei că trebuie tratat acest *„fenomen de comportament"*;

(Cap. 14) şi ultimul – *Aculturaţia juridică* (p. 316-335) este plagiat integral după capitolul *Aculturaţia juridică* (p. 181-200) al lucrării semnate de I. Vlăduţ.

*

Să recapitulăm: în total, cei doi „autori" au plagiat 326 de pagini din trei lucrări (118 din cea a lui N. Popa, 171 din aceea a lui I. Vlăduţ şi 37 din cartea semnată, în colaborare, de S.M. Rădulescu şi D. Banciu), adică aproape tot atâtea pagini cât numără „opera" lor de 335 pagini. Merita oare acest „efort creativ", ştiut fiind că cele trei lucrări se găsesc în biblioteci şi pot fi consultate oricând de cei doritori? Dacă ne gândim la faptul că în baza acestei „creaţii", cei doi plagiatori au primit bani grei şi titluri ştiinţifice prestigioase, răspunsul este uşor de dat.

Întreaga lucrare este o făcătură meşteşugită a unor şarlatani cu tupeu, care-şi arogă un merit din faptul că au dictat dactilografei de unde şi până unde să copieze din cele trei lucrări menţionate. Acest tupeu este şi mai evident prin aceea că au intervenit în textul original, modificându-l numai pentru că nu mai este compatibil cu

realitățile actuale. Nu au cerut acordul autorilor lucrărilor originale sau al editurilor implicate nici pentru (re)publicarea şi nici pentru modificarea acestor lucrări.

Ceea ce merită relevat este faptul că deja cei care nu cunosc ceea ce s-a petrecut au început să-i citeze pe cei doi plagiatori, ca fiind realii autori ai textelor incriminate. Justin Stanca, de exemplu, în lucrarea sa *Sociologie juridică* (Arad, Edit. Concordia, 2000) îi citează pe cei doi nu mai puțin de 11 ori. De unde să ştie dl. Stanca cine sunt veritabilii autori ai cărții pe care o citează? *Magister dixit!*

Și ar mai fi de adăugat ceva important: domnul dr. Vasile Popa, despre care am aflat de curând că este profesor universitar emerit şi rector al Universității Banatului din Timişoara (confirmat prin Ordinul M.E.N. nr. 4167/1996), a publicat, de data aceasta împreună cu alți doi bănățeni, conf. univ. dr. Ion Drăgan (simplă coincidență de nume cu cel plagiat de Doru Luminosu) şi lector univ. drd. Lucian Lăpădat, în anul 1999, la Editura Lumina Lex din Bucureşti, lucrarea cu titlul *Psiho-Sociologie Juridică.* În această lucrare, domnul doctor în drept (!) recidivează, preluând, din nou, de la pagina 105 până la pagina 218, un rezumat al textelor (elaborate de I. Vlăduț, Sorin M. Rădulescu şi Dan Banciu) despre care noi am demonstrat clar că au fost plagiate.

De data aceasta, domnul rector plagiator nici nu se mai osteneşte să citeze sursa originală, pentru că (nu e aşa?) doar domnia sa a fost „creatorul” lor în lucrarea semnată împreună cu dl. Luminosu. Deja ideea de antologie sau selecție de texte a dispărut şi s-a trecut la veritabila „creativitate” cu care eram amenințați în prefața primului volum. Autorul îşi însuşeşte fără scrupule materialul (plagiat) semnat anterior cu Doru Luminosu. Dat fiind că este şi (co)semnatarul primei lucrări, este evident că nu cei doi colaboratori cu care semnează „noua carte” au reiterat plagiatul, ci chiar domnia sa. Nu mai avem nici spațiul, dar nici răbdarea necesară să comparăm din nou textele şi să demonstrăm că avem de-a face, din nou, cu un nou caz de plagiat dintre cele mai ordinare. O poate realiza însă oricine este interesat, studiind lucrarea menționată.

Aşa se prezintă, din păcate, lucrurile într-unul dintre cele mai mari centre universitare din țară, unde, aşa cum am arătat, sfidând pe bănățenii cinstiți, impostorii se folosesc de plagiat ca de un mijloc extrem de eficient pentru a accede la înalte grade universitare şi funcții academice. Împotriva unor asemenea practici, în apărarea adevăraților autori, Asociația Sociologilor din România nu a făcut nimic până acum, deşi cazuri de plagiat au mai existat în domeniul sociologiei. Singura cale de apărare este implicarea într-un proces, care să invoce încălcarea articolului 142 din Legea drepturilor de autor, faptă care se pedepseşte cu închisoarea de la trei luni la trei ani sau cu amendă. Dar cine se încumetă să aleagă această cale? Cât timp irosit, câți nervi, pentru a te confrunta în instanță cu cei la care nu te poți uita decât cu dezgust. Iar dacă persoana respectivă mai este şi doctor în drept, aşa cum este cazul dlui prof. univ. Vasile Popa, este evident că lucrurile se complică.

DEMERSUL PROSPECTIV ÎN SOCIOLOGIA POLITICĂ

BOGDAN JUNCU

Acest studiu tratează una din problemele importante ale sociologiei prospective, rolul teoriei în prognoza politică. Presupozițiile de la care plecăm sunt că prognoza politică reprezintă în fapt o prognoză *sociologică* a cadrelor şi condițiilor sociale ale viitorilor politici posibili şi că, aşa cum vom argumenta mai jos, valoarea demersului prospectiv este condiționată în principal de puterea explicativă a paradigmei de fond şi a teoriei specifice folosite de către cercetător. Înainte de a descrie modelele teoretice cu cea mai mare relevanță pentru prognoza politică, am considerat necesară însă abordarea, într-o secțiune separată, a problemei specificului prognozei sociologice în general şi a celei politice în particular, tocmai pentru a sublinia de ce *teoria de referință* joacă un rol atât de important în demersul prospectiv. Lucrarea trebuie văzută, deci, atât ca o întreprindere cu finalitate metodologică, cât şi ca o pledoarie pentru creşterea rolului teoriei în actul cercetării previzionale.

Înainte de a intra în substanța studiului, se impune definirea clară a ceea ce înțelegem prin **prognoză politică**, care sunt scopurile ei, care este în mod precis domeniul de interes al previziunii politice, la ce rezultate ştiințifice ne putem aştepta de la un astfel de tip de cercetare. Cel mai important aspect care trebuie reliefat aici este că prognoza politică nu vizează *evenimentele* politice (ascensiunea ori decăderea anumitor lideri, „loviturile politice“ de genul dizidențelor ori alianțelor surpriză etc.). Prognoza politică ştiințifică constă în investigarea sociologică a viitorilor posibili ai sistemului social-politic, obiectele prognozei fiind acele fapte sociale posibile (probleme, valori şi ideologii, procese şi structuri sociale) care au relevanță publică/politică. În concordanță cu perspectiva funcționalist-sistemică asupra politicului, vom spune *că prognoza politică vizează identificarea posibilelor evoluții viitoare ale problemelor publice, culturii politice şi regimului politic, urmărind prin aceasta anticiparea stărilor de echilibru sau schimbare ce pot apărea, în anumite condiții specificate, în evoluția unui sistem politic național, regional sau a sistemului mondial.* În esență, cercetarea viitorilor politici presupune estimarea performanței probabile a instituțiilor politice (state, partide, grupuri de interese sau organizații internaționale) pornind de la dinamica

„**Revista Română de Sociologie”,** serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 19–29, Bucureşti, 2000

posibilă a problemelor şi provocărilor sociale interne şi externe. Domeniul de interes este reprezentat deci de interacţiunea bi-univocă dintre problemele publice şi instituţiile politice, interacţiune analizată în contextul său intern şi internaţional; previziunea viitorilor politici presupune astfel două etape de cercetare distincte: una în care se identifică problemele şi cererile ce se vor exercita în anumite condiţii asupra regimului politic şi o alta în care se schiţează principalele scenarii social-politice ce decurg din adoptarea unor decizii/opţiuni politice diferite ca răspuns la aceste provocări.

Pe lângă aspectele strict ştiinţifice ale cercetării previzionale există însă şi un aspect practic, social, care merită o discuţie separată. Aşa cum remarca Ion Ungureanu, sociologia este atât o ştiinţă a raţionalităţii sociale, cât şi un instrument de raţionalizare socială şi politică[1]. Cunoaşterea ştiinţifică a socialului se înscrie în procesul general de raţionalizare specific erei moderne, cercetarea prospectivă fiind una din formele prin care oamenii de ştiinţă contribuie în mod direct la perfecţionarea activităţii instituţiilor sociale şi, astfel, la creşterea calităţii vieţii într-o societate caracterizată de multiplicarea problemelor publice şi de o schimbare socială rapidă. Perspectiva gustiană asupra rolului sociologului în societate (cunoaştere obiectivă dublată de o implicare permanentă în slujba intereselor majore ale naţiunii) apare drept cea mai adecvată reprezentare a locului pe care şi prognoza politică ar trebui să îl ocupe într-o societate aflată în plin proces de modernizare, aşa cum este cea românească. De altfel, societăţile semi-periferice sunt cele care experimentează într-un mod adesea extrem de tensionat fenomenul suprapunerii crizelor de dezvoltare, fapt ce face necesară implicarea specialiştilor sociali şi politici în formularea strategiilor evolutive adecvate şi astfel în construirea raţională a viitorului acestor sisteme. În plus, prognozele sociologice şi criticismul public al comunităţii ştiinţifice pot sensibiliza decidenţii politici la consecinţele neintenţionate (neprognozate) pe termen lung ale opţiunilor lor, foarte frecvent ghidate de interese sectoriale şi de orizonturi scurte de impact. Credem că o atare legitimare socială a cercetării sociologice nu poate fi acuzată de favorizarea unui tip tehnocratic-elitist de regim politic atâta vreme cât strategia alternativă, cea a retragerii (ori eliminării) din politică a omului de ştiinţă, nu face decât să accentueze arbitrariul puterii politice, după cum au demonstrat-o cu prisosinţă experimentele totalitare ale acestui secol.

I. SPECIFICUL PROGNOZEI POLITICE

Tendinţa naturală a oricărui cercetător interesat de explorarea viitorilor posibili ai unui sistem social este, evident, extinderea orizontului de prognoză şi obţinerea unor probabilităţi cât mai înalte pentru diferitele ipoteze prospective

[1] Ion Ungureanu, *Idealuri sociale şi realităţi naţionale. Seriile constitutive ale sociologiei româneşti (1848 - 1918)*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988.

formulate. Spre deosebire de predicțiile şi prognozele din ştiințele naturii, previziunile sociale şi politice nu pot însă aspira la probabilități foarte înalte şi sunt de asemenea limitate în mod inerent la un orizont mediu de timp (20–25 ani). Constrângerile ontologice şi epistemologice care determină această situație pot fi enumerate succint după cum urmează:

a. Legile sociologice sunt de tip statistic, reflectând un determinism social emergent şi multiliniar. Există deci întotdeauna abateri de la regularitățile sociologice, fapt ce împiedică realizarea unor prognoze cu probabilitate maximă (predicții) referitoare la un fapt social viitor.

b. În ştiințele sociale nu există legi istorice universale, ci numai legi sociologice referitoare la determinismul social structural (argument xenopolian reluat de K. Popper). Chiar dacă analiza anumitor secvențe temporale a relevat existența unor regularități tendențiale (creşterea rolului informațiilor culturale în raport cu cele genetice şi creşterea independenței socialului față de biologic, discontinuitatea filogenetică a progresului, creşterea demografică şi a complexității sociale, raționalizarea şi secularizarea relativă a culturii în epoca modernă), acestea constituie legi ideografice realizate post-factum, care nu permit prognoze perfect sigure pe termen lung asupra evoluțiilor sociale viitoare.

c. Procesele decizionale desfăşurate la nivelul elitelor şi liderilor politici reprezintă o variabilă cu o evoluție dificil de anticipat, fapt cu importanță deosebită pentru realizarea prognozelor politice: autonomia acestor decidenți (chiar față de cele mai puternice constrângeri interne sau externe) constituie o limitare fundamentală în proiectarea viitorilor politici.

d. Spre deosebire de tipurile societale anterioare, societatea modernă este caracterizată de schimbarea rapidă a problemelor, culturilor, instituțiilor şi variabilelor externe, astfel încât precizia prognozelor este afectată de apariția frecventă a momentelor de discontinuitate şi a evenimentelor imposibil de prognozat. Spre a da un singur exemplu, autarhia relativă a societăților preindustriale este înlocuită actualmente de o interdependență crescândă; deschiderea externă (economică, politică, culturală) face astfel ca baza empirică pentru realizarea prognozelor să se lărgească considerabil, ajungând să se identifice cu sistemul regional în care societatea analizată este inclusă, ori chiar cu sistemul mondial însuşi.

e. Un ultim argument de natură ontologică se referă la autoîmplinirea/autodistrugerea profețiilor sociale (R. Merton): prognozele sociologice difuzate social şi receptate de actori (ca atare ori distorsionat) se transformă în profeții sociale ce produc restructurări valorice şi acționale în chiar unitățile social-politice supuse analizei, ceea ce duce la confirmarea (sau respingerea) mai rapidă a prognozelor respective. Într-o astfel de situație, activitatea de cercetare devine ea însăşi un factor cauzal în determinismul social-politic, ceea ce afectează precizia prognozelor şi impune folosirea mai degrabă a conceptului de „prospectivă” (G. Berger) decât cel de „prognoză” pentru a desemna activitatea

dublă de investigare ştiinţifică şi construcţie socială a viitorilor posibili. Două exemple tipice de prognoze autoconstructive/autodistructive sunt publicarea şi difuzarea socială a rezultatelor proiecţiilor electorale (acţiuni prohibite în unele sisteme politice – cel puţin în fazele finale ale campaniilor electorale – tocmai datorită acuzaţiei că ar contribui la manipularea opţiunilor politice „autentice") şi, respectiv, publicarea şi difuzarea socială a scenariilor pesimiste neomalthusiene privitoare la viitorul omenirii, scenarii-profeţii care contribuie la introducerea problemelor globale pe agenda politică a statelor şi organizaţiilor internaţionale şi, astfel, la îndepărtarea progresivă de aceşti viitori nondezirabili.

f. Un alt argument ce ţine de actul cunoaşterii sociologice vizează limitele componentei sale empirice. Într-o lume în continuă globalizare, colectarea şi selecţia datelor empirice, relevante pentru domeniul politic, constituie o activitate complexă şi costisitoare, fapt de natură a limita drastic posibilităţile de cercetare şi precizia rezultatelor. A obţine prognoze pe termen mediu (10–25 ani) ori lung (25–50 ani) referitoare la sisteme sociale mari precum naţiunile, blocurile regionale ori sistemul mondial presupune înainte de toate valorificarea unor baze de date detaliate despre evoluţiile trecute şi prezente ale acestora. Incompletitudinea bazei empirice se reflectă astfel în mod direct asupra preciziei şi extensiei temporale a prognozelor. În plus, simpla posesie a datelor relevante nu asigură însă o calitate înaltă a prognozei atâta vreme cât lipsesc capacităţile informatice şi matematice de prelucrare, analiză şi modelare/simulare. Gradul de sofisticare a metodelor de reducere a datelor utilizate pentru evidenţierea şi extrapolarea tendinţelor din seriile empirice, ca şi a instrumentelor matematice de simulare a evoluţiilor dinamice, condiţionează deci la rândul său complexitatea şi precizia ipotezelor previzionale[2].

g. Aspectul metodologic cel mai important în proiectarea cercetării previzionale este constituit însă de selecţia şi utilizarea modelului teoretic cel mai adecvat realităţilor vizate. A folosi un model cu valoare explicativă ridicată poate suplini uneori cu succes lipsa unor date empirice ori limitarea modelelor matematice (cantonate în general în sfera micro-politică), ştiut fiind dealtfel că strategia cultural-interpretativă de explorare a viitorilor posibili dă rezultate comparabile cu cele obţinute prin strategia empiric-predictivă[3].

Problema decisivă în acest context este completitudinea sistemului teoretic utilizat; fragmentarea câmpului cunoaşterii sociologice este din acest punct de vedere un serios obstacol în calea realizării unui demers prospectiv unitar. Conceptualizarea diferită a realităţii social-politice în cadrul diferitelor paradigme sociologice conduce la prognoze diferite, chiar opuse, asupra viitorilor politici posibili. De aceea, considerăm că utilizarea într-o manieră complementară a

[2] Guy Mélard, *Méthodes de prévision à court terme.* Bruxelles, Éditure de l'Université de Bruxelles, 1990.

[3] Sohail Inayatullah, *Deconstructing and reconstructing the future. Predictive, cultural and critical epistemologies*, în „Futures", no. 2, 1990.

tuturor perspectivelor sociologice este o condiție de bază pentru obținerea unor prognoze cu o probabilitate rezonabilă şi extinse pe un orizont mediu de timp. În ciuda limitărilor de natură empirică care pot apărea, există deci o soluție viabilă de îmbunătățire a calității actului previzional: folosirea unor modele teoretice *integrate*, cu o putere explicativă ridicată şi care să permită astfel o mai bună descriere şi explicare a posibilului acțional al societății prezente. În acest fel, şansele de identificare a tipurilor ideale ale viitorilor sociali şi politici posibili cresc, perfecționarea componentei teoretice suplinind eventualele lipsuri ale componentei empirice din proiectul de cercetare. Este evident însă că există o limită metodologică, dincolo de care prognozele prea puțin fundamentate empiric devin simple speculații. Pentru ca prognozele să nu fie profund afectate de lipsa datelor empirice, condiția este ca datele existente să descrie într-o măsură satisfăcătoare dinamica variabilelor fundamentale ale modelului.

În cele ce urmează, vom încerca să sintetizăm principiile paradigmelor sociologice cu relevanță pentru prognoza politică, evidențiind pentru fiecare variabilele/predictorii considerați a avea cea mai mare importanță explicativ-predictivă.

II. MODELE TEORETICE FOLOSITE ÎN PROGNOZA POLITICĂ

1. Paradigma neo-evoluționistă. Dezvoltată în continuarea contribuțiilor evoluționismului clasic (A. Comte, H. Spencer) şi antropologiei culturale neo-evoluționiste (L. White, J. Steward, M. Sahlins şi E. Service), această perspectivă a fost sintetizată de Gerhard şi Jean Lenski în forma unui model sociologic centrat pe relevarea impactului tehnologiei – ca instrument cultural adaptativ – asupra organizării societăților istorice[4].

Cea mai importantă idee a acestei teorii este teza dependenței posibilului acțional al societăților de nivelul lor de dezvoltare tehnologică: tipurile societale existente în istorie se diferențiază înainte de toate prin tehnologia dominantă folosită. Aceasta defineşte limitele potențialului societal (economic, militar, politic ori de altă natură), constituind astfel o variabilă de maximă putere explicativă şi previzională referitoare la setul de alternative evolutive posibile pentru o societate anume. Traseul cauzal al determinismului social primar are, conform acestui model, forma următoare:

Provocări→Tehnologii→Economie→Structuri demografice→Relații şi Instituții Sociale

În virtutea caracterului cumulativ al informațiilor culturale (transmise prin enculturație şi perfecționate progresiv în istorie), societățile au dobândit o putere din ce în ce mai mare asupra mediului natural, reuşind să stăpânească o mare parte

[4] Gerhard şi Jean Lenski, *Human Societies. An Introduction to Macrosociology*, fifth edition, New York, Mc Graw - Hill Book Company, 1987.

a provocărilor acestuia. Problemele cărora sistemele sociale trebuie să le facă față provin însă şi din mediul intern şi intersocietal, competiția şi selecția apărând astfel ca factori structurali ai evoluției speciei umane. În analiza macrosociologică trebuie deci acordată o atenție specială nu numai dezvoltării tehnologice în sine ci şi contextului cultural şi intersocietal în care ea are loc. Această idee s-a dovedit deosebit de fructuoasă în studiile comparative consacrate temei weberiene a afirmării capitalismului în Europa occidentală, aşa cum sunt de exemplu lucrările lui John A. Hall, Daniel Chirot şi Paul Kennedy[5].

În concluzie, paradigma neo-evoluționistă pune accentul pe sesizarea influențelor exercitate de variabilele ecologice (mediul natural şi competiția intersocietală) şi de cele „materiale" (tehnologia, sistemul economic şi populația) asupra culturilor şi instituțiilor social-politice, fără ca prin aceasta rolul informațiilor culturale nontehnologice (valorile, credințele, normele) să fie subestimat. Paradigma următoare abordează problema dinamicii politice într-o manieră specifică, aprofundând şi completând acest model.

2. Paradigma sistemică a politicului se bazează pe ideile prezente în scrierile sociologilor şi antropologilor de inspirație funcționalistă şi sistemică (V. Pareto, B. Malinowski, A.R. Radcliffe Brown, T. Parsons, R.K. Merton) şi a fost formulată explicit în lucrările politologilor D. Easton, K. Deutsch, S. Huntington, G. Almond şi G. Powell Jr.[6]. Principiile teoretice şi metodologice ale acestei paradigme pot fi rezumate astfel:

– Societatea este un sistem deschis finalist, orientat către menținerea stărilor de echilibru intern, ca o condiție esențială a supraviețuirii şi dezvoltării subsistemelor componente.

– Politicul constituie un subsistem specializat în satisfacerea unei cerințe distincte, conducerea macro-socială, având astfel o funcție negentropică. În consecință, analiza trebuie să fie orientată către identificarea constrângerilor şi perturbațiilor din mediul social şi din mediul extern ce tind să genereze diferitele probleme şi cereri politice.

– Diferitele instituții politice (grupurile de interese, partidele politice, structurile statului, organizațiile internaționale) răspund unor cerințe specifice, extinderea acestora determinând o extindere similară a sferei de acțiune şi a specializării instituțiilor. Activitatea acestora din urmă trebuie să fie analizată prin prisma funcțiilor lor constitutive (articularea sau agregarea intereselor, conversia cererilor în politici publice şi implementarea lor, socializarea politică, recrutarea şi

[5] John A. Hall, *Powers and Liberties. The Causes and Consequences of the Rise of the West* Oxford: Basil Blackwell, 1985; Daniel Chirot, *Social Change in the Modern Era*, Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1986 şi Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Random House, New York, 1987.

[6] Cele mai importante sunt fără îndoială lucrările lui David Easton, *The Political System*, New York, Alfred A. Knopf, 1953 şi Karl W. Deutsch, *The Nerves of Government. Models of Political Communication and control*, The Free Press of Glencoe, 1963.

comunicarea politică) şi prin raportare la cererile politice manifeste ce li se adresează.

– Ca sistem cibernetic, sistemul politic deține mecanisme de autoreglare prin intermediul cărora societatea intervine pentru a menține sau dimpotrivă a înlocui elementele funcționale, respectiv disfuncționale, ale regimului. Decalajul (disonanța, dizarmonia) dintre cultura politică a societății civile şi practicile instituționale ale guvernării este factorul ce determină schimbarea politică (autoreglarea pozitivă a sistemului). Evaluarea performanței regimului (ori numai a anumitor structuri ale sale) presupune deci investigarea empirică a dinamicii culturilor politice şi a sistemelor ideologice corespunzătoare.

3. Paradigma conflictului. Având rădăcini în teoria sociologică marxistă şi în teoria paretiană a eterogenității sociale şi circulației elitelor, paradigma conflictualistă a politicului s-a dezvoltat în special ca reacție la tendința funcționalismului clasic de a exagera importanța orientării structurilor sociale şi politice către echilibru şi stabilitate, subliniind dimpotrivă că trăsătura definitorie a vieții social-politice este confruntarea de interese şi lupta pentru putere. Teoriile bazate pe această paradigmă (cum sunt cele elaborate de Charles W. Mills, Ralph Dahrendorf sau Robert A. Dahl[7]) nu sunt la fel de consistente reciproc precum cele care formează seria sistemică, însă pornesc de la o imagine asemănătoare asupra politicului şi de aceea pot fi tratate împreună:

– Puterea este, în această perspectivă, factorul determinant în structurarea relațiilor sociale; a ignora ori a minimaliza importanța fenomenului autorității/puterii, sub toate formele sale (economică, militară, politică), înseamnă a exclude din explicația sociologică o variabilă fundamentală. Cercetarea fenomenelor politice înseamnă a analiza strategiile de acces la funcțiile de putere, interacțiunile generate de procesele de distribuție a autorității şi prestigiului, precum şi dinamica ideologiilor constituite în jurul fenomenului puterii.

– Accesul la mecanismele de exercitare a puterii politice este inegal, pentru că însăşi distribuția socială a resurselor economice şi politice este inegală; trebuie studiat de aceea modul în care diferiții actori sociali şi politici se angajează (cu resurse şi competențe inegale) în lupta pentru dobândirea ori influențarea puterii. Teoria mondialistă (I. Wallerstein) a extins această imagine la totalitatea sistemului mondial, văzut ca o realitate stratificată, în care există permanent posibilitatea revoltei periferiilor împotriva centrului dominator.

– Conflictele sociale constituie sursa principală a schimbării politice; ceea ce trebuie investigat este nu modul în care se realizează ordinea şi echilibrul (stări relativ rare ale sistemului politic), ci mecanismele care determină instabilitatea şi schimbarea politică. Aceasta se poate realiza, prin evaluarea impactului politic al

[7] Charles W. Mills, *The Power Elite*, New York, Oxford University Press, 1956 şi Ralph Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford University Press, Stanford, 1959.

conflictelor generate de stratificarea economică de clasă, de exercitarea neconformă (ilegitimă) a puterii ori de disfuncţiile manifestate în sfera mobilităţii sociale şi politice (creşterea consistenţei de status, încetinirea ori blocarea circulaţiei elitelor).

– Deciziile politice şi politicile publice nu iau forma unor fluxuri decizionale macro-sociale realizate într-o manieră neproblematică, ci sunt rezultanta interacţiunii conflictuale dintre grupurile şi instituţiile politice, dintre mase şi elite, precum şi dintre diferitele elite aflate în competiţie pentru dobândirea controlului asupra structurilor de dominaţie ale statului.

4. Cercetarea evaluativă, aflată oarecum la intersecţia dintre teoria şi „ingineria" politică, realizează parţial ceea ce am considerat a fi condiţia centrală pentru elaborarea de prognoze cât mai complete şi anume unificarea perspectivelor teoretice existente. Spunem parţial deoarece acest tip de evaluare prospectivă operează în special în cadrul paradigmei sistemice şi vizează îndeosebi estimarea eficienţei (impactului) politicilor publice şi programelor politice sectoriale[8]. Evaluarea politică poate fi însă extinsă şi la nivelul întregului regim politic, astfel încât prin estimarea performanţei macropolitice să poată fi identificate disfuncţiile sistemice, zonele de risc şi de instabilitate potenţială. Astfel, poate fi prognozată schimbarea politică sectorială ori generală a instituţiilor politice, nu numai pe termen scurt ci şi mediu.

Măsurarea performanţei politice se poate face în două moduri distincte, complementare: direct, evaluând capacitatea de răspuns a regimului şi capacităţile decizionale ale statului şi, indirect, măsurând stabilitatea regimului prin evaluarea legitimităţii instituţiilor ce îl compun, a statului în special. Evaluarea directă corespunde modului „etic" de analiză (K. Pike), în care se porneşte de la o teorie ştiinţifică (sau un set de teorii în cazul nostru) şi se evaluează regimul politic folosind această grilă teoretică. Evaluarea indirectă poate fi considerată drept o modalitate „emică" de cercetare, care pleacă de la valorile, reprezentările, atitudinile şi comportamentele populaţiei studiate şi formulează concluzii privind performanţa regimului, exclusiv prin prisma reprezentărilor sociale despre aceasta.

a. *Evaluarea directă* presupune în esenţă inventarierea provocărilor externe şi a cererilor politice interne, urmărindu-se modul în care acestea sunt preluate de către regim şi îşi găsesc rezolvarea în politicile statului. Echilibrul sistemului politic este de aşteptat să crească în proporţie directă cu capacitatea de răspuns adaptativ a regimului, cu performanţa sa. Acest tip de demers implică un efort analitic şi de documentare considerabil, dar rezultatele obţinute au un grad înalt de validitate şi o putere de prognoză ridicată. Prin compararea cerinţelor cu activitatea (răspunsul) instituţiilor politice se realizează un tablou detaliat al tensiunilor

[8] A se vedea de exemplu *Handbook of Evaluation Research*, edited by Marcia Guttentag and Elmer L. Struening, Beverly Hills, Sage Publications, 1975 şi *The Politics of Program Evaluation*, edited by Dennis J. Palumbo, Newbury Park, Sage Publications, 1987.

centrale şi marginale, ceea ce permite evaluarea diferitelor componente ale regimului ca funcționale ori disfuncționale. Pot fi astfel schițate şi imagini „esențializate" ale viitorilor posibili şi, presupunând că mijloacele tehnice o permit, chiar simulări dinamice ale evoluțiilor sistemice posibile.

b. *Evaluarea indirectă* presupune măsurarea legitimității şi stabilității regimului, considerând că un regim este performant dacă instituțiile şi acțiunile liderilor săi au „valoare socială" şi beneficiază de sprijinul populației (sau cel puțin al segmentelor cu adevărat active politic). Acest mod emic de analiză are avantajul evitării etichetării externe a regimurilor politice după criterii ce pot varia de la „dezvoltat–subdezvoltat" la „democrat–nedemocrat". Regimul performant este cel ale cărui acțiuni au consimțământul societății, stabilitatea internă fiind deci criteriul sintetic de evaluare. Măsurarea stabilității (ordinii) se poate face utilizând fie indicatori ai participării politice normale, respectiv deviante (absenteismul electoral, actele de nesupunere civică, demonstrațiile şi revoltele, actele de terorism politic, rebeliunile şi revoluțiile), fie indici de opinie publică ai legitimității şi încrederii în instituțiile politice. Când aceşti indicatori iau valori critice, înseamnă că identificarea cu regimul a scăzut datorită slabei sale performanțe politice; în aceste condiții, autoritatea politică se erodează, instabilitatea creşte, iar tendința evolutivă a sistemului este către autoreglare pozitivă (feed-back de schimbare). Modelele de evaluare indirectă produc concluzii apropiate de cele obținute prin metodele analitice ale evaluării directe, ceea ce le conferă atractivitate, îndeosebi dacă luăm în considerare costurile de cercetare mult mai reduse pe care le implică.

Evaluarea macropolitică trebuie să se bazeze pe folosirea complementară a ambelor demersuri, întrucât prin compararea provocărilor şi cerințelor cu instituțiile politice se poate pierde din vedere dinamica legitimității reale a regimului (care uneori poate fi independentă de eficiența rațională a instituțiilor), iar simpla analiză a evoluției legitimității nu ne spune nimic, în ultimă instanță, despre provocările sistemice reale, analiza influențelor concrete ale contextului social şi internațional trebuind astfel a fi realizată prin metoda evaluării directe.

III. DEZVOLTAREA POLITICĂ DREPT MODERNIZARE?

Până acum ne-am ocupat de problema evaluării şi prognozei politice pe termen scurt şi mediu; se pune însă întrebarea dacă prognozele politice nu pot fi elaborate şi pe termen lung, dacă evaluarea nu poate fi extinsă şi pe perioade istorice mai largi. Este îndreptățită, de exemplu, evaluarea regimurilor moderne folosindu-se conceptul de „dezvoltare politică" propus de şcoala „developmentalistă" (J. Coleman, L. Pye, S. Verba, D. Apter, G. Almond şi G. Powell Jr.)? Conform acestei perspective, dezvoltarea politică este sinonimă cu secularizarea culturii politice şi diferențierea structurilor politice, sistemele „sub-dezvoltate"

fiind caracterizate, prin contrast, de existența unui tip tradițional de cultură politică şi de o redusă specializare a instituțiilor politice. Credem însă că această identificare a „dezvoltării" (performanței) politice cu *modernizarea* politică este greşită, după cum este incorectă şi ideea înrudită referitoare la posibilitatea realizării de prognoze politice pe termen lung, pornindu-se de la estimarea gradului de modernizare al unui sistem social-politic. În favoarea poziției pe care o susținem există trei argumente.

În primul rând, spre deosebire de economie, unde (în general) mai mult înseamnă mai bine, în sfera politică „dezvoltarea" instituțională nu înseamnă în mod necesar progres. Creşterea capacităților penetrative (de administrare şi control politic) ale statului modern şi proliferarea birocrației politice pot contribui la deteriorarea performanței politice şi pot fi folosite chiar împotriva societății, precum în regimurile autoritare sau totalitare în care creşterea instituțională înseamnă de fapt accentuarea autonomiei guvernării şi a izolării sale de problemele şi cererile societății civile. În fapt, foarte adesea, descentralizarea activităților birocratice reprezintă cel mai performant răspuns la problema creşterii complexității problemelor publice.

În al doilea rând, dezvoltarea (performanța) nu poate fi identificată cu secularizarea culturii politice, căci instituțiile sociale şi politice îşi dezvoltă întotdeauna o anumită formă de sacralitate generatoare de legitimitate şi autoritate. În plus, existența şi în societatea modernă a provocărilor sistemice şi a incertitudinii asociate acestora face ca procesul de secularizare să aibă un caracter relativ, lăsând deschisă şi pentru viitor calea afirmării valorilor şi comportamentelor „nonraționale", derivate de exemplu din autoritatea harismatică (sau referențialitatea) a liderilor sau inspirate de ideologiile de factură cvasireligioasă.

În fine, concepția developmentalistă implică existența unui progres constant al acțiunilor politice (întrerupt cel mult de episoade scurte de „dezvoltare politică negativă"), ceea ce înseamnă că în raționamentul ştiințific sunt introduse ca premise judecăți ontologice de valoare, care statuează în mod implicit superioritatea sistemelor social-politice moderne. Evidența istorică arată însă că nu se poate vorbi de un progres politic liniar. Pitirim Sorokin arăta, de exemplu, că în întreaga istorie europeană evoluția socială generală are un caracter ciclic: perioadele de pace socială şi politică alternează cu cele de dezordine (într-un raport mediu de 5:1), neexistând o tendință clară către un progres constant al ordinii dar nici către o dezordine perpetuă. Societățile prospere nu au fost scutite de dezordine şi în general nu există societăți mai puțin expuse instabilității[9]. Daniel Chirot a evidențiat, de asemenea, că, dacă evoluția social-politică a societăților pre-moderne stă sub semnul ciclurilor demo-economico-politice,

[9] Pitirim A. Sorokin, *Social and Cultural Dynamics*, Volume 3, Chapter 14; apud. R.A. Dahl, *Modern Political Analysis*, fifth edition, London, Prentice Hall International, 1991, p. 68-69.

acestea dispar în era modernă numai pentru a lăsa locul ciclurilor industrial-politice[10]. În sprijinul acestei idei vine şi observaţia lui Samuel Huntington referitoare la faptul că cel mai important proces macro-politic modern, democratizarea regimurilor, s-a desfăşurat într-o manieră nonliniară, în „fluxuri" şi „refluxuri": primul val al democratizării a cuprins perioada 1828–1926, al doilea anii 1943–1962 iar ultimul perioada de după 1974, între aceste mari fluxuri intervenind perioade de declin a democraţiei[11].

Teza ontologică pe care ar trebui să se bazeze evaluările macro-politice de lung termen este deci că atât „natura umană" (setul de nevoi şi valori ce formează tipul uman specific unei anumite epoci istorice) cât şi provocările societale evoluează neîntrerupt, nefiind fixe şi neavând un traseu predeterminat. Politicul este şi va fi confruntat în permanenţă cu probleme noi şi cu un mediu dinamic, ceea ce exclude posibilitatea menţinerii performanţei politice la cote înalte într-o manieră liniară, iar dovada cea mai bună o reprezintă, aşa cum reiese şi de mai sus, recrudescenţa periodică a dezordinii politice interne şi a conflictelor intersocietale. Desăvârşirea modernizării politice nu poate însemna de aceea realizarea aşa-numitei „dezvoltări politice", incorect identificată cu transformarea şi înlocuirea formelor culturale şi instituţionale de tip tradiţional. Într-un plan mai general, putem conchide de asemenea că ideea de *progres* social sau politic este o noţiune incorectă din punct de vedere emic – adică din punctul de vedere al indivizilor, grupurilor şi comunităţilor contingente istoric – o noţiune ce nu reflectă adecvat realităţile social-politice supuse comparaţiei. Omenirea a cunoscut, datorită activismului imaginaţiei umane şi dezvoltării tehnologice, permanente „revoluţii ale aspiraţiilor", iar provocările sistemice nu au putut fi pe deplin eliminate în ciuda evidentelor progrese din sfera tehnologică (iar uneori chiar datorită lor!). Progresul constituie de aceea, aşa cum a subliniat între alţii şi H.H. Stahl[12], doar o categorie evaluativă externă, folosită de sociologia istorică pentru a compara (şi ierarhiza) dintr-un punct de vedere exterior (etic) tipurile societale reprezentative pentru diferitele etape ale evoluţiei umanităţii, dar şi în această ipostază el trebuie folosit împreună cu corelativul său conceptual, ideea de *regres* istoric şi politic.

[10] D. Chirot, *op. cit.*

[11] Samuel P. Huntington, *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman and London, University of Oklahoma Press, 1991.

[12] Henri H. Stahl, *Teorii şi ipoteze privind sociologia orânduirii tributale*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980.

COSTURILE SOCIALE ŞI (SAU) COSTURILE ERORILOR ÎN PROCESUL TRANZIȚIEI ÎN ROMÂNIA

HOFFMAN OSCAR

Orice schimbare socială implică, alături de unele efecte pozitive posibile, şi unele efecte negative legate nu numai de cei ce suferă direct acțiunile menite a asigura trecerea de la o stare la alta (înlăturarea unor grupuri sociale de la putere, pierderea unor privilegii, înlocuirea unor ierarhii economice sau de altă natură etc.), ci şi de cei ce ar trebui să beneficieze de avantajele noilor stări de lucru. Nu se pot realiza schimbări sociale fără învingerea unor piedici şi greutăți, fără consum de resurse (materiale şi, cu deosebire, umane), fără „dislocări" ce afectează viața oamenilor, fie doar din considerentul că acestea presupun nu numai a crea ceva (adică a promova o altă configurație a situației şi relațiilor umane), dar şi a înlătura ceva ce exista înainte. Definiția dată inovației de J. Schumpeter, ca fiind o „distrugere creatoare", pune astfel în evidență cele două fațete corelate ale schimbărilor în care elementul benefic este prezent (spre deosebire de cele în care se remarcă doar aspectele negative, malefice).

Tranziția prin care trece (ar trebui să treacă) România nu poate fi înțeleasă dacă nu luăm în considerație complementaritatea rezultatelor benefice (ce justifică sensul social al acesteia) şi a celor negative. Aşadar, ***tranziția presupune şi efecte negative, dar nu orice efecte negative ale schimbărilor înseamnă că ne aflăm într-un proces de tranziție***. Tocmai lipsa acestei implicații reciproce (între tranziție şi efectele negative ale schimbării) dorim a fi pusă în discuție.

Din păcate, în analizele făcute uneori procesului de tranziție din România, în dezbaterile politice, se face mereu apel la conceptul de „cost social" în argumentarea, eronată după părerea noastră, că dacă dorim tranziție trebuie, implicit, să acceptăm şi „costurile sociale ale tranziției", fără însă a se demonstra că ceea ce se consideră a fi „cost social al tranziției" exprimă, într-adevăr, un efect negativ inevitabil (necesar) al înfăptuirii unor schimbări benefice cerute (de dorit, preferate) de realizarea acesteia.

Pornim, deci, de ***la necesitatea de a se opera o distincție clară între două tipuri de realități sociale (efecte negative) ale tranziției, şi anume între costurile sociale şi costurile erorilor (neîmplinirilor) legate de tranziție***.

Conceptul de „cost social" nu se referă la o realitate empirică nemijlocită direct observabilă, ci *este un construct teoretic*, cu alte cuvinte este elaborat (sau

„Revista Română de Sociologie", Serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 31–36, Bucureşti, 2000

mai curând, trebuie să fie elaborat) într-un cadru teoretic, pe baza unei *analize de tip diagnoză*. Efectele negative ale tranziției pot fi depistate în mod empiric. Creşterea, de exemplu, a numărului de şomeri este un aspect negativ, căci implică oameni ce nu-şi mai găsesc un mod de valorizare şi valorificare a personalității lor, ce nu mai au asigurate resursele existenței, oameni ce se simt marginalizați, inutili, excluşi etc. Dar considerarea şomajului în calitatea sa de „cost social al tranziției" presupune un alt tip de demers decât cel ce constată (prin cifre sau simple observații) existența oamenilor ce nu-şi găsesc un loc de muncă. Pentru ca şomajul să poată fi desemnat prin conceptul (conceptele sunt termeni elaborați pe cale teoretică şi au o semnificație în „spațiul unei teorii ştiințifice anumite") de „cost social", este necesar *a demonstra* că acesta (şomajul) reprezintă un efect negativ (nedorit, dar necesar a fi acceptat) al înfăptuirii unor schimbări preponderent benefice fără de care tranziția nu poate să se realizeze.

Dar pentru a putea opera această conceptualizare (a converti un fapt empiric – şomajul – într-un termen teoretic construit) este necesar a avea un *model teoretic*, bine elaborat, care să arate clar ce tipuri de schimbări considerăm necesare în înfăptuirea tranziției şi care, realizate, implică (cu un anumit grad de inevitabilitate) şi unele efecte negative.

Esențialul este ca:

1. efectele pozitive ale schimbărilor să depăşească (pe plan societal) pe cele negative, să existe „o raționalitate socială" a măsurilor întreprinse, pentru a nu avea, în locul „distrugerilor creative", o simplă „distrugere sterilă", ce nu aduce nimic benefic oamenilor, căci *costurile fără tranziție* nu pot fi considerate, teoretic, costuri ale tranziției;

2. efectele negative să fie rezultate directe şi relativ inevitabile, ale schimbărilor benefice presupuse de modelul teoretic dezirabil al tranziției şi nu izvorâte din acțiuni ce nu au legătură cu obiectivele stabilite ale tranziției, să exprime deci o *eficacitate socială* (ca raport dintre scopurile urmărite şi rezultatele obținute) în care avem şi „efecte perverse" rezultate din „efectele dezirabile" şi nu doar „perversiuni ale acțiunii umane";

3. efectele negative directe să fie just repartizate pe societate, să existe ***o echitabilă repartiție socială*** a costurilor sociale, împiedicând reproducerea cunoscutului paradox al lui Brooks Harvey (conform căruia beneficiile devin privilegiul unor grupuri, iar costurile sunt suportate de alte grupuri).

Numai făcând o analiză pe (cel puțin) aceste trei criterii am putea discuta în mod corect despre costurile sociale ale tranziției.

Din păcate, o asemenea cercetare nu (prea) se face, vorbindu-se în general despre „costurile sociale ale tranziției", fără a se vedea în ce măsură alături de aceste „costuri" avem şi tranziție, fapt ce a generat unele efecte negative (care, ele însele, nu sunt costuri ale tranziției, ci ale erorilor), cum ar fi:

a. Discreditarea tranziției (în unele categorii ale populației) prin corelarea incorectă, nepermisă a numeroaselor efecte negative ale schimbărilor ce au loc la noi (şomaj, inflație, scăderea nivelului de trai, violențe, dezamăgiri, mari discrepanțe sociale, nesiguranța socială etc.) de teza că „cine acceptă tranziția

trebuie să accepte şi aceste costuri sociale". În fapt, aşa cum vom încerca să arătăm, nu toate aceste efecte negative sunt expresia necesităţii tranziţiei, multe dintre ele neavând nici o legătură cu aceasta, fapt ce creează o imagine greşită a ceea ce ar putea fi (într-adevăr) tranziţia, a ceea ce ar putea oferi aceasta oamenilor. Printr-o distorsionare a imaginii (scopul tranziţiei îşi pierde raţionalitatea socială prin corelarea sa incorectă de mijloace ce nu aduc ceva bun oamenilor) procesul real al tranziţiei poate fi compromis.

b. Justificarea erorilor (şi chiar a incorectitudinilor) unora sub falsul argument „aşa cere tranziţia". Fără a avea un cadru de apreciere (un model teoretic care să arate ce urmărim, în ce scop şi cu ce efecte) ale acţiunilor întreprinse de unii (politicieni, oameni de afaceri etc.), în raport cu ceea ce ar fi necesar şi benefic, orice eroare (nevoită sau chiar voită) poate fi „trecută" la capitolul „costuri sociale" şi, astfel, ea devine justificată, responsabilitatea celor ce o înfăptuiesc devenind nulă.

Putem conchide din acest scurt demers, că:

– Conceptul de „cost social" reprezintă un construct teoretic, un concept menit a da o semnificaţie bine determinată unor categorii de fenomene pe baza unui set coerent şi suficient de criterii care să satisfacă cele două reguli: ***1.*** regula de saturaţie (nici un fenomen ce trebuie considerat „cost social" să nu fie omis din această conceptualizare); ***2.*** regula de excludere (nici un fenomen ce nu poate fi considerat drept „cost social" să nu fie inclus în această conceptualizare).

– Conceptul de „cost social" are o valoare de diagnoză, având o funcţie de cunoaştere evaluativă, fiind în măsură să acorde valoare negativă unor fenomene sociale în măsura în care corespund acelor criterii de construire a conceptului.

– Conceptul de „cost social" exprimă o evaluare a unei practici în raport cu un model teoretic dezirabil (benefic) al schimbărilor urmărite şi, deci, pentru a putea stabili ce este (sau nu este) cost social, se cuvine ca mai înainte să avem elaborat şi explicit formulat un asemenea model a ceea ce ar trebui (ca aspect valorico-normativ) să reprezinte tranziţia. Cu alte cuvinte ar trebui să răspundem la o întrebare fundamentală: *cum am dori (în cadrul unui proces accesibil) să arate România, când vom putea spune că, în linii mari, tranziţia s-a realizat, cum am putea ajunge spre acest obiectiv şi care este, ca element esenţial, scopul (respectiv ce va oferi o asemenea tranziţie pentru oameni).*

Din această perspectivă, oferim următoarele *definiţii de lucru*:

Costurile sociale reprezintă acele efecte negative rezultate direct şi relativ inevitabil din realizarea măsurilor necesare şi benefice ale tranziţiei.

Costurile erorilor reprezintă acele efecte negative rezultate din erorile, nerealizările, inconsecvenţele produse de activitatea umană (unii actori bine identificaţi) în perioada tranziţiei.

Aşadar, care ar fi modelul benefic posibil al tranziţiei (modelele alternative cu diverse grade de accesibilitate şi dezirabilitate) în raport cu care să judecăm costurile sociale şi (sau) costurile erorilor în tranziţie?

Fără a trata pe larg această problemă, menţionăm doar necesitatea de a se lua în consideraţie existenţa a două tipuri de tranziţie, şi anume: ***a.*** tranziţia ce se

desfăşoară în ţările postcomuniste, ce ar trebui să aibă ca scop construirea unei societăţi moderne, care să ofere oamenilor condiţiile unei vieţi prospere, securitate socială şi relaţii bazate pe valorile şi normele conviețuirii şi cooperării umane (solidaritate, ajutor, responsabilitate, egalitate şi libertate, corectitudine şi adevăr etc.), iar ca mijloc înfăptuirea unei economii capitaliste de piaţă, dinamică şi competitivă pe plan mondial, a democraţiei constituţionale, integrării în structurile euroatlantice, condiţii de viaţă tot mai civilizate; ***b.*** tranziţia pe care o cunosc astăzi ţările occidentale avansate, de la societăţi de tip industrial spre cele informatice (postindustriale), centrate pe om (după expresia U.E.).

În acest context, pentru ca evoluţia ţării noastre să urmeze o cale benefică, în care costurile sociale să fie minimizate iar rezultatele pozitive maximizate, se cere *cuplarea* celor două tipuri de tranziţie, adică rezolvarea sarcinilor interne ale tranziţiei cu cele privind contextul internaţional. Schimbările ce pot să-şi găsească justificarea socioumană, şi care ar putea fi corelate cu ceea ce corect am numi costuri sociale, sunt *doar* acelea care ne conduc spre o societate modernă, democrată, cu o viaţă mai bună asigurată oamenilor şi cu o reală competitivitate şi cooperare pe plan mondial.

Se vorbeşte de *restructurare*. Aceasta îşi găseşte justificarea în măsura în care se realizează o economie capabilă să valorifice mai bine resursele noastre (inclusiv cele umane) şi prin aceasta să servească scopul tranziţiei. Închiderile unor întreprinderi pot fi apreciate doar dacă se corelează cu apariţia altora noi, viabile şi cu modernizarea celor existente, ce trebuie menţinute şi consolidate deoarece constituie părţi componente de bază în realizarea tipului de economie pe care dorim a-l realiza (conform modelului elaborat şi practicat). Fără a avea acest model, fără a vedea în ce măsură închiderile unor întreprinderi ne ajută să construim ceva, nu doar să distrugem (în sensul ideii lui Schumpeter, a distrugerii creatoare), este greu a judeca sensul unor măsuri. Şomajul care creşte poate fi considerat ca exprimând un cost social doar dacă rezultă din înfăptuirea cerinţelor tranziţiei. Şomajul însă poate creşte şi în lipsa unui avans real pe calea tranziţiei, fiind doar un efect al stagnării, al blocării tranziţiei, al erorilor şi inconsecvenţelor.

Scăderea nivelului de trai pentru unele categorii ale populaţiei (afectate de şomaj şi de inflaţie) poate fi considerată şi ea un cost social al tranziţiei, cu condiţia să fie o consecinţă directă şi necesară a închiderii unor întreprinderi ce nu îşi mai aveau justificarea economico-socială, a unor măsuri de liberalizare a relaţiilor economice, a modernizărilor tehnologice etc. Dacă aceste cerinţe nu sunt asigurate, înrăutăţirea vieţii oamenilor este doar un cost al erorilor.

S-a vorbit mult de aşa-zisele „terapii de şoc” sau „terapii blânde”. Diferenţa dintre ele nu se referă, simplist, la intervalul de timp în care se fac schimbările, ci la modul efectuării lor. Se poate vorbi de „o masă critică” a costurilor. Experienţa arată că întârzierea tranziţiei şi inconsecvenţele în promovarea acesteia duc la efecte negative mai mari şi mai numeroase decât o urmărire consecventă şi bine concepută. Nu există o singură strategie a tranziţiei, ci căi şi strategii alternative, care se deosebesc între ele în special prin modul în care se concep schimbările, pentru a se maximiza beneficiile şi a se reduce efectele negative. Evident, există

ideologii şi politici diferite ale tranziţiei. Teza, de mult lansată şi care se mai foloseşte, conform căreia ar trebui să fim „pragmatici", nu face decât a ne conduce spre o acţiune empirică, lipsită de o reală orientare şi care poate justifica amatorismul, lipsa de profesionalitate şi erorile.

„Terapia de şoc", concepută pe o gândire şi cunoaştere bine puse la punct, poate crea costuri sociale mai reduse. „Şocul" nu se referă la efectele asupra oamenilor, ci la profunzimea şi ritmul schimbărilor benefice. O asemenea „terapie de şoc" scuteşte societatea de o criză prelungită şi care se acutizează, tocmai prin nesoluţionarea sa. ***Costurile sociale pot fi reduse prin asigurarea securităţii sociale şi nu, în special, prin protecţie socială***.

Securitatea socială implică o politică activă de promovare a schimbărilor benefice care să ofere oamenilor condiţii de muncă şi viaţă încât să nu fie nevoiţi a apela la măsurile de protecţie socială. Realizând efectiv tranziţie, putem crea noi locuri de muncă, mări veniturile populaţiei şi bugetul statului, făcând ca oamenii să nu mai fie nevoiţi să se adreseze societăţii pentru a primi „ajutor".

Protecţia socială are menirea de a oferi ajutor acelor indivizi (grupuri cu grad ridicat de vulnerabilitate) care nu pot să-şi asigure prin mijloace proprii condiţiile minime de trai. Faţă de securitatea socială, ce urmăreşte a preveni efectele negative ale tranziţiei, protecţia socială caută a ajuta pe cei care au fost loviţi de aceste efecte, tratând oamenii doar ca nişte consumatori pasivi.

O bună politică socială este aceea care reuşeşte a reduce costurile sociale prin măsuri de ***prevenire*** sau ***restrângere*** a efectelor negative ale schimbărilor benefice şi evitarea (la maximum) a costurilor erorilor, cu alte cuvinte, politicile sociale ale tranziţiei ar trebui să pună accentul pe securitatea socială şi doar în măsura în care efectele negative sunt inevitabile să apeleze şi la protecţia socială. Este mai uman şi mai eficace ca să eviţi şomajul prin măsuri de stimulare a afacerilor, a creării de locuri de muncă, a subvenţionării unor activităţi productive, decât a plăti indemnizaţii de şomaj sau ajutor unor oameni ce se văd marginalizaţi şi deveniţi inutili societăţii.

Din această perspectivă se cuvine a urmări două perspective, corelate în analiza costurilor sociale: una structurală şi alta la nivel individual.

Tranziţia necesită schimbări structurale ce generează costuri pe ansamblul societăţii: creşterea numărului şomerilor, inflaţie, scăderea nivelului mediu de trai, greutăţi în ajutorarea bolnavilor, handicapaţilor, copiilor, o creştere a delincvenţei etc. Studii de tip macrosocietal sunt utile, căutând a evidenţia gradul de raţionalitate a schimbărilor (anterior tratat). Dar această abordare suferă de o depersonalizare a unei problematici socioumane grave. În „spatele" numărului de şomeri se află vieţi umane individualizate, cu problemele şi chiar tragediile lor specifice. De aceea, analiza structurală macrosocială a costurilor trebuie completată cu una individualizată, personalizată, de tipul studiilor legate de actorii sociali.

Fiecare om are o strategie proprie de acţiune în perioada tranziţiei, cu intenţionalitatea şi motivaţia sa, cu problematica sa particulară de viaţă, cu aşteptările şi disponibilităţile proprii de renunţare.

Analiza macrosocială a costurilor sociale pierde din vedere repartizarea societală a acestora, gradul de echitate în împărțirea pe oameni (grupuri) a beneficiilor şi efectelor negative.

Tranziția aduce grupuri noi ce promovează schimbările şi care beneficiază de avantajele acestora, tot aşa cum pune în evidență grupuri ce caută să blocheze schimbările sau care suferă efectele negative ale acestora. Cum se repartizează aceste situații: o parte din beneficiarii tranziției nu sunt şi cei ce caută a o promova, tot aşa cum „perdanții" nu sunt toți împotriva ei. O bună strategie a tranziției nu se poate mărgini la asigurarea unor raporturi corecte pe plan macrostructural între schimbările benefice şi cele malefice. Ea trebuie să vizeze în mod preconceput şi bine întemeiat şi modul de repartizare societală a acestora.

Problematica psihosocială a costurilor este un aspect esențial al analizei tranziției. Uneori există o discrepanță între sensul macrosocial al unor schimbări şi motivațiile individuale legate de acestea. Democrația poate fi folosită pentru satisfacerea unor interese antisociale (a vota pentru cei ce nu vor să promoveze schimbările benefice), securitatea socială poate deveni argument în lupta contra restructurării economice şi a privatizării, cerința pentru o viață mai bună poate masca o intenționalitate de câştiguri ilicite sau către o viață egoistă, lipsită de valorile cooperării şi solidarității etc.

Costurile sociale şi cele ale erorilor devin astfel mult mai diferențiate. Avem ***costuri simbolice*** (devalorizarea unor activități, valori şi comportamente), *costuri* în general ***intangibile*** (dezamăgire, pierderea motivațiilor avansate, deteriorarea relațiilor umane, orientarea spre mentalități egoiste, axate doar pe cerința de „a avea" şi nu şi pentru „a fi" etc.).

„Victorioşii" şi „perdanții" tranziției, adevărații exponenți a ceea ce, în mod abstract, se înțelege prin „beneficii" şi „costuri", alcătuiesc o nouă configurație a societății românești ce se cere bine cunoscută şi înțeleasă. În acest sens, analizele strict statistice, depersonalizate, nu mai pot fi suficiente. Cei ce suferă ca urmare a efectelor negative ale tranziției (justificate sau nu) nu pot accepta această situație ca urmare a unui „argument" macrosocial („numai aşa poate fi mai bine pentru majoritate").

Costurile tranziției devin o problemă de responsabilitate socială şi de funcționare normală a unui regim într-adevăr democrat, în care majoritatea nu numai că are dreptul să decidă, dar are şi obligația să se preocupe de toți membrii societății. Scopul nu poate justifica mijlocul dacă sunt contrazise valorile pe care acesta (scopul) se construieşte. Politicile sociale devin astfel elemente esențiale ale tranziției, criterii de evaluare a dezirabilității căii alternative urmărite. Dacă tranziția necesită costuri sociale (în sensul real al termenului), atunci acestea trebuie „plătite" cât mai echitabil de întreaga societate.

Societatea ce ar urma să fie realizată în urma tranziției va fi, evident, caracterizată printr-o serie de diferențieri şi inegalități, dar acestea ar trebui să asigure, totuşi, condițiile elementare de viață şi posibilități de competitivitate în care injustiția socială să fie înlăturată prin justa repartiție societală a beneficiilor şi costurilor schimbărilor.

EDUCAȚIA ŞI FORȚA DE MUNCĂ ÎN CONDIȚIILE ECONOMIEI DE PIAȚĂ

MONICA RAŞEEV

Pregătirea, utilizarea eficientă, proiectarea, reconversia, reprezintă doar câteva domenii care definesc problematica forței de muncă în condițiile economiei de piață. Aceasta este de un mare interes nu numai din punctul de vedere al unei abordări teoretice, dar mai cu seamă din punct de vedere practic, în special pentru țările care traversează în prezent o perioadă de tranziție, pentru care caracteristic începe să devină *acest* tip de economie (cea de piață).

Pentru România, aceste probleme sunt extrem de importante şi actuale, mai ales în acest moment al trecerii spre un tip diferit de societate. Aceasta se confirmă dacă avem în vedere şi faptul că recent s-a înființat o Agenție Națională care are ca obiectiv tocmai gestionarea tuturor aspectelor ce țin, printre altele, de proiectarea, folosirea eficientă şi reconversia forței de muncă.

Ne propunem, în cele ce urmează, să prezentăm câteva probleme privind forța de muncă în condițiile economiei de piață aşa cum apar ele în cadrul activităților UNESCO, unde s-au pus bazele unui proiect pe tema „Educație, calificare şi angajare (*employment*)". Acest proiect reprezintă de fapt o sinteză ce are la bază o serie de studii, centrate îndeosebi pe stabilirea corelațiilor posibile între sistemul de pregătire şi forța de muncă în condițiile economiei de piață.

Scopul studiilor de acest tip îl reprezintă, în primul rând, definirea relațiilor de pregătire/calificare – angajare (*employment*) şi sublinierea relevanței pe care abordarea cantitativă (studiile se ocupă mai puțin de latura calitativă) a factorului educațional o are în procesul de angajare.

Problemele privind organizarea, funcționarea şi dezvoltarea acestui sistem precum şi cele privind decizia trebuie în mod necesar să fie corelate cu tendințele istorice, culturale şi economice din fiecare societate.

În proiect se arată că trebuie avute în vedere câteva considerații importante şi anume: distribuția oamenilor pe ocupații nu se bazează exclusiv pe factorul educațional; importanța ce se atribuie fiecărui tip de calificare pentru activitatea productivă, la un moment dat; importanța şi utilitatea educației neinstituționalizate şi a cunoştințelor obținute prin calificare la locul de muncă *(„on-the-job training");* acest tip de educație scapă *planning*-ului educațional, dar trebuie recunoscută ca fiind de o mare importanță.

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 37–46, Bucureşti, 2000

Încă din anii ’50 economiştii (dar nu numai ei) au început să atragă atenţia asupra faptului că dezvoltarea (creşterea producţiei), sursa bunăstării naţionale, nu poate şi nu trebuie să fie explicată în întregime numai pe baza unor criterii pur economice şi că trebuie reconsiderat rolul major al educaţiei. Aceasta implică o serie de consecinţe de importanţă deosebită la nivel macro-economic şi ca urmare au fost demarate numeroase studii de *planning* educaţional.

Orice studiu de *planning* educaţional ar trebui să aibă în vedere cel puţin următoarele elemente: sistemul de *planning* educaţional existent, cu diversele sale niveluri de educaţie şi necesităţile sale umane şi materiale; determinarea şi modernizarea *curriculum*-lui educaţional, în special în domeniul educaţiei tehnice; transferul de pe planul sistemului educaţional pe cel al pieţei muncii; sprijinirea şcolii, a orientării profesionale şi dezvoltarea sistemului informaţional.

În evaluarea sistemului de *planning* educaţional, utilizarea studiilor TER *(Training-Employment Relations)* poate fi utilă pentru abordarea a patru grupe de probleme care privesc: structura sistemului educaţional, dezvoltarea şi stabilirea tipurilor de cursuri şi a cursurilor de pregătire, precum şi a domeniilor de specializare; stabilirea instituţiilor de educaţie pe zone; recrutarea şi pregătirea personalului didactic; stabilirea tipurilor şi domeniilor de pregătire.

Planning-ul educaţional (în sensul de *planning* al sistemului educaţional), în măsura în care nu se autolimitează la perpetuarea tendinţelor din trecut, înseamnă, printre altele, influenţarea structurilor educaţionale şi, potrivit nevoilor, dezvoltarea cu precădere a unui aspect sau a altuia.

Importantă este desprinderea principalelor tendinţe de dezvoltare pentru diverse tipuri de calificare. Ideea de tendinţă trebuie subliniată în mod expres: scopul plannig-ului educaţional nu este de a determina exact numărul de specialişti în diverse domenii de care dezvoltarea unei ţări va avea nevoie în viitor, ci indicarea lui relativă, a ordinului de mărime.

Aceasta este cu atât mai adevărat cu cât *planning*-ul trebuie să se refere la termen lung sau mediu pentru stabilirea de noi domenii de studiu, noi discipline de învăţământ sau noi cursuri de perfecţionare profesională, care în cazul specialiştilor, muncitorilor calificaţi sau tehnicienilor, vor începe să producă primele efecte de-abia după o perioadă de câţiva ani. Aceasta reprezintă, de fapt, o trăsătură specifică sistemului educaţional, concretizată în faptul că „ieşirile” din sistem devin operaţionale într-un context socio-economic, mai mult sau mai puţin diferit faţă de cel iniţial şi separat în timp printr-o perioadă ce variază în funcţie de durata fiecărui ciclu educaţional.

În ceea ce priveşte repartizarea în teritoriu a instituţiilor educaţionale există binecunoscuta dilemă: instituţiile educaţionale şi de pregătire profesională (calificare) trebuie să funcţioneze acolo unde se impune a fi plasată o mare cantitate de forţă de muncă – ceea ce defavorizează în continuare zonele mai puţin dezvoltate – sau invers. Este o problemă de decizie, de strategie la nivel naţional sau/şi regional? Se impune precizarea câtorva consideraţii teoretice cu privire la planificarea educaţională. Planificarea educaţională trebuie să aibă în vedere cel puţin după aspecte şi anume: care sunt tipurile de calificare ce se pot obţine prin

sistemul educațional (la un moment dat); care sunt tipurile de calificare pentru o activitate sau alta.

Calificarea poate fi privită, pe de o parte, din perspectiva individului, iar pe de altă parte, prin prisma cerințelor de calificare ale postului.

Caracterizarea (determinarea) calificării din punctul de vedere al forței de muncă (al individului) este rezultanta însuşirii meseriei şi a abilităților dobândite în timpul procesului de calificare şi a experienței ocupaționale obținute în cadrul unor activități sociale în care acesta a fost cuprins (experiență care ține seama de relația individ-tehnologie şi de relațiile interumane ce se stabilesc la locul de muncă).

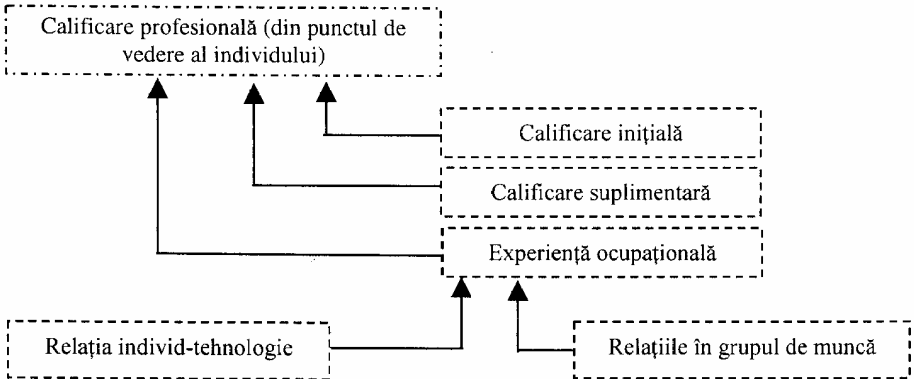

Clasificarea posturilor poate fi făcută în funcție de obiectul muncii, de tehnologia utilizată şi de caracteristicile grupului de muncă. Ea este, în esență, legată de modul de utilizare a tehnologiei şi de formele de organizare a muncii predominante, atât în societate, cât şi în întreprinderi. Clasificarea educațională şi cea ocupațională nu se află totdeauna în situația de concordanță.

Prospectiva în domeniul forței de muncă

Prospectiva în domeniul forței de muncă are, în mod evident, înțelesuri şi roluri specifice într-o economie planificată şi într-o economie de piață. Se poate vorbi de o planificare de orientare, în opoziție cu una directivă sau imperativă, în cazul economiei planificate. În cel de-al doilea caz, planificarea va avea un rol predominant normativ, mai ales în ceea ce priveşte raportul (corelația între pregătire şi angajare).

Unele probleme teoretice şi metodologice ale planificării forței de muncă:

a. problema datelor, a surselor de date, nu numai în ceea ce priveşte cunoaşterea din punct de vedere cantitativ a situației sociale şi economice (nivelurile de pregătire, sectorul de activitate, nivelul şi tipul calificării şi educației), dar şi date privind sistemul educațional, activitățile administrative şi de dezvoltare economică;

b. posibilitatea de a ne baza pe, şi de a formula un anumit număr de idei legate de evoluția diverselor elemente componente relative la previziunile în domeniul forței de muncă;

c. alegerea perioadei pentru care se face previziunea *„n”* ani şi *„t”* – momentul previziunii;

rezultă că: $t + n$ = anul pentru care se face previziunea.

De reținut:

O perioadă de 5 ani (considerată egală cu termen scurt) nu are practic nici o relevanță pentru planificarea sistemului educațional, din moment ce posibilitățile de recrutare a forței de muncă calificată produse prin sistemul educațional sunt determinate de numărul elevilor deja cuprinşi în diferite cicluri şi forme educaționale.

Există dificultăți în a alege o cale între termenul lung (10-15 ani) necesar pentru a influența opțiunile educaționale ale tinerilor şi realizarea unor previziuni economice globale pe o astfel de perioadă (de 10-15 ani), în care intervine hazardul în ceea ce priveşte situația națională şi ceea ce este relevant pentru munca specialistului în planificarea educațională de a cunoaşte şi a lua în considerație implicațiile opțiunilor care-l conduc la alegerea unei alternative sau a alteia.

Proiecția (proiectarea) poate fi definită ca o metodă mecanică ce constă în prelungirea tendințelor din trecut fără nici o intervenție, de exemplu evoluția numărului de ingineri.

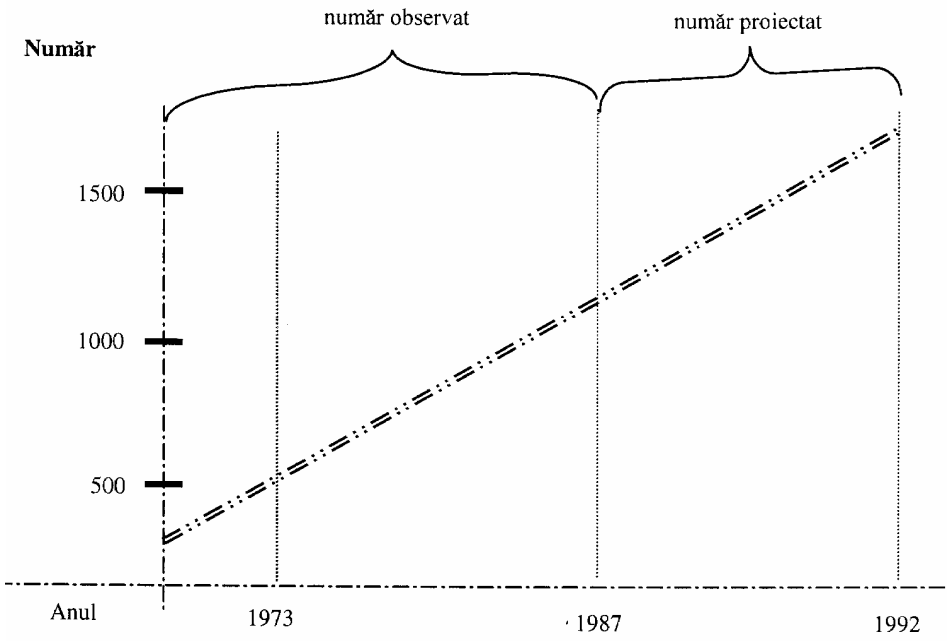

În domeniul previziunii forței de muncă sunt abordate, în afara problemelor legate de stabilirea necesarului de forță de muncă, o serie de metode de analiză precum anchetele de personal, comparațiile internaționale, care pot fi globale (la nivel național) sau parțiale (pe ramuri), metoda explorării tendințelor, metodele cost-beneficiu şi a cererii sociale etc.

Abordarea problemelor privind forța de muncă comportă trei momente esențiale şi anume: ***A.*** stabilirea necesarului; ***B.*** stabilirea resurselor; ***C.*** corelarea necesarului cu resursele.

***A*. Stabilirea necesarului de forță de muncă** comportă la rândul său parcurgerea câtorva etape şi anume:

1. prima etapă se referă la evaluarea globală a producției, ratei de creştere a venitului național, produsului național brut (GNP);

2. a doua etapă cuprinde considerații privind fiecare sector de dezvoltare*;

3. a treia etapă constă în estimarea numărului de angajați cerut de nivelul producției prevăzute pentru anul final al intervalului de timp pentru care se face previziunea. Pentru aceasta, se calculează productivitatea pe sector (producție/om) sau mai bine invers, adică luând în considerație numărul de oameni necesar pentru a realiza o unitate de produs;

Această valoare, înmulțită cu volumul producției din sectorul respectiv (estimat în a doua etapă), va da numărul de muncitori necesar pentru a realiza volumul producției anterior estimat pentru fiecare sector.

Exemplu: pentru a construi 50 m^2 clădire, considerând că media este de 2 muncitori = 25 m^2 pentru fiecare. Sarcina decurgând din planul pentru anul trecut = 1 000 000 m^2 locuințe – deci vor fi necesari 40 000 muncitori;

4. a patra etapă are în vedere estimarea volumului total de forță de muncă necesar pentru a realiza producția unui sector;

Estimarea va trebui făcută pentru fiecare sector precum şi pe ocupații. Pe exemplul anterior, considerându-se o distribuție globală de un inginer la 4 tehnicieni şi 20 de muncitori, distribuirea celor 40 mii de lucrători va fi: 1 600 ingineri, 6 400 tehnicieni şi 32 000 muncitori;

5. a cincea etapă porneşte de la estimarea mai întâi pe sectoare (iar apoi global) a structurii necesarului de forță de muncă, care apoi trebuie convertită în termeni educaționali, la nivelul specialiştilor;

Pentru fiecare ocupație (inginer, tehnician, muncitor) va trebui, de asemenea, să se determine nivelul de calificare necesar fiecărui domeniu. Astfel, pentru un inginer este necesară absolvirea unui institut de învățământ superior specializat în construcții; cei 4 tehnicieni vor trebui să includă: un specialist calificat în topometrie, un desenator şi doi specialişti în structuri, muncitorii calificați vor trebui să aibă certificate care să ateste pregătirea lor profesională;

6. etapa a şasea constă în realizarea estimărilor noilor nevoi de forță de muncă. Aceste noi necesități de forță de muncă calificată sunt date de diferența dintre totalul forței de muncă estimate şi cuantumul celor deja angajați în anul inițial al previziunii, ținând cont de pensionari şi decese – din cei care intră în întreaga perioadă cuprinsă între primul şi ultimul an al previziunii. Aceasta este diferența care reprezintă creşterea forței de muncă pe ocupații şi care va cădea sub incidența preocupărilor sistemului educațional.

* Primele două etape sunt determinate într-o foarte mare măsură de considerente de ordin politic, economic şi social;

$$P_{ijk} = f\left[K \cdot \frac{K_i}{K} \cdot \frac{P_i}{K_i} \cdot \frac{P_{ij}}{P_i} \cdot \frac{P_{ijk}}{P_{ij}} \right] \quad \text{unde:}$$

Pijk = previziunea necesarului de forţă de muncă
Pi = populaţie angajată
k = producţie
i = sector de activitate
j = ocupaţie
k = nivelul şi tipul educaţiei (pregătirii)

$\frac{K_i}{K}$ = structura producţiei pe sectoare (etapa 2)

$\frac{P_i}{K_i}$ = structura populaţiei pe sectoare (etapa 3)

$\frac{P_{ij}}{P_i}$ = structura posturilor pe sectoare (etapa 4)

$\frac{P_{ijk}}{P_{ij}}$ = nivelul şi tipul calificării necesare pentru un post şi un sector dat.

Prezentăm mai jos diagrama previziunii necesarului de forţă de muncă:

DIAGRAMA PREVIZIUNII NECESARULUI FORŢEI DE MUNCĂ

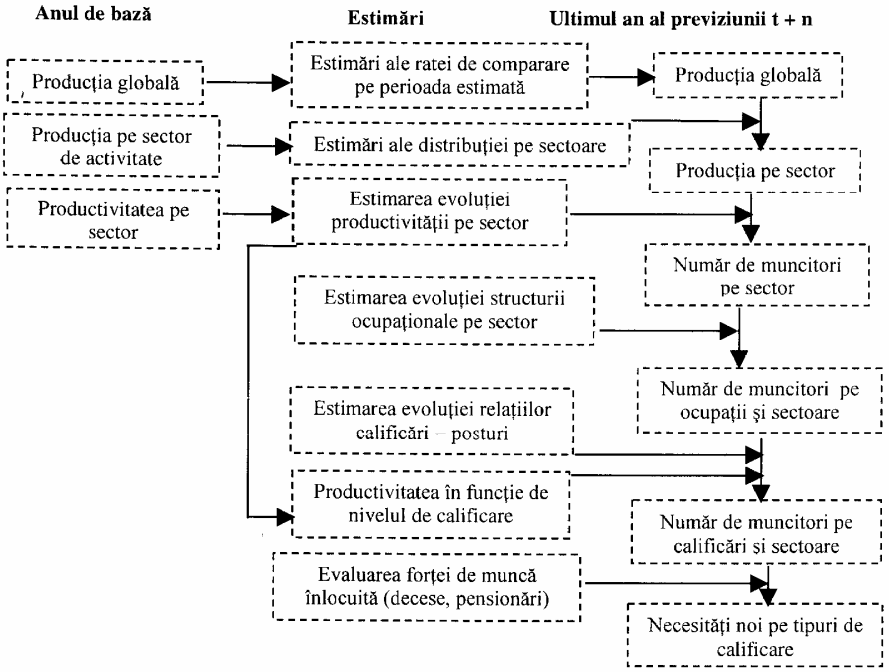
Anul de bază
Estimări
Ultimul an al previziunii t + n
Producţia globală
Producţia pe sector de activitate
Productivitatea pe sector
Estimări ale ratei de comparare pe perioada estimată
Estimări ale distribuţiei pe sectoare
Estimarea evoluţiei productivităţii pe sector
Estimarea evoluţiei structurii ocupaţionale pe sector
Estimarea evoluţiei relaţiilor calificări – posturi
Productivitatea în funcţie de nivelul de calificare
Evaluarea forţei de muncă înlocuită (decese, pensionări)
Producţia globală
Producţia pe sector
Număr de muncitori pe sector
Număr de muncitori pe ocupaţii şi sectoare
Număr de muncitori pe calificări şi sectoare
Necesităţi noi pe tipuri de calificare

B. Resursele de forță de muncă

Aspectul esențial al activității de planificare educațională constă în estimarea numărului (pe niveluri şi domenii) elevilor şi studenților care ies din sistemul educațional în timpul perioadei pe care o are în vedere previziunea:

– pentru previziunile pe termen mediu (5-10 ani), dacă durata studiilor primare este de 6 ani, este necesară numai o estimare simplă a ieşirilor populației cuprinse deja în şcoală;

– pentru previziunile pe termen lung (10-15 ani), trebuie luată în considerație previziunea demografică generală, pe grupe de vârstă.

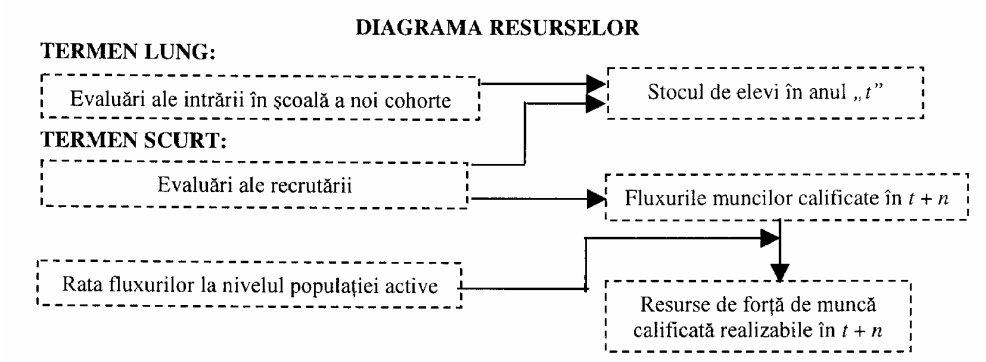
DIAGRAMA RESURSELOR
TERMEN LUNG:
Evaluări ale intrării în şcoală a noi cohorte
Stocul de elevi în anul „t”
TERMEN SCURT:
Evaluări ale recrutării
Fluxurile muncilor calificate în t + n
Rata fluxurilor la nivelul populației active
Resurse de forță de muncă calificată realizabile în t + n

C. Comparația între necesități şi resurse

În ceea ce priveşte raportul dintre necesități şi resurse în domeniul forței de muncă sunt posibile, teoretic, trei situații: oferta şi cererea de forță de muncă se suprapun, atât ca structură, cât şi ca volum; previziunea resurselor poate depăşi cererea; cerințele de forță de muncă nu pot fi acoperite de resursele posibile.

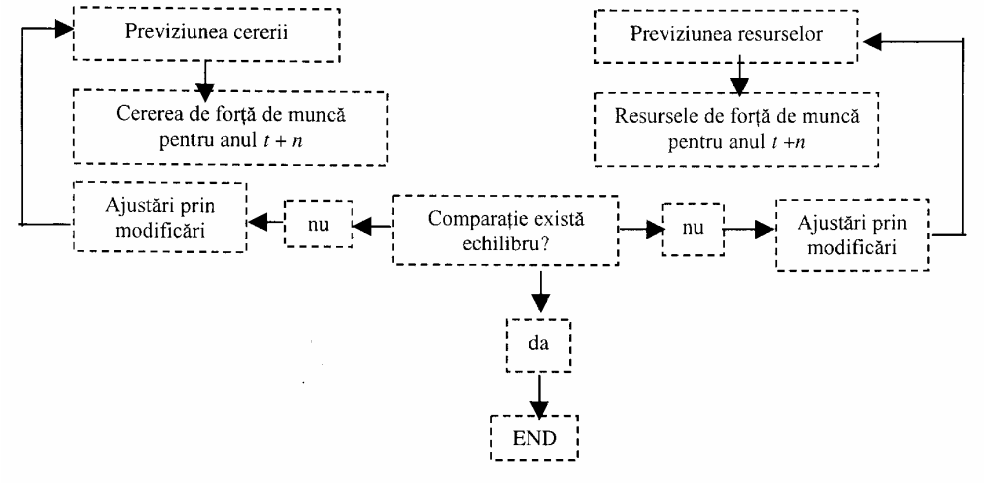

Probleme specifice ale alegerii alternativelor

Dintre acestea, două au fost considerate a fi mai importante:

a. Transpunerea previziunilor de forță de muncă în termeni educaționali; chestiunea pare mai simplă dacă se construieşte o matrice care are pe verticală diferite niveluri de educație şi calificare şi pe orizontală ocupațiile;

Teoretic, pot fi evidențiate cu ajutorul acestei matrice trei tipuri de date: fiecare ocupație poate fi asociată cu unul şi numai unul dintre nivelurile de calificare; nu există nici o calificare specială, pentru nici o ocupație; există o preponderență a unor niveluri de calificare pentru fiecare ocupație.

În realitate, situația (1) se poate întâlni foarte rar; situația (2) nu este practic întâlnită niciodată în realitate.

calificare – ani de studiu / ocupație	6	8	10	12	14	16	TOTAL
inginer	_	_	1	4	15	**80**	100
tehnician (superior)	_	_	_	40	50	**10**	100
tehnician	_	10	15	**60**	10	5	100
muncitor cu calificare superioară	10	30	**45**	10	5	_	100
muncitor calificat	25	**65**	5	5	_	_	100
muncitor necalificat	**80**	15	5	_	_	_	100

Aşa cum arată diagrama, se poate observa că deşi există (sau poate exista) un anumit nivel de calificare pentru fiecare loc de muncă, acesta nu este exclusiv.

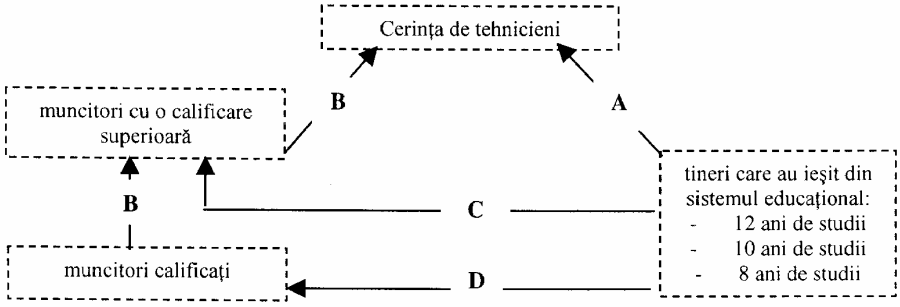

b. **Mobilitatea ocupațională**

Forța de muncă nou angajată poate proveni fie din cei care au ieşit din sistemul educațional, fie au venit din alte posturi existente. Mobilitatea ocupațională poate fi considerată ca unul dintre factorii de diferențiere în nivelul de calificare din matricea de mai sus. Se poate considera exemplul tehnicienilor, de pildă.

Pentru planificarea forței de muncă, precum şi a educației (adică a necesarului de forță de muncă şi educație) este foarte important să ştim care este raportul dintre recrutarea directă (A) şi recrutarea prin mobilitate (B) pentru fiecare

ocupație. Posturile vacante vor fi ocupate prin recrutare directă (C, D) sau mobilitate (B).

Balanța mişcărilor care afectează numărul personalului pe ocupații în perioada (t, $t + n$), poate fi scrisă sub forma:

$$e_{t+n} = e_t - d + (R - C) + (e_p - s_p) + (i_m - e_m) + f$$ unde:

e_t = numărul angajaților pentru ocupația dată la data (t);
d = decese în perioada considerată;
c = numărul celor care şi-au încetat activitatea în perioada dată;
r = numărul celor care şi-au întrerupt activitatea în perioada considerată;
e_p = intrări în ocupația considerată din alte ocupații;
s_p = ieşiri din concepția considerată spre alte ocupații;
i_m = intrări în ocupația dată din străinătate (imigrație);
e_m = ieşiri din ocupația dată în străinătate (emigrație);
f = intrări în ocupația considerată din sistemul de educație şi calificare.

Cu alte cuvinte, numărul celor cuprinşi în ocupația considerată la dată (t + n) este egal cu numărul în ocupație la data *(t),* mai puțin decesele din perioada (t, t + n), cu luarea în considerație a balanței retragerilor (pensionărilor) şi întreruperilor (r – c), a mobilității ocupaționale ($e_p - s_p$), a migrației ($i_m - e_m$) şi a intrărilor din sistemul educațional (f).

Modelul propus de studiile elaborate sub egida UNESCO reprezintă o posibilă cale de evaluare a necesarului de educație şi calificare, pe un anumit orizont de timp şi în condițiile existenței unei economii de piață.

Educația, pregătirea profesională, sunt prin excelență domenii în care rezultatele sunt observabile doar în timp; poate tocmai de aceea se caută modalități de evaluare a tendințelor ce guvernează economia unei țări, în general, şi a diverselor sale compartimente, în special, şi – în conexiune cu aceste tendințe – modele de estimare a necesarului de forță de muncă.

În măsura în care societatea românească de astăzi începe să funcționeze ca o societate democratică şi în acelaşi timp se pun bazele unei economii de piață, acest model poate fi luat în considerație ca o posibilă alternativă (la alte modele similare) pentru adecvarea „ofertei" de educație şi pregătire profesională la „cererea" existentă la un moment dat şi, mai ales, la cererea pe termen mediu şi lung.

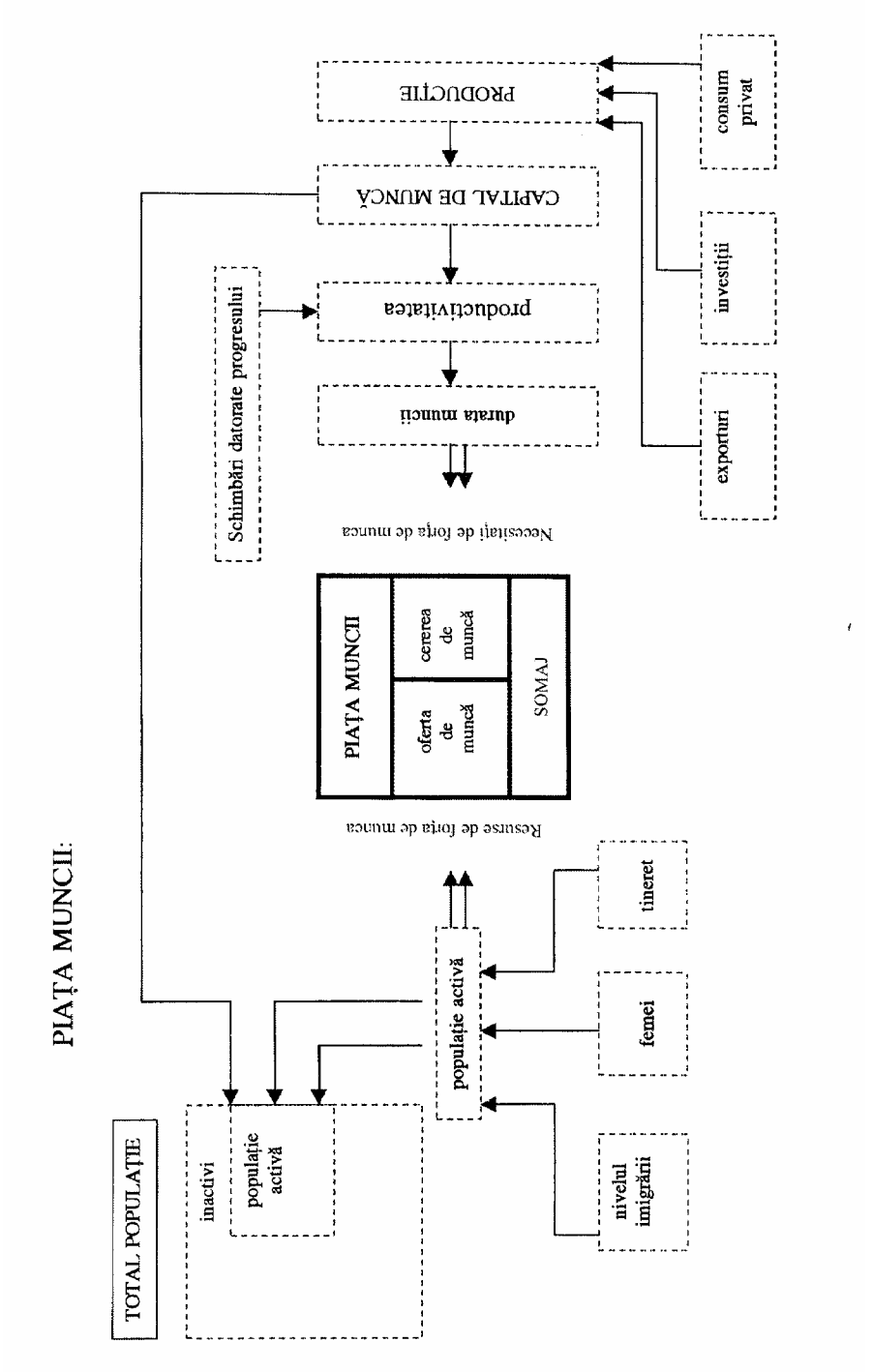
PIAŢA MUNCII
TOTAL POPULAŢIE
inactivi
populaţie activă
populaţie activă
tineret
femei
nivelul imigrării
Resurse de forţa de muncă
PIAŢA MUNCII
cererea de muncă
oferta de muncă
SOMAJ
Necesitaţi de forţa de muncă
Schimbări datorate progresului
durata muncii
productivitatea
CAPITAL DE MUNCĂ
PRODUCŢIE
consum privat
investiţii
exporturi

ATITUDINI SOCIOPOLITICE ŞI CIVICE LA ROMÂNI ÎN PERIOADA DE TRANZIŢIE

IOANA PETRE

Cercetarea şi relevarea tendinţelor de evoluţie manifestate într-o perioadă de tranziţie, precum cea a României de după căderea regimului comunist, poate fi apreciată ca o încercare de a prefigura – din punct de vedere sociopolitic şi economic – tipul de societate care se conturează în locul celei nu demult abandonate.

Concluziile care urmează au rezultat din analiza a două anchete sociologice efectuate între 1995 şi 1997, una la nivel naţional şi cealaltă în municipiul Bucureşti (partea I-a şi a II-a a acestui studiu). Menţionăm că ancheta la nivel naţional s-a efectuat pe un eşantion reprezentativ de 949 persoane, dintre care 49,9% bărbaţi şi 51,1% femei, în 63 de localităţi urbane şi rurale (54,2% în urban şi 45,8% în rural). Investigaţia desfăşurată în Bucureşti a cuprins un lot de 532 subiecţi, dintre care 29,3% tineri, 54,8% adulţi şi 16,0% vârsnici, repartiţia pe sexe a eşantionului fiind: 52,1% bărbaţi şi 47,9% femei.

Ambele anchete au pus accentul pe evaluarea dinamicii orientărilor de valoare şi a formării stocului de cunoaştere cristalizat şi materializat în atitudinile, conduitele şi interacţiunile subiecţilor în procesul de tranziţie. În acest sens, cercetarea a încercat să radiografieze atât spectrul cauzal al schimbării, cât şi reprezentările sociale ale acesteia, ca şi informaţiile despre noua realitate socială românească.

Conceptul atotcuprinzător avut în vedere în analiza întreprinsă a fost cel ***de cultură politică şi forma sa particulară de manifestare – cultura civică.*** Aşa cum se ştie, cultura politică defineşte atitudinea predominantă într-o populaţie sau grup, faţă de sistemul politic în întregul său ca şi faţă de diferite părţi ale acestuia. În acest context am considerat cultura civică mai mult ca un epifenomen, reprezentând o anumită configuraţie a culturii politice, care pare a fi cea mai adecvată funcţionării eficiente şi cu stabilitate maximă a democraţiei. Menţionăm că studiul de faţă porneşte de la delimitările conceptuale şi metodologice existente în teoria culturii civice, începând cu întemeietorul termenului de „cultură civică" S. Verba[1]. Acesta aprecia că, dintotdeauna calitatea unui regim democratic, împreună cu performanţele sale instituţionale şi economice sunt influenţate decisiv de „calitatea publică" a cetăţenilor săi, care se exprimă prin nivelul lor de cultură politică, respectiv civică.

[1] G.A.Almond, S.Verba, *Cultura civică*, Editura Du style, Bucureşti, 1996.

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 47–54, Bucureşti, 2000

O apreciere globală asupra rezultatelor celor două investigații arată ***o anumită segmentare şi polarizare a societății*** româneşti la şapte, respectiv la opt ani de la declanşarea transformărilor. De asemenea, pentru majoritatea categoriilor sociale analizate, ***schimbarea pare a fi o stare definitorie***, mai ales în ceea ce priveşte percepția transformărilor de sistem: tipul de societate existent şi dorit, tipul de democrație dezirabil, valorile social-politice şi economice dominante, participarea la luarea deciziilor majore care privesc societatea românească actuală.

Analiza ***atitudinii față de comunism în general, față de comunişti în special*** relevă mai ales faptul că reprezentarea morală negativă a personajului comunist nu s-a probat în mod indubitabil prin datele cercetării de teren. Apare, astfel, un anumit efect de estompare a percepției negative asupra comunismului şi asupra comuniştilor. Este posibil ca acest efect de estompare să fie reflexul invers al culpabilizării mediatice a foştilor membri ai partidului comunist, dar şi a masivei înregimentări politice din vechiul regim. De altfel, nici apartenența ca atare la fostul partid comunist nu mai reprezintă, în prezent, pentru marea majoritate a populației, un fapt blamabil. În plus şi lipsa de continuitate pe scena politică românească a partidului comunist (abia foarte recent s-a reînființat efectiv un partid comunist) a contribuit substanțial la atenuarea percepției negative a probabilei colaborări cu autoritățile comuniste. Totuşi, ancheta națională surprinde faptul că evoluția sistemului comunist în România s-a bazat nu numai pe constrângere, ci şi pe o anumită complicitate a unei părți a corpului social, în diferite grade de intensitate. De remarcat, de asemenea, că o parte importantă a populației nu se pronunță asupra semnificațiilor morale ale implicării sale în susținerea regimului comunist.

În ***specificarea şi evaluarea sistemului comunist*** apar elemente pozitive îndeosebi în privința ***accesului la anumite bunuri publice*** precum: gratuitatea asitenței medicale şi a învățământului, siguranța locului de muncă etc. Prevalează însă aspectele negative în această apreciere: îngrădirea dreptului la libera circulație, persecuții politice, colectivizarea forțată, nivelarea socială, interzicerea sau pierderea credinței în Dumnezeu, neîncrederea generalizată, îngrădirea accesului la cultură, anularea proprietății private etc.

Direcția atitudinilor față de cele două sisteme politice – capitalism şi socialism – a fost completată cu aspecte cognitive structurate pe opt caracteristici. Rezultatele arată că distincția dintre cele două sisteme a constituit un criteriu social economic şi anume „posibilitatea de a întreprinde ceva pe cont propriu" urmată de un criteriu politic, respectiv „cenzura şi controlul" . De remarcat că „nivelul ridicat de trai" ce constituie mirajul capitalismului nu mai constituie un criteriu de diferențiere dihotomică a celor două sisteme. Mutațiile, atitudinile şi aprecierile informaționale referitoare la comunism şi socialism reflectă o trecere a acestora din zona simbolurilor, a reducțiilor stereotipe, în zona realului.

Evenimentele din decembrie 1989 au fost întâmpinate cu speranță de către majoritatea populației româneşti: de către cei care s-au îndepărtat de idealurile comuniste ori s-au opus lor, dar şi de către cei care au adoptat o atitudine pasivă.

În noile procese de interacțiune dinamică ce au avut loc în România ultimilor opt ani, începe să se construiască din mers **un nou model comportamental**

societal, având la bază un **sistem** ***ierarhizat de valori*** în cadrul căruia ***valorile materiale şi unele valori ideatice*** precum libertatea de expresie şi libertatea conştiinţei precumpănesc şi sunt foarte apropiate. În cadrul acestui sistem, dar cu o importanță mai redusă, apar şi ***alte valori socio-politice*** precum: participarea la luarea deciziilor privind problemele sociale importante, libertatea de întrunire, libertatea de a constitui partide politice sau alte asociații. Venind dintr-o societate alienantă, apare explicabil să nu se considere libertatea de asociere drept factor fundamental al acestei etape. Relativa ***discreditare printre români a libertății de asociere*** este probabil şi un efect al aversiunii populare provocată ani în şir de propaganda comunistă pentru asociere. De menționat este şi faptul că libertatea de expresie şi participare la luarea deciziilor nu se corelează foarte puternic, probabil din cauza absenței, într-o întreagă epocă, a exercițiului democratic.

Cu toate acestea ***interesul pentru politică,*** pe ansamblul societății româneşti, şi mai ales la populația bucureşteană este pronunțat. Spre deosebire de societățile cu tradiție democratică, în România, ca şi în celelalte societăți postcomuniste, interesul pentru politică este mult mai mare şi se datorează noutății absolute a acestei preocupări, sistemul comunist fiind blocat pentru o reală participare la deciziile politice importante. Majoritatea celor interesați de politică nu manifestă doar un interes pasiv față de aceasta.

Dimpotrivă, specifică pentru mulți români în perioada postdecembristă este chiar patima politică pe care mulți străini nici nu o pot înțelege prea bine. Astfel că noutatea fenomenului, calată pe temperamentul latin al românilor, au făcut ca majoritatea lor să fie interesați de politică într-o măsură mai mare sau mai mică.

Preocuparea pentru politică este deci foarte prezentă în ocuparea timpului românilor, ea nu se opreşte la uşa instituției unde lucrează şi nici la uşa căminului. Au ***loc discuți cu prietenii, cunoscuții, familia, colegii***. Aceste discuții – probabil mai specifice românilor decât altor popoare – nu au ca finalitate simpla informare cu privire la evenimentele politice care au loc la un moment dat. ***Nevoia de comunicare şi clarificare*** a propriilor opinii reprezintă, în esență, cauza pentru care au loc aceste întâlniri şi discuții, fiind un fel de ***"forum" al omului obişnuit***. Dorința de a se înfrunta, de a comunica, de a se clarifica şi de a convinge pe altul - iată resorturile psihosociale ale „discuțiilor de grup" pe teme politice din România; toate acestea întăresc ***forța indicelui de implicare politică,*** aducând atât elemente cognitive, afective cât şi evaluative, în structura culturii politice şi civice a populației.

Interesul pentru politică al bucureştenilor, îndeosebi, este confirmat şi de ***apelul destul de frecvent la mass-media***, ***ca sursă de informare*** în problemele politice ale României: practic, trei sferturi dintre subiecți urmăresc emisiunile de profil ale diverselor televiziuni. O pondere considerabilă o prezintă de asemenea şi posturile de radio şi presa scrisă, mai ales cea cotidiană („România Liberă", „Adevărul", „Evenimentul zilei").

O evaluare generală a democrației în perioada de tranziție duce la concluzia că ea se realizează gradual, persistând elemente de autoritarism şi de încălcare a principiilor statului de drept.

Pericolul tendințelor de autoritarism este cu atât mai mare cu cât se manifestă şi la nivelul individului obişnuit. Un exemplu ar putea fi şi faptul că majoritatea celor intervievați sunt de acord cu necesitatea unui guvern „de mână forte"; probabil că este şi multă confuzie în termeni, în sensul că se înțelege prin guvern „de mână forte" un guvern puternic şi ferm.

Tot în sensul valorizării autoritarismului se remarcă şi ***importanța scăzută acordată parlamentului***, acesta situându-se constant pe ultimele locuri în aprecierile populației româneşti, înaintea lui plasându-se instituții autoritare precum armata, poliția, parchetul.

Tot atât de periculos ca autoritarismul se consideră a fi şi ***populismul***, ***ca practică demagogică*** politicianistă ce se manifestă la toate partidele politice, îndeosebi în perioadele electorale.

Raportul politicii cu morala este şi el confuz şi contradictoriu, astfel că, deşi se admite că ar fi ideal să se apropie, în realitate morala nu este prezentă întotdeauna în politică; aceasta se datorează şi faptului că în politică este nevoie de compromisuri pentru armonizarea diferitelor interese.

Populația investigată consideră că ***în România legile sunt frecvent încălcate***, atât în sfera politică, economică, precum şi în cea administrativă. Nerespectarea legilor atinge, în opinia tuturor intervievaților, toate nivelurile ierarhice, de la oamenii de rând, până la liderii politici. Cultura politică la populația din România, ca un reflex al comportamentelor şi atitudinilor de felul celor amintite mai înainte, are o marcată inerție, încorporând încă numeroase caracteristici ale culturii politice comuniste, respectiv obiceiuri, mentalități, simboluri şi valori specifice. Spre exemplu, lipseşte încă multora acea cultură a toleranței la diferențe sau capabilă să accepte tendințe de conflict, fără a recurge la metode autoritariste de control şi coerciție.

Pusă să aleagă între ***următoarele tipuri de democrație***: ***a.* „minimală"** sau elitistă, în care profesioniştii, adică oamenii politici au rolul esențial, în timp ce restul populației îşi limitează participarea la guvernare doar în procesul electoral; ***b.*** „**comunicațională"** sau participativă, în care nu mai apare atât de netă divizarea între experți şi alegători şi ***c.* „mixtă"**, care este o combinație a celorlalte două şi în care ar trebui să participe la elaborarea deciziilor şi societatea civilă şi specialiştii, ***populația românească a optat*** în primul rând pentru cea „mixtă" şi doar după aceea pentru democrația „comunicațională" sau pentru cea reprezentativă. În timp ce varianta „mixtă" este considerată a fi realistă, cea participativă este apreciată de mulți drept utopică, nerealistă. Este de semnalat aici că populația urbană preferă democrația lărgită, de tip „comunicațional" şi „mixtă"; de asemenea, adepții dreptei au optat pentru democrația „minimalistă" sau elitistă, în timp ce pentru democrația participativă au optat mai ales cei de centru sau de stânga; în sfârşit, tipul „mixt" de conducere democratică are mai mulți adepți printre cei de centru.

Semnalăm ponderea mult mai redusă în eşantionul pe Bucureşti, față de eşantionul național, a celor care nu s-au pronunțat în legătură cu cine ar trebui să aibă rolul decisiv în luarea deciziilor politice, ceea ce ne permite ***calificarea bucureştenilor ca mai buni cunoscători ai problemelor politice ale țării.***

Acceptarea existenţei mai multor partide politice reprezintă un semn de toleranţă şi atitudine democratică, pluripartidismul constituind cum se ştie condiţia primă a unui regim politic cu adevărat democratic. Semn deci al toleranţei politice, marea majoritate a bucureştenilor investigaţi aprobă existenţa pluripartidismului politic; totuşi, nu trebuie trecuţi cu vedere acei circa 11% dintre subiecţi care nu admit existenţa mai multor partide politice pe eşichierul politic al României. Ei consideră pluripartidismul ca inutil sau chiar dăunător. ***Această atitudine este tipic nedemocratică*** şi este probabil că în restul ţării procentul de intoleranţi politic să fie chiar mai ridicat. Reprezentând un semn de nostalgie faţă de regimul totalitar comunist, în care un singur partid-stat conducea întregul organism social, această atitudine nedemocratică este mai prezentă la vârstnici, la femei, la absolvenţii de şcoală elementară. Această ultimă tendinţă o exemplificăm cu constatarea că din totalul absolvenţilor de şcoală elementară, 30,3% consideră că nu este bine să existe mai multe partide politice, procentul intoleranţei din partea intelectualilor fiind de numai 3%.

În cadrul cercetării efectuate în 1995-1996, pe un eşantion naţional reprezentativ, răspunsurile cu privire la ***tipul de societate dorit*** relevau o preferinţă destul de ridicată a românilor pentru ***capitalismul reformat***, în care statul să joace un rol important şi pentru ***un sistem social care să nu fie nici socialist nici capitalist.***

Situaţia din 1997 din municipiul Bucureşti se prezintă oarecum diferit în comparaţie cu opţiunile la nivel naţional. Astfel, bucureştenii ar dori în proporţie mult mai ridicată (61%) ca în România să se edifice o ***societate de tip capitalist***, fie guvernată doar de capitalul privat, fie cu un rol important al statului. ***Socialismul şi a treia cale*** şi-au pierdut din atractivitate pentru subiecţii bucureşteni investigaţi, în ciuda multiplelor efecte negative ale reformei. S-ar putea spune că, pentru bucureşteni, utopia socialismului este mai îndepărtată decât pentru restul ţării.

Nu este lipsită de interes pentru judecarea nivelului de cultură politică al bucureştenilor, în comparaţie cu alte zone din ţară, analiza ponderilor celor care ***nu ştiu ce să răspundă:*** 5,3% din eşantionul din Bucureşti şi 20,8% din eşantionul naţional. Această stare de lucruri se explică îndeosebi prin existenţa, la nivelul capitalei, a unui număr mult mai mare de surse şi canale de informare şi, în general, a unei populaţii mai bine pregătite.

De subliniat că optează pentru modelul capitalist în primul rând tinerii, bărbaţii, intelectualii, iar preferinţa pentru sistemul socialist, fie reformat, fie modelul dinainte de ’89, aparţine îndeosebi persoanelor vârstnice, femeilor, celor cu o pregătire şcolară scăzută, persoanelor care lucrează într-o întreprindere de stat. Pe ansamblu însă, se pare că ***mai puternic decât teama de necunoscut (capitalismul) este refuzul revenirii la trecut***[2].

Un alt indicator al culturii politice a populaţiei este ***curentul sau doctrina*** de care subiecţii investigaţi se simt mai aproape. A rezultat următoarea repartiţie ierarhizată a

[2] În ultimul an se pare totuşi că apare o deviere uşoară spre centru-stânga a orientărilor politice ale populaţiei şi implicit spre modelul socialist. Acest fapt se datorează în primul rând, crizei economice prelungite în care se află România.

răspunsurilor: ***1.*** creştin-democraţie (27,1%); ***2.*** social-democraţie (25,8%); ***3.*** liberalism (21,2%); ***4.*** socialism (5,3%); ***5.*** naţionalism (4,3%); ***6.*** altul (1,5%); ***7.*** nu pot aprecia (14,5%). Se remarcă înainte de toate – un fapt cu totul extraordinar, având în vedere caracterul mai specios al întrebării – ponderea redusă a celor care nu au nici un curent politic apropiat propriilor valori. În al doilea rând, ponderile mari şi relativ asemănătoare ale primelor trei doctrine politice preferate: creştin-democraţia, social-democraţia şi liberalismul. O a treia observaţie, deloc surprinzătoare, având în vedere eşecul comunismului în spaţiul european, este ***prăbuşirea aspiraţiilor socialiste***. Având uneori rădăcini comune cu acesta din urmă, nici naţionalismul nu ocupă un loc semnificativ în orientările doctrinare ale bucureştenilor. Concluzia cea mai importantă a datelor enunţate mai înainte este aceea că ***nici un indicator nu este mai relevant pentru cultura politică a bucureştenilor decât orientarea lor doctrinară şi, mai cu seamă, existenţa unei reale orientări.***

Conform datelor anchetei efectuate atât la nivel naţional, cât şi în Bucureşti, ***orientarea politică a populaţiei româneşti evidenţiază preferinţa acestora pentru centru şi centru dreapta sau centru stânga*** şi mai puţin pentru dreapta sau stânga. Extremele, fie ele de dreapta, fie de stânga, culeg destul de puţini adepţi între subiecţii investigaţi. Notăm că ***bucureştenii sunt mai de dreapta decât subiecţii din restul ţării***. Orientările de centru, centru dreapta şi centru stânga sunt congruente cu simpatiile doctrinare relevate mai înainte, fapt evident şi dacă luăm în considerare simultan refuzul socialismului ca doctrină politică şi numărul redus al celor care se consideră de stânga sau de extremă stânga. Menţionăm de asemenea, că se ***consideră de centru dreapta şi de dreapta majoritatea intelectualilor investigaţi din Bucureşti***; de stânga sunt mai ales cei cu studii elementare şi liceale; femeile se consideră în proporţie mai ridicată ca fiind de stânga, iar bărbaţii de dreapta; ***persoanele în vârstă de peste 60 ani dau ponderea cea mai ridicată de orientări de stânga***.

Construcţia societăţii civile în România post-decembristă a inclus şi ***constituirea unei reţele de organizaţii nonguvernamentale*** (O.N.G.), adevărate şcoli în care se poate învăţa un comportament democratic, tolerant, caritabil etc. Aşa cum sublinia Robert Dahl[3] nici o organizaţie din cadrul societăţii civile nu dăunează democraţiei ci, dimpotrivă, o desăvârşeşte, producând aşa-numita „separaţie socială a puterilor". Aceste organizaţii ale societăţii civile trebuie să devină o putere aparte a societăţii şi să acţioneze ca nişte frâne împotriva apariţiei unui stat prea puternic.

Este de remarcat în primul rând ***extraordinara înflorire a fenomenului asociaţionist*** după '90. De altfel, libertatea de asociere se consideră a fi unul dintre marile câştiguri ale demersului democratic, alături de alegerile libere, libertatea de expresie etc. Judecând după datele publicate, românii prezintă în ultimii ani un activism civic sporit, o participare socială semnificativă, ***demonstrând tot mai mult responsabilitatea civică.*** În acest context, un studiu recent constata că „spiritul de

[3] R. A. Dahl, A Preface to Democratic Theory, University to Chicago Press, Chicago, 1956, p. 83.

iniţiativă şi participare civică reflectate în rata de afiliere individuală voluntară, apar ca trăsături precumpănitor masculine în societatea românească[4].

Cercetarea concretă din Bucureşti a pus în lumină ***o surprinzător de bună cunoaştere a specificului şi activităţii uneia sau mai multor O.N.G.***-uri înfiinţate după decembrie ’89. Evaluarea acestor organizaţii, a finalităţii lor în plan societal se realizează prin două caracteristici mai importante: fie că sunt considerate ca fiind foarte utile, contribuind la protejarea socială a anumitor categorii de populaţie, fie că nu au un rol social major, dar satisfac unele interese de grup sau individuale. Dincolo de această apreciere pozitivă, activitatea ONG-urilor şi perceperea ei de către populaţie este încă în stadiu incipient, chiar şi în municipiul Bucureşti: atunci când au fost întrebaţi dacă fac parte dintr-una sau mai multe ONG-uri, 97,7% dintre bucureştenii investigaţi au răspuns negativ, cu alte cuvinte mai puţin de 4% au fost implicaţi realmente în activitatea ONG-urilor.

Structura socială a înregistrat importante modificări în anii de după căderea comunismului. Din aprecierile populaţiei rezultă că s-a format o ***foarte subţire pătură superioară, o importantă pătură mijlocie (care nu poate fi identificată însă cu clasa mijlocie) şi una inferioară,*** cu o mare şi îngrijorătoare pondere. Referitor la autoevaluarea poziţiei în structura socială rezultă că, în etapa actuală apar elemente de puternică incongruenţă în interiorul statusului social al oamenilor, astfel că, spre exemplu, mulţi intelectuali se caracterizează ca aparţinând din punct de vedere al instrucţiei şi al orizontului cultural păturii superioare, iar din cel al standardului material ca aparţinând păturii inferioare sau de mijloc. Se constată că ***populaţia rurală are tendinţa de a-şi subevalua statusul.*** Interesant apare şi faptul că cei de stânga se simt mai frustraţi, autoplasându-se mai ales în pătura socială inferioară, iar cei de dreapta în pătura superioară şi de mijloc.

Mobilitatea socială autopercepută este de mare amplitudine. Un sfert dintre românii investigaţi afirmă ascensiunea pe scara socială a statusurilor, dar în acelaşi timp, mai mulţi recunosc coborârea. Tendinţa de deplasare în jos, ***mobilitatea descendentă în structura socială este un indiciu al traversării unei perioade de criză socială,*** de adâncire a inegalităţilor. Se consideră astfel că, după 1989, au cunoscut o evoluţie pozitivă: posibilitatea de a trăi liber, accesul la informaţii, posibilitatea de expunere deschisă a opiniilor, accesul la cultură. În acelaşi timp au evoluat în curbă descendentă următoarele situaţii de viaţă: sentimentul securităţii sociale, cel al siguranţei personale şi, în general, nivelul de trai şi asistenţa medicală. Nu sunt puţine nici elementele de status ce nu par a fi cunoscut vreo evoluţie: punerea în valoare a pregătirii profesionale, timpul liber, posibilităţile de a călători etc. De notat că valorizarea profesională după ’89 a crescut mai ales la tineri şi la bărbaţi, rămânând neschimbată la adulţi şi vârstnici. Posibilitatea de a călători pare în creştere la bărbaţi şi în scădere la femei, sentimentul de securitate socială a scăzut foarte mult la vârstnici şi la femei, în sfârşit, posibilităţile de exprimare a opiniei sunt mai mari la tineri.

[4] Daniel Săulean, Susţinerea de către populaţie a sectorului nonprofit, în: „Sfera politicii”, nr. 45, 1997, p. 22.

Atitudinea populaţiei româneşti faţă de problematica inegalităţilor sociale şi a necesităţii şi obiectivelor ***politicii sociale*** se întinde de la modelele individualismului represiv şi liberal, la modelul universalist, cu variantele sale cunoscute, social-democraţia şi socialismul. Pe ansamblu, se insistă însă pe ***valorizarea egalităţii şanselor şi a protecţiei sociale masive***, populaţia românească situându-se, din acest punct de vedere, mai degrabă la centru stânga decât pe poziţie liberală. În esenţă, se consideră că inegalităţile economice şi sociale sunt excesive, influenţând negativ atât mersul economiei, cât şi viaţa personală. Efectele negative ale tranziţiei nu sunt suportate cu intensităţi egale de grupurile sociale şi comunităţile umane. O ***importantă consecinţă a inegalităţilor excesive ar fi aceea că îngreunează formarea mult dorită a clasei de mijloc*** care ar trebui să devină baza socială a României. Drept urmare, unul din domeniile unanim criticate de populaţia investigată este cel al politicii sociale, ea fiind considerată insuficientă, neconformă nevoilor acute ale societăţii. Chiar în condiţiile actuale de criză, ar trebui să se facă o mai bună gospodărire a fondurilor existente, o regândire a distribuţiei lor.

Temerile şi aşteptările de viitor ale românilor relevă un optimism moderat şi o dorinţă reală de schimbare, după cum au demonstrat şi rezultatele alegerilor din iunie şi noiembrie 1996. Doar 19% dintre cei investigaţi consideră că în România dezvoltarea va fi mai curând negativă. De altfel, ***gradul de încredere socială*** poate fi apreciat ca un predictor dual. Pe de o parte, el poate fi interpretat ca un indicator al gradului de mulţumire în legătură cu situaţia de tranziţie, iar pe de altă parte, ca o resursă simbolică de susţinere a schimbării. Menţionăm totuşi că ancheta naţională s-a desfăşurat înainte ca „terapia de şoc" a noilor guvernanţi să îşi facă simţite toate consecinţele sociale.

*

În aproape opt ani de experimentare a politicii democratice pluraliste şi de eforturi pentru instaurarea unei economii de piaţă în România, s-au produs suficiente transformări de esenţă în realitatea socială astfel încât acestea să-şi găsească reflexul în modul de gândire al românilor, în orientările lor valorice, în comportamentele politice şi economice ale oamenilor. Se poate spune că, ***pentru români este caracteristică o cultură civică încă în faza de cristalizare***, dar cu elemente clare de definire ca democratică, chiar dacă persistă multă confuzie şi dezorientare.

Conchidem prin a sublinia că, tocmai pentru că ***democraţia s-a impus pretutindeni ca model politic şi social de gestionare a societăţii***, ea trebuie încă învăţată în România, trebuie învăţat felul cum funcţionează democraţia, care sunt mecanismele şi domeniile ei de manifestare, cu atât mai mult cu cât democraţia trebuie să devină nu doar un sistem de guvernământ, ci ***un mod de a trăi şi de a fi împreună*** în cadrul societăţii, de a realiza o bună instruire pentru însuşirea unei culturi civice democratice. Aceasta poate fi posibilă doar prin concentrarea diferitelor medii educative, începând cu cel mai obişnuit – şcoala.

ELEMENTE DE PREZENTARE ŞI DE INTERNALIZARE A INDENTITĂȚII SOCIOCULTURALE ÎN RÂNDUL TINERILOR ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ÎN TRANZIȚIE

HORAȚIU RUSU

„Tânjim după specificitate dar ne place să ne desprindem de ea. Vrem să fim ceva, dar nu un lucru anume. Trăim cu teama de a nu fi nimic şi cu fantasma de a fi totul, dar nu vedem că totul e doar varianta învălmăşită a nimicului. Bravo identității: ea impune disciplină. Ea e duşmanul «eului protetic»". **(Leon Weiseltier)**

Într-un sfârşit de mileniu foarte frământat, în care identitatea se „luptă" cu globalitatea, în care Internetul şi supertehnologiile celui de-„al treilea val" împânzesc lumea, societatea românească se prezintă ca un „spațiu" al schimbărilor, al tranziției de la un sistem social autoritar/rigid, către o democrație de tip occidental, fiind confruntată, în consecință, cu o bulversare a sistemelor valorice atât pe plan social, cât şi pe plan individual.

Aruncând o privire de ansamblu asupra istoriei omenirii, putem afirma cu fermitate că problema identității, în diferitele sale accepțiuni, a apărut şi apare în toate domeniile vieții, de la politic la comerț, de la etnic la religios, de la masculin la feminin. Putem observa cum această temă a mişcat popoarele şi culturile, le-a pus în contact sau în conflict, a dus la progrese remarcabile sau la stagnări, a dus la declanşarea de acțiuni sindicale şi greve. Crize provocate de acest subiect au existat în istoria Europei de la vânătoarea vrăjitoarelor, la persecuția ereticilor, evreilor sau homosexualilor... Printre cele mai uzitate sensuri ale conceptului în psihologia socială sau în sociologie le întâlnim pe cele de identitate etnică, identitate națională, identitate culturală, identitate socială.... Deşi teoriile de diferite facturi – psihologice, sociologice, psihanalitice – propun o varietate de noțiuni congruente cu cele menționate anterior cum ar fi: „sufletul poporului", „spiritul poporului", „personalitate de bază/personalitate modală", „caracter social/caracter național", „personalitate multiplă", „sine unificat", „eu social", „specific național", „sufletul rasei", „altul generalizat", în studiul de față am optat pentru conceptul de identitate socioculturală atât din rațiuni de integrare în modul curent/actual de abordare a problemei, cât şi din motive de înlesnire a demersului metodologic, experimental.

„Revista Română de Sociologie", Serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 55–73, Bucureşti, 2000

Problema identităţii este prea importantă ca să o tratăm cu uşurinţă şi prea vastă ca să o putem cuprinde în profunzime. Studiul de faţă se constituie într-o încercare de radiografiere a identităţii socioculturale a românilor aşa cum apare ea în zilele noastre în rândul şi în viziunea tinerilor din municipiul Sibiu.

CONSIDERAŢII TEORETICE

Interdependenţa stabilită – cel puţin la nivel conceptual – între individ, societate şi cultură este teoretizată de nenumăraţi autori. Reunind sistematic societatea, cultura şi individualitatea, R. Linton a reuşit să aprofundeze relaţia strânsă existentă între personalitatea unui individ – definită ca ansamblu organizat şi relativ stabil de deprinderi – şi cultura societăţii de care aparţine. „Cultura, afirmă el, în măsura în care reprezintă ceva mai mult decât o abstracţie construită de cercetător, nu există decît în spiritul indivizilor care alcătuiesc o societate. Ea îşi extrage toate caracteristicile din personalităţile lor şi din interacţiunile dintre aceste personalităţi. Şi invers, personalitatea fiecărui individ se elaborează şi funcţionează prin asociere constantă cu cultura societăţii”[1]. Putem spune deci că identitatea unui individ sau colectivităţi este o expresie a culturii sale.

Conceptul utilizat de noi are în vedere, în construcţia sa, aceste legături esenţiale.

Din punct de vedere etimologic, conform *Oxford English Dictionary*, cuvântul *identitas* este de origine latină provenind din cuvântul *idem* şi are două înţelesuri de bază:

– un sens de identificare cu ceva, de absolută asemănare, de similitudine;

– un sens de distinctivitate, de diferenţă.

Leon Wieseltier, un filosof contemporan american, constată că: „ideea identităţii îşi are originea în logică: A=A. Aceasta e o afirmare a identităţii şi o afirmare a diferenţei; un obiect e identic cu toate obiectele care sunt ca el şi e diferit de toate obiectele care nu sunt ca el”[2].

Identitatea nu ESTE pur şi simplu undeva, ea întotdeauna trebuie stabilită. Cum se stabileşte ea ? Pentru o persoană, orice prim contact cu altă persoană înseamnă plasarea celeilalte într-un anume loc pe harta socială. Criteriul primar, este cel al comparaţiei pe baza asemănărilor şi deosebirilor. Într-un anume sens, toate identităţile umane sunt identităţi sociale. În viziunea lui Richard Jenkins, identitatea socială, într-o minimă accepţiune, se referă la „modurile/felurile în care indivizii şi colectivităţile se disting în relaţiile sociale de alţi indivizi şi alte colectivităţi. E un mod de stabilire şi semnificare între indivizi/colectivităţi a relaţiilor de simililitudine – «similarity» – şi diferenţiere – «difference»”[3].

[1] Ralph Linton. *Fundamentul cultural al personalităţii,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968.
[2] Leon Wieseltier. *Împotriva identităţii,* Iaşi, Editura Polirom, 1997.
[3] Richard Jenkins. *Social identity*, London, Routledge, 1996.

Asociind conceptului de cultură pe cel de valoare (pentru că aşa cum afirmă şi Petre Andrei „orientările generale ale unei culturi se reflectă în valorile acesteia”[4]), am elaborat şi utilizat următoarea definiție de lucru: *identitatea socioculturală este apartenența la un mod de viață al unei societăți, manifestată prin internalizarea valorilor acesteia.*

METODOLOGIA

OBIECTIVELE ŞI IPOTEZELE CERCETĂRII

Prin studiul de față ne propunem ca obiectiv general creionarea unui portret al poporului român. În mod specific vom urmări:

– analiza concordanței sau neconcordanței între imaginea despre poporul român construită în literatura de specialitate din prima jumătate a începutului de secol şi reprezentarea actuală a identității (acest obiectiv se va urmări prin analiza comparativă a ierarhiilor rezultate în urma alegerii şi aprecierii de către subiecți a unor stereotipuri de pe o listă de atribute, cu ierarhiile rezultate în urma reprezentării identității socioculturale fără consultarea acestor liste de atribute).

– o apreciere asupra funcționalității unor instituții ale societății, în sensul unei educații identitare – ex. familia, şcoala, grupul de prieteni, mass-media – (acest obiectiv se va urmări prin studiul internalizării valorilor).

Este necesar să precizăm aici faptul că rezultatele cercetării nu pot depăşi granițele studiului exploratoriu.

Având în vedere conceptul de bază utilizat în această cercetare (identitate socioculturală), am propus ca punct de plecare în studiul practic următoarele ipoteze:

1. Pe fondul bulversării sistemelor de valori, tinerii (studenții) din societatea românească suferă/suportă un fenomen de erodare a identității socioculturale.

2. În societatea românească, familia (ca instituție de bază), şcoala şi grupul de prieteni, nu-şi mai îndeplinesc rolul de transmițător/formator de identitate.

3. Ca o consecință a erodării identității socioculturale în rândul tinerilor, vom surprinde o devalorizare/subapreciere a imaginii poporului român (prin devalorizare înțelegem o reprezentare negativă dublată de o valorizare negativă a stereotipurilor).

UNIVERSUL POPULAȚIEI ŞI TIPURI DE EŞANTIONARE

Având în vedere cele două modalități prin care am urmărit obiectivele propuse, este evident că am folosit două tipuri de eşantion şi două metode de eşantionare diferite.

Precizăm că, în conformitate cu definițiile acceptate şi adoptate în psihologia vârstelor, am considerat ca fiind tineri populația în vârstă de până la 35 de ani.

[4] Petre Andrei. *Opere sociologice,* vol. I, *Sociologia cunoaşterii şi a valorii,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 1973.

Studiul de faţă, fiind unul exploratoriu, în analiza internalizării valorilor culturii autohtone am optat pentru un eşantion de intenţionalitate de tip neprobabilist. Acest eşantion a cuprins un număr de 10 persoane, dimensiunea lui redusă fiind motivată de faptul că instrumentul utilizat a fost interviul. Universul populaţiei a fost constituit din studenţii Universităţii „Lucian Blaga" din Sibiu. Din punct de vedere al structurii, acest eşantion a fost alcătuit numai din studenţi cu vârste cuprinse între 20 şi 25 de ani din care 5 au fost de sex feminin şi 5 de sex masculin, şi a încercat să cuprindă o paletă cât mai largă de specializări.

Al doilea eşantion folosit a fost de 253 de subiecţi şi a fost defalcat după criteriul vârstei (de până la 35 de ani), dintr-un eşantion mai mare alcătuit din 654 de subiecţi, reprezentativ din punct de vedere statistic la nivelul municipiului Sibiu. Eşantionul folosit ca bază de extracţie a fost de tip probabilist, obţinut prin metoda eşantionării simple aleatoare sistematice. Structura sa raportată la universul populaţiei a fost următoarea:

– populaţie cu drept de vot – universul populaţiei: 127.200 locuitori, mărimea eşantionului: 592 subiecţi;

– elevi – universul populaţiei: 13.379 elevi cu vârsta peste 14 ani, mărimea eşantionului: 62 subiecţi.

Eroarea standard de selecţie stabilită a fost de 3,9 % iar pasul de eşantionare a fost de 214.

Pe lângă criteriul vârstei, o altă caracteristică a eşantionului originar transmisă celui analizat în studiul de faţă a fost cea a structurării pe baza instrumentului de cercetare. Este vorba despre o împărţire pe din două a subiecţilor în felul următor: jumătate au utilizat liste de atribute pe baza cărora au construit – prin alegere – imaginea lor despre români, iar cealaltă jumătate nu a avut nici un fel de stimul care să-i ghideze în construcţia autoreprezentării. Această dihotomie a eşantionului de bază s-a reflectat în segmentul de populaţie vizat de noi în felul următor: 139 subiecţi care s-au raportat la liste de atribute (eşantion notat de aici înainte cu A); 114 subiecţi care nu s-au raportat la liste de atribute (eşantion notat de aici înainte cu B).

După cum se observă, pe acest tip de structurare a rezultat un eşantion destul de echilibrat; în consecinţă, rezultatele oferite de cele două părţi ale sale pot fi confruntate şi corelate.

OPERAŢIONALIZAREA CONCEPTULUI

Operaţionalizarea conceptului în dimensiuni, variabile şi indicatori s-a realizat pe baza definiţiei enunţate deja: identitatea socioculturală este apartenenţa la un mod de viaţă al unei societăţi manifestată prin internalizarea valorilor acesteia. După cum reiese şi din definiţie, operaţionalizarea s-a făcut având în vedere noţiunea de valoare. În urma acestui demers am elaborat următoarea structură pe dimensiuni, variabile, indicatori:

DIMENSIUNI	VARIABILE	INDICATORI
	Reprezentarea identităţii socioculturale	Recunoaşterea stereotipurilor caracteristice poporului român
1.Individuală 2. Familia 3. Grupul de prieteni	Cunoaştere	Sărbători religioase (Crăciun, Paşte...) Ritualuri (post, rugăciune, frecventarea bisericii...) Semne şi însemne ale credinţei (cruci, icoane...) Muzică populară Muzee ale culturii şi civilizaţiei româneşti Valori naţionale în literatură Valori naţionale în muzică Valori naţionale în sculptură Mituri (Mănăstirea Argeşului, Traian şi Dochia etc.) Legende Sărbători naţionale Sărbători specifice româneşti Sărbători nespecifice (altele decât cele româneşti) Personalităţi istorice Personalităţi contemporane
	Atitudine	Sărbători religioase (Crăciun, Paşte,...) Post Rugăciune Frecventarea bisericii Cruce Icoane Muzică populară Muzee ale culturii şi civilizaţiei româneşti Valori naţionale în literatură Valori naţionale în muzică Valori naţionale în sculptură Mituri (Mănăstirea Argeşului, Traian şi Dochia, etc.) Legende Sărbători naţionale Sărbători specifice româneşti Sărbători nespecifice (altele decât cele româneşti) Personalităţi istorice Personalităţi contemporane Emigrare Rolurile de gen
	Comportament	Sărbători religioase (Crăciun, Paşte...) Post Rugăciune Frecventarea bisericii Cruce Icoane Muzică populară Muzee ale culturii şi civilizaţiei româneşti Valori naţionale în literatură Valori naţionale în muzică Valori naţionale în sculptură Sărbători naţionale Sărbători specifice româneşti Sărbători nespecifice (altele decât cele româneşti) Emigrare Rolurile de gen
4. Şcoala	Atitudine	Muzică populară Muzee ale culturii şi civilizaţiei româneşti Valori naţionale în literatură Valori naţionale în muzică Valori naţionale în sculptură Mituri Legende Personalităţi istorice Personalităţi contemporane
5. Limba	Atitudine	Neologisme Cuvinte împrumutate
	Comportament	Neologisme Cuvinte împrumutate
6. Mass-media	Atitudine	Emigrare Sărbători religioase Sărbători specifice româneşti Sărbători nespecifice Personalităţi istorice Personalităţi contemporane Valori naţionale în literatură Valori naţionale în muzică Valori naţionale în sculptură

INTERVIUL ŞI METODA LISTEI

În cercetarea de faţă am folosit triangulaţia metodelor. În concordanţă cu cele două modalităţi de abordare a problemei şi „instrumentarul" folosit se împarte în două.

Pentru prima dimensiune a studiului am utilizat ca metodă principală în culegerea de date, interviul semiformalizat. Acest instrument s-a elaborat pe baza operaţionalizării conceptului – prezentată anterior – şi s-a concretizat în ghidul de interviu (ANEXA 1).

În cazul celei de-a doua dimensiuni – investigarea autoreprezentării – ne-am folosit de tehnica elaborării de portrete, cu sau fără utilizarea de către subiecţi a unei liste de atribute preelaborate (ANEXA 2). Cum am conceput această listă? Pe baza unei analize a „portretelor" poporului român alcătuite de D. Drăghicescu[5], M. Eminescu[6], C-tin. Rădulescu Motru[7], E. Lovinescu[8], prin suprapunerea imaginilor poporului român conturate în lucrările celor amintiţi şi extragerea celor mai frecvente stereotipuri.

Atât subiecţii care au utilizat lista de atribute (eşantionul A), cât şi cei care nu au utilizat-o (eşantionul B) au fost rugaţi să recunoască, respectiv să reproducă 5 atribute pe care le consideră calităţi şi 5 atribute pe care le consideră defecte ale poporului român la ora actuală. În urma acestui demers a rezultat o nouă listă pe care au ierarhizat-o prin ordonare, descrescător de la 10 la 1 prin note.

INTERPRETAREA REZULTATELOR

REPREZENTAREA SOCIALĂ A IDENTITĂŢII SOCIOCULTURALE

Tehnica realizării de portrete pe baza listelor de atribute este consacrată în studiul reprezentărilor sociale. Aceste reprezentări sociale – înţelese ca imagini asupra realităţii cotidiene împărtăşite de membrii unui grup – joacă în psihologia socială un rol foarte important. Toate interacţiunile umane între indivizi, între grupuri, între indivizi şi grupuri, presupun asemenea construcţii mentale. Ele se prezintă ca având o consistenţă proprie, ca produse ale acţiunii şi comunicării, de aici rezultând şi caracterul lor oarecum impersonal. Reprezentările sociale „constituie o parte a universului individual al fiecăruia dintre noi, existând sub formă de idei, concepte, categorii sau motive, sub forma unor sentimente colective şi a unor expresii ale emoţiilor fixate social"[9].

Cercetarea noastră a abordat problema identităţii, pe baza a două categorii de factori: cei ce ţin de natura obiectivă, precum: limbă, religie, tradiţie, artă, norme, valori,… şi factori de natură subiectivă care există sub forma reprezentărilor

[5] Dumitru Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, Bucureşti, Editura Albatros, 1996.
[6] Mihai Eminescu, *Fragmentarium*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981.
[7] C. Rădulescu-Motru, *Scrieri politice*, Bucureşti, Editura Nemira, 1998.
[8] E. Lovinescu, *Istoria culturii şi civilizaţiei*, Bucureşti, Editura Minerva, 1997.
[9] A. Neculau. (coord.), *Psihologie socială*, Iaşi, Editura Polirom, 1996.

sociale, cum ar fi: imagini, simboluri, stereotipuri, mituri originale, legende istorice. Analiza următoare, prezentată aici, este realizată prin intermediul unuia dintre factorii de natură subiectivă, şi anume stereotipurile etnice. Nu considerăm necesar să pătrundem aici în discuţiile purtate în jurul validităţii stereotipurilor. Ne vom rezuma să amintim că stereotipurile sunt considerate „anumite clişee de apreciere sau de reacţie ce corespund unor reprezentări sau opinii gata formate într-un grup mai mare sau mai mic, clişee care influenţează judecata personală şi se impun ca un adevăr obiectiv”[10].

Pentru stabilirea unor ierarhii de ansamblu şi corelarea rezultatelor obţinute am realizat atât o analiză de frecvenţă a alegerii tuturor stereotipurilor, cât şi o analiză pe bază de valoare totală atribuită fiecărui adjectiv. Această valoare s-a obţinut prin înmulţirea fiecărei note (de la 1 la 10) asociată unui atribut cu nota corespunzătoare fiecărei alegeri şi apoi însumarea lor. (Ex. $V_{totală}$= Nota $10 \times m$ + Nota $9 \times n$ + Nota $8 \times p$ +... +Nota $1 \times q$, unde *m, n, p, …q,* reprezintă numărul de subiecţi care au dat acea notă).

Analiza pe bază de număr de alegeri – adică de câte ori este precizat un atribut – pentru eşantionul de tip A ne relevă că pe primele 10 locuri, 60 % dintre atribute sunt calităţi şi 40 % defecte (ANEXA 3). Prima poziţie în această ierarhie o ocupă un defect şi anume, minciuna, atribuită poporului român de către 72,7% din subiecţi. Pe locurile imediat următoare avem: optimismul cu 69,9%, inteligenţa cu 63,3% şi bunătatea cu 62,6%.

După o analiză pe baza valorii totale obţinute de fiecare atribut în parte în acelaşi eşantion A, observăm că primele 10 poziţii sunt împărţite între calităţi şi defecte tot în proporţie de 60%, respectiv 40% (ANEXA 4).

Comparaţia celor două ierarhii, ne pune în evidenţă faptul că primele 10 atribute din ambele eşantioane sunt identice. Singura diferenţă ce apare este schimbarea ordinii. Deci, un portret schematic al poporului român rezultat de aici conţine următoarele stereotipuri: optimism, bunătate, inteligenţă, curaj, minciună, toleranţă, pasivitate, modestie, lene, spirit necombativ.

Dacă trecem la eşantionul de tip B şi facem o ierarhizare după frecvenţa alegerii unor adjective, observăm şi aici, pe primele 10 locuri, că 70% dintre stereotipuri desemnează calităţi şi 30% defecte (ANEXA 5). În urma ierarhizării, după valoarea totală a fiecărui atribut (pentru acest eşantion), se observă că între primele 10 stereotipuri avem 80% care desemnează calităţi şi 20% defecte (ANEXA 6).

Comparând rezultatele obţinute de la eşantionul B, observăm că între primele 10 locuri ale ierarhiei după frecvenţa alegerii şi ale ierarhiei după valoarea totală a fiecărui atribut există o neconcordanţă de 1 atribut, deci aceste 10 poziţii se suprapun în proporţie de 90%.

Schiţa de portret obţinută de la subiecţii din eşantionul B conţine deci următoarele adjective: ospitalier, sociabil, pasiv, inteligent, harnic, leneş, bun, optimist.

[10] I. Radu (coord.), *Psihologie socială*, Cluj, Editura Exe, 1994.

În final, în urma unei analize globale (pe ambele tipuri de eşantioane) constatăm că în reprezentarea identităţii poporului român, tinerii consideră drept cele mai răspândite calităţi: inteligenţa, bunătatea, optimismul, ospitalitatea, hărnicia, iar cele mai des întâlnite defecte sunt: lenea, minciuna, pasivitatea.

Având în vedere toate ierarhiile (atât din punct de vedere al frecvenţei alegerii cât şi din punct de vedere al valorizării atributelor) rezultate, putem spune că cea de-a treia ipoteză a cercetării nu se confirmă, deoarece în primele 10 locuri şi cu ponderea cea mai mare identificăm calităţi. Din punct de vedere al numărului şi varietăţii atributelor negative specificate de diferiţi subiecţi (din eşantionul B) există însă o înclinare a balanţei în favoarea defectelor (aproximativ 57% defecte, faţă de 43% calităţi).

ÎNTRE „IMAGINEA" SPECIALIŞTILOR ŞI „REALITATEA STEREOTIPICĂ"

Unul dintre obiectivele stabilite ale acestei lucări, a fost analiza concordanţei sau neconcordanţei între imaginea poporului român, construită în literatura de specialitate a începutului de secol şi reprezentarea actuală a identităţii.

Prin urmare am realizat o primă comparaţie a listei de atribute elaborată prin consultarea literaturii de specialitate şi răspunsurile subiecţilor din eşantionul B regăsite în primele 20 de poziţii. Rezultatul desprins este că stereotipurile din acestea două se suprapun în proporţie de 50% iar dacă avem în vedere şi atribute cu sensuri apropiate avem o suprapunere de 60 %. Putem aşadar să enunţăm o primă concluzie şi anume că între 10 şi 12 stereotipuri indicate în lista de atribute sunt recunoscute ca aparţinând poporului român şi în momentul de faţă (a).

Pentru obţinerea unor rezultate mai clare, vizavi de cele două liste am calculat un coeficient de corelaţie a rangurilor.

Procedura folosită a fost următoarea: pentru lista de atribute am calculat media ponderată a fiecărui stereotip în parte; pentru rezultatele obţinute de la subiecţii eşantionului B am realizat o ierarhie în funcţie de media ponderată a fiecărui stereotip, în care am căutat cele 20 de atributele propuse în „check-list"; pentru realizarea acestei ierarhii am luat în considerare doar acele stereotipuri care au întrunit mai mult de 5% din alegeri; în final am ales atributele.

Media ponderată s-a calculat prin înmulţirea scorurilor obţinute de fiecare atribut în parte cu numărul de subiecţi care l-au notat astfel şi împărţirea acestei valori la numărul total de alegeri corespunzător lui (frecvenţa apariţiei atributului).

Formula de calcul a coeficientului de corelaţie este:

$$\rho = 1 - [6 \sum D^2/n(n^2 - 1)] \quad \text{unde:}$$

D – este diferenţa dintre rangurile pereche (aici r_A şi r_B) pentru acelaşi subiect (în cazul nostru stereotip); n – este numărul de elemente în serie (la noi stereotipuri).

Din punct de vedere teoretic, cu cât valoarea coeficientului este mai apropiată de 1 cu atât concordanţa între rangurile pereche este mai puternică. Cu

cât coeficientul respectiv are o valoare mai apropiată de –1 cu atât neconcordanţa între rangurile pereche este mai mare. Apropierea de 0 reprezintă o relaţie independentă a variabilelor[11].

În urma parcurgerii tuturor procedurilor enumerate mai sus am obţinut următorul tabel:

Atribut (n)	Medie ponderată în A	Medie ponderată în B	r_A	r_B	D^2
Bun	6,7	7,17	9	11	9
Sentiment al onoarei/ cinstit	6,23	5,66	8	4	16
Curaj	6,94	5,52	10	3	49
Inteligenţă	6,17	7,11	7	10	9
Lene	4,9	5,82	4	5	1
Lipsa identităţii naţionale	4,73	5,92	3	7	4
Minciună	4,62	5,22	2	2	0
Optimism	7,42	5,88	11	6	25
Pasiv	4,9	6,11	5	8	9
Toleranţă/ răbdător	5,87	6,38	6	9	9
Viclenie	4,48	5,2	1	1	0

Total = 131

Coeficientul de corelaţie obţinut este:

$$\rho = 1 - \{(6 \times 131)/[11 \times (11^2 - 1)]\} = 1 - 0,59 = 0,41$$

Prin urmare putem spune că există o legătură între valorizarea stereotipurile folosite în lista de atribute şi a celor din ierarhia obţinută de la subiecţii eşantionului B (b).

Mai precizăm că, pe lângă cele 11 stereotipuri din tabel, mai descoperim: stereotipul „activ” cu media ponderată în A egală cu 6,28 în B întruneşte 3,5% alegeri şi media ponderată egală cu 7; stereotipul „lipsă de finalitate în activităţi” cu media ponderată în A egală cu 5,92 este identificabil în B cu „lipsă de perseverenţă” unde întruneşte 3,5% alegeri şi media ponderată egală cu 6,22; stereotipul „modest” cu media ponderată în A egală cu 5,92 în B întruneşte 2,6% alegeri şi media ponderată egală cu 6,6.

Avem în plus încă trei atribute (al căror număr de alegeri se situează sub limita a 5%) pe care le regăsim între stereotipurile menţionate de subiecţii eşantionului B (c).

Ţinând cont de acestea (a,b,c) obţinem o imagine mai completă a corelaţiilor ce se pot stabili între portretul poporului român oglindit în literatura începutului de secol şi reprezentarea actuală a calităţilor şi defectelor românilor. Putem spune deci că există o concordanţă între cele două.

Trebuie însă să constatăm o omisiune foarte importantă şi anume lipsa stereotipului „ospitalier” – plasat pe primul loc în ierarhia din B – din lista de atribute. Putem indica astfel cel puţin o eroare de construcţie a listei de atribute.

[11] Dumitru Sandu, *Statistica în ştiinţele sociale*, Bucureşti, Editura Universităţii, 1992.

INTERPRETAREA REZULTATELOR INTERVIULUI

Cele mai semnificative date obţinute prin interviuri se referă la atitudinile subiecţilor, familiei şi grupului de prieteni faţă de opera eponimă, arta tradiţională, sărbători, limbă, religie şi emigrare; în consecinţă vom prezenta succint doar aceste rezultate.

Opera eponimă[12] este prima problemă pe care am supus-o atenţiei persoanelor intervievate. Nu opera eponimă în sine, ci cunoaşterea şi atitudinea subiecţilor, a familiilor lor, a grupului de prieteni şi a şcolii faţă de aceasta.

În urma interviurilor a reieşit că toţi subiecţii cunosc şi pot denumi creaţii şi personalităţi ale culturii române. Eminescu (în proporţie de 100%), Brâncuşi (90%), Enescu (80%), Grigorescu (50%) au fost indicaţi ca fiind cele mai reprezentative figuri ale creaţiei culte româneşti. Ceea ce apare interesant, însă, este atitudinea manifestată faţă de creaţiile lor. În acest sens, putem vorbi, cel puţin de pasivitate, dacă avem în vedere că în ultimul an 60% din cei intervievaţi au citit cel mult o carte cu autor român – fără să-l poată numi însă –, 20% au recitit maxim 3-4 cărţi, iar 20% pretind că au citit 4-5 cărţi, însă nu pot numi autorii sau numele operei. Mai mult decât atât – şi acest fapt se poate corela semnificativ cu cele de mai sus –, apare atitudinea manifestată vizavi de viaţa culturală, în general, în sensul că majoritatea subiecţilor (70%) nu au participat în ultimul an la vreun concert de muzică clasică, la vreun vernisaj de pictură sau sculptură sau la vizitarea unui muzeu.

Putem observa din aceste câteva elemente că, deşi tinerii identifică arta şi cultura drept două coordonate importante în viaţa unui popor, nu participă la ea.

Atitudinea familiei în această problemă este următoarea: 40% din familii nu abordează deloc subiecte de genul acesta, 30% discută aproximativ de 2-3 ori pe lună, iar 30% mai frecvent. Din punctul de vedere al rolului jucat în educaţia copiilor vizavi de cultura română, am obţinut următoarele date: în 40% din cazuri familia nu încearcă să le contureze un interes şi să-i ghideze, în 20% din cazuri o face prea puţin şi doar în restul de 40% din cazuri, familia are o atitudine corespunzătoare.

În grupul de prieteni, deşi majoritatea subiecţilor afirmă că acesta a avut o influenţă în formarea lor, în momentul de faţă subiecte legate de opera cultă română se abordează foarte rar.

Toţi cei intervievaţi recunosc că aproape tot ceea ce cunosc ei în acest domeniu se datorează şcolii.

[12] „Opera eponimă” este un concept întâlnit la Ilie Bădescu în lucrarea *Timp şi cultură*, (Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1992) şi desemnează „forma de împlinire colectivă a naţiunilor organice. Ea este creaţie a geniului naţional, produsul acelei forţe de creaţie în care se află secretele germinative ale etniilor”... „Fiecare popor îşi alcătuieşte, periodic, antologiile lui culturale, selecţia de opere şi personalităţi, în care crede că îşi recunoaşte valorile şi orientările lui fundamentale, calităţile şi trăsăturile definitorii”.

Arta tradiţională. Aici am avut în vedere atât creaţii materiale populare, cât şi creaţii spirituale (ex. muzica populară).

Referitor la muzica populară, avem o serie de atitudini cu conotaţii negative: „Populară?... eu n-o suport”... sau „Muzică populară... hîîî... Nu îmi place!” Majoritatea celor intervievaţi (80%) nu ascultă acest gen de muzică din proprie iniţiativă. Dintre aceştia: 40% ascultă ocazional (la petreceri, „chefuri”), 20% ascultă întâmplător şi alţi 20% nu ascultă deloc. Doar 20% din subiecţi se află în postura de ascultători voluntari, dar foarte rar (2-3 ori pe lună). Interesant apare aici faptul că 80% dintre aceştia, când participă la ocazii mai speciale („chefuri”), fredonează melodii populare. La întrebarea dacă au fost vreodată la un festival de muzică populară şi când s-a consumat ultima oară acest eveniment avem următoarea situaţie: 80% dintre tinerii chestionaţi au fost, 20% nu au fost niciodată, dar cu toţii nu au participat la o asemnea manifestare în ultimii 3 ani (cel puţin).

Vizitarea unui muzeu de artă tradiţională, însă, a fost făcută în 90% din cazuri, iar a unei expoziţii, în proporţie de 80%.

Vizualizarea *in sensu* a unei persoane îmbrăcată în port tradiţional determină următoarele atitudini:

(Vom nota subiecţii intervievaţi cu simbolul S_n unde n = [1,10].)

	Pe plan afectiv	**Pe plan cognitiv**
S_1	Mândrie	„este bine că mai vedem şi asemenea oameni!!”
S_2	Indiferenţă	„de ce?”
S_3	nici un sentiment	„a fost la un festival!”
S_4	Indiferenţă	„...că este de la ţară!”
S_5	nici un sentiment	„o ocazie, ceva neobişnuit!”
S_6	Siguranţă	„conservatorism!”
S_7	nici un sentiment	„că este de la ţară!”
S_8	îmi place	„că este de la ţară sau merge la un festival!”
S_9	Patriotism !?!	„că este de la ţară”
S_{10}	îmi place	„că este un ţăran”

După cum se observă, 50% din subiecţi nu au nici o trăire afectivă într-o astfel de situaţie, iar 70% consideră că persoana văzută de ei este de la ţară sau participă la un festival. Procentul covârşitor de persoane intervievate care indică o legătură între spaţiul rural/o ocazie specială şi subiectul în cauză ne ilustrează faptul că, pentru un tânăr student, un om în port tradiţional e ceva neobişnuit sau e un festivism.

Trebuie, în consecinţă, să ne întrebăm: *Ce s-a întâmplat cu aceste persoane? Ce problemă apare în identificarea lor cu simboluri ale culturii şi civilizaţiei tradiţionale?* O explicaţie posibilă poate reieşi din atitudinea generală a familiei faţă de acest subiect. Ca formator de cultură tradiţională, observăm că familiile, în mare parte, au un comportament pasiv, în sensul că, atitudinal îşi manifestă intenţiile de transmitere a informaţiei (80% din cazuri) dar nu are loc o translaţie a acestor intenţii şi în plan acţional (în 60% din cazuri familia nu şi-a dus copiii la

un festival sau o expoziţie de artă tradiţională). Putem spune, deci, că este „normal" să apară în atitudinea tinerilor probleme de identificare.

În majoritatea cazurilor grupul de prieteni are un rol activ în tendinţa de a cunoaşte arta românească tradiţională, însă şcoala este indicată drept factorul cel mai important în formarea individuală pe acest plan.

Referindu-ne la sărbători specifice româneşti, dintre cei chestionaţi, 90% nu au putut preciza o altă sărbătoare decât 1 Decembrie, un singur subiect făcând referire la sărbătoarea Sânzienelor. Acelaşi student încearcă să dea o explicaţie faptului că nu ştie să menţioneze alte sărbători specifice prin faptul că acestea sunt într-o mare proporţie legate de muncile agricole, iar „migrarea la oraş" a uşurat „pierderea" lor: „Eu am auzit de ele, dar de văzut... nu... niciodată... prin bătrâni se mai vorbea despre ele". Există şi atitudini radicale în rândul celor intervievaţi: „Îmi impun să nu le asimilez... pentru mine nu contează decât prezentul".

Cum se conturează deja, în parte, fenomenul surprins mai sus îşi găseşte explicaţia în comportamentul familiei. Doar 20% din cei chestionaţi îşi amintesc că în familie au auzit de asemenea subiect, dar în copilărie şi, cel mai probabil, de la bunici.

Sărbători nespecifice. La nivel individual atitudinile şi comportamentul faţă de aceste ocazii pot fi sintetizate în următorul tabel:

	Atitudine	**Comportament**
S_1	„Există o infuzie de asemenea sărbători...eu am reţieri vizavi de ele."	„Nu particip."
S_2	„Sunt interesante.."	„Particip ca observator"
S_3	„…mă enervează!!"	„Nu particip."
S_4	„le tolerez."	„Nu particip."
S_5	„…sunt deschis către ele"	„Particip"
S_6	„Sunt nişte prostii, sunt distracţii de dragul distracţiei!!"	„Nu particip."
S_7	„E nevoie de diversitate"	„Nu particip."
S_8	„nu este normal ce se întâmplă"	„Nu particip."
S_9	„Am o atitudine deschisă… am împrumutat pentru că la noi nu există."	„Particip uneori"
S_{10}	„De ce să nu ne simţim bine?"	„Particip uneori"

Deşi 60% din cei chestionaţi nu participă la asemenea evenimente, există o diferenţă mare faţă de sărbătorile specifice româneşti şi anume: sunt denumite foarte prompt (*Valentine's Day, Halloween*...); iar semnificaţiile lor sunt cunoscute de către toţi. După cum se observă, atitudinile sunt destul de nuanţate: de la toleranţă, la curiozitate şi putem spune până la frustrare. Dintre subiecţii cu o atitudine deschisă faţă de asemenea evenimente, majoritatea sunt de sex feminin (ex. S_2, S_5, S_{10}); atitudinile cele mai radicale le întâlnim în rândul subiecţilor de sex masculin (ex S_3 şi S_6). Motivaţia pe care o găsesc cei chestionaţi, când sunt întrebaţi cum îşi explică faptul că aceste sărbători le sunt cunoscute, iar cele tradiţionale nu, este în majoritatea cazurilor bazată pe explicaţia că au un suport finaciar şi un grad de popularizare mare.

Marea majoritate a familiilor (80%) nu respectă aceste sărbători, ci, cel mult, le folosesc drept prilej de a se întâlni cu prietenii.

În grupul de prieteni atitudinea şi chiar comportamentul faţă de aceste sărbători sunt prezentate ca fiind în mare parte (peste 60% din cazuri) deschise. Există şi aici poziţii de respingere totală, dar majoritatea (60%) precizează că au prieteni care participă la ele şi pentru unii chiar „Au devenit numărul unu!"

Limba română. Am supus atenţiei subiecţilor problema neologismelor şi cuvintelor împrumutate. Prima întrebare legată de acest domeniu i-a pus pe cei chestionaţi într-o situaţie imaginară, în care aud o persoană că-şi exprimă o stare de spirit (de regulă am precizat ca fiind vorba de o stare extremă: bucurie – frustrare) în alte cuvinte decât româneşti. Am obţinut o serie de răspunsuri care acoperă un continuum foarte larg, de la atitudini radicale („nu accept"), la stări de frustrare („mă irită", „mă enervează"), indiferenţă sau toleranţă („e ceva de înţeles"). În proporţie de 50%, atitudinile care se conturează sunt nefavorabile în asemenea situaţii, 20% din subiecţi manifestă indiferenţă, 10% toleranţă şi 20% consideră o asemenea scenă ca normală sau de înţeles. Motivaţia pe care o atribuie unui asemenea tip de comportament este considerată, în mare măsură, ca fiind „teribilismul" şi apoi influenţa *mass-media*.

Deşi în proporţie de 80% se consideră că împrumutul de cuvinte „este o greşeală" dacă depăşeşte graniţele vocabularului de specialitate, 70% din totalul subiecţilor afirmă că li se mai întâmplă să folosească în limbajul curent alte cuvinte decât româneşti. Doar 20% din studenţii chestionaţi consideră împrumutul un fenomen absolut firesc deoarece „…suntem o cultură minoră, limba română e alcătuită în mare parte din neologisme, întâi slavii, apoi germanii, apoi francezii, iar acum americano-englezii" sau pentru că „tendinţa asta de unificare în Comunitatea Europeană trebuie să se manifeste şi la noi". Ceea ce apare interesant aici este că majoritatea subiecţilor indică limba engleză drept aceea care pătrunde în vocabularul curent prin apariţia unor aşa-numite „englezisme".

În grupul de prieteni toţi precizează că există persoane care folosesc cuvinte împrumutate „şi cu rost şi fără rost".

Familia, în 80% din cazuri, manifestă indiferenţă în această problemă şi nu folosesc asemenea cuvinte, iar 20% admit că în familiile lor se uzează uneori cuvinte împrumutate.

Religia. Am vizat în acest caz cunoaşterea, atitudinea şi comportamentul individual, al grupului de prieteni şi al familiei, faţă de sărbătorile religioase, ritualuri şi semne şi însemne ale credinţei.

Toţi subiecţii intervievaţi cunosc aceste sărbători. În general, când vorbesc de respectarea lor, se referă în primul rând la Crăciun şi la Paşti, şi mai apoi la zilele de nume (pe care totuşi nu le privesc ca pe nişte sărbători religioase). Din cei intervievaţi, 60% vorbesc despre o desemnificare, o desacralizare a sărbătorilor, care nu mai sunt ceea ce ar trebui să fie, ci „au devenit un prilej de distracţii". La rândul lor, şi obiceiurile legate de aceste sărbători (şi aici subiecţii s-au referit în special la obiceiurile conexe Paştelui şi Crăciunului) şi-au pierdut frumuseţea şi

semnificaţia: „Nu vezi ...toţi se duc să se îmbete” sau „Eu nu ştiu nici o colindă de la cap la coadă”.

Dacă ne referim la ritualuri, putem spune că, în foarte mare proporţie, nu mai sunt respectate. O singură persoană chestionată (de sex feminin) mai respectă postul, dar numai câteva zile pe an; restul de 90% nu respectă acest ritual. La biserică se merge mai puţin de două ori pe an (în proporţie de 70%) şi chiar şi în aceste cazuri motivaţia comportamentului nu este intrinsecă. Doar 20% din tinerii intervievaţi (de sex feminin) mărturisesc că mai spun rugăciuni.

Din punct de vedere al asumării semnelor şi însemnelor credinţei doar 50% dintre subiecţi mai deţin aşa ceva (icoane, cruci..) şi din aceştia, jumătate le poartă mai puţin pentru semnificaţie, cât pentru valoarea estetică sau sentimentală a obiectului.

Aşadar, putem spune că la nivel individual întâlnim o erodare a comportamentului de tip religios, rezultată dintr-o neglijare, nerespectare, sau chiar o ignorare a sărbătorilor, ritualurilor, semnelor şi însemnelor credinţei. Însă, toate familiile de proveniență ale subiecţilor chestionaţi respectă sărbătorile religioase şi majoritatea le consideră un prilej de întâlnire cu rudele („fraţi, bunici, unchi, mătuşi etc.”). De asemenea, în toate familiile există simboluri ale credinţei religioase. Ritualurile sunt respectate în 60% dintre familii şi aici, mai ales de către persoanele de sex feminin. Întreg grupul de subiecţi chestionaţi afirmă că familia i-a îndrumat în acest sector al vieţii spirituale.

În grupul de prieteni, în general, nu se mai respectă ritualurile, doar unii din membrii acestor grupuri mai poartă semne şi însemne ale credinţei.

Emigrarea este privită de către 50% dintre subiecţi ca o soluţie pentru viitorul personal, 20% sunt încă nehotărâţi, iar 30% spun că nu îşi doresc acest lucru. Deşi proporţia celor care vor să emigreze este mare, doar 20% din totalul celor intervievaţi au întreprins vreun demers în acest sens. Interesantă apare atitudinea familiei care în 40% din cazuri îşi îndeamnă copiii să emigreze („Du-te tu copilă că aici nu-i de stat!”), 50% au o atitudine permisivă, în timp ce doar 10% nu cochetează cu această idee.

Concluzia pe care o putem desprinde din cele prezentate mai sus este următoarea:

– în cadrul familiei există într-adevăr o lipsă de preocupare pentru transmiterea valorilor culturii şi civilizaţiei româneşti. În consecinţă, în funcţie de atitudinea faţă de principalele probleme investigate se conturează următoarele tipuri posibile de familii:

Tipuri de familie	Atitudine	Comportament
F1. familia pasiv-nonformativă	-	-
F2. familia pasiv-formativă	-	+
F3. familia activ-nonformativă	+	-
F4. familia activ-formativă	+	+

Din rezultatele studiului nostru se conturează o predominanță a tipurilor F1 şi F3 în vreme ce tipul F2 nu apare. Trebuie precizat că nu există o unitate atitudinal-comportamentală în legătură cu aspectele menționate, deci nu putem vorbi de tipuri pure de familii: astfel, în plan individual în ceea ce priveşte internalizarea valorilor socioculturale româneşti, observăm o detaşare/o neglijare atitudinal-comportamentală din partea tinerilor; şcoala rămâne una din instituțiile principale în formarea tinerelor generații în sensul identității socioculturale; grupul de prieteni nu se dovedeşte a fi un mediu favorabil/propice transmiterii, menținerii şi dezvoltării acestei identități.

Revenind la primele două ipoteze propuse putem afirma că întâia ipoteză se confirmă, iar cea de-a doua ar trebui reformulată în felul următor: *în societatea românească, familia – ca instituție de bază – şi grupul de prieteni, nu-şi mai îndeplinesc rolul de transmițător/formator de identitate.*

ANEXA 1

GHIDUL DE INTERVIU

Locul..... Data.....
Ora.....

- Să specifice, câteva coordonate prin care un popor îşi poate afirma identitatea culturală.
- Să denumească autori de referinţă din literatura, muzica, sculptura românească.
- Dacă (şi câte) opere scrise de autori români a citit în ultimul an.
- Să denumească aceşti autori.
- Dacă se abordează în familie, în grupul de prieteni, subiecte legate de literatura,muzica, sculptura românească (şi cu ce frecvenţă).
- Dacă familia/şcoala/grupul de prieteni indică autori/opere din cultura românească pe care să le citească, asculte……..
- Dacă ascultă muzică românească; de ce factură? cu ce frecvenţă ?
- Dacă familia/grupul de prieteni ascultă muzică românească; de ce factură? cu ce frecvenţă?
- Dacă ascultă/cântă muzică populară românească; cu ce ocazii?
- Dacă familia/grupul de prieteni ascultă muzică populară românească; cu ce ocazii?
- Dacă a fost la vreun festival de muzică populară; cu cine?
- Dacă familia/grupul de prieteni a fost la vreun festival de muzică populară.
- Dacă a fost vreodată la un muzeu, festival/expoziţie de artă tradiţională? Cu cine? Dar familia dumneavoastră, grupul de prieteni? Când a fost ultima dată?
- Dacă cunoaşte vreun muzeu în care să fie ilustrată/surprinsă cultura şi civilizaţia românească. Dacă a fost vreodată într-un asemenea muzeu? Cu cine? La îndemnul cui? Din ce motiv?
- Dacă vede pe stradă un om îmbrăcat în port tradiţional ce gândeşte despre el în primul rând? Care este sentimentul care-i caracterizează starea de spirit în acel moment? De ce?
- Dacă aude un conaţional vorbind, exprimându-şi diferite stări de spirit în altă limbă decât cea română, ce crede? Dacă i se întâmplă care crede că este cauza/motivaţia?
- Dacă poate numi câteva personalităţi istorice/contemporane; dacă abordează asemenea subiecte. Cu cine? Cu ce frecvenţă?
- Dacă cunoaşte sărbătorile specifice, tradiţiile, miturile, legendele specifice poporului român. Dar familia? Dar prietenii? Dacă le respectă.
- Dacă familia/şcoala a făcut educaţie în acest sens. Dacă abordează asemenea subiecte. Cu ce frecvenţă?
- Dacă grupul de prieteni abordează asemenea subiecte. Cu ce frecvenţă?
- Dacă cunoaşte sărbătorile nespecifice. Dar familia? Dar prietenii? Dacă le respectă.

- Să denumească sărbători religioase. Dacă le respectă. Dar familia? Dar prietenii?
- Dacă familia a făcut educație în acest sens.
- Dacă cunoaşte ritualurile; dacă le respectă. Dar familia? Dar grupul de prieteni?
- Dacă cunoaşte semne şi însemne ale credinței; dacă le respectă. Dacă deține asemenea obiecte. Dar familia? Dar grupul de prieteni?
- Să-şi definească poziția vizavi de cuvintele împrumutate, neologisme. Dacă foloseşte asemenea cuvinte? Care este motivația? Dar familia? Dar grupul de prieteni?
- Dacă doreşte să emigreze. Dacă a făcut ceva în acest sens. Dar familia? Dar grupul de prieteni? Dacă familia îi indică ceva în acest sens.
- Să facă o apreciere asupra rolurilor bărbatului şi al femeii în famile, în grupul de prieteni.

ANEXA 2

Lista de atribute folosită în studiul reprezentării sociale a identității socioculturale:

A. Curaj.
B. Activi/cu inițiativă.
C. Pornire către neatârnare/independență.
D. Hărnicie/dragoste de muncă.
E. Modestie.
F. Optimism.
G. Inteligență.
H. Toleranță.
I. Sentiment al onoarei.
J. Bunătate.
K. Disciplină.
L. Lipsă de finalitate în activități.
M. Pasivitate.
N. Spirit necombativ („lasă-mă să te las”).
O. Lipsă de îndemn la muncă/lene.
P. Lipsa propriei identități.
Q. Fatalism.
R. Resemnare.
S. Violență/agresivitate.
T. Viclenie.
U. Minciună/fățărnicie.
V. Religiozitate.

ANEXA 3

Ierahizarea atributelor după frecvenţa alegerii lor în eşantionul A.

Atribute	Nr. alegeri posibile	Nr. alegeri	Nr. alegeri (%)	Alegeri neefectuate
Minciună	139	101	72,7 %	38
Optimism	139	97	69,8 %	42
Inteligenţă	139	88	63,3 %	51
Bunătate	139	87	62,6 %	52
Pasivitate	139	84	60,4 %	55
Curaj	139	76	54,7 %	63
Lene\lipsă de îndemn la muncă	139	75	54 %	64
Toleranţă	139	74	53,2 %	65
Spirit necombativ\lasă-mă să te las	139	72	51,8 %	67
Modestie	139	66	47,5 %	73
Lipsă de finalitate în activităţi	139	62	44,6 %	77
Viclenie	139	59	42,4 %	80
Religiozitate	139	57	41 %	82
Resemnare	139	51	36,7 %	88
Violenţă\agresivitate	139	49	35,3 %	90
Activi\cu iniţiativă	139	46	33,1 %	93
Hărnicie\dragoste de muncă	139	45	32,4 %	94
Lipsa propriei identităţi	139	43	30,9 %	96
Independenţă\pornire către neatarnare	139	40	28,8 %	99
Sentiment al onoarei	139	33	23,7 %	106
Disciplină	139	32	23 %	107
Fatalism	139	29	20,9 %	110

ANEXA 4

Ierarhizarea atributelor după valoarea obţinută de fiecare atribut în parte în eşantionul A

Atribute	Nr. alegeri posibile	Nr. alegeri	Nr. de alegeri valid notate	Valoare totală
Optimism	139	97	96	713
Bunătate	139	87	83	532
Inteligenţă	139	88	86	531
Curaj	139	76	74	514
Minciună	139	101	99	458
Toleranţă	139	74	71	417
Pasivitate	139	84	82	402
Modestie	139	66	64	379
Lene\lipsă de îndemn la muncă	139	75	72	353
Spirit necombativ\lasă-mă să te las	139	72	68	338
Lipsă de finalitate în activităţi	139	62	61	316
Hărnicie\dragoste de muncă	139	45	44	312
Activi\cu iniţiativă	139	46	45	283
Resemnare	139	51	49	266
Viclenie	139	59	58	260
Independentă\pornire către neatârnare	139	40	39	254
Religiozitate	139	57	55	240
Lipsa propriei identităţi	139	43	42	199
Violenţă\agresivitate	139	49	48	198
Sentiment al onoarei	139	33	30	187
Disciplină	139	32	32	160
Fatalism	139	29	28	134

ANEXA 5

Ierarhizarea atributelor după frecvanța alegerii lor în eşantionul B

Atribute	Nr. alegeri posibile	Total alegeri	Total alegeri (%)
Ospitalier	114	68	59,64 %
Pasiv	114	44	38,59 %
Leneş	114	40	35,08 %
Sociabil	114	39	34,21 %
Inteligent	114	36	31,57 %
Harnic	114	32	28,07 %
Bun	114	29	25,43 %
Optimist	114	25	21,92 %
Egoist	114	22	19,29 %
Răbdător	114	21	18,42 %
Religios	114	21	18,42 %
Patriot	114	19	16,6 %
L. Civilizație	114	18	15,78 %
L. Organizare	114	18	15,78 %
Mincinos	114	18	15,78 %
Curajos	114	17	14,91 %
Naiv	114	17	14,91 %
Impulsiv	114	15	13,15 %
Umor	114	15	13,15 %
Viclean	114	15	13,15 %

ANEXA 6

Ierarhizarea atributelor după valoarea totală obținută de fiecare atribut în parte în eşantionul B

Atribute	Nr. alegeri posibile	Total alegeri	Valoare totală
Ospitalier	114	68	564
Sociabil	114	44	286
Pasiv	114	40	269
Inteligent	114	39	256
Harnic	114	36	235
Leneş	114	32	233
Bun	114	29	208
Religios	114	25	158
Optimist	114	22	147
Patriot	114	21	144
Răbdător	114	21	134
l. Organizare	114	19	120
Egoist	114	18	117
Naiv	114	18	115
Umor	114	18	109
l. Civilizație	114	17	99
Muncitor	114	17	99
Impulsiv	114	15	98
Curajos	114	15	94
Mincinos	114	15	94

VIOLENŢA FAMILIALĂ ÎN ROMÂNIA
(Analiză de presă)

SORIN M. RĂDULESCU

1. VIOLENŢA FAMILIALĂ ŞI MASS-MEDIA

Amploarea violenţei familiale constituie, în prezent, una dintre cele mai grave probleme sociale cu care se confruntă societăţile contemporane, inclusiv România. Cuprinzând toate formele de agresiune care se exercită în cadrul căminului (maltratarea partenerei sau partenerului de cuplu, a copiilor, a părinţilor, a bătrânilor, incestul, violul marital etc.), această formă largă de violenţă se adaugă valului de agresiuni exercitate în afara familiei, contribuind, astfel, la generalizarea unui climat social dominat de teamă, anxietate şi conflict.

Violenţa, în sens generic, semnifică utilizarea forţei şi a constrângerii de către un individ, grup sau clasă socială, în scopul impunerii voinţei asupra altora[1]. Din punct de vedere juridic, această noţiune înseamnă folosirea forţei fizice sau a altor mijloace persuasive pentru a aduce prejudicii unor bunuri sau o vătămare integrităţii unei persoane. În acest sens, un act de violenţă are, de cele mai multe ori, un caracter premeditat, fiind *„elaborat cu intenţie sau semnificând intenţia de a produce o suferinţă sau un prejudiciu fizic altei persoane”*[2]. În sens psihologic, violenţa desemnează comportamentul agresiv manifestat, cel mai adesea, ca urmare a unor frustrări, care nu pot fi *defulate* pe căi social dezirabile.

Dincolo de *multitudinea* sensurilor care i se asociază, violenţa este legată, aproape întotdeauna, de o poziţie de putere şi de impunerea acestei puteri asupra celorlalţi. Totuşi, în mod aparent paradoxal, adeseori, chiar lipsa de putere determină violenţă. Conştiinţa lipsei de putere, a impotenţei, creează, în multe cazuri, o nevoie de afirmare atât de puternică, încât devine agresivitate distructivă, care, în ultimă instanţă, conduce la violenţă[3].

Puterea, în ansamblul ei, are mai multe semnificaţii. A exploata, a constrânge, a manipula, a intra în competiţie sau, dimpotrivă, a te asocia cu cineva în scopul folosirii comune a unei poziţii de putere sunt numai câteva dintre aceste

[1] Vezi Sorin M. Rădulescu, *Violenţă*, termen elaborat în *Dicţionar de Sociologie* (coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu), Bucureşti, Editura Babel, 1993, p. 670-671.

[2] Straus A. Murray, Discipline and Deviance: *Physical Punishment of Children and Violence and Other Crime in Adulthood*, în revista „Social Problems”, vol. 38, no. 2, May 1991, p. 135.

[3] Maria Roy, *The Abusive Partner. An Analysis of Domestic Battering*, New York, Van Nostrand Reinhold Company, 1982, p. 3.

„Revista Română de Sociologie”, Serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 75–97, Bucureşti, 2000

semnificații. Unele dintre aceste forme de putere au un conținut pozitiv, altele au un conținut negativ, fiind asociate, dar nu identice, cu violența. Violența, se poate spune, nu este putere, ci opusul acesteia sau, cel puțin, un mijloc pentru a accede la un scop: dobândirea unei poziții de putere.

Un asemenea mijloc nu s-ar putea exprima şi exercita dacă n-ar beneficia de un *context socializator*, prin intermediul căruia violența se învață la fel ca orice alt comportament dobândit. O conduită violentă nu este atât o expresie a unor tendințe, instincte sau frustrări personale, cât, mai ales, un efect al *conformării* la anumite norme, valori şi stiluri de viață, asimilate prin intermediul procesului de socializare. Violența individuală este, de fapt, rezultanta unei violențe colective învățate în familie şi în societate, în spațiul public, ale cărui mesaje agresive au ajuns să invadeze chiar spațiul privat.

Dacă ne referim la mesajele mass-media, ale televiziunii în special, acestea nu sunt periculoase pentru că induc violență (în fond, nu există un efect direct de la cauză la efect), ci pentru că desensibilizează publicul față de actele violente şi efectele acestora. Factorul cel mai important pare să fie *modul* în care este prezentată violența pe micul ecran sau în presă. În special atunci când personajele agresive sunt prezentate ca modele de comportament, ele pot deveni o sursă de încurajare a agresivității copiilor, aflați permanent în căutare de modele. *„Tinerii au tendința de a reproduce în viață actele de violență de pe marele sau micul ecran (…). Programele violente îi desensibilizează şi-i determină să-şi soluționeze dificultățile prin mijloace agresive”*[4]. Pe de altă parte, exemplele oferite de părinți copiilor, în ceea ce priveşte agresivitatea contra partenerului de cuplu ori de către alte rude care se află în conflict, sunt mai nocive decât un mesaj mass-media. Ca adult, copilul sau tânărul va reproduce, adeseori, modelele de agresivitate în viața sa de familie. Totuşi, influența mass-mediei nu poate fi ignorată, mai ales în acele familii în care agresivitatea, violența, conflictul sunt mijloace obişnuite de soluționare a unor dificultăți personale.

În România, statisticile oficiale cu privire la cazurile de violență familială sunt, în cea mai mare parte, absente. Totuşi, mass-media în general, presa în special, oferă zilnic informații cu privire la existența acestor cazuri, permițându-ne construirea unei imagini, cel puțin aproximative, asupra amplorii violenței în familia românească. Deşi cazurilor semnalate de presă le lipseşte, în mare parte, rigoarea necesară pentru a fi supuse unei evaluări obiective, ele pot constitui, totuşi, elemente indicative pentru o analiză ştiințifică preliminară în acest domeniu.

2. SCOPUL ANALIZEI

Pentru a avea o imagine mai completă şi mai adecvată asupra cazurilor de violență familială cele mai mediatizate, în primăvara anului 2000 am întreprins o analiză de presă, care şi-a propus ca scop principal evidențierea cauzelor şi condițiilor care au determinat diverse categorii de agresiuni din familie şi a caracteristicilor principale ale actorilor implicați în asemenea agresiuni. Fără a avea forma sau

[4] Ioan Drăgan, *Paradigme ale comunicării de masă*, București, Casa de Editură „Şansa”, 1996, p. 220.

caracterul unei analize de conținut propriu-zise, care să facă evaluări asupra conținutului şi calității mesajelor, analiza s-a limitat doar la punerea în corelație a variabilelor indicate de articolele din presă, pentru a culege mai multe informații asupra acestui subiect, care nu este reflectat decât în mică măsură în statisticile oficiale. De menționat că aceste variabile nu sunt *categorii cauzale,* ci numai indicații generale sau particulare despre eventualele cauze care determină violența familială.

Au fost supuse analizei un număr de 312 materiale de presă (articole mai detailate sau simple notițe informative), publicate, în perioada 1998-1999, în paginile ziarelor „Național" şi „Evenimentul Zilei", *specializate*, aşa cum se ştie, între altele, în mediatizarea cazurilor de violență familială din România. În mod evident, au fost excluse din analiză acele materiale mai puțin clare sub aspect informațional sau care cuprindeau distorsiuni, lacune de informare, teme colaterale şi evaluări personale ale autorului. În final, au rămas în analiză un număr de 262 de materiale apreciate de noi ca fiind cele mai adecvate pentru scopul pe care l-am urmărit.

3. CONSTATĂRI PRINCIPALE

3.1. CATEGORII DE RUDE IMPLICATE ÎN VIOLENȚA EXERCITATĂ ÎN CADRUL FAMILIEI

După cum apare ilustrat în tabelul 1, violența familială nu se reduce numai la conflictele intervenite între soți sau concubini, ci se extinde aproape la toate categoriile de rude din familia de origine sau de cea care rezultă ca urmare a contractării unei căsătorii ori a unei relații de concubinaj (vezi tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Distribuția cazurilor de violență familială, în funcție de mediul de locuire

RELAȚIA DE RUDENIE	**URBAN %**	**RURAL %**	**T cazuri**	**T %**
Soți	48,9	51,1	**90**	***34,3***
Concubini	44,7	55,3	**47**	***17,9***
Părinți - copii	37,5	62,5	**40**	***15,3***
Copii – părinți	37,2	62,8	**43**	***16,4***
Frați	36,4	63,6	**11**	***4,2***
Bunici – nepoți	50,0	50,0	**2**	***0,8***
Nepoți - bunici	-	100,0	**6**	***2,3***
Veri	100,0	-	**1**	***0,4***
Unchi – nepoți	-	100,0	**2**	***0,8***
Nepoți - unchi	-	100,0	**3**	***1,1***
Socri – gineri (nurori)	75,0	25,0	**4**	***1,5***
Gineri (nurori) - socri	16,7	83,3	**6**	***2,3***
Cumnați	25,0	75,0	**4**	***1,5***
Naşi - fini	-	100,0	**1**	***0,4***
Fini- naşi	-	-	-	-
Altele	50,0	50,0	**2**	***0,8***
Total	***108***	***154***	***262***	***%***
%	***41,2***	***58,8***	-	***%***

Dacă o proporție de aproximativ 52% din numărul total al cazurilor de violență familială caracterizează agresiunile care au loc între soți (34,3%) sau concubini (18,0%), restul de circa 48% sunt specifice diferitelor categorii de rude. Între aceste agresiuni care caracterizează alte rude decât soții sau concubinii se detașează, cu precădere, cele care au loc între copii-părinți (16,4%) şi părinți-copii (15,3%). Restul cazurilor, reprezentând 16,1% implică, relativ egal, conflicte şi acte de violență între alte categorii de rude, printre care ginerii (sau nurorile)-socrii, nepoții-bunicii, socrii-ginerii (sau nurorile), cumnații etc.

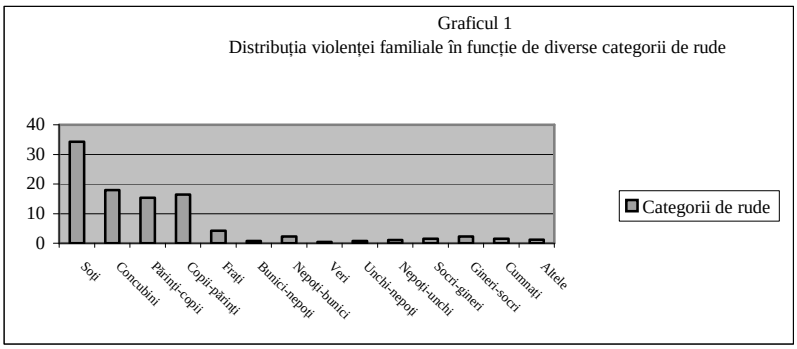

3.2. MEDIILE DE LOCUIRE ŞI JUDEȚELE ÎN CARE AU AVUT LOC CELE MAI FRECVENTE CONFLICTE FAMILIALE

Din punct de vedere al distribuției cazurilor pe mediul de locuire, în mediul rural au loc cele mai multe cazuri de violență între rude (circa 59% din totalitatea conflictelor). Totuși, intensitatea lor diferă de la un mediu la altul, astfel că, în mediul urban, conflictele între soți şi concubini sunt mai frecvente, în timp ce, în mediul rural, se produc, cu mai multă intensitate, conflicte între alte categorii de rude. Aici se comit, cu precădere, acte de violență între părinți-copii, copii-părinți, nepoți-bunici, nepoți-unchi, unchi-nepoți, gineri (sau nurori)-socri, cumnați etc. (vezi graficele 1 şi 2).

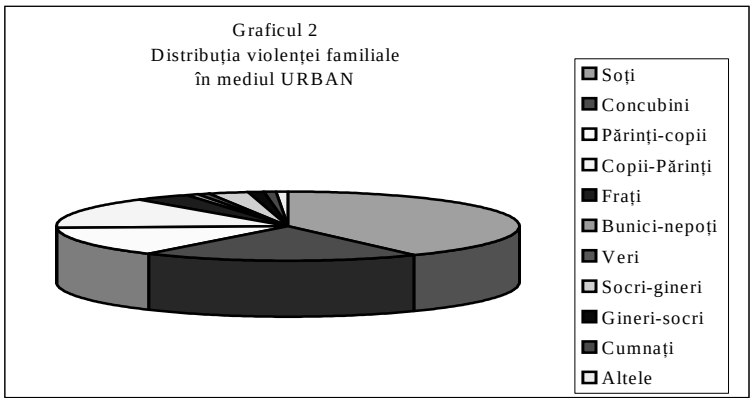

Din punct de vedere al județului în care a avut loc actul de agresiune, fără a le considera reprezentative, cele mai frecvente asemenea acte, așa cum rezultă din materialele publicate de presă, au loc în județele din Moldova (în special, Iaşi şi Vaslui), unde se petrec peste 35% din totalul conflictelor între rude (vezi graficul 3). Municipiul Bucureşti (împreună cu Sectorul Agricol Ilfov) furnizează, de asemenea, o proporție importantă dintre cazurile de violență familială (peste 14%). Dintre alte județe cu o frecvență relativ mai ridicată a conflictelor familiale trebuie menționate Braşov, Bihor şi Dolj.

Graficul 3
Distribuția violenței familiale în funcție de județele unde se înregistrează cele mai multe cazuri

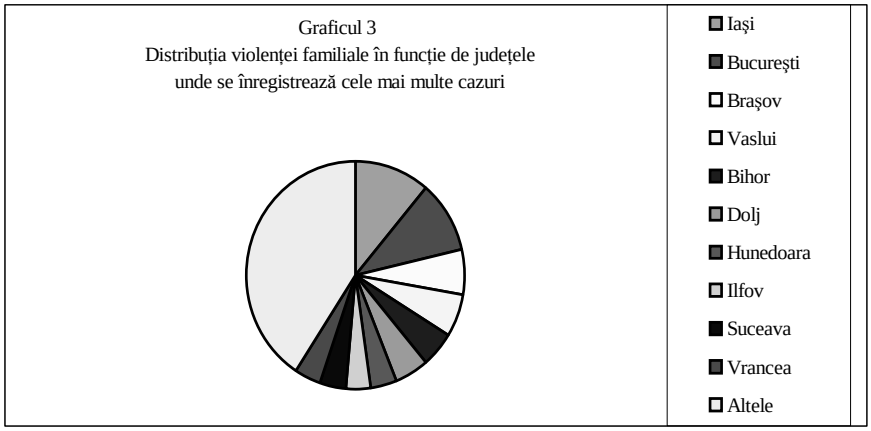

Dacă luăm în considerare numai aceste județe care se caracterizează printr-o intensitate mai mare a conflictelor familiale, cazurile de violență între diferite categorii de rude se distribuie în felul următor:

- În județul Iaşi, aproximativ 66% din totalul actelor de violență au loc între soți sau concubini, 10% între copii-părinți, iar restul, în proporții mai mici, dar egale (câte 3,5%), între alte categorii.
- În județul Vaslui, circa 88% din totalul conflictelor familiale se petrec între soți sau concubini, restul caracterizând în mod egal (câte 6,3% fiecare) agresiunile între părinți-copii şi frați.
- În municipiul Bucureşti, de asemenea, cele mai multe conflicte (55,5%) au loc între soți sau concubini, iar peste 33% implică agresiunile părinților contra copiilor (18,5%) sau cele ale copiilor împotriva părinților (14,8%).
- În județul Braşov, conflictele între soți sau concubini dețin o pondere de peste 41% în totalul cazurilor de violență familială, la egalitate cu cele între copii-părinți (23,5%) sau părinți-copii (17,6%).
- În alte județe, așa cum este cazul județelor Bihor, Cluj, Galați, Sibiu şi Vâlcea, cazurile de conflicte între alte rude decât soții sau concubinii dețin o pondere mai mare decât cazurile în care sunt implicați aceştia din urmă.

3.3. SEXUL AGRESORULUI ŞI AL VICTIMEI

Distribuţia agresorilor şi a victimelor în funcţie de sex (vezi tabelul nr. 2) evidenţiază faptul că proporţia totală a bărbaţilor agresori (peste 81% din numărul persoanelor implicate în conflicte familiale) întrece de peste 4 ori numărul femeilor agresor (circa 19%). În mod complementar, proporţia femeilor victime (62,6%) este de aproape două ori mai mare decât a bărbaţilor victime (37,4%).

Tabelul nr. 2

Distribuţia cazurilor de violenţă între rude, în funcţie de sexul agresorului şi al victimei

Sexul victimei / **Sexul agresorului**	MASCULIN	FEMININ	**TOTAL**	***%***
MASCULIN	28,6	71,4	213	***81,3***
FEMININ	75,5	24,5	49	***18,7***
TOTAL	98	164	262	**-**
%	37,4	62,6	-	***%***

Din punct de vedere al compatibilităţii de sex între agresor şi victimă (vezi graficul 4), în peste 92% dintre cazuri, predomină violenţele exercitate de bărbaţi asupra femeilor şi numai în peste 62% acestea se exercită asupra altor rude de sex masculin. Dimpotrivă, numai în 37,8% dintre cazuri, bărbaţii cad victimă femeilor, iar în alte 7,3% dintre cazuri femeile cad victimă altor femei.

Graficul 4
Sexul agresorului şi al victimei

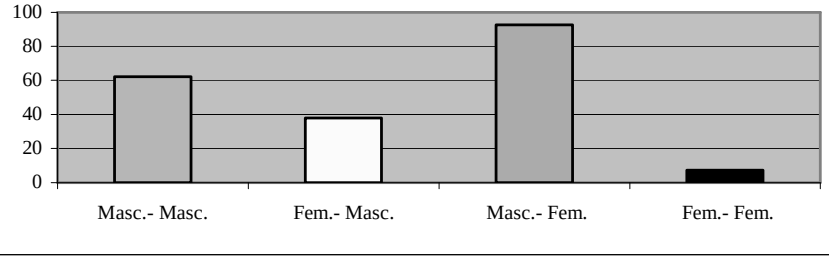

Cele mai frecvente conflicte în care femeile sunt agresoare caracterizează, în ordine (vezi graficul 5), relaţiile dintre părinţi-copii (o treime din conflictele unde aceştia sunt implicaţi), relaţiile dintre soţi (20% din totalul conflictelor de acest fel), copii-părinţi (circa 19%), gineri (nurori)-socri (jumătate din conflictele acestora), gineri (nurori)-socri (aproximativ 17%) şi concubini (aproximativ 13% din conflictele între ei).

Graficul 5
Violența familială, pe categorii de rude, în funcție de sexul agresorului

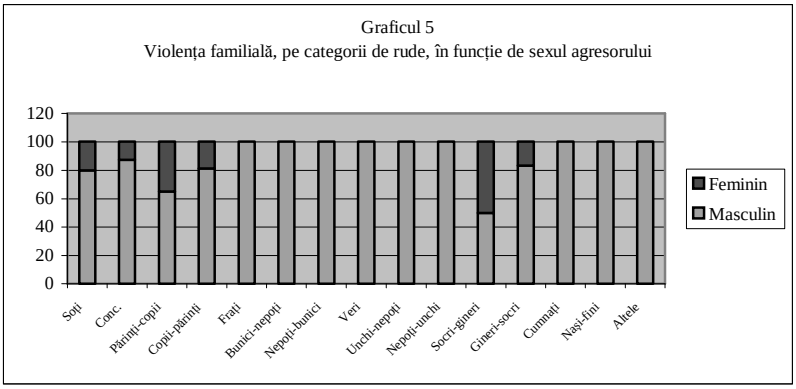

3.4. VÂRSTA AGRESORULUI ŞI A VICTIMEI

Marea majoritate a agresorilor (peste 69%) fac parte din categoria persoanelor active, incluse în intervalul de vârstă 21-60 ani (vezi tabelul 3). Categoria de vârstă 31-40 ani furnizează cea mai mare categorie de agresori (22,1%), urmată de categoriile 21-30 ani (18,7%) şi 41-50 ani (17,2%). Cele mai scăzute proporții de agresori aparțin categoriilor de vârstă peste 60 ani (numai 8,4% în total) şi celor până în 20 de ani (6,9%), 15,6% din totalul agresorilor au vârsta neprecizată, în sensul că materialele pe care le-am consultat nu ofereau informații în această privință.

Tabelul nr. 3

Distribuția cazurilor de violență între soți și concubini, în funcție de vârsta agresorului și a victimei

VÂRSTA VICTIMEI / **VÂRSTA AGRESORULUI**	Până în 20 ani	21-30 ani	31-40 ani	41-50 ani	51-60 ani	61-70 ani	71-80 ani	Peste 80 ani	Vârstă neprecizată	**Total**	*%*
Până în 20 ani	22,2	-	5,5	33,3	11,2	-	-	-	27,8	**18**	***6,9***
21-30 ani	24,5	22,4	8,2	12,2	12,2	8,2	-	-	12,2	**49**	***18,7***
31-40 ani	12,1	22,4	27,6	8,6	3,4	5,2	6,9	-	13,8	**58**	***22,1***
41-50 ani	13,3	4,4	24,4	35,5	-	4,4	4,4	2,2	11,1	**45**	***17,2***
51-60 ani	10,3	7,0	7,0	20,7	20,7	-	10,3	7,0	17,2	**29**	***11,1***
61-70 ani	-	16,7	25,0	-	25,0	16,7	8,3	-	8,3	**12**	***4,6***
71-80 ani	14,3	-		28,6	14,3	42,8	-	-	-	**7**	***2,7***
Peste 80 ani	-	-	33,3	-	-	33,3	33,3	-	-	**3**	***1,1***
Vârsta neprecizată	21,9	12,2	12,2	7,3	9,7	7,3	-	2,4	26,8	**41**	***15,6***
Total	**41**	**36**	**43**	**44**	**24**	**18**	**11**	**4**	**41**	**262**	*%*
%	***15,6***	***13,7***	***16,4***	***16,8***	***9,2***	***6,9***	***4,2***	***1,5***	***15,6***	-	*%*

În ceea ce privește vârsta victimelor (vezi graficul 6), marea lor majoritate (62,5%) aparțin intervalului de vârstă cuprins între 20-50 ani, în ordinea următoare: 41-50 ani (16,8%), 31-40 ani (16,4%), până în 20 ani (15,6%) şi 21-30 ani (13,7%). Cele mai puține victime se includ în categoriile de vârstă peste 50 de ani (21,8% din total). Circa 27% dintre victime au vârsta neprecizată.

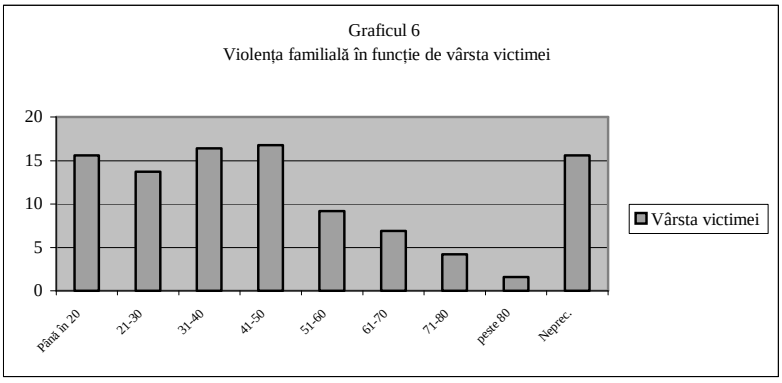

Din punct de vedere al compatibilității de vârstă între agresor şi victimă (vezi graficul 7), cele mai compatibile categorii de vârstă implicate în agresiune sunt, în ordine, 31- 40 ani, 41-50 ani, 21-30 ani şi 51-60 ani. Cele mai puțin compatibile sunt categoriile de vârstă 31-40 ani (agresorul) şi 21-30 ani (victima), 21-30 ani (agresorul) şi până în 20 ani (victima), 41-50 ani (agresorul) şi 31-40 ani (victima), 31-40 ani (agresorul) şi 71-80 ani (victima) etc. Cele mai victimizate categorii de vârstă sunt următoarele: 41-50 ani, 31-40 de ani şi categoria sub 20 de ani (vezi graficul 6).

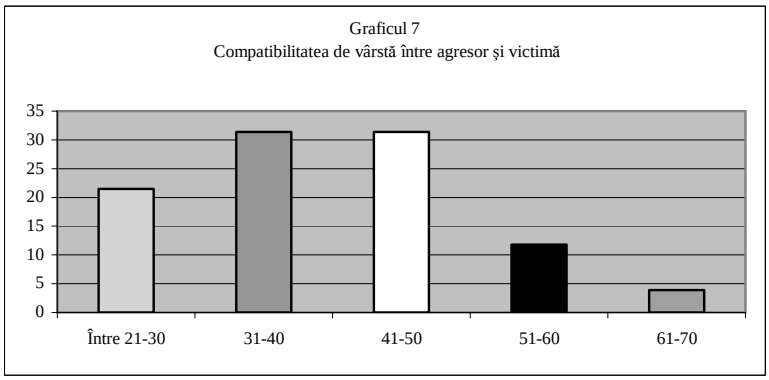

3.5. FORMA DE VIOLENȚĂ CEA MAI FRECVENT EXERCITATĂ ASUPRA VICTIMEI

Mijloacele de violență cele mai frecvent folosite de agresori sunt, în ordine, următoarele (vezi graficul 8): înjunghierea cu cuțitul sau cu alte obiecte ascuțite (37% din cazuri), loviturile cu toporul sau cu alte obiecte contondente (peste un sfert din totalul de cazuri) şi maltratarea propriu-zisă, adică bătaia cu palmele, pumnii şi picioarele (20,6%). Incendierea (6,1%) şi strangularea (6,1%) reprezintă şi ele mijloace relativ mai puțin folosite, dar, totuşi, utilizate mai frecvent decât otrăvirea, de exemplu (1 singur caz din total) şi împuşcarea (doar 2 cazuri), care sunt mijloacele cele mai puțin folosite. Deşi presiunile psihice (4 cazuri din total) sunt complementare cu toate actele de violență, am preferat să le tratăm separat, aşa cum au fost ele considerate ca atare în materialele de presă analizate.

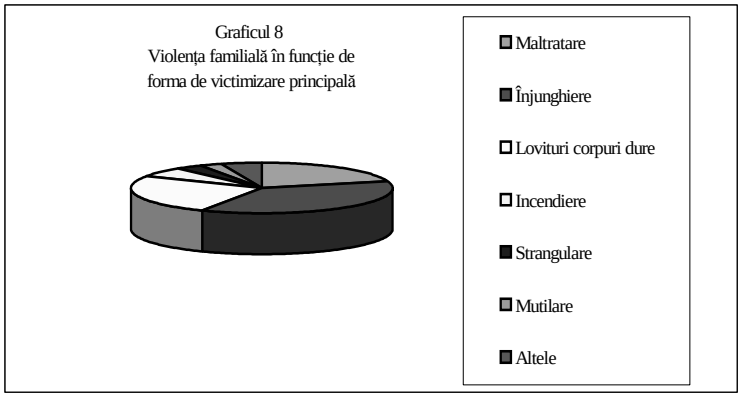

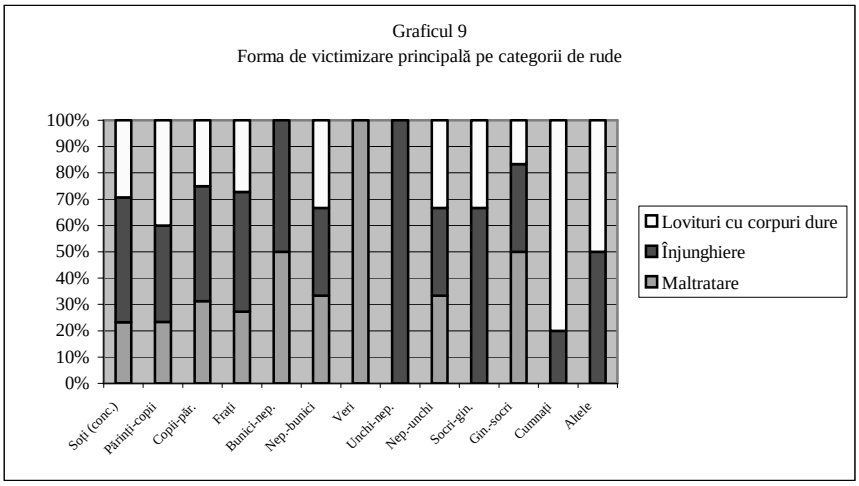

De reținut că în 23% dintre cazuri au fost utilizate mai multe forme de victimizare, cum ar fi maltratarea şi înjunghierea, maltratarea şi loviturile cu corpuri dure, înjunghierea şi incendierea etc.

Distribuția mijloacelor de violență pe diferite categorii de rude este următoarea (vezi graficul 9):

- soții sau concubinii preferă, mai degrabă decât maltrarea propriu-zisă (folosită de abia în al treilea rând), înjunghierea şi loviturile cu corpurile dure;
- părinții utilizează, mai frecevent, în conflictele lor cu copiii, în special cei majori, loviturile cu corpuri dure, înjunghierea şi, de abia în al treilea rând, maltratarea;
- copiii folosesc, cel mai frecvent, în relațiile lor conflictuale cu părinții înjunghierea, maltratarea şi loviturile cu corpuri dure;
- frații sau surorile utilizează, în primul rând, înjunghierea şi apoi, la egalitate, maltratarea şi loviturile cu corpuri dure;

- în cazul altor categorii de rude, cu mici excepții, mijloacele menționate sunt folosite aproape la egalitate;
- strangularea pare să fie folosită mai des de către nepoți în conflictele cu bunicii, incendierea este la fel de folosită ca şi loviturile cu corpurile dure de către socrii în agresiunile exercitate asupra ginerilor (nurorilor) etc.;
- forme multiple de victimizare se exercită, mai ales, în conflictele între soți sau concubini, părinți-copii şi copii-părinți.

Distribuția pe medii de locuire a mijloacelor de violență (vezi tabelul nr. 4 şi graficele 10-11) evidențiază faptul că agresorii din mediul rural le utilizează cu precădere, cu excepția câtorva mai puțin frecvente (otrăvirea, presiunile psihice etc.). Totuşi, între cele două medii de locuire, urban şi rural, nu există aproape nici o deosebire în ceea ce priveşte „ierarhia", celor mai folosite mijloace (înjunghierea, loviturile cu toporul ori alte corpuri dure şi maltratarea propriu-zisă).

Tabelul nr. 4

Distribuția cazurilor de violență familială în funcție de forma de victimizare principală (inclusiv formele multiple de victimizare) pe medii de locuire

FORMA DE VIOLENȚĂ PRINCIPALĂ	URBAN %	RURAL %	TOTAL cazuri	%
Maltratare (bătaie)	35,2	64,8	**54**	***20,6***
Înjunghiere cu cuțitul sau alte obiecte ascuțite	44,3	55,7	**97**	***37,0***
Lovituri cu toporul sau alte corpuri dure	30,3	69,7	**66**	***25,2***
Strangulare	33,3	66,7	**9**	***3,4***
Împuşcare	50,0	50,0	**2**	***0,8***
Incendiere	37,5	62,5	**16**	***6,1***
Otrăvire	100,0	-	**1**	***0,4***
Mutilare	28,6	71,4	**7**	***2,7***
Presiuni psihice	100,0	-	**4**	***1,5***
Altele	50,0	50,0	**6**	***2,3***
Total	**102**	**160**	**262**	***%***
(Mai multe forme de victimizare)	*39,0*	*61,0*	*61*	*-*

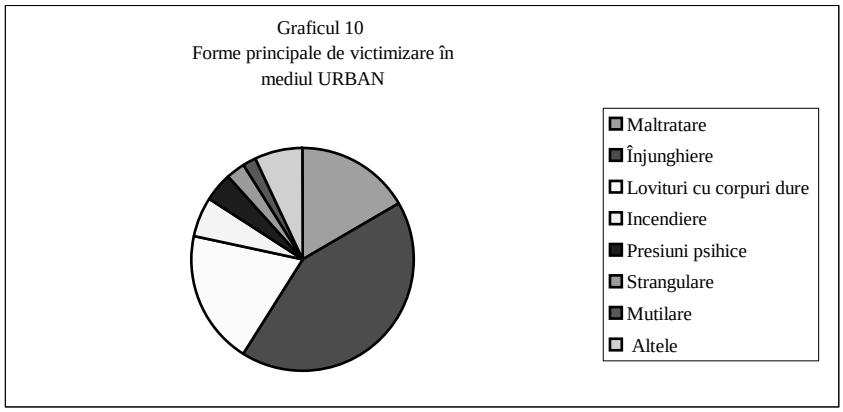

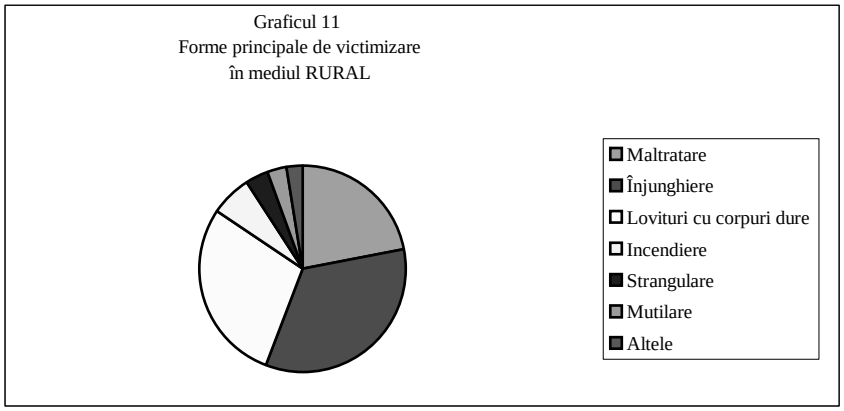

3.6. INSTRUMENTE DE VICTIMIZARE FOLOSITE DE AGRESORI

Deşi instrumentele de victimizare nu sunt indicate, ca atare, în toate cazurile semnalate de ziarele pe care le-am consultat, am încercat să cuantificăm câteva dintre ele, atât pe cele mai des utilizate, cât şi pe cele mai neobişnuite sau mai puțin folosite (vezi tabelul nr. 5). De menționat că agresorii folosesc, cu excepția cuțitului, parului (bâtei, bățului) sau toporului, o gamă extrem de diversificată de instrumente de victimizare, printre care ustensilele casnice (făcălețul, ceaunul, tigaia, vătraiul, fierul de călcat, plita sau reşoul), ustensilele folosite pentru munca în gospodărie (furca, coasa, sapa, ciocanul, barosul, ranga, levierul, şurubelnița, țevile, biciul) şi diversele materiale aflate la îndemâna oricărei gospodării (scândura, nuielele, parul, bețele, pietrele etc.).

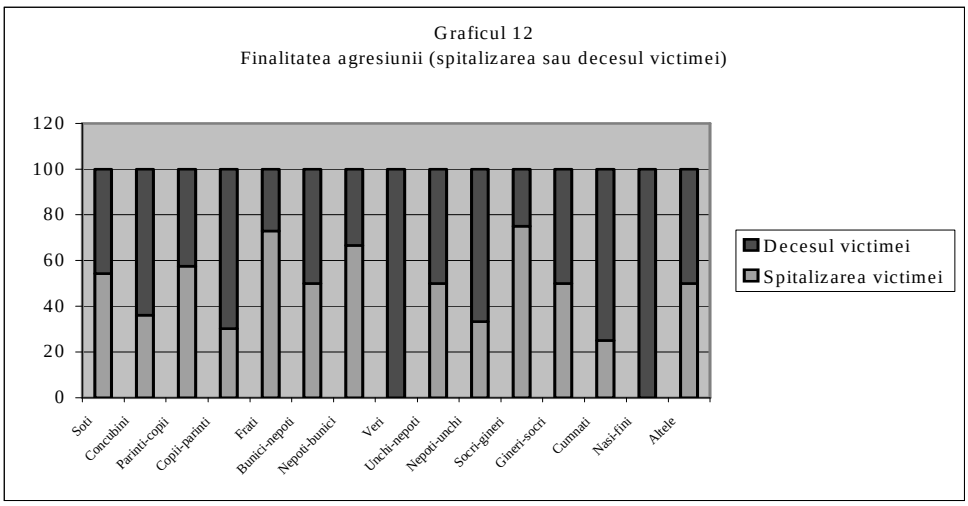

Tabelul nr. 5

Distribuția pe medii de locuire a câtorva dintre cele mai frecvente instrumente de victimizare

Instrumente de victimizare	**URBAN %**	**RURAL %**	**Total cazuri**
Cuțit	53	42	**95**
Topor (secure)	5	12	**17**
Par (bâtă, băț)	6	13	**19**
Scândură	-	3	**3**
Bici	-	1	**1**
Toiag (cârje)	-	2	**2**
Fier de călcat	2	1	**3**
Vătrai	-	1	**-**
Fund de lemn	1	-	**1**
Ceaun	-	1	**1**
Tigaie	-	1	**1**
Făcăleț	-	2	**2**
Lingură	-	1	**1**
Foarfecă	1	1	**2**
Sabie	1	-	**1**
Furcă	-	3	**3**
Coasă	-	2	2
Sapă	-	3	3
Ciocan (baros)	-	2	2
Cuie	-	1	1
Țeavă, bară metalică, levier	2	1	3
Șurubelniță	1	-	1
Sticlă	-	1	1
Piatră	-	1	1
Brichetă	1	-	1
Plită arzător (reşou)	2	-	2
Butelie de aragaz	1	-	1
Armă de vânătoare	1	1	2
Bombă artizanală	1	-	1
Total	**78**	**97**	**175**
%	***44,6***	***55,4***	**-**

Toate aceste mijloace sunt mai frecvent utilizate în mediul rural, decât în cel urban, unde agresorii folosesc, cu precădere, cuțitul. Dintre mijloacele de victimizare mai puțin uzitate şi neobişnuite se pot aminti opărirea victimei, incendierea patului acesteia, arderea feței sau mâinilor, aruncarea pe geam, alungarea în frig, muşcăturile şi chiar, într-un caz mai aparte, expedierea unui colet conținând o bombă artizanală.

3.7. FORMA DE FINALIZARE A ACTULUI DE AGRESIUNE (STAREA VICTIMEI)

În ansamblul lotului analizat, peste 52% din cazurile de violență familială s-au soldat cu moartea victimei, față de circa 48% finalizate doar cu spitalizarea

victimei (vezi tabelul nr. 6 şi graficul 12). S-ar putea spune, în acest sens, că spitalizarea este efectul cel mai frecvent al conflictelor între soți, părinți-copii sau frați, în timp ce decesul este consecința mai frecventă a conflictelor între concubini sau copii-părinți. Astfel, cazurile de spitalizare urmând conflictelor dintre soți depăşesc de aproape 3 ori cazurile de deces, cu care se soldează aceste conflicte. Spre deosebire de ele, cazurile de deces care intervin ca efect al conflictelor între concubini depăşesc numai cu 8% pe cele care au drept consecință spitalizarea.

Tabelul nr. 6

Distribuția cazurilor de violență familială, pe categorii de rude, în funcție de finalizarea agresiunii (spitalizarea sau decesul victimei)

RELAȚIA DE RUDENIE	SPITALIZAREA VICTIMEI %	Total cazuri	*% din cazurile de spitalizare*	DECESUL VICTIMEI	Total cazuri	*% din cazurile de deces*
Soți	54,4	**49**	***39,2***	45,6	**41**	***29,9***
Concubini	36,2	**17**	***13,6***	63,8	**30**	***21,9***
Părinți – copii	57,5	**23**	***18,4***	42,5	**17**	***12,4***
Copii – părinți	30,2	**13**	***10,4***	69,8	**30**	***21,9***
Frați	72,8	**8**	***6,4***	27,2	**3**	***2,2***
Bunici – nepoți	50,0	**1**	***4,0***	50,0	**1**	***0,7***
Nepoți – bunici	66,7	**4**	***3,2***	33,3	**2**	***1,5***
Veri	-	**-**	**-**	100,0	**1**	***0,7***
Unchi – nepoți	50,0	**1**	***0,8***	50,0	**1**	***0,7***
Nepoți – unchi	33,3	**1**	***0,8***	66,7	**2**	***1,5***
Socri – gineri (nurori)	75,0	**3**	***2,4***	25,0	**1**	***0,7***
Gineri (nurori) - socri	50,0	**3**	***2,4***	50,0	**3**	***2,2***
Cumnați	25,0	**1**	***0,8***	75,0	**3**	***2,2***
Naşi - fini	-	**-**	**-**	100,0	**1**	***0,7***
Fini - naşi	-	**-**	**-**	-	**-**	**-**
Altele	50,0	**1**	***0,8***	50,0	**1**	***0,7***
Total	***%***	**125**	***%***	***%***	**137**	***%***
% din întreg lotul analizat	**-**	**47,7**	**-**	**-**	**52,3**	**-**

De menționat, de asemenea că, în mod comparativ cu părinții lor, copiii sunt mai violenți în conflictele pe care le au cu aceştia, astfel că numărul de decesuri care intervin ca urmare a acestor conflicte este dublu, față de numărul de spitalizări. Dimpotrivă, în conflictele în care părinții sunt agresori, numărul de spitalizări este mai mare decât al deceselor. Celelalte cazuri, care implică alte categorii de rude, sunt prea puțin numeroase, pentru a putea trage concluzii reprezentative. Ca o altă observație, bărbații sunt, în mod firesc, mai violenți decât femeile, peste 61% din conflictele în care sunt implicați soldându-se cu moartea victimei, spre deosebire de conflictele în care sunt implicate femeile şi unde numai circa 39% din cazuri se finalizează cu decesul victimei (vezi graficul 13).

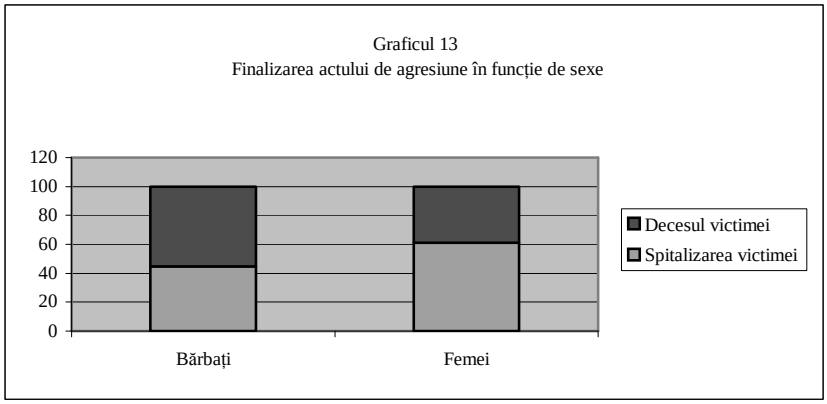

Din punct de vedere al mediului de locuire (vezi tabelul nr. 7), conflictele din mediul rural, aşa cum am menționat deja, par mai violente decât cele din mediul urban, în măsura în care în rural au loc peste 59% din agresiunile soldate cu spitalizarea victimei şi peste 62% din actele de violență finalizate cu decesul victimei.

Tabelul nr. 7

Distribuția cazurilor de violență familială, pe medii de locuire, în funcție de forma principală de victimizare şi starea victimei

FORMA DE VIOLENȚĂ PRINCIPALĂ	**SPITALIZAREA VICTIMEI**				**DECESUL VICTIMEI**			
	URBAN %	RURAL %	Total cazuri	*%*	URBAN %	RURAL %	Total cazuri	*%*
Maltratare (bătaie)	41,9	58,1	**31**	***24,8***	26,1	73,9	**23**	***16,8***
Înjunghiere cu cuțitul sau alte obiecte ascuțite	52,8	47,2	**36**	***28,8***	39,3	60,7	**61**	***44,5***
Lovituri cu toporul sau alte corpuri dure	20,0	80,0	**30**	***24,0***	38,9	61,1	**36**	***26,3***
Strangulare	-	-	**-**	**-**	33,3	66,7	**9**	***6,7***
Împuşcare	100,0	-	**1**	***0,8***	-	100,0	**1**	***0,7***
Incendiere	35,7	64,3	**14**	***11,2***	50,0	50,0	**2**	***1,5***
Otrăvire	-	-	**-**	**-**	100,0	-	**1**	***0,7***
Mutilare	28,6	71,4	**7**	***5,6***	-	-	**-**	**-**
Presiuni psihice	100,0	-	**4**	***3,2***	-	-	**-**	**-**
Altele	50,0	50,0	**2**	***1,6***	50,0	50,0	**4**	***2,9***
Total	**51**	**74**	**125**	**-**	**51**	**86**	**137**	**-**
%	***40,8***	***59,2***	**-**	**-**	***37,2***	***62,8***	**-**	**-**
% din toate cele 262 de cazuri	***19,5***	***28,2***	**-**	***47,7***	***19,5***	***32,8***	**-**	***52,3***

Pe de altă parte, în mediul rural, principalele forme de victimizare folosite de agresor (în special, maltratările, înjunghierile, loviturile cu corpurile dure) produc, cu mai mare frecvență, decesul victimei (vezi graficul 14).

Graficul 14
Forma şi finalitatea victimizării (spitalizarea victimei) în funcție de mediile de locuire

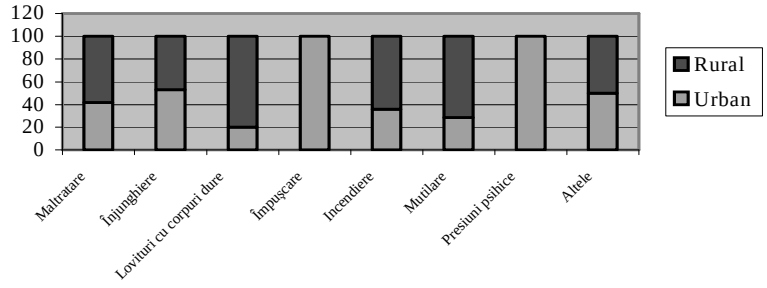

Graficul 15
Forma şi finalitatea victimizării (decesul victimei) în funcție de mediile de locuire

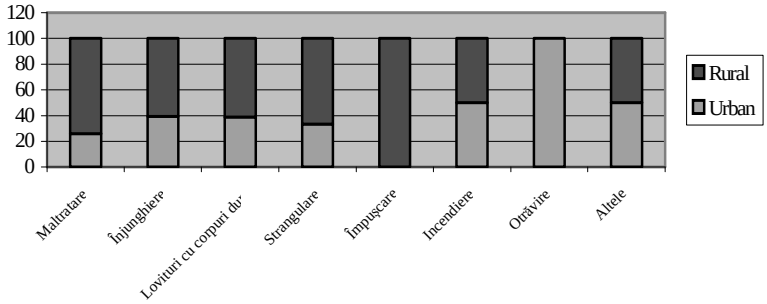

Graficul 16
Județele în care agresiunile se finalizează cel mai frecvent cu decesul victimei

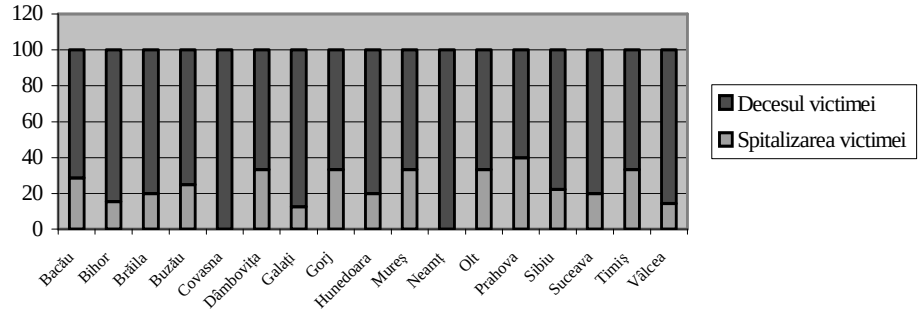

Deşi nu se poate spune că distribuția pe județe a cazurilor de violență familială are un caracter reprezentativ, ea indică, totuşi, că județele în care conflictele între rude se soldează, cel mai adesea şi mai pronunțat, cu decesul victimei, sunt, în ordine, următoarele (vezi graficul 16): Bacău, Bihor, Brăila, Buzău, Covasna, Dâmbovița, Galați, Gorj, Hunedoara, Mureş, Neamț, Olt, Prahova, Sibiu, Suceava, Timiş şi Vâlcea. Cu alte cuvinte, cele mai violente agresiuni au loc, aşa cum am semnalat deja, în județele din Moldova.

3.8. CELE MAI FRECVENTE MOTIVE ALE AGRESIUNILOR

Cel mai important element al analizei noastre l-a constituit, în mod evident, evaluarea motivațiilor agresorilor. Deşi în unele dintre numeroasele cazuri pe care le-am avut la dispoziție această motivație a fost fie absentă, fie inferată de ziaristul respectiv, totuşi, ea a rezultat, implicit, din contextul cazului analizat.

Tabelul nr. 8

Distribuția cazurilor de violență familială în funcție de categoria de rude şi motivul principal al agresiunii

MOTIVELE PRINCIPALE ALE AGRESIUNII / RELAȚIA DE RUDENIE	Răzbunare %	Gelozie %	Conflicte frecvente sau spontane %	Consum de alcool (inclusiv conflicte) %	Boală psihică %	Altele %	**Total**	*%*
Soți	42,2	21,1	15,6	15,6	3,3	2,2	**90**	***34,3***
Concubini	19,1	51,1	6,4	21,3	2,1	-	**47**	***17,9***
Părinți – copii	45,0	-	12,5	7,5	10,0	25,0	**40**	***15,3***
Copii – părinți	46,5	-	11,6	30,3	11,6	-	**43**	***16,4***
Frați	45,4	-	18,2	9,1	9,1	18,2	**11**	***4,2***
Bunici – nepoți	-	-	50,0	-	-	50,0	**2**	***0,8***
Nepoți – bunici	66,8	-	-	16,6	16,6	-	**6**	***2,3***
Veri	-	-	-	-	100,0	-	**1**	***0,4***
Unchi – nepoți	-	-	-	-	-	100,0	**2**	***0,8***
Nepoți – unchi	33,4	-	-	33,3	33,3	-	**3**	***1,1***
Socri – gineri (nurori)	50,0	-	25,0	25,0	-	-	**4**	***1,5***
Gineri (nurori) – socri	66,7	-	-	33,3	-	-	**6**	***2,3***
Cumnați	-	25,0	25,0	25,0	-	25,0	**4**	***1,5***
Naşi – fini	-	100,0	-	-	-	-	**1**	***0,4***
Altele	50,0	50,0	-	-	-	-	**2**	***0,8***
Total	**102**	**46**	**32**	**47**	**17**	**18**	**262**	-
%	***38,9***	***17,5***	***12,3***	***17,9***	***6,5***	***6,9***	-	*%*

Cele mai frecvente motive de declanşare a actelor de agresiune între rude sunt următoarele (vezi tabelul nr. 8 şi graficul 17): *răzbunarea* (prezentă în aproximativ 39% dintre cazuri), *consumul de alcool* (circa 18% din totalul de

cazuri), în condițiile în care acesta nu este un motiv ca atare, dar potențează un conflict deja existent sau preexistent, şi *gelozia* (17,5% dintre cazuri). Dincolo de cazurile în care poate fi invocată boala psihică a agresorului (numai 6,5% din totalul cazurilor), am inclus şi categoria *alte motive* (aproximativ 7% din cazuri), care, deşi sintetizează diverse conflicte familiale, vizează, totuşi, aspecte particulare, cum ar fi existența unui copil nedorit, agresiunile parentale pronunțate asupra copiilor de vârstă preşcolară pentru diferite greşeli ale acestora, litigiile de partaj între soții aflați în divorț, litigiile legate de revendicarea unei suprafețe de pământ sau a unei moşteniri etc.

Graficul 17
Motive principale ale violenței între rude

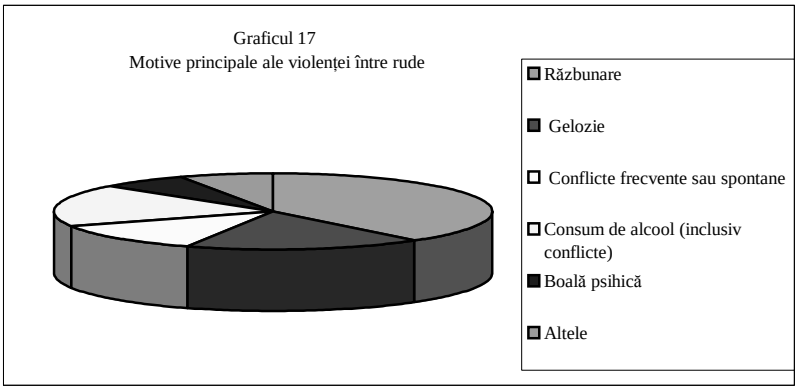

Distribuite pe diferite categorii de rude, motivele de victimizare se ierarhizează pe o gamă foarte diversă (vezi graficul 18).

Graficul 18
Motivele principale ale agresiunii în funcție de diversele categorii de rude

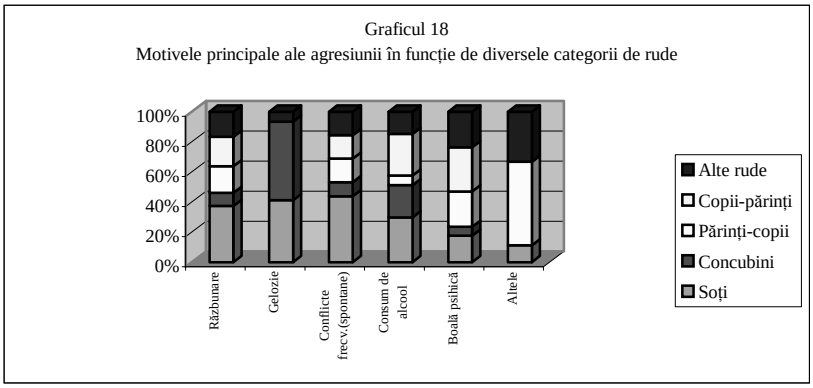

Răzbunarea pare principalul motiv pentru majoritatea rudelor care intră în conflict, în special pentru soți, pentru copiii care-şi agresează părinții şi pentru părinții care-şi agresează copiii. Gelozia este, la rândul ei, un motiv aparte de conflict, mai ales între concubini şi soți, dar şi între alte rude (cumnați, naşi-fini etc.). Conflictele frecvente sau spontane sunt mai pronunțate în cazul soților, al părinților în relație cu copiii şi al copiilor în relație cu părinții.. Consumul de alcool,

ca factor precipitant al agresiunii, este prezent în cea mai mare parte dintre conflicte, dar acționează, cu precădere, în conflictele dintre soți, copii-părinți şi concubini. Boala psihică a agresorului este mai specifică copiilor care-şi agresează părinții, părinților care-şi agresează copiii şi soților care-şi agresează soțiile.

Din punct de vedere al sexului agresorului (vezi tabelul nr. 9 şi graficele 19, 20 şi 21), femeile par mai motivate în actele lor de agresiune decât bărbații. Astfel, spre deosebire de femei, bărbații au ca motivații principale numai gelozia şi conflictele potențate de consumul de alcool, în timp ce femeile sunt motivate, mai intens decât bărbații, de răzbunare, conflictele frecvente ori spontane, existența unei boli psihice sau de alte motive particulare. De exemplu, răzbunarea pare să fie principalul motiv pentru soții şi fiice, gelozia motivează, în special, pe concubine, greşelile copiilor de vârstă preşcolară este principalul motiv al agresiunii mamelor, iar conflictele frecvente sau spontane sunt motive mai importante pentru actele de violență declanşate de soacre sau nurori.

Tabelul 9

Distribuția motivelor principale ale agresiunii în funcție de sexul agresorului

MOTIVELE PRINCIPALE ALE AGRESIUNII	BĂRBAȚI AGRESORI %	Total cazuri	FEMEI AGRESOARE %	Total cazuri
Răzbunare	37,1	79	46,9	23
Gelozie	20,2	43	6,1	3
Conflicte frecvente sau spontane	11,7	25	14,3	7
Consum de alcool (inclusiv conflicte)	20,2	43	8,2	4
Boală psihică	6,1	13	8,2	4
Altele	4,7	10	16,3	8
TOTAL	**-**	**213**	**-**	**49**
%	***81,3***	**-**	***18,7***	**-**

Graficul 19
Distribuția motivelor de agresiune în funcție de sexul agresorului

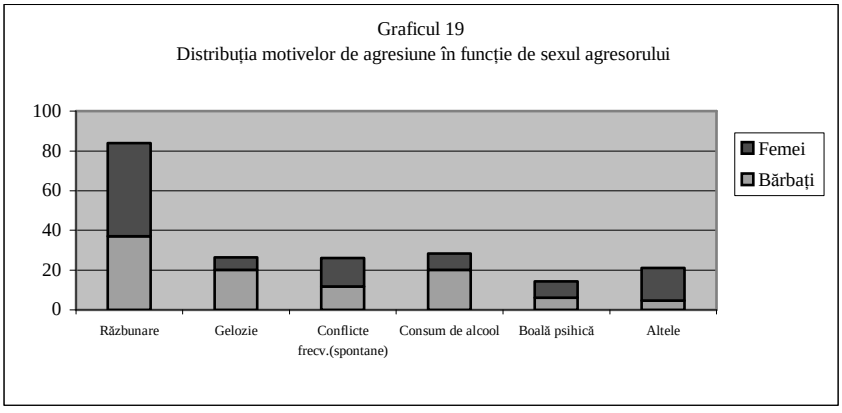

Graficul 20
Motivele principale de agresiune pentru bărbații agresori

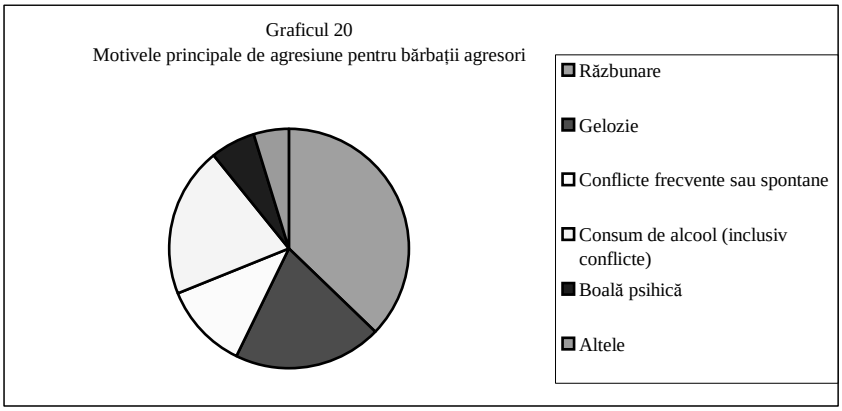

Graficul 21
Motivele principale de agresiune pentru femeile agresoare

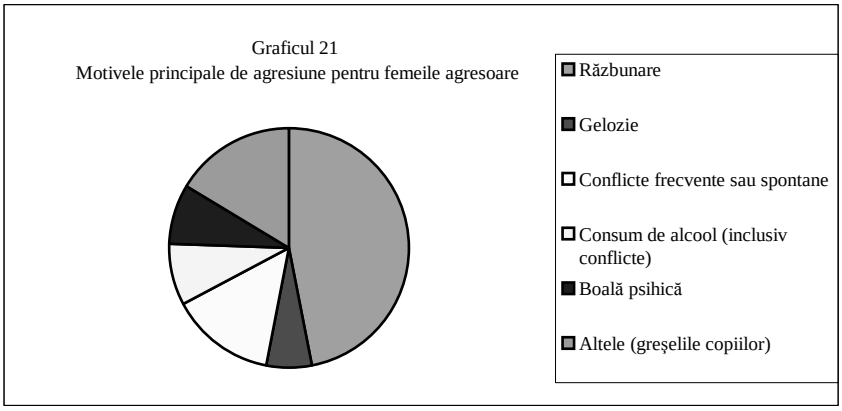

Distribuția motivelor de violență în funcție de vârsta agresorului (vezi tabelul nr. 10 şi graficele 22-23) evidențiază următoarea ierarhizare*: răzbunarea este motivul principal pentru agresorii cuprinşi în toate categoriile de vârstă, atât pentru cele mai tinere (până în 20 de ani), cât şi pentru cele mai vârstnice (peste 80 de ani); gelozia caracterizează, cu prioritate, agresiunile declanşate de persoanele active, cuprinse în intervalul de vârstă 21-60 de ani; conflictele frecvente sau spontane sunt specifice tuturor categoriilor de vârstă, dar, mai ales, celor mai înaintate ca etate; conflictele generate de consumul de alcool definesc, de asemenea, aproape toate categoriile de vârstă (cu excepția celor care au peste 80 de ani), dar sunt mai caracteristice persoanelor cuprinse în intervalul de vârstă 21-30 ani şi 51-70 ani; existența unei boli psihice ca motiv de agresiune acționează atât în cazul celor mai tinere categorii, cât şi al celor mai vârstnice; alte motive de agresiune mobilizează, în proporții mai mici, toate categoriile de vârstă, cu excepția celor mai în etate (peste 70 de ani).

* Cu excepția cazurilor în care vârsta nu este precizată.

Tabelul nr. 10

Distribuția cazurilor de violență familială în funcție de motivele principale ale agresiunii și vârsta agresorului

MOTIVELE PRINCIPALE ALE AGRESIUNII / VÂRSTA AGRESORULUI	Răzbunare %	Gelozie %	Conflicte frecvente sau spontane %	Consum de alcool (inclusiv conflicte) %	Boală psihică %	Altele %	**Total**	*%*
Până în 20 ani	61,2	-	11,1	11,1	11,1	5,5	**18**	***6,9***
21-30 ani	30,6	16,3	10,2	30,6	10,2	2,1	**49**	***18,7***
31-40 ani	32,9	37,9	8,6	8,6	3,4	8,6	**58**	***22,1***
41-50 ani	46,7	15,5	11,1	13,3	6,7	6,7	**45**	***17,2***
51-60 ani	31,0	13,8	13,8	31,0	3,5	6,9	**29**	***11,1***
61-70 ani	50,0	-	8,3	25,1	8,3	8,3	**12**	***4,6***
71-80 ani	14,3	-	57,1	14,3	14,3	-	**7**	***2,7***
Peste 80 ani	66,7	-	33,3	-	-	-	**3**	***1,1***
Vârsta neprecizată	43,9	12,2	12,2	14,6	4,9	12,2	**41**	***15,6***
Total	**102**	**46**	**32**	**47**	**17**	**18**	**262**	**-**
%	***38,9***	***17,5***	***12,3***	***17,9***	***6,5***	***6,9***	**-**	*%*

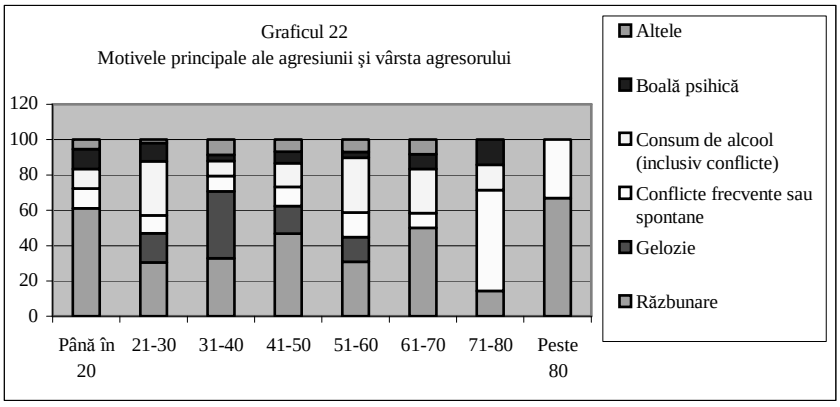

Distribuția pe medii de locuire a motivelor principale care determină actele de violență familială (vezi tabelul nr. 11 și graficul 24) evidențiază faptul că răzbunarea, existența unei boli psihice și alte motive acționează ca motive relativ similare atât în mediul urban, cât și în cel rural. În schimb, spre deosebire de mediul urban, unde răzbunarea, gelozia și conflictele precipitate de consumul de alcool sunt motivele cele mai frecvente, în mediul rural acționează, cu precădere, motive cum sunt răzbunarea, conflictele potențate de consumul de alcool și conflictele frecvente sau spontane. Gelozia ocupă în mediul rural de abia

locul al patrulea în ierarhia motivelor conflictelor familiale, în timp ce acelaşi motiv deține, în mediul urban, locul al doilea.

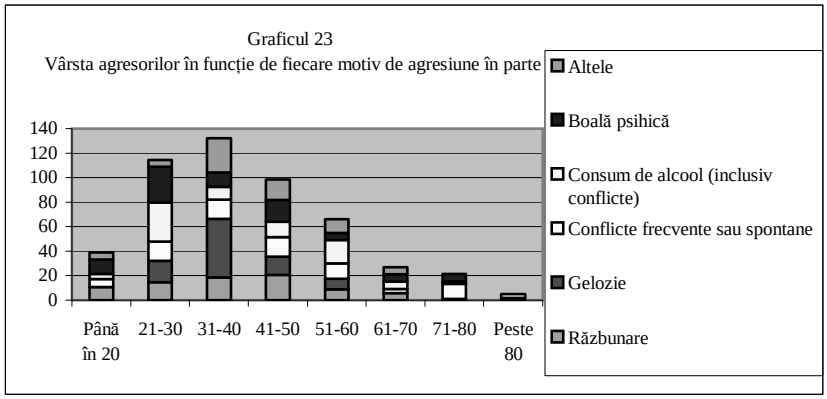

Tabelul nr. 11

Distribuția motivelor principale ale agresiuni în funcție de mediile de locuire

MOTIVELE PRINCIPALE ALE AGRESIUNII	URBAN %	Total cazuri	RURAL %	Total cazuri
Răzbunare	39,2	40	38,8	62
Gelozie	25,5	26	12,5	20
Conflicte frecvente sau spontane	6,9	7	15,6	25
Consum de alcool (inclusiv conflicte)	15,6	16	19,4	31
Boală psihică	6,9	7	6,2	10
Altele	5,9	6	7,5	12
TOTAL	**-**	**102**		**160**
% din lot	**-**	***38,9***	**-**	***61,1***

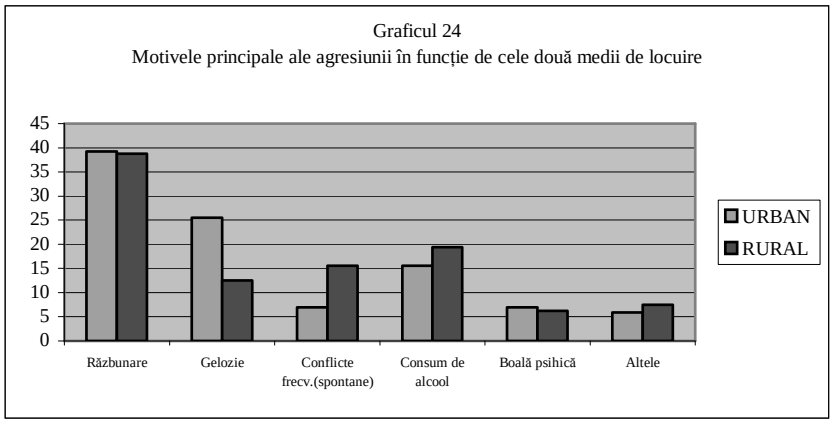

Ultimul aspect pe care l-a avut în vedere analiza noastră a vizat corelația dintre motivele agresiunii şi modul de finalizare a acesteia (vezi tabelul nr. 12 şi

graficele 25-26). Răzbunarea, de exemplu, ca motiv principal, produce victimelor, în egală măsură, spitalizarea sau decesul. Gelozia, conflictele produse pe fondul consumului de alcool şi existența unei boli psihice sunt motive principale ale agresiunilor care conduc la decesul victimei. În schimb, conflictele frecvente ori spontane sau alte motive determină, cel mai adesea, spitalizarea victimei.

Tabelul 28

Distribuția motivelor principale ale agresiunii în funcție de finalizarea agresiunii (starea victimei)

MOTIVELE PRINCIPALE ALE AGRESIUNII	SPITALIZAREA VICTIMEI %	DECESUL VICTIMEI %	Total cazuri	*%*
Răzbunare	50,0	50,0	102	***38,9***
Gelozie	43,5	56,5	46	***17,5***
Conflicte frecvente sau spontane	62,5	37,5	32	***12,3***
Consum de alcool (inclusiv conflicte)	34,0	66,0	47	***17,9***
Boală psihică	35,3	64,7	17	***6,5***
Altele	66,7	33,3	18	***6,9***
TOTAL cazuri	**125**	**137**	**262**	**-**
% din lot	***44,7***	***52,3***	**-**	***%***

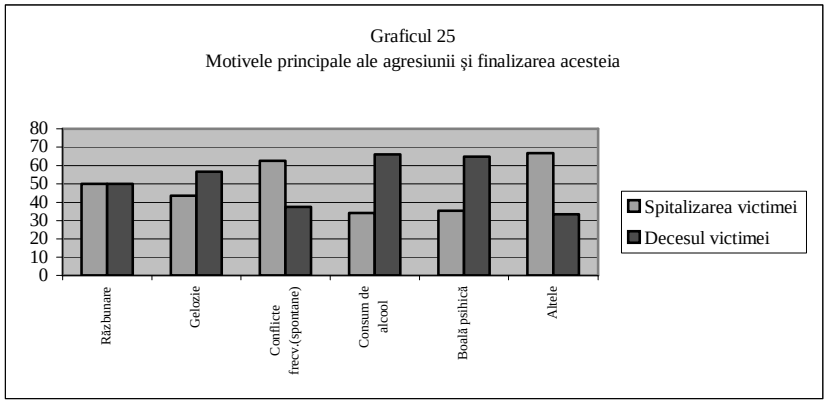

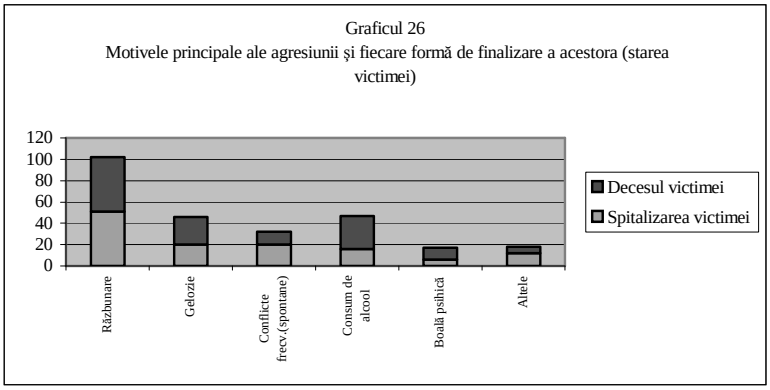

În funcție de fiecare formă de finalizare a agresiunii în parte, spitalizarea este mai frecventă în cazul răzbunării, geloziei şi conflictelor frecvente sau spontane, în timp ce decesul este mai specific cazurilor în care acționează ca motive principale răzbunarea, consumul de alcool şi, în al treilea rând, gelozia.

4. CÂTEVA CONCLUZII

Analiza presei constituie, aşa cum se ştie, un mijloc indispensabil de informare a sociologilor asupra sferei largi de probleme sociale cu care se confruntă România în prezent. Ca sursă de informații, presa poate suplini, în mare măsură, lipsa de date oficiale în domeniul diverselor probleme sociale, dar cu condiția de a confrunta datele publicate cu alte surse[5].

Constatările rezultate din analiza noastră au vizat tocmai acest aspect, propunându-şi să evidențieze câteva dintre premisele, componentele sau consecințele unor acte de violență familială, în raport cu caracteristicile cele mai comune ale agresorilor şi victimelor. Aceste constatări, bazate pe studiul unor publicații contestate de unii experți, pe motiv că aduc în atenția publicului prea multe probleme „negative" sau aspecte cu caracter de „senzațional", se adaugă informațiilor „obiective" pe care le-am cules din surse oficiale, dar cărora le lipseşte nuanțarea şi *detaliile* oferite de materialele de presă.

În mod evident, analiza noastră nu are un caracter reprezentativ, limitându-se doar la o simplă cuantificare a datelor publicate în cele două cotidiane menționate. Un asemenea demers este, credem, totuşi util, în măsura în care violența familială ca *problemă socială* este subreprezentată în statisticile oficiale, iar sociologilor le lipsesc mijloacele logistice pentru a putea întreprinde cercetări de amploare, reprezentative la nivel național, în acest domeniu.

[5] Vezi, în acest sens, Vasile Miftode, *Metodologia sociologică. Metode şi tehnici de cercetare sociologică,* Galați, Editura Porto-Franco, 1995, p. 174.

MASS-MEDIA ŞI VIOLENŢA

OCTAVIAN MIHAIL SACHELARIE

1. DIMENSIUNILE VIOLENŢEI

Violența a devenit un fenomen omniprezent în societatea contemporană, preocupând, datorită efectelor sale nocive, atât cercetătorii din diverse domenii, cât şi guvernele. În acest context, cercetarea sociologică a violenței a adus contribuții importante la cunoaşterea acestui fenomen social. În sens generic, violența poate fi privită ca „utilizarea forței şi a constrângerii de către un individ grup sau clasă socială în scopul impunerii voinței asupra altora" [21, p. 670]. Pentru Jean-Claude Chesnais, violența reprezintă „o acțiune directă sau indirectă, masată sau distribuită, destinată să aducă prejudicii unei persoane sau să o distrugă, fie în integritatea ei fizică sau psihică, fie în posesiile sale, fie în participările ei simbolice" [3, p. 18]. Specialistul francez, încercând să stabilească zonele semantice incluse în definiția violenței, expune, într-o viziune geometrică, trei cercuri": violența fizică, violența economică şi violența morală. În final, ne vom opri la tipologia violenței propusă de Organizația Mondială a Sănătății şi de Interpol [17, p. 205-206]:

A. Violența privată

1. Violența criminală: a. mortală (omucideri, asasinate, otrăviri, execuții capitale); b. corporală (loviri şi răniri voluntare); c. sexuale (violul).

2. Violența noncriminală: a. suicidară (sinucideri şi tentative); b. accidentală (accidente de circulație).

B. Violența colectivă

1. Violența cetățenilor contra puterii: a. terorismul; b. grevele şi revoluțiile.

2. Violența puterii contra cetățenilor: a. terorismul de stat; b. violența industrială.

3. Violența paroxistică – războiul.

Aceste definiții acoperă o realitate dură, dezvăluită de diferitele statistici date publicității. Astfel, statisticile FBI arătau, pentru SUA în deceniul 8, producerea unei infracțiuni grave la fiecare trei secunde, iar a unei infracțiuni violente la fiecare 25 de secunde. La nivelul anului 1987, s-au înregistrat 19 000 omucideri şi 87 000 violuri, 500 000 persoane au fost implicate în acte de tâlhărie, 725 000 maltratări sau violuri [10, p. 184].

„Revista Română de Sociologie", Serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 99–108, Bucureşti, 2000

În ceea ce priveşte România, rata criminalităţii a crescut de la 414 în 1990 la 1 039 în 1994 şi la 1 765 în 1998 [1]. Cu toate că, pentru prima dată după 1990, scade numărul infracţiunilor comise cu violenţă în 1998, zilnic au fost comise în medie: 3 omoruri sau tentative de omor; 3,8 vătămări corporale grave; 8 tâlhării; 3,2 violuri. Bilanţul Poliţiei Criminale, pentru 1998, este edificator: omoruri – 559; tentative de omor – 501; lovituri cauzatoare de moarte – 203; violuri – 1 267; tâlhării – 3 548 [2].

2. *MASS-MEDIA* ŞI VIOLENŢA. ACTUALITATEA TEMEI

Problematica „*Mass-media* şi violenţa" a devenit o temă centrală în studiile şi dezbaterile asupra funcţiilor şi efectelor mediatizate, fiind abordată în special violenţa televizată. Studiile abundă, existând la nivelul anului 1997, circa cinci mii, fluxul de publicare fiind neîntrerupt [14, p. 178].

În urma acestor analize s-a cristalizat concepţia privind caracterul relativ al efectelor, variabile explicative ca: atitudinile, opiniile şi trăsăturile psihosociale ale indivizilor, contextul socio-cultural, grupurile de referinţă conducând la expunerea şi receptarea selectivă a violenţei mediatizate şi deci la efecte multiple şi neunivoce.

Studiile asupra relaţiei dintre *mass-media* şi violenţă, mai ales cea televizată, s-au dezvoltat în anii '60, sub influenţa mai multor factori [7, p. 219-220]:

– recrudescenţa şi proliferarea unor forme virulente de violenţă în ţările occidentale;

– televiziunea era considerată a fi responsabilă de agresivitatea tinerilor, deveniţi contestatari, ca şi extinderea valului de violenţă din societate; *mass-media* devine o şcoală a crimei şi delincvenţei, tinerii având tendinţa de a reproduce în viaţa reală actele de violenţă de pe micul sau marele ecran;

– perioada de controverse semnificative asupra efectelor şi funcţiilor sociale ale televiziunii:

a. unii analişti arată că marii consumatori de emisiuni de televiziune se caracterizează prin frică, angoasă – violenţa televizată tinde să genereze pe scară largă sentimente de insecuritate şi stări de panică; ulterior, teoria cultivării a lui George Gerbner şi a asociaţilor lui va analiza impactul violenţei televizate asupra convingerilor oamenilor. În studiul despre „efectele cultivării", G. Gerbner s-a preocupat special de modul în care violenţa televizată exagerează îngrijorarea oamenilor în legătură cu crima. Pentru a putea aduce dovezi empirice, cercetătorii au realizat un procedeu de evaluare, „diferenţialul de cultivare" care este un procedeu de alegere aleatorie pentru alcăturirea şi folosirea întrebărilor din chestionar. De exemplu, o întrebare pentru un subiect: În timpul unei săptămâni obişnuite, care sunt şansele dv. de a fi implicaţi într-un anumit tip de violenţă, în cartierul dv.? În mod real, şansa este mai mică de unu la sută, chiar într-un cartier cu o rată mare a criminalităţii. Totuşi, dacă cel întrebat a urmărit multe programe de televiziune acestea influenţează convingerile sale, făcându-l să creadă că în

realitate se întâlnesc niveluri ridicate de violenţă, şansele de a deveni victimă putând fi cu mult mai mari (de exemplu, unu la zece). Astfel, „unu la zece” poate fi considerat un răspuns datorat televiziunii, iar „unu la sută” poate fi răspunsul real. Datele abordării cultivării diferenţiale arată că unii oameni care vizionează frecvent programele de televiziune au temeri exagerate în legătură cu nivelul violenţei pe care se aşteaptă să-l întâlnească în cartierele lor [4, p. 263].

b. Alţi specialişti apreciază că expunerea masivă la programe violente îi desensibilizează pe oameni, instalându-se o stare de indiferenţă faţă de împrejurările violente, oamenii fiind mai puţin dispuşi să vină în ajutorul victimelor violenţei.

În ultimii ani, pe fondul recrudescenţei violenţei, problema relaţiei dintre *mass-media* şi violenţă a devenit o preocupare constantă a cercetătorilor, dar şi a politicienilor, mai ales în campaniile electorale. Astfel, în SUA, în timpul campaniei electorale din 1996, preşedintele Clinton şi senatorul Dole au atacat subiectele „sex” şi „violenţa în *mass-media*”. În februarie 1996, Clinton a semnat o nouă lege a *mass-media*, care prevede şi un aşa-numit „V-Chip” („Violence-Chip”), de care trebuie să dispună în decurs de doi ani orice televizor. O asemenea tehnologie citeşte anumite semnale transmise de posturile de televiziune împreună cu programele.

Semnalele clasifică emisiunile după gradul lor de periculozitate pentru copii sau tineri (ele conţin un cod al vârstei, al gradului de violenţă, de sex etc.), iar televizoarele pot fi programate astfel ca la un anumit semnal să nu mai poată fi utilizate pentru un timp dat. Pornind de la exemplul SUA, Canada planifică şi ea introducerea unui *V-Chip*, iar ţările europene doresc şi ele să introducă un *V-Chip* obligatoriu, precum şi codificarea programelor şi clasificarea, ambele obligatorii [14, p. 178-179].

3. TEZE PRIVIND EFECTUL PREZENTĂRII VIOLENŢEI

După cum semnalam, studiile privind influenţa violenţei televizate asupra comportamentelor oamenilor sunt numeroase şi cererea de asemenea studii este în creştere. În general, tezele de bază de la care pornesc aceste studii sunt următoarele:

3.1. TEZA *CATARSIS*-ULUI

Această teză are la origine existenţa unui instinct agresiv înnăscut şi afirmă că prin coparticiparea dinamică, în planul fanteziei, la acte agresive observate în cazul modelelor fictive, va scădea disponibilitatea receptorilor de a săvârşi ei înşişi acţiuni agresive (postulatul echivalenţei funcţionale a formelor de agresiune). Ar fi vorba de participare simbolică la acte violente. Din acest punct de vedere, violenţa televizată ar fi un suport şi un mijloc de eliberare a oamenilor de pornirile lor agresive şi violente, deci se acreditează astfel ideea unui efect pozitiv al violenţei mediatizate. Există mai multe variante ale tezei catarsis-ului [14, p. 182]:

a. fiecare formă a agresiunii din fantezie are efecte catarsice;

b. o coparticipare în planul fanteziei la actele agresive reduce agresivitatea doar atunci când receptorul însuşi este agitat emoțional sau este înclinat spre agresivitate;

c. pune accentul pe chestiunile de conținut şi postulează apariția efectelor catarsice, atunci când sunt arătate în amănunțime durerile sau rănile victimei agresiunii.

Nici una dintre cele trei variante nu a putut fi demonstrată empiric, ci dimpotrivă, au fost infirmate: se pare că pe calea vizionării unor conținuturi mediatice nu are loc o scădere a agresivității pe baza scurgerii instinctului de agresiune.

3.2. TEZA EFECTELOR NEGATIVE ALE VIOLENȚEI ÎN *MASS-MEDIA*

Această teză este susținută de numeroşi specialişti. Din acest punct de vedere ni se pare interesantă adaptarea pe care o face P. Iluț [1994], după Baron şi Byrne [1991], incluzând în lista efectelor negative ale *mass-media* asupra agresivității, următoarele [11, p. 282-285]:

a. Dezinhibiția: conținutul încărcat de violență promovat prin *mass-media* acționează în sensul că, deşi multe acte agresive sunt prezentate ca reprobabile şi autorii lor sunt pedepsiți, cele mai multe apar ca mijloace de satisfacere a unor interese, ca aducătoare de câştiguri. Asociate cu personajele pozitive, astfel de comportamente sunt gratificate material şi psihosocial de colectivitate, fiind considerate ca demne de urmat. La mulți cititori, spectatori sau telespectatori, un asemenea conținut slăbeşte constrângerile şi reținerile față de agresiune, dobândite prin socializare şi educație.

b. Expunerea la violență prin *mass-media* duce la un contact imediat cu diverse tehnici de luptă şi mijloace violente care pot fi reproduse în viața reală. Există diverse demonstrații în acest sens: într-o anchetă la închisoarea „Marquette" din Michigan s-a constatat că peste 90% dintre deținuți urmăreau constant filmele polițiste la televizor, notându-şi scenele-cheie „pentru a-şi ameliora cunoştințele tehnice" [25]; de asemenea, G.D. Myers [16], într-o anchetă efectuată într-o închisoare pe 208 deținuți, s-a ajuns la concluzia că nouă din zece deținuți au învățat noi „trucuri" din programe de televiziune şi patru din zece au încercat să aplice în practică modelele de acțiune criminală oferite de televiziune.

c. Expunerea la violența mediatizată afectează operaționalitatea sistemului cognitiv. Încărcate cu conținuturi informaționale violente, gândirea şi memoria indivizilor sunt orientate în acest sens. Prin recența şi relevanța lor, scenele de violență mobilizează cogniția (conştient sau subliminal) la intrepretări şi acțiuni în termeni de agresivitate.

d. Expunerea la violența mediatizată duce la un proces de desensibilizare față de victimă, oamenii obişnuindu-se cu astfel de imagini (cu violența). Astfel, se reduce comportamentul de întrajutorare, de milă față de cei în cauză. Se pare că desensibilizarea emoțională are un efect semnificativ în impactul *mass-media* asupra creşterii violenței sexuale. D. Zillman, J. Bryant şi R. A. Carveth [27, p. 153-159], prin cercetare, au ajuns la concluzia că filmele erotice plăcute pot duce la reducerea comportamentelor agresive, în timp ce filmele erotice cu multe scene

violente (sadomasochism, bestialitate) influenţează creşterea agresivităţii. Alte cercetări [5], continuând analiza efectelor pornografiei asupra violenţei, concluzionează că pornografia violentă (înţeleasă ca o combinare a scenelor erotice cu cele violente) produce în mod evident efecte fiziologice şi cognitive. Ar exista chiar o legătură direct cauzală între expunerea la scene erotice de mare agresivitate şi violenţa îndreptată împotriva femeilor.

La Convenţia internaţională asupra violenţei în *mass-media* (New York, 2 octombrie 1994), specialiştii prezenţi au atras atenţia asupra efectelor negative ale violenţei prezentată prin *mass-media*[7, p. 220-221]:

– expunându-se în permanenţă la violenţă, tinerii ajung să creadă că aceasta este singurul mijloc de a-şi rezolva conflictele (copiii ai căror părinţi sunt în conflict privesc, în S.U.A, la programle de televiziune 5 ore pe zi, iar cei din mediile defavorizate ajung la 8 ore pe zi;

– asasinatele comise de cei între 9-14 ani au crescut în S.U.A, de la 987 în 1984, la 2 300 în 1992;

– industria cinematografică de la Hollywood ucide ficţional 1 000 de persoane pe zi (profesorul G. Gerbner consideră reconfirmată ideea sa de bază: cu cât privim mai mult la tv. cu atât credem că lumea este mai periculoasă, sentimentul de teamă creşte, ceea ce erodează credinţa în civilizaţie şi încrederea în democraţie);

– modelul spectacolului violenţei se extinde în toată lumea: S.U.A. exportă cu peste 30% mai multe programe violente decât se consumă în S.U.A.: violenţa, după G. Gerbner, este un limbaj universal şi atractiv care nu are nevoie de cuvinte;

– existenţa unei culturi a violenţei reprezintă o realitate.

Cercetările efectuate au nuanţat însă posibilitatea unor efecte negative ale programelor violente, scoţând în evidenţă factori care pot influenţa reacţiile telespectatorilor:

– modul în care este prezentată (violenţa): cea prezentată ca justificată (de ex., legitima apărare) poate spori probabilitatea comportamentelor agresive, acelaşi lucru putându-se întâmpla când violenţa este opera unui personaj-erou, în general, când personajele agresive sunt prezentate ca modele de comportament, ele pot deveni o sursă de încurajare a agresivităţii, mai ales în cazul adolescenţilor aflaţi mereu în căutare de modele;

– agresivitatea „stimulată” prin mediatizare nu se manifestă în lipsa ocaziilor care-i permit individului să-şi arate „performanţa prin violenţă”;

– deprinderea violenţei prin *mass-media* presupune anumite caracteristici şi trăsături psihosociale ale receptorilor şi depinde de apartenenţa acestora la anumite grupuri şi medii sociale.

3.3. TEZA EFECTULUI DE ÎNTĂRIRE

Conform acestei teze, personajele şi mesajele violente nu au decât rolul de a actualiza şi de a întări pulsiunile şi tendinţele agresive ale indivizilor, în funcţie de educaţia primită şi de nivelul de socializare: par a fi înclinate spre agresivitate şi

preluarea mesajelor violente persoanele care prezintă un deficit de stabilitate afectivă şi socială, precum şi cele mai puţin integrate în mediul lor.

Concluzia acestei abordări este aceea că *mass-media* nu crează agresivitate şi nu determină schimbarea atitudinilor şi comportamentelor în direcţia agresivităţii. Ele pot, în anumite cazuri, să actualizeze tendinţe deja existente. Efectul de suscitare a violenţei nu depinde atât de mesaj, cât de alţi factori: structura personalităţii subiectului; situaţia în care se află; grupurile de apartenenţă şi de referinţă. Aceşti factori determină utilizarea şi efectul mesajului.

Numeroase studii privind mediatizarea violenţei şi efectele acesteia au dus la alte noi precizări.

● Violenţa mediatizată devine nefastă printr-un efect cumulativ. În acest sens, teza habitualizării [14, p. 182-183] pleacă de la ideea că un singur film nu poate modifica atitudini în mod decisiv, respectiv să modifice structuri ale personalităţii, accentul fiind pus pe efectele cumulative, de lungă durată. Concluzia acestei teze este că un consum permanent de violenţă prin programele de televiziune reduce treptat sensibilitatea faţă de violenţă, aceasta ajungând să fie privită ca un comportament normal, cotidian.

● Efectele violenţei mediatizate pot fi de multe ori de ordin psihic şi nu în mod necesar violente: de curând, cercetători de la Universitatea din Michigan au afirmat că secvenţele terifiante au un efect negativ asupra psihicului, efect care nu dispare multă vreme după vizionarea lor [26]. Kristen Harrison, de la Universitatea din Michigan declara: „Aceste efecte negative variază de la imposibilitatea de a închide un ochi toată noaptea, luni de zile după vizionarea filmelor (de groază), până la evitarea unor situaţii din viaţa reală care seamănă cât de cât cu scenele de groază”. De exemplu, mulţi tineri au evitat să mai facă duş după ce au văzut „Psycho”, iar alţii au jurat că nu vor mai înota în viaţa lor după ce au văzut „Fălci”. Dintr-un studiu făcut de cercetătorii americani a reieşit că 26% din tineri au avut probleme de ordin emoţional în urma vizionării unor scene violente, cu mult sânge şi care conţineau secvenţe de coşmar. O treime dintre tinerii intervievaţi nu a mai resimţit aceste efecte după o săptămână, iar o altă treime a suferit mai bine de un an de zile.

● Între cantitatea actelor de violenţă şi violenţa percepută de telespectatori nu există o relaţie consistentă: pornind de la dimensiunea violenţei arătate la televizor nu se poate trage o concluzie asupra efectelor provocate de ea. Categorisirea unor anumite comportamente ca fiind violente depinde de genul de filme vizionat, de măsura în care sunt incluşi în acţiune spectatorii/receptorii, de experienţa de viaţă a acestora şi de caracteristicile lor specifice de personalitate. Ross D. Parke şi colaboratorii săi [18] au ajuns la concluzia că filmele, care din punct de vedere al dimensiunii agresiunii fizice interpersonale nu se deosebesc în mod semnificativ unele de altele, sunt împărţite după contextul acţiunii ca distractive sau brutale. De exemplu, schimburile de împuşcături din filmele western sunt normale, iar receptorii nu văd în aceste scene violenţă. Violenţa în filmele western, în opinia receptorilor, nu are nimic de-a face cu „realitatea”. De asemenea, actele de violenţă din filme, pe care receptorul se aşteaptă să le vadă (filmele poliţiste) nu sunt percepute automat ca violenţă.

● Faptele delincvente au alte cauze decât filmul sau televiziunea. În 1960, J. Klapper [13] arată că tinerii, copiii ca şi adulţii au capacitatea să facă distincţia dintre „spectacol” şi „realitate” la nivelul ideilor şi comportamentelor. Identificarea cu personaje violente oferă tinerilor o supapă de eliberare de tendinţele agresive, iar faptul că în actele de violenţă se folosesc de elemente simbolice (mediatice) nu este o dovadă certă a unei corelaţii directe între consumul mediatic de scene de violenţă şi comportamente agresive. Este dificilă evaluarea rolului factorilor sociali, pshihologici, mediatici în creşterea delincvenţei şi a comportamentelor violente.

● Ipoteza că un film cu cât este evaluat mai realist, cu atât mai puternic va fi resimţită şi percepută violenţa este apreciată ca certă şi dovedită [14, p. 181]. Desenele animate conţin scene de violenţă, dar nu au efecte negative asupra receptorilor. Copiii şi tinerii pot face deosebirea între violenţa reală şi violenţa fictivă. Cercetările [Tom van der Voort, 1982] au arătat, referitor la perceperea şi prelucrarea psihică a violenţei din *mass-media* de către copii, că acele filme de desene animate care, conform unei analize de conţinut, sunt considerate „obiectiv” violente, sunt evaluate de către copii ca necorespondente cu realitatea şi, în consecinţă, nu sunt luate în serios. Totuşi, nu trebuie trecut cu vederea pericolul unor desene animate cu personaje ca „Beavis” şi „Butt-head”, caracterizate printr-un comportament asocial şi violent semnificativ (în România aceste personaje au fost prezentate, impactul vizibil asupra tinerilor fiind semnificativ la nivelul limbajului, procesul imitativ fiind în mod evident prezent).

4. VIOLENŢA ÎN *MASS-MEDIA*. CRITERII DE SELECŢIE A ŞTIRILOR

O întrebare care se poate pune este următoarea: *de ce atâta violenţă în mass-media, de ce sunt evenimentele violente selectate, transformate în ştiri şi emise apoi ca mesaje către un public larg?*

Răspunsul poate fi dat raportând această problemă la teoria valorii ştirilor, a criteriilor care stau la baza selecţiei informaţiilor. În 1922, Walter Lippmann [15] folosea noţiunea de „news value”, subliniind importanţa univocităţii evenimentelor, a surprizei, a apropierii spaţiale, a implicării personale şi a conflictelor. În opinia sa, multe dintre imaginile preconcepute de receptori sunt confirmate de *mass-media*.

Făcând distincţia dintre lumea reală şi „pseudo-mediul” (percepţia subiectivă a acestei lumi), Lippmann ajunge la concluzia că valorile informaţionale nu sunt decât intuiţiile, mai mult sau mai puţin fondate, ale jurnaliştilor referitor la ceea ce ar putea să intereseze publicul lor cititor, să capteze atenţia publicului.

Fiind preocupat de clasificarea valorilor informaţionale, Wilbur Schramm [24] a pornit de la tipul de recompense (nemijlocite sau întârziate) acordate receptorilor. În interpretarea sa, recompense nemijlocite sunt ştirile despre corupţie şi violenţe, accidente şi catastrofe, sport şi divertisment, evenimente sociale. Ştiri cu recompensă întârziată sunt informaţiile despre probleme publice, economie, probleme sociale, ştiinţă, educaţie, starea vremii şi sănătate.

În 1971, Albert Kientz [12, p. 73-107], încercând realizarea unui model general de tratare a informației în presa tipărită, trecea printre criteriile de analiză a filtrării informației şi profunzimea psihologică a informației transmise, criteriul care se referă la impactul pe care astfel de informații îl au asupra psihismului publicului. Ipoteza este următoarea: cu cât informația atinge straturi mai profunde (subconştientul) ale psihicului uman, cu atât posibilitatea ca ea să fie reținută este mai mare. Această ipoteză pare a fi confirmată în cazul referitor la violență, sex, viața de familie şi aşa se explică exploatarea acestor teme de către presa de senzație, care se adresează unui public larg, cu un nivel de instrucție mediu şi sub-mediu. Astfel de informații sunt însă rețete sigure pentru tiraje sau audiență mare la public [23, p. 48].

J. Galtung şi M. H. Ruge [8] au arătat că evenimentele care conțin violență au caracteristica de ştiri „negativiste", această intepretare având următoarele explicații:

– evenimentele negative corespund mai bine criteriului frecvenței decât evenimentele pozitive care, de regulă, au nevoie de mult timp pentru a fi edificate (prin frecvență se înțelege perioada de timp necesară unui eveniment pentru a se desfăşura; cu cât acesta corespunde mai mult frecvenței de apariție a mediilor, cu atât este mai mare posibilitatea de a deveni ştire.);

– evenimentele negative sunt univoce: despre interpretarea unui eveniment ca fiind negativ există un larg consens;

– evenimentele negative sunt consonante: ele corespund concepției despre lume şi viață a multor oameni.

Pornind de la toate aceste considerente, este evidentă o anumită suprareprezentare a violenței ştirilor despre violență în *mass-media*, o diferență între violența reală şi o violență mediatizată. Astfel, se pot explica „construcțiile mediatice" ale unor „valuri de criminalitate" care au, mai mult sau mai puțin, un corespondent în realitate. De asemenea, se constată în *mass-media* o suprareprezentare a unor crime grave (David Hubbard, psihiatru din Dallas-Texas, a criticat dur *mass-media* pentru „publicitatea" pe care o face unor crime majore, afirmând că acest fenomen nu poate decât să încurajeze pe alți indivizi, bolnavi mintal, labili psihic să comită crime similare pentru a deveni „vedete").

Suprareprezentarea criminalității în *mass-media* poate duce şi la un alt efect: teama de criminalitate ajunge să fie mai mare decât fenomenul însuşi. Criminalitatea reprezintă unul din principalele motive de teamă la nivelul percepției sociale, lucru confirmat şi de rezultatele unei anchete efectuate în oraşele Varşovia, Praga, Budapesta, Bucureşti, Sofia, Berlinul de Est şi Moscova. Între cele 22 de motive de neliniște prezentate subiecților investigați, agresivitatea şi violența, ca şi criminalitatea organizată ocupă primele două locuri, cu procente de 75% şi respectiv 70% [22]. Rămâne de stabilit cât din această teamă are un corespondent în realitate şi cât se datorează mediatizării excesive a criminalității.

Frecvența ridicată a ştirilor „negative" (cu caracter violent) duce, în viziunea politicilor editoriale ale *mass-media*, la creşterea audienței, iar aceasta înseamnă o

creştere a numărului „clienţilor", în ultimă instanţă a profitului. Dar, oare, asemenea „marfă" (informaţie) este cerută de „clienţi" (public)? Nu cumva avem de a face cu un fenomen de „perversiune informaţională?". Foarte mulţi obsevatori atenţi ai mediilor româneşti înclină spre un răspuns afirmativ. Credem că este semnificativă părerea lui Mihail Dragnea privind statutul actual al publicului care „este tratat ca şi cum ar avea un singur drept fundamental, acela de a consuma ceea ce «şogunii» presei îi oferă. Publicul nu prezintă importanţă decât ca tărâm virgin de cucerit, el este aborigenul care trebuie sedus, dacă altfel nu poate fi convins să se alăture Religiei Consumului de Mesaje. Totul de dragul menţinerii producţiei de mesaje [6, p. 20]. Simptomatică este şi impresia pe care o au managerii unor instituţii mass-media. Astfel, într-un interviu recent, Marian Odangiu, director de programe la „Radio Vest Timişoara", declara: „ceea ce caracterizează presa în acest moment este goana excesivă după senzaţional, cu efectele sale: o presă falsă, plată, lipsită de profunzime, obiectivitate, luciditate şi – un lucru deosebit de grav! – responsabilitate". Textul jurnalistic este umflat „pompos, demagogic, optând pentru informaţia «după ureche», pentru morbid şi scandalos" [9]. Iar Petru Pânzaru, într-o remarcabilă analiză a mediilor româneşti, accentua pe „criza de identitate" a acestora. Reputatul profesor arăta că aglomerarea de fapte diverse cu informaţii veridice despre viaţa intimă a aşa ziselor VIP-uri, invazia sexualităţii ca şi a criminalităţii au o funcţie de dezintelectualizare, deculturalizare a publicului şi chiar de „tăbăcire", desensibilizare psihologică, demoralizare [19].

Nu putem fi decât de acord cu concluzia că misiunea informaţiei, a informării este de a reduce incertitudinile, de a risipi confuziile. Numai că, din factor de clarificare-luminare şi stimulare psihosocială, *mass-media* devine, mult prea frecvent, un instrument de distorsiune şi provocare de diversiuni. În esenţă, rolul unui ziar (şi al *mass-media* în general) este, trebuie să fie, acela de a afla informaţia proaspătă despre chestiuni de interes public şi de a o transmite cititorilor cât mai repede şi cu cât mai multă acurateţe posibil, în mod cinstit şi echilibrat [20].

BIBLIOGRAFIE

1. „Adevărul", nr. 2695, 3 februarie 1999.
2. „Adevărul", nr. 2699, 8 februarie 1999.
3. CHESNAIS, JEAN-CLAUDE, *Histoire de la violence*, Paris, Editura Robert Laffont 1981, citat după C. Păunescu, *Agresivitatea şi condiţia umană*, Bucureşti, Editura Tehnică, 1994.
4. DE FLEUR, MELVIN L., BALL-ROKEACH, SANDRA, *Teorii ale comunicării de masă*, Iaşi, Editura Polirom, 1999.
5. DONNERSTEIN, E., *Erotic and Human Aggression*, in Green, G. R., Donnerstein, E. (ed.), "Aggression: Theoretical and Empirical Review", vol. 1, New York, Academic Press, 1983.
6. DRAGNEA, MIHAIL, *O privire asupra mass-media*, în: Marinescu, Paul (coord.), *Managementul instituţiilor de presă din România* (teorie practică şi studii de caz), Iaşi, Editura Polirom, 1999.
7. DRĂGAN, IOAN, *Paradigme ale comunicării de masă*, Bucureşti, Casa de Editură şi Presă „Şansa" SRL, 1996.

8. GALTUNG, JOHAN; RUGE, MARIE HOLMBOE, *The structure of foreign news*, in: „Journal of Peace Researche", 2, 1965.
9. GRIGORE, EMA, *Interviu cu Marian Odangiu*, Director de Programe „Radio Vest" Timişoara, în: Marinescu, Paul (coord.), *Managementul instituţiilor de presă din România*, Iaşi, Editura Polirom, 1999.
10. HESLIN, JAMES M, *Social Problems*, second edition, New Jersey, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1990, citat de Rădulescu, Sorin M., *Devianţă, Criminalitate şi patologie socială*, Bucureşti, Editura Lumina Lex, 1999.
11. ILUŢ, P., *Comporatament prosocial–comportament antisocial* (subcapitol) *Violenţa şi mass-media*, în: Radu, Ioan (coord.), *Psihologie socială*, Cluj-Napoca, Editura „EXE", SRL, 1994.
12. KIENTZ, ALBERT, *Pour analyser les medies. L'analyse de contenu*, Paris, Editura Mame, 1971.
13. KLAPPER, JOSEPH, *The Effects Mass Communication*, The Free Press. 1960.
14. KUNCZIK, MICHAEL; ZIPFEL, ASTRID, *Introducere în ştiinţa publicisticii şi comunicării*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1998.
15. LIPPMANN, WALTER, *Public Opinion*, New York, 1922.
16. MYERS, G. D., *Social Psychology*, New York, Mc Graw Hill Publishing Company, 1990.
17. NEAMŢU, GEORGE; CÂMPEANU, IOAN; UNGUREANU, CĂTĂLIN, *Intervenţie şi prevenţie în delincvenţă*, Iaşi, Edit. Fundaţiei „Chemarea", 1998.
18. PARKE, ROSS D., *Some effects of violent and nonviolent movies on the behavior of juvenile deliquents*, in: Berkowitz, L. (ed.), „Advances in exprimental social psychology", vol. 10, New York, 1977.
19. PÂNZARU, PETRU, *Mass-media în tranziţie* (Jaloanele unei modalităţi sociologice de analiză), în: „Calitatea vieţii", anul 6, nr. 1-2, 1995.
20. RANDALL, DAVID, *Jurnalistul universal*, Iaşi, Editura Polirom, 1998.
21. RĂDULESCU, SORIN M.,*Violenţa*, în: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu (coord.), *Dicţionar de sociologie*, Bucureşti, Editura Babel, 1993.
22. RĂŞCANU, RUXANDRA, *Implicaţiii psihoclinice ale unor disfuncţii sociale: conflict, violenţă, maltratare, suicid, homosexualitate*, în: Mielu Zlate (coord.), *Psihologia vieţii cotidiene*, Iaşi, Editura Polirom, 1997.
23. ROŞCA, LUMINIŢA, *Textul jurnalistic*, în: Mihai Coman (coord.), *Manual de jurnalism, Tehnici Fundamentale de redactare*, vol. 1, Iaşi, Editura Polirom, 1999.
24. SCHRAMM, WILBUR, *The nature of news*, în: „Journalism Quarterly", 26, 1949.
25. ŞTEFĂNESCU, PAUL, *În slujba vieţii şi a adevărului* (subcapitolul „Violenţa şi imaginea"), vol. 1, Bucureşti, Editura Teora, 1998.
26. ŢUCHEL, DANIELA, *Americanii nu mai fac duş după ce văd „Psycho"*, în: „Libertatea", nr. 2616, 16 martie 1999.
27. ZILLMAN, D.; BRYANT, J.; CORVETH, R. A., *The Effect of Erotic Featuring Sadomasochism and Bestiality on Motiveted Intermale Aggression*, in: „Personality and Social Psychology" – Bulletin, nr. 7, 1981.

VIOLUL CA FORMĂ DE AGRESIUNE ŞI VIOLENŢĂ ÎMPOTRIVA FEMEII ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ

ROXANA-GABRIELA NICULESCU

Societatea românească se confruntă în ultimii ani cu o profundă stare anomică, constând în creşterea fără precedent a actelor de deviantă, a infracţiunilor, a nivelului de violenţă.

Apreciată ca una din cele mai grave forme de agresare şi violenţă împotriva femeii, violul are în societatea românească o frecvenţă foarte ridicată. Deşi acest fenomen a existat şi în vechiul regim, din raţiuni ideologice informaţiile au fost ţinute sub tăcere.

Amploarea reală a actelor de viol comise în România este o mare necunoscută. Datele statistice furnizate de poliţie şi organizaţii neguvernamentale nu reflectă decât parţial fenomenul, ele indică numai o mică parte din numărul real de cazuri care sunt înfăptuite. Prin impactul puternic şi îndelungat pe care îl are asupra vieţii sociale a victimei şi prin traumele pe care le produce, violul este considerat ca unul din actele de violenţă cu cea mai mare gravitate socială.

Pornind de la gravitatea acestui fenomen, ne-am propus să evidenţiem principalii factori de risc în apariţia actelor de agresare sexuală, specifici societăţii româneşti.

Metodele folosite în studiul de faţă au fost analiza statistică a documentelor care consemnează violuri efective (sau tentative) şi a documentelor oficiale de la: Inspectoratul General al Poliţiei, Ministerul de Justiţie, Direcţia Generală a Penitenciarelor, Institutul de Medicină Legală „Mina Minovici".

1. CONSTATĂRI PRINCIPALE

1.1. EVOLUŢIA ACTELOR DE AGRESIUNE SEXUALĂ

Una din formele cele mai grave de violenţă împotriva femeii este violul, actul de viol fiind o infracţiune în care femeia este redusă la o stare de obiect sexual, prin disocierea instinctului de afectivitate. În mod real, violul exprimă o negare a femeii ca persoană, consecutiv despuierii sexualităţii de ceea ce are ea mai specific uman, şi anume de afectivitate, prin reducerea sa la starea şi nivelul

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 109–118, Bucureşti, 2000

exclusiv instinctual. În perioada 1990-1997 în întreaga țară organele de poliție au înregistrat un număr de 10 657 cazuri de viol, reprezentând o medie anuală de 1332 cazuri (vezi tabelul nr. 1)

Tabelul nr. 1

Evoluția cazurilor de viol raportate organelor de poliție în România, în perioada 1990-1997

ANUL	NUMĂRUL DE VIOLURI	FAȚĂ DE 1990 (%)	FAȚĂ DE ANUL PRECEDENT (%)
1990	947	–	–
1991	1203	27	27
1992	1065	12,5	-11,5
1993	1396	47,4	31,1
1994	1391	46,9	- 0,4
1995	1465	54,7	5,3
1996	1503	58,7	2,6
1997	1687	78,1	12,2

Sursa: Inspectoratul General al Poliției

Se constată că numărul violurilor a crescut aproape în fiecare an, înregistrând în anul 1997 o creştere de peste 78% față de anul 1990. Aproximativ 30% din toate cazurile raportate de viol au loc în marile municipii sau orașe: Bucureşti, Iaşi, Constanța. În ceea ce priveşte indicele de risc pe zone, pe primul loc se situează municipiul Bucureşti, urmat de județele Timiş, Botoşani, Iaşi şi Dolj.

În ceea ce priveşte municipiul Bucureşti, în perioada 1990-1997 organele de poliție au înregistrat un număr de 930 cazuri de viol, reprezentând o medie anuală de 116 cazuri (vezi tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

Variațiile anuale ale cazurilor de viol raportate organelor de poliție în Bucureşti, în perioada 1990-1997

ANUL	NUMĂRUL DE VIOLURI	FAȚĂ DE 1990 (%)	FAȚĂ DE ANUL PRECEDENT(%)
1990	82	–	–
1991	146	78	78
1992	132	61	- 9,6
1993	127	54,9	- 3,8
1994	94	14,6	-26
1995	118	43,9	25,5
1996	114	39	- 3,4
1997	117	42,7	2,6

Sursa: Inspectoratul General al Poliției

După cum se poate observa din tabelul nr. 2, în capitală numărul violurilor a crescut în anul 1997 cu 42,7% față de 1990.

Studiile efectuate de Serviciul de Prevenire a Criminalității din cadrul Inspectoratului General al Poliției arată că, în cazul violului, vârsta victimelor femei este cuprinsă între 19-29 ani, cele mai multe fiind necăsătorite. Ca tendință semnificativă, se constată migrarea fenomenului din mediul rural în cel urban, ceea ce se poate explica printr-o specializare a elementului infracțional. Dintre cauzele

principale care au favorizat producerea violenţei se pot evidenţia, ca fiind mai semnificative, următoarele două: imprudenţa victimei şi consumul de alcool.

1.2. EVALUAREA EXPERTIZELOR MEDICO-LEGALE ÎN CAZUL AGRESIUNILOR SEXUALE

Într-o perioadă de 16 ani (1982-1997), la Institutul Naţional de Medicină Legală „Mina Minovici", au fost examinate, la cererea organelor de poliţie, un număr total de 4 954 cazuri de agresiuni sexuale, reprezentând o medie anuală de 310 cazuri (vezi tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 3

Variaţiile anuale ale cazurilor de agresiuni sexuale înregistrate la I.M.L. Bucureşti, în perioada 1982-1997

ANUL	NUMĂRUL TOTAL DE CAZURI	FAŢĂ DE 1982 (%)	FAŢĂ DE ANUL PRECEDENT(%)
1982	306	–	–
1983	337	10,2	10,2
1984	396	29,5	17,5
1985	309	1	-22
1986	273	-10,8	-11,7
1987	297	-2,9	8,8
1988	310	1,4	4,4
1989	368	20,3	18,8
1990	275	-10,2	-25,3
1991	260	-15,1	-5,5
1992	256	-16,4	-1,6
1993	284	-7,2	10,9
1994	312	1,9	9,9
1995	344	12,5-3,6	10,3
1996	295	8,5	-14,3
1997	332	19,1	12,6

Sursa: Arhiva Institutului Medico-Legal „Mina Minovici".

Variaţiile numărului de cazuri sunt sensibile de la un an la altul, în schimb, se evidenţiază anii 1984 şi 1997, care înregistrează cea mai mare pondere faţă de anul precedent (17,5 % şi 12,6 %), iar cea mai mică pondere faţă de anul precedent apare în anii 1985 (22 %) şi 1990 (25,3 %).

În scopul de a evidenţia caracteristicile cantitative ale fenomenului (număr de cazuri, populaţia implicată) am realizat un studiu asupra cazurilor de agresiuni sexuale identificate (reportate) pe o perioadă de 5 ani (de la 1 ianuarie 1993 până la 31 decembrie 1997)[*]. Sursele documentare folosite au fost rapoartele expertiză aflate în arhiva Institutului de Medicina Legală „Mina Minovici". Complementar cu analiza acestor rapoarte au fost evaluate şi analizele paraclinice efectuate în

[*] Am considerat utilă analiza cazurilor reportate în această perioadă pentru două motive principale: modurile de înregistrare a datelor nu prezintă discontinuităţi şi omogenitatea categoriilor utilizate.

cadrul laboratorului de serologie. Variabilele principale cu care am operat această evaluare au fost: vârsta, sexul, mediul de rezidență, intervalul de timp între agresiunea sexuală şi prezentarea pentru examinare medico-legală, circumstanțele producerii agresiunii.

1.2.1. Variabilele principale utilizate în studiu

Din 1567 cazuri de agresiuni sexuale înregistrate la cererea organelor de poliție în perioada 1993-1997, în 93 % din cazuri victimele au fost de sex feminin, iar în 7 % din cazuri victimele au fost de sex masculin. Din numărul total de 1 567 cazuri de agresiuni sexuale, 608 (38,8%) au fost cu circumstanțe agravante. Dintre circumstanțele producerii agresiunilor sexuale se pot menționa, ca fiind mai importante: viol în grup – 97 cazuri (6,3 %), din care în 33 cazuri (2,1 %) victima a fost sechestrată între 3 şi 30 de zile; tâlhărie şi viol – 48 cazuri (3 %); incest – 30 cazuri (1,9 %); minori sub 14 ani – 432 cazuri (27,6 %).

1.2.1.1. Mediul de rezidență

Majoritatea victimelor agresate sexual în perioada 1993-1997 provin din mediul urban (Bucureşti) – în 1 127 cazuri (72%). Restul victimelor – 440 cazuri (28%) provin din mediul rural (comunele din Sectorul Agricol Ilfov).

Tabelul nr. 4

Mediul de rezidență al victimelor agresate sexual, în perioada 1993-1997

ANUL	MEDIUL URBAN	MEDIUL RURAL	TOTAL CAZURI/AN
1993	73,2	26,8	284
1994	73,8	27,2	312
1995	71,6	28,4	344
1996	70,1	29,9	295
1997	72	28	332

Sursa: Arhiva Institutului Medico-Legal „Mina Minovici".

Pentru fiecare an în parte, se observă că proporția urban/rural se menține relativ constantă (vezi tabelul nr. 4).

Pentru a vedea care sunt sectoarele şi comunele din Municipiul Bucureşti şi Sectorul Agricol Ilfov cu numărul cel mai mare de agresiuni sexuale, am realizat o ierarhizare a acestora (vezi tabelul nr. 5)

Ierarhizarea sectoarelor (pentru Bucureşti) şi a comunelor (pentru Sectorul Agricol Ilfov) a fost efectuată în funcție de ponderea fiecărui sector sau comună în raport cu numărul total de agresiuni sexuale comise. Din punct de vedere al rangului deținut de sectoarele capitalei, cele mai numeroase agresiuni sexuale s-au înregistrat în sectoarele 3 (locul 1), sectorul 5 (locul 2) şi sectorul 2 (locul 3), iar incidența cea mai mică în sectorul 1 (locul 6).

În Sectorul Agricol Ilfov cele mai multe agresiuni sexuale au fost comise în comunele Buftea, Pantelimon şi Voluntari, ceea ce reclamă adoptarea unor măsuri de prevenire a evenimentelor de felul acesta, prin intensificarea activității organelor de poliție.

Tabelul nr. 5

Principalele sectoare şi localităţi ale Municipiului Bucureşti şi ale S.A.I. de unde provin victimele agresate sexual, în perioada 1993-1997

IERARHIE	URBAN (BUCUREŞTI)	RURAL (S.A.I.)
Locul 1	Sectorul 3	–
Locul 2	Sectorul 5	–
Locul 3	Sectorul 2	–
Locul 4	Sectorul 4	–
Locul 5	Sectorul 6	––
Locul 6	Sectorul 1	–
Locul 7	–	Buftea
Locul 8	–	Pantelimon
Locul 9	–	Voluntari
Locul 10	–	Glina, Jilava
Locul 11	–	Popeşti-Leordeni
Locul 12	–	Măgurele
Locul 13	–	Cernica
Locul 14	–	Mogoşoaia
Locul 15	–	Domneşti
Locul 16	–	Chitila
Locul 17	–	Găneasa
Locul 18	–	Vidra
Locul 19	–	Afumaţi
Locul 20	–	Dobroieşti, Bragadiru

Sursa: Arhiva Institutului Medico-Legal „Mina Minovici".

1.2.1.2. Vârsta victimelor

Deşi victimele agresiunilor sexuale provin din toate categoriile de vârstă, analiza cazurilor efectuată pentru fiecare an în parte demonstrează o tendinţă de reducere a actelor de violenţă în raport cu creşterea vârstei victimelor (şi, dimpotrivă, existenţa unei tendinţe de creştere a violenţei sexuale pentru grupurile de vârstă cele mai tinere) – (vezi tabelul nr. 6).

Tabelul nr. 6

Distribuţia pe grupuri de vârstă a victimelor agresiunilor sexuale, înregistrate în perioada 1993-1997

GRUPA DE VÂRSTĂ	1993		1994		1995		1996		1997		TOTAL CAZURI	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Sub 14 ani	67	23,6	92	29,5	98	28,5	75	25,4	100	30,1	432	27,6
14-20 ani	136	47,9	125	40	138	40,1	146	49,5	145	43,7	690	44
21-30 ani	45	15,8	42	13,5	65	18,9	48	16,3	55	16,6	255	16,2
31-40 ani	16	5,6	20	6,4	18	5,2	13	4,4	12	3,6	79	5,1
41-50 ani	8	2,8	12	3,8	10	3	2	0,7	8	2,4	40	2,6
51-60 ani	5	1,8	11	3,6	7	2	4	1,3	6	1,8	33	2,1
Peste 60 ani	7	2,5	10	3,2	8	2,3	7	2,4	6	1,8	39	2,4
TOTAL	284	100	312	100	344	100	295	100	332	100	1567	100

Sursa: Arhiva Institutului Medico-Legal „Mina Minovici".

Grupa de vârstă cea mai vulnerabilă este cea plasată în intervalul 14-20 ani (44%), urmată de grupa de 14 ani (27,6 %) şi 21-30 ani (16,2%).

Cea mai puţin vulnerabilă grupă de vârstă este plasată în intervalul 51-60 ani (2,1%), urmată îndeaproape de grupa peste 60 ani (2,4%), apoi 41-50 ani (2,6%) şi 31-40 ani (5,1%).

În ceea ce priveşte vârsta medie a victimelor, aceasta este de 19,7 ani pentru victimele de sex feminin, ceva mai mare faţă de vârsta medie a victimelor de sex masculin, respectiv 13,8 ani.

***a*. Minori şi adolescenţi victime**

Ponderea minorilor şi adolescenţilor în totalul agresiunilor sexuale înregistrate este destul de mare – 61,6 % (vezi tabelul nr. 7). Datorită vârstei scăzute, a lipsei de discernământ, a incapacităţii fizice de autoprotecţie şi a gradului ridicat de sugestibilitate şi credulitate, minorii şi adolescenţii implică o vulnerabilitate crescută faţă de victimizare. Numărul cel mai mare de victime s-a înregistrat în anii 1995 (21,3%) şi 1997 (21%). Cel mai mic număr de victime se constată în anii 1994 (18,4%) şi 1996 (19,1%).

Tabelul nr. 7

Ponderea pe grupe de vârstă a minorilor şi adolescenţilor agresaţi sexual, înregistraţi în perioada 1993-1997.

ANUL	1-5 ANI	6-10 ANI	11-14 ANI	15-18 ANI	TOTAL CAZURI	
					NR.	%
1993	0,6	15,1	34,9	49,4	178	18,4
1994	1	12,8	40	46,2	195	20,2
1995	0,9	13,6	40,8	44,7	206	21,3
1996	0,6	16,3	34,8	48,3	184	19,1
1997	1,5	14,8	35,5	48,2	203	21
TOTAL	0,9	14,5	37,3	47,3	966	100

Sursa: Arhiva Institutului Medico-Legal „Mina Minovici”.

***b*. Femei victime**

Deoarece în perioada celor 5 ani nu au existat cazuri de bărbaţi agresaţi sexual înregistraţi, pentru încadrarea în grupele de vârstă 19-60 ani (aceştia au discernământ şi capacitate fizică de autoprotecţie), ne-am concentrat cu precădere asupra victimelor femei (vezi tabelul nr. 8). Ponderea victimelor femei în totalul agresiunilor sexuale înregistrate este de 38,4%.

Tabelul nr. 8

Ponderea pe grupe de vârstă a femeilor agresate sexual, înregistrate în perioada 1993-1997

ANUL	19-29 ANI	30-39 ANI	40-49 ANI	50-59 ANI	Peste 60 ANI	TOTAL CAZURI	
						NR.	%
1993	66	15	7,5	4,8	6,7	106	17,5
1994	54,7	15,4	12	9,4	8,5	117	19,5
1995	63,8	15,9	9,5	5	5,8	138	23
1996	70,3	13,5	6,3	3,6	6,3	111	18,5
1997	72	10,8	7,8	4,7	4,7	129	21,5
TOTAL	65,4	14,1	8,7	5,5	6,3	601	100

Sursa: Arhiva Institutului Medico-Legal „Mina Minovici”.

În cazul femeilor, grupa de vârstă cu cel mai mare risc victimal este plasată în intervalul 19-29 ani (65,4%). Cel mai mic risc victimal îl reprezintă grupa 50-59 ani (5,5%), urmată de grupa peste 60 ani (6,3%). Anii în care se constată o creştere a numărului de femei victime sunt 1995 (23%) şi 1997 (21,5%). Scăderea numărului de victime femei se constată în anii 1993 (17,5%) şi 1996 (18,5%).

1.2.1.3 Intervalul viol – examinare medico-legală

În ceea ce priveşte intervalul între agresiunea sexuală şi prezentarea pentru examinarea medico-legală se constată că aproape jumătate din victime (43%) au fost examinate în intervalul optim de până într-o zi (vezi tabelul nr. 9). Restul victimelor au fost examinate la intervale mari şi foarte mari de timp: 1-2 zile (21%), 3-4 zile (15,1%), 5-6 zile (12%), 7-14 zile (4,6%), peste 14 zile (până la 2 ani) – 4,3%.

Tabelul nr. 9

Ponderea victimelor în funcţie de intervalele de timp între viol şi examinarea medico-legală

INTERVALUL VIOL-EXAMINARE	NUMĂR DE VICTIME	%
până într-o zi	673	43
1-2 zile	330	21
3-4 zile	237	15,1
5-6 zile	188	12
7-14 zile	72	4,6
peste 14 zile	67	4,3
TOTAL	1567	

Sursa: Arhiva Institutului Medico-Legal „Mina Minovici".

În multe cazuri, întârzierea de prezentare la examinare se datora circumstanţelor de producere a agresiunii (viol cu sechestrare timp de mai multe zile). În altele, explicaţia e mai puţin evidentă, aceasta putând consta în existenţa unor deficienţe psihice, în lipsa de discernământ, ezitărilor victimei de a-şi face publică drama personală, temerii de represalii din partea agresorului.

1.2.2. Tentativele de viol

În ansamblul celor 5 ani luaţi ca bază de analiză, au fost înregistrate un număr de 206 „tentative", reprezentând 13,1% din totalul cazurilor consumate (vezi tabelul nr. 10).

Din punct de vedere medico-legal, expertiza efectuată în cazurile de „tentativă de viol" poate evidenţia, eventual, doar prezenţa leziunilor traumatice minore. Grupa de vârstă cea mai afectată este cea plasată în intervalul 14-20 ani (40,3%), urmată de grupa sub 14 ani (23,5%) şi 21-30 ani (18,9%). Cu toate că celelalte grupe de vârstă însumează 8,3% din cazurile de „tentative", totuşi ele sunt prezente la toate categoriile de vârstă. Cele mai ridicate valori le înregistrează anii 1995 (27,2%) şi 1994 (25,2%), iar cea mai scăzută anul 1996 (8,3%).

Tabelul nr. 10

Ponderea pe grupe de vârstă a victimelor tentativelor de viol, înregistrate în perioada 1993-1997

GRUPA DE VÂRSTĂ	1993	1994	1995	1996	1997	TOTAL CAZURI	
						NR.	%
sub 14 ani	8,2	6,3	7,3	3,9	6,8	67	32,5
14-20 ani	3,4	12,1	11,2	3,4	10,2	83	40,3
21-30 ani	2,9	3,8	6,8	1	4,4	39	18,9
31-40 ani	1	0,5	1	–	0,5	6	2,9
41-50 ani	–	1	–	–	0,5	3	1,5
51-60 ani	–	0,5	0,5	–	0,5	3	1,5
Peste 60 ani	0,5	1	0,5	–	0,5	5	2,4
TOTAL	16	25,2	27,2	9,3	23,3	206	100

Sursa: Arhiva Institutului Medico-Legal „Mina Minovici".

2. INTERPRETAREA REZULTATELOR ŞI CONCLUZII

În societatea românească se constată o amploare fără precedent a actelor de viol, care merg până la procente ce cresc anual în medie cu 9,5%. Cele mai multe violuri produse în oraşe şi municipii sunt săvârşite de infractori născuți în mediul rural şi domiciliați în mediul urban, ceea ce demonstrează încă o dată influențele negative ale aculturației urbane. Marea majoritate a agresorilor sunt persoane fără ocupație, iar restul, şomeri şi persoane cu niveluri de calificare minime.

Se remarcă o intensificare a violurilor comise de minori în grupuri (uneori în participație cu majori), favorizată de condiții cum sunt alcoolul şi conformismul la hotărârea de grup. De asemenea, se constată o scădere a vârstei de la care minorii au început să producă acte de agresare sexuală, cele mai multe violuri fiind săvârşite de categoria de vârstă 15-20 ani, în care se includ şi făptuitorii care nu au atins încă vârsta majoratului civil. Dintre factorii de risc implicați în etiologia comportamentului agresorilor sexuali, cei mai reprezentativi vizează familia, şcoala, grupul stradal. Mulți recidiviști care săvârşesc violuri, au suferit anterior condamnări pentru fapte cu caracter benign (furt în dauna avutului privat sau public) şi nu pentru fapta care-i incriminează în prezent.

În privința modului de operare al agresorilor, situația cea mai caracteristică în cazurile de viol a fost imobilizarea victimei prin forță; majoritatea au folosit obiecte contondente, iar arma preferată a fost cuțitul. Se constată o tendință de reducere a actelor de viol în raport cu creşterea vârstei victimelor (şi, dimpotrivă, existența unei tendințe de creştere a actelor de viol pentru grupurile de minori şi adolescenți). De asemenea, se remarcă o tendință de creştere a infracțiunilor de corupere sexuală şi perversiune sexuală comise asupra minorilor, implicând, mai ales, responsabilitatea factorilor investiți cu funcții de socializare, control social şi protecție.

Am remarcat, de asemenea, o creştere a actelor de violență comise asupra femeilor mai vârstnice (peste 70 ani) din mediul rural. În aceste cazuri, agresorii

sunt persoane tinere determinate de mobiluri infracţionale, printre care jaful, tâlhăria şi chiar violul. Deşi atmosfera de la sat, unde oamenii se cunosc între ei, nu pare propice comiterii de abuzuri sexuale, în mod paradoxal cunoaşterea din copilărie favorizează victimizarea. Femeia, care îl cunoaşte de mult timp pe viitorul agresor şi îl consideră prieten, nu se aşteaptă la nimic rău când merge cu acesta pe drumuri pustii din afara satului sau când urcă în maşina acestuia. O altă caracteristică a mediului rural este denunţarea falsă a unui viol, în scop de răzbunare, dar şi „căderea la înţelegere" între victimă şi agresor, cel din urmă sfârşind prin a se căsători cu victima pentru a rămâne nepedepsit.

Dorim să subliniem faptul că răspunderea pentru comiterea violurilor nu trebuie aruncată exclusiv asupra agresorului, ci trebuie determinat şi aportul victimei la producerea agresiunilor şi, de asemenea, contextul în care are loc evenimentul. Din studiile noastre de caz rezultă că, un număr mare de victime au avut un rol determinant în producerea faptei, printr-un comportament imprudent în relaţia cu persoane necunoscute. Este de menţionat uşurinţa în stabilirea relaţiei, încrederea în „bunele intenţii" şi frecventarea mediilor străine sau insuficient cunoscute. În ceea ce priveşte locul infracţiunii, în majoritatea cazurilor violatorii şi-au acostat victimele în discoteci, gări sau autogări, parcuri sau pe drumul şcoală – casă şi le-au dus pe câmp sau în alte locuri izolate.

3. CÂTEVA SOLUŢII POSIBILE

a. Din punct de vedere legislativ, se impune perfecţionarea legislaţiei cu privire la incriminarea şi sancţionarea actelor de agresiune sexuală, pentru a se elabora sancţiuni speciale împotriva unor acte cum ar fi: hărţuirea sexuală, violul marital, tentativa de viol (care implică, la fel ca şi violul consumat, utilizarea unor mijloace constrângătoare). Apare necesară revizuirea şi adaptarea legislaţiei care vizează protecţia copilului. Ar trebui elaborate sancţiuni specifice pentru exploatarea sexuală a minorilor, pedofilie şi încadrarea în codul penal a pedofiliei ca acţiune cu circumstanţe agravante.

b. Din punct de vedere al asistenţei sociale: multiplicarea centrelor care asigură protecţie şi asistenţă femeilor maltratate şi abuzate sexual, cu sprijinul administraţiilor locale, al primăriilor, al organizaţiilor guvernamentale şi nonguvernamentale; înfiinţarea şi multiplicarea, în cadrul centrelor şi cabinetelor de consiliere familială, a unor grupuri specializate în asistenţa familiilor cu probleme, a celor în care minorii au comis fapte penale.

c. În colaborare cu reţeaua medico-sanitară să se intensifice activitatea de educaţie sexuală în şcoli, în cadrul orelor de dirigenţie şi consiliere. Aceste activităţi ar trebui să înceapă încă în ciclul primar şi să se intensifice în cel gimnazial şi liceal;

d. Cu participarea cadrelor din poliţie şi din reţeaua sanitară, să se procedeze la alcătuirea unor programe de educaţie antialcoolică şi antidrog în şcoli,

prezentându-se, pe lângă consecințele de ordin medical, şi consecințele existente în planul răspunderii penale.

e. Din punct de vedere al cercetării ştiințifice, institutele de specialitate şi organizațiile de profil să inițieze mai multe cercetări, în special anchete printre victime, la care să participe echipe multidisciplinare, alcătuite din sociologi, psihologi, medici legişti şi asistente sociale, precum şi alte categorii de specialişti.

f. Din punct de vedere al evidenței statistice, o mai uniformă standardizare a categoriilor şi a formularelor în baza cărora sunt înregistrate date cu privire la agresiuni sexuale, în aşa fel încât informațiile să fie comparabile şi utilizabile în mod operațional; de exemplu, completarea datelor cu care operează în prezent Institutul Medico-Legal şi care sunt insuficiente, după părerea noastră, cu alte date legate de mediul familial, nivelul de instrucție, apartenență profesională.

g. Intensificarea activității organelor de poliție, îndeosebi în sectoarele cu vulnerabilitate crescută şi în mediile expuse pericolului de agresiune (parcuri, discoteci, străzi). Corpul Gardienilor Publici ar trebui să se implice, alături de poliție, în asigurarea pazei şi protecției tinerilor care frecventează discotecile şi parcurile.

MODALITĂŢI DE AMELIORARE A CERCETĂRILOR DE TEREN CARE AU LA BAZĂ SONDAJUL STATISTIC

PETRUŞ ALEXANDRESCU

Frecvenţa cu care s-au utilizat în ultimii ani sondajele statistice în scopul testării opiniei publice, a permis experimentarea a numeroase variante în tehnica eşantionării. Experienţa a arătat, de la caz la caz, care variantă este mai potrivită. Pentru toate acestea, numeroase colective de specialişti au depus eforturi remarcabile în punerea la punct a diferitelor tehnici de eşantionare, de instruire a personalului care urma să meargă în teren şi să culeagă informaţia cu ajutorul chestionarului sociologic. Desigur că s-au făcut şi greşeli de proiectare, dar mai ales au fost întâmpinate dificultăţi mari în faza de recoltare a datelor. Toate acestea au fost inerente începutului.

Aşadar, eforturile s-au concentrat în proiectarea şi cât mai buna realizare a cercetării. Odată cercetarea efectuată, se trecea de regulă la valorificarea cât mai rapidă a datelor. Nu de puţine ori s-a manifestat o grabă nedisimulată de a valorifica, interpreta şi, mai ales, a se publica rezultatele obţinute. Nu a existat, cred, cercetare de acest fel care să nu fi menţionat că s-a încadrat în intervalul de încredere, că eroarea este cea admisă, ba chiar cea minimă. Cu toate acestea, de multe ori, în confruntarea cu realitatea, nu puţine astfel de cercetări s-au dovedit a fi eşecuri regretabile. Explicaţiile pot fi multe şi nu ne propunem acum şi aici să discutăm aceste aspecte. Trebuie însă să remarcăm un fapt. Cercetările de acest fel se confruntă foarte rar cu realitatea. Cu atât mai mult cu cât se consideră că o astfel de cercetare reprezintă un instantaneu al clişeului timpului, opiniile aceloraşi persoane se apreciază că se pot modifica de la un moment la altul. Unul din puţinele momente de confruntare cu realitatea îl constituie alegerile. Din acest motiv, cercetările cu caracter preelectoral se desfăşoară sub semnul interesului sporit al specialiştilor şi al publicului larg. Răspunderea acestora este mult mai mare. Deşi multe dintre aceste cercetări se proiectează cu multă grijă, ele se desfăşoară tot timpul contra cronometru. La fel prelucrările şi etapele care decurg de aici.

Ce se întâmplă însă atunci când cercetarea concretă conţine vicii care pot afecta sensul şi conţinutul rezultatelor sau ierarhiile valorice? Când se constată

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 119–124, Bucureşti, 2000

astfel de situaţii se apelează adesea la soluţii conjuncturale: se elimină chestionare sau grupe de chestionare despre care se crede că ar introduce informaţii false sau, dimpotrivă, ar fi lipsite de informaţii (prin numeroasele non-răspunsuri etc.) Alteori, se recurge la trimiterea în grabă a unor echipe rapide care să refacă subeşantioanele slab acoperite pe perioada desfăşurării cercetării. Toate acestea pot fi soluţii-compromis, ele pot aduce anumite ameliorări, de regulă minore, alteori pot crea perturbări mai mari în configuraţia de ansamblu a eşantionului. Acesta poate fi un moment în care eşantionul, deci şi întreaga cercetare, scapă de sub control.

Experienţa acumulată de-a lungul anilor, din reuşite dar poate mai ales din eşecuri, mai mici sau mai mari, a făcut să se nască întrebarea: ce se poate face cu un eşantion în care apar abateri îngrijorătoare? Dar în cazul unui eşantion rezultat ca satisfăcător, ce s-ar putea face pentru a i se mări gradul de precizie, de prognoză? Unele rezultate pozitive s-au obţinut. În cele ce urmează, ne propunem să prezentăm o astfel de metodologie, cu ajutorul căreia pot fi ameliorate rezultatele cercetării şi acest lucru se poate întâmpla în două direcţii posibile. În primul rând, atunci când datele cercetării concrete prezintă asimetrii sau perturbări în realizarea subeşantioanelor, şi în al doilea rând, atunci când se doreşte o creştere a preciziei rezultatelor cercetării. Metodologia aceasta a putut fi experimentată pe cazuri concrete. Datorită avantajelor care decurg de aici, sperăm ca aceste rezultate să merite lumina tiparului.

Ideea metodei care urmează să o expunem constă în ajustarea eşantionului după o caracteristică aleasă, având un reper bine stabilit. Pentru o mai bună înţelegere a metodei, să ne imaginăm o cercetare concretă cu caracter preelectoral, desfăşurată în 17 judeţe, fiecare judeţ având un anumit număr de puncte de eşantionare. Să mai admitem că cercetarea a avut, din diverse motive, anumite abateri de la eşantionul teoretic (a se vedea tabelul nr. 1), astfel că au fost investigaţi 1649 subiecţi în loc de 1807 cât prevedea eşantionul teoretic, cu următoarea distribuţie:

Tabelul nr. 1

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	Total
Eşantion teoretic	372	62	73	86	112	75	52	117	101	100	121	65	60	112	117	127	55	1807
Date cercetare	332	83	69	73	60	83	44	105	91	87	108	58	58	118	117	108	45	1649

Cercetarea urmărea stabilirea unei prognoze privind ierarhizarea principalelor partide intrate în competiţia electorală şi a candidaţilor la funcţia de „preşedinte al României”. În tabelul nr. 2, metoda anunţată este pusă în evidenţă pentru primii 6 candidaţi luaţi în consideraţie, care se identifică prin numărul de ordine de la 1 la 6. Analiza datelor după efectuarea cercetării a stabilit, după cum se poate constata şi în tabelul 2, ordinea ierarhică descrescătoare 2, 1, 5, 6, 3, 4. Ulterior, după ce au avut

loc alegerile, acestea au stabilit ierarhia reală, şi anume: 1, 2, 5, 6, 3, 4. Acest fapt dovedeşte că cercetarea a avut abateri care au perturbat de aşa natură eşantionul,

încât acestea au deformat realitatea. Cu toate acestea, intervenţia ulterioară a metodei statistice propuse de noi, de ponderare şi ajustare a eşantionului fără ca acesta să sufere operaţii de „cosmetizare", restabileşte în anumite condiţii ierarhia reală, ceea ce dovedeşte că şi în cazul unei cercetări invalidate, care deformează realitatea socială, se poate face ordine şi se pot restabili ierarhiile corecte.

În cele ce urmează, încercăm să explicităm metoda propriu-zisă. Pentru aceasta propunem ca, prin aplicarea unui coeficient de dilatare, eşantionul obţinut din cercetare să-l aducem la dimensiunea eşantionului teoretic. Acest coeficient - a = 1807/1649 = 1,0958 (vezi tabelul nr. 2) – produce o dilatare a eşantionului de cercetare în totalitatea lui. Aplicat asupra fiecărui subeşantion va conduce la valori diferite de valorile subeşantioanelor teoretice. De exemplu, $332 \times a$ (= 1,0958) = 363,8. Raportul dintre volumele subeşantioanelor teoretic şi cel dilatat ne dau coeficienţii de ponderare specifici fiecărui subeşantion. Astfel, β_1 = 372/363,8 = 1,022. Aceşti coeficienţi de ponderare vor introduce corecţii în cadrul fiecărui subeşantion. Astfel, $98 \times 1{,}022 = 100{,}156 \approx 100{,}2$ ş.a.m.d. Continuând în acest fel, se obţine tabelul 2. Analiza pe acest tabel înseamnă o ajustare a eşantionului empiric după distribuţia „subeşantioanelor teritoriale".

După cum se poate constata din tabelul nr. 2 rezultatele aplicării metodelor ponderărilor statistice după caracteristica subeşantioanelor teritoriale, nu aduce îmbunătăţiri semnificative. Prezentarea analizelor din acest tabel are, în acest caz, valoare metodologică.

Ajustări similare se pot face pe diverse alte caracteristici. S-a constatat experimental că atunci când există o puternică legătură între variabila independentă, după care se face ajustarea, şi variabila dependentă studiată, metoda de ajustare este mult mai eficientă. Acest lucru este de remarcat în cazul ajustării după caracteristica „nivel de pregătire şcolară". Astfel, analiza după caracteristica „nivel de pregătire şcolară" - cu subgrupele „fără şcoală", „învăţământ primar", „învăţământ secundar ciclul I", „învăţământ secundar ciclul II" şi „învăţământ superior" – dă, după ajustarea şi normalizarea datelor, situaţia prezentată în tabelul 3.

În acest caz se constată restabilirea ierarhiei şi apropierea rezultatelor cercetării de situaţia reală. Modelul de ajustare statistică poate fi îmbunătăţit. Astfel, prin aplicarea în etape a ajustării succesive după două sau mai multe caracteristici, care au consistenţă în plan social, rezultatele modelării se pot îmbunătăţi considerabil.

BIBLIOGRAFIE

1. BOUDON, RAYMOND – *Les méthodes en sociologie*, Paris, Presses Universitaires de France (1991).

2. CHELCEA, S. – *Chestionarul în investigaţia sociologică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică (1975).
3. DURKHEIM, E. – *Regulile metodei sociologice*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică (1974).
4. FESTINGER, LEON; KATZ, DANIEL – *Les méthodes de recherche dans les sciences sociales*, Paris, Presses Universitaires de France (1963).
5. MĂRGINEAN, I. - *Măsurarea în sociologie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică (1982).
6. MOSER, C.A. – *Metodele de anchetă în investigarea fenomenelor sociale*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică (1967).
7. SANDU, D. – *Statistică în ştiinţele sociale*, (curs litografiat), Bucureşti (1992).
8. VLĂSCEANU, LAZĂR – *Metodologia cercetării sociale*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică (1986).
9. POROJAN, D. - *Statistica şi teoria sondajului*, Bucureşti (1993).
10. ROTARIU, T.; ILUŢ, P. – *Ancheta sociologică şi sondajul de opinie*, Iaşi, Editura Polirom (1997).
11. YULE, G.; KENDALL, M.G. – *Introducere în teoria statisticii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică (1969).
12. GALTUNG, JOHAN – *Theory and Methods of Social Research*, New York, Columbia University Press (1967).
13. MOINEAGU, C.; URSEANU, V.; NEGURĂ, I. – *Statistica*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică (1976).
14. MIHOC, GH.; URSEANU, V. – *Matematici aplicate în statistică*, Bucureşti, Editura Academiei Române (1962).

ESTIMAREA RISCULUI DE RECIDIVĂ

IOAN DURNESCU

Riscul de recidivă poate fi considerat ca aplicație a cercetărilor asupra carierei infracționale, în special datorită faptului că aceste cercetări stabilesc corelații semnificative între debutul (*onset*), durata, încetarea (*desistance*) comportamentului infracțional, factori sociali, culturali sau personali, pe de o parte, şi recidivă, pe de altă parte. O carieră infracțională este definită ca „o secvență longitudinală a infracțiunilor comise de către un infractor" [Farrington, p. 361].

Pentru a ilustra modalitatea în care studiile din domeniul carierei infracționale au contribuit la dezvoltarea instrumentelor de estimare a riscului de recidivă, voi oferi în cele ce urmează o serie de exemple.

Farrington (1991), în *Cambridge Study in Delinquent Development* – a arătat că, în Marea Britanie, infractorii condamnați prima dată la vârsta de 10-13 ani au, în medie, o carieră infracțională de 9,9 ani. Cei care îşi încep cariera infracțională după această vârstă, au un comportament infracțional persistent, în medie, timp de 5,8 ani. Acelaşi studiu stabileşte ca vârstă medie pentru încetarea comportamentului infracțional cea de 23,3 ani.

Wolfgang şi alții (1972), au arătat cum probabilitatea de recidivă creşte la bărbați după fiecare infracțiune: după prima infarcțiune – cu 0,54; după a doua infracțiune – cu 0,65; după a treia infracțiune – 0, 72; după a patra – cu 0,80.

Tarling (1993), analizând statisticile oficiale ale Marii Britanii pentru cohorta anului 1953, a constatat că probabilitatea ca o femeie să recidiveze după prima condamnare este de 0,22 iar după a treia de 0,78.

Sintetizând concluziile formulate în studiile mai sus citate, se poate observa că există posibilitatea corelării unor factori care țin de istoria infracțională (vârsta la prima condamnare, numărul de condamnări anterioare etc.) şi probabilitatea de recidivă. Acesta este principiul instrumentelor de predicție a riscului de recidivă de generația a doua [Bonta, 1996] asupra cărora voi reveni în capitolul următor.

Problematica evaluării riscului de recidivă a devenit o prioritate, în contextul în care cercetările din criminologie demonstrau că abordarea centrată pe reabilitarea infractorilor nu este eficientă. Analizând o serie de programe desfăşurate în penitenciarele americane, Martinson (1974) a concluzionat că ... *nothing works*[1] în lucrul cu infractorii.

[1] „Nimic nu merge"

„Revista Română de Sociologie", Serie nouă, anul XI, nr. 1-2, p. 125–133, Bucureşti, 2000

În aceste condiții a apărut şi s-a dezvoltat – „noua penologie" [Feeley & Simon, 1992]. Această concepție a formulat o nouă strategie în domeniul practicii penale concentrată pe: înlocuirea vechilor idealuri de reabilitare a infractorilor cu un nou ideal – cel al controlului şi managementului; utilizarea unui limbaj al probabilităților şi al riscului în locul unuia specific diagnosticului şi al justiției retributive; abordarea infractorilor ca grupuri şi nu ca individualități etc.

Noile tehnici penale nu mai sunt ancorate în idealuri ca cel de reabilitare şi de reintegrare, ci în cele de detenție variabilă în funcție de riscul de recidivă pe care individul îl prezintă.

Deşi evaluarea riscului de recidivă a fost o preocupare principală a perioadei *nothing works*, acest interes este menținut şi în prezent, în contextul curentului *something works*[2] [Andrew, 1990], însă din alte considerente pe care le vom analiza pe parcursul acestei lucrări.

În practica penală, estimarea riscului de recidivă are o importanță deosebită în următoarele situații:

1. în elaborarea sentinței – pentru adoptarea celei mai potrivite decizii cu privire la gradul de restricționare a libertății;

2. în penitenciar – pentru clasificarea şi categorizarea deținuților şi pentru deciziile comisiilor de propuneri pentru liberare condiționată;

3. în probațiune – pentru stabilirea condițiilor de supervizare în comunitate (pentru stabilirea duratei şi intensității programelor de reabilitare; pentru estimarea performanțelor programelor de reabilitare – ca diferență între riscul de recidivă estimat şi nivelul real al recidivei;pentru deciziile de încheiere a supravegherii în comunitate etc.).

EVOLUȚIA INSTRUMENTELOR DE EVALUARE A RISCULUI DE RECIDIVĂ

O sarcină majoră a oricărei agenții corecționale este de a proteja publicul de fapte infracționale. Mult timp acest deziderat a fost realizat prin intermediul izolării grupurilor de infractori de restul populației. Această practică s-a dovedit a fi contraproductivă însă atât din punct de vedere al recidivei pe care o producea, cât şi din punctul de vedere al costurilor.

Alternativa la această abordare penală o reprezintă sentințele comunitare. Pentru ca aceste sentințe să fie eficiente sunt necesare două mari premise: să existe instrumente de estimare a riscului public şi să existe programe eficace de supervizare în comunitate.

Prezentarea celor mai eficace programe de supervizare a infractorilor în comunitate va face obiectul unui alt articol; de aceea acum mă voi referi în special la estimarea riscului de recidivă.

James Bonta (1996) a structurat instrumentele de predicție a riscului de recidivă în trei mari generații. Principalele criterii utilizate de Bonta în diferențierea

[2] „Câte ceva merge" – curent care accentuează ideea că în anumite condiții, cu anumiți infractori ceva merge.

acestor trei generații sunt: gradul de obiectivitate; structurarea acestora; indicatorii cuprinşi în analiză; relevanța în activitatea de reabilitare.

Prima generație de instrumente de estimare a riscului de recidivă este reprezentată de analize subiective şi nestructurate. Acest tip de analize s-a realizat încă din momentul comiterii primei infracțiuni şi depindea foarte mult de persoana care realiza evaluarea. Persoane diferite puteau aprecia diferit probabilitatea ca un infractor să recidiveze.

În această etapă se află sistemul penal român: nu se vorbeşte explicit despre riscul de recidivă, sunt utilizați indicatori nerelevanți sau într-o manieră neordonată (comportamentul la instanță sau în penitenciar, numărul de frați, ocupația părinților etc.).

A doua generație de instrumente de evaluare a riscului de recidivă a debutat cu studiul lui Burgess (1928) care cuprindea un număr de 3 000 de liberați condiționat. În urma acestui studiu, Burgess a identificat un număr de 21 de factori care diferențiau pe cei care aveau să devină recidiviști de cei care nu recidivau. Aceşti factori au fost apoi incluşi într-o scală de evaluare a riscului.

În baza acestui studiu, Comisia de liberări condiționate din SUA a elaborat un instrument – Salient Factor Score – (Gottfredson, 1975) care includea 9 itemi în funcție de care se stabileau condițiile liberării condiționate. Astfel, se considera că eligibili pentru liberare condiționată erau cei care răspundeau la măcar unele din aceste condiții: ***1***. erau nerecidiviști; ***2***. nu au mai fost arestați; ***3***. nu au fost arestați în timpul minoratului; ***4***. nu au comis infracțiuni auto; ***5***. nu au mai fost arestați pe timpul supravegherii în libertate; ***6***. nu sunt dependenți de alcool sau drog; ***7***. au douăsprezece clase; ***8***. au lucrat cel puțin 6 luni în ultimii doi ani înainte de a fi deținut; ***9***. are copii sau soție.

În Marea Britanie, Copas (1994) a construit, în baza informațiilor culese de la un număr de 1 250 de deținuți, un instrument de predicție a riscului de recidivă cu 6 itemi: ***1***. vârsta la condamnare; ***2***. numărul de sentințe custodiale înainte de vârsta de 21 ani; ***3***. numărul de sentințe custodiale după vârsta de 21 ani; ***4***. numărul de antecedente penale; ***5***. tipul de infracțiune – cu violență, împotriva vieții sexuale, drog, tâlhărie şi altele; ***6***. sex.

Fiecărui item îi corespunde un scor, potrivit rezultatelor *follow-up*-ului, astfel încât vârsta la data condamnării se înmulțeşte cu – 1, numărul de sentințe custodiale cu +2 etc. În final, scorul obținut poate fi regăsit într-un tabel care prezintă probabilitatea de recidivă. Spre exemplu, unui scor de 110 îi corespunde o probabilitate de recidivă de 48%.

În 1996, Home Office (Ministerul de Interne) din Marea Britanie propune un nou instrument de evaluare a riscului de recidivă în special pentru momentul întocmirii referatului de evaluare psihosocială – OGRS – *Offender Group Reconviction Scale.*

La baza acestui nou instrument se află studiul lui Copas, iar indicatorii incluşi sunt: ***1***. vârsta infractorului; ***2***. sexul; ***3***. vârsta la prima condamnare; ***4***. numărul sentințelor custodiale; ***5***. numărul de condamnări; ***6***. tipul de infracțiune.

Criticile care pot fi aduse acestor instrumente sunt:

● au fost construite pe baza unor populații de deținuți, ceea ce nu implică o relevanță mare pentru infractorii care nu au ajuns în penitenciar;

● multe din studiile care stau la baza elaborării acestor instrumente nu au lucrat cu loturi de validare a instrumentului;

● nu includ factori protectivi [Haines, 1998];

● sunt fundamentate pe studii empirice;

● nu specifică cu ce tip de infracțiuni vor recidiva, în ce circumstanțe etc. [Hare, 1991; Abel, 1994];

● aceste instrumente sunt construite pe baza studiilor grupurilor de infractori şi pot fi aplicate cu rezultate foarte precise – acuratețe de 90 % – pentru a estima gradul de recidivă într-un grup şi nu la nivel individual (Walker, 1991). De aici decurg implicații etice: putem încarcera pe cineva pentru ceea ce ar putea face şi nu pentru ceea ce a făcut, pot apărea fenomene de tip fals pozitiv sau fals negativ. O predicție fals negativă se produce atunci când s-a estimat că o persoană va recidiva într-o perioadă definită dar predicția nu s-a confirmat;

● utilizarea acestor instrumente, fără o analiză clinică a riscului de recidivă, conduce la distorsiuni şi interpretări prea puțin nuanțate. Evaluarea clinică este o analiză care porneşte de la premisa că „cel mai bun predictor al comportamentului este …comportamentul trecut"; de aceea, estimarea riscului se realizează individualizat şi cuprinde elemente ca: analiza comportamentului trecut, frecvența unui anumit comportament, factorii asociați acelui comportament, factorii declanşatori etc.

Cea mai serioasă critică constă în faptul că aceste instrumente cuprind indicatori statici care țin de istoria infracțională a individului, ceea ce nu oferă direcții de acțiune în procesul de reabilitare [Bonta, 1996].

Analiza riscului de recidivă este una statistică – actuarială, asemănătoare cu practica din domeniul asigurărilor.

A treia generație de instrumente de evaluare a riscului de recidivă are ca scop dimensionarea libertății individuale în funcție de pericolul pe care infractorul îl prezintă pentru public, având ca finalitate reabilitarea acestuia.

Acest tip de instrumente sunt de tipul evaluării *risc/nevoie* deoarece, dincolo de evaluarea riscului pe care infractorul îl prezintă pentru societate, acestea identifică şi o serie de nevoi care vor constitui obiectivele intervenției de reabilitare. Prezumția din spatele acestei analize este că, odată acoperite aceste nevoi, va scădea şi riscul de recidivă.

În afara indicatorilor statici, cuprinşi şi în instrumentele de generația a doua, evaluarea risc/nevoie include şi indicatori dinamici care pot fi afectați în cadrul intervenției de reabilitare (situație financiară, nivelul educațional etc.).

Un astfel de instrument este *The Level of Service Inventatory* (LSI-R) construit de către Andrews şi Bonta (1995). Potrivit meta-analizei lui Gendreau (1995), acest instrument oferă cea mai mare acuratețe şi precizie în determinarea riscului de recidivă în Canada.

La baza acestui instrument se află trei mari teorii: teoria asociațiilor diferențiale, teoria controlului social şi teoria învățării sociale.

LSI-R are un număr de 54 de itemi, clasificați în 10 categorii: istorie infracțională, educație/experiență de lucru, situație financiară, situație familială, locuința, timpul liber, grupul de egali, alcool/drog, atitudini şi echilibrul emoțional.

Fiecărui item îi corespunde un scor între 0 şi 3 sau un răspuns Da/Nu. Suma acestora conduce în final la un scor total care reprezintă probabilitatea de recidivă a infractorului în funcție de trei mari categorii: risc – înalt, moderat şi scăzut.

Din informațiile pe care le dețin, mai există un singur instrument de acest tip – *Community Risk/Needs Management Scale* [Motiuk, 1993]. Limitele acestor instrumente pot fi sintetizate: nu cuprind factori protectivi; nu precizează cu ce tip de infracțiune se va recidiva şi în ce circumstanțe; sunt foarte sensibile la diferențele culturale. Validarea unui instrument ca LSI-R în Marea Britanie (din Canada) a luat deja doi ani lui Peter Raynor (1997) şi încă nu s-a ajuns la forma finală.

Importanța celei de-a treia generații de instrumente constă nu numai în aducerea în prim plan a factorilor dinamici şi, implicit, a obiectivelor de intervenție, ci şi în aceea că a condus la un nou principiu în activitatea corecțională – principiul riscului. În linii generale, acest principiu accentuează importanța combinării nivelului riscului de recidivă cu intensitatea programelor de reabilitare. Din punctul de vedere al managementului riscului, sarcina serviciilor corecționale este de a se asigura ca infractorii cu risc scăzut de recidivă să rămână cu risc scăzut, iar cei cu risc înalt de a recidiva să ajungă la un risc din ce în ce mai scăzut. Demersul instituțiilor de reabilitare din actualul curent criminologic (al lui „Something Works") este definit ca administrare a sentințelor penale într-o manieră legală, umană şi eficientă, astfel încât cazurile cu risc scăzut de recidivă să rămână aşa, iar cele cu risc înalt să fie incluse în programe de reabilitare pentru a li se diminua acest risc.

Jerry Kieslling (1995) a realizat în Ottawa un studiu care a demonstrat că, dacă infractorii cu un risc scăzut de recidivă sunt incluşi în programe intensive, recidiva produsă după doi ani de la încheierea acestora este de 17% comparativ cu doar 10% pentru cei incluşi în programe obişnuite de supervizare comunitară. Alta a fost situația pentru infractorii care prezentau un risc înalt de recidivă: dacă li se administrau programe obişnuite de supervizare, rata de recidivă era de 58% însă, dacă erau incluşi în programe intensive sau mai elaborate, rata de recidivă era de doar 31%.

UN PROTOCOL DE ESTIMARE A RISCULUI DE RECIDIVĂ

După cum am subliniat mai sus, mijloacele de estimare a riscului de recidivă actuariale au o serie de limite care le fac mai puțin aplicabile în estimarea individuală. Ce ar putea să comunice o concluzie a unui astfel de instrument prin …probabilitate de recidivă de 45%? Este sau nu persoana un pericol pentru

comunitate? În ce măsură? În ce împrejurări? etc. Acestea sunt doar câteva din posibilele întrebări la care evaluarea doar pe bază actuarială nu poate da decât răspunsuri modeste.

În aceste condiții, aceste limitații pot fi diminuate cu ajutorul unei evaluări clinice, cu o aplicabilitate mai bună la nivel individual. O astfel de evaluare clinică a riscului de recidivă poate fi realizată şi de persoane care nu au studii de psihologie. Singura condiție este ca acestea să aibă un bun simț al observației şi suficiente informații despre comportamentul uman.

Chiar dacă psihologia şi ştiințele socio-umane, în general, au realizat paşi importanți în direcția cunoaşterii comportamentului uman, riscul de recidivă poate fi estimat doar cu o rezervă semnificativă. Dincolo de inabilitatea ştiinței de a cunoaşte cu fidelitate toate „pliurile" personalității umane, în evaluarea riscului de recidivă avem de-a face şi cu o serie de situații indeterminate care pot favoriza sau precipita producerea unor fapte infracționale. Acest semi–întuneric este mai puțin recunoscut de către unii practicieni potrivit principiului: *„If I can not be always right, at least I can be sure"*[3] [Moore, 1996].

Un alt risc întâlnit destul des în practică este cel al supraestimării riscului de recidivă pornind de la un alt principiu: *„duty to protect"*[4]. Ca urmare a aplicării acestui principiu, mulți inculpați sunt condamnați cu măsuri custodiale, deşi ei pot fi supervizați şi reabilitați în comunitate, iar mulți deținuți sunt categorizați în regimuri de detenție de înaltă securitate deşi, probabil, aceşti deținuți nu vor mai comite vreodată altă infracțiune (a se vedea cazul soțiilor care-şi ucid soții după ani în care acestea au suferit diverse abuzuri din partea lor).

La această situație de supraestimare se ajunge şi datorită faptului că lipsa unor tehnici sau algoritmi exacți sau siguri îl conduce pe practician într-o stare de anxietate, în care se presupune că mai bine greşeşti din prudență şi închizi un nevinovat decât să greşeşti lăsând în libertate un infractor periculos.

Pentru a mai diminua din anxietatea neştiinței, voi prezenta în cele ce urmează câteva din etapele procesului de evaluare a riscului de recidivă [Moore, 1996]:

1. Definirea comportamentului a cărei producere va fi estimată. Analiza se realizează asupra comportamentelor periculoase, nu asupra persoanelor periculoase. Acest comportament poate fi: furt, viol etc. Fiecare comportament poate fi estimat în funcție de factorii săi de risc. Spre exemplu, factorii stimulativi în producerea furtului de petrol sunt diferiți de cei ai comiterii unui viol.

2. Cel care realizează analiza riscului de recidivă trebuie să fie conştient de posibilele surse de eroare. Cele mai multe erori țin de calitatea şi tipul de informații de care dispunem. Erorile pot fi provocate de: client (ex. inabilitatea de a relaționa), de cel care face analiza (ex. nu îşi suspendă valorile proprii) sau de context (ex. politica agenției).

[3] Dacă nu pot avea dreptate totdeauna, măcar să fiu sigur.
[4] Datoria de a proteja.

3. Fiecare comportament estimat trebuie analizat în context. Comportamentul uman se formează ca urmare a interacțiunii omului cu mediul – cerințe, exigențe, factori stresanți etc.

4. Identificarea situațiilor în care este nevoie de expertiza unui specialist – psiholog, psihiatru etc.

5. Identificarea factorilor care pot influența pozitiv sau negativ producerea comportamentului estimat.

6. Realizarea unui plan de prevenire a comportamentului indezirabil.

Definirea comportamentului implică şi precizări legate de: influențele predispozante, alegerea victimei, factori dezinhibitori, factori precipitatori, recompensele comportamentului etc.

Principiul după care se poate conduce o analiză comprehensivă a comportamentului este cel potrivit căruia comportamentul trecut este un bun predictor al celui viitor. Astfel, estimarea trebuie să țină seama şi de:

1. Cât de des s-a produs acel comportament în trecut? (prezumția este că, cu cât un comportament s-a produs mai des în trecut, cu atât probabilitatea de a se repeta este mai mare); există pattern-uri ale acelui comportament? Există un repertoriu comportamental mai larg?

2. Cât de regulat s-a produs acel comportament în trecut? (dacă s-a produs regulat există o probabilitate mare de recidivă).

3. În ce circumstanțe? ce tip de circumstanțe?

4. Cum a fost comportamentul afectat de activitățile de reabilitare sau de sancțiunile anterioare?

5. Care este rata actuarială de recidivă a infractorilor din această categorie?[5]

De asemenea, în analiza comportamentului trecut trebuie să ținem seama de:

1. Factorii precipitatori (interni – gânduri, emoții; externi – situații speciale, grupul de prieteni etc.).

2. Factorii care pot consolida acel comportament (ex. recompense).

3. Factorii care pot să descurajeze acel comportament.

4. Anumite discontinuități cognitive (ex. „o iubeam prea mult” ca justificare a violului).

5. Anumite trăsături de personalitate (ex. impulsivitate).

6. Consum de alcool sau drog.

7. Atitudinea față de victimă sau infracțiune. Aici se impune ca acel care realizează estimarea să aibă în vedere că de multe ori infractorul în momentul analizei poate să se situeze în următoarele ipostaze: că este o persoană rezonabilă; că împărtăşeşte valorile şi atitudinile celui care realizează evaluarea; că a fost copleşit de mediu; nu mai vrea să fie vreodată pedepsit (sindromul „prea mult de pierdut”).

[5] Din nefericire, în România nu există un instrument valid de estimare actuarială a riscului de recidivă. Realizarea unui astfel de instrument presupune elaborarea unei cercetări de cel puțin 2 ani pentru infractorii cu infracțiuni patrimoniale şi de cel mult 9 ani pentru cei cu infracțiuni sexuale. O altă soluție ar fi şi validarea unui instrument deja existent (OGRS, LSI-R etc.) pe o populație românească.

Factorii de mediu care pot influența comportamentul viitor pot fi:

1. Factori sociali sau emoționali – modul cum persoanele semnificative au reacționat la infracțiune, existența unei legături între aceste persoane şi producerea infracțiunii.

2. Subcultura din care individul face parte (ex. o subcultură care promovează riscul este un bun mediu de dezvoltare a infracționalității); care sunt modelele de succes ale acelei subculturi? etc.

3. Situații riscante – care au fost factorii externi care au favorizat comiterea infracțiunilor anterioare?

O altă componentă a analizei riscului de recidivă este şi cea care vizează potențialele victime. Astfel, comportamentul trecut trebuie analizat şi sub aspectul celor victimizați:

- care sunt caracteristicile victimelor?
- ce tipuri de relații au existat între victimă şi infractor?
- care este tipul de victimă pe care individul îl preferă: vârstnicii, femeile etc.?
- în ce situații cineva poate deveni victima celui analizat?
- care au fost reacțiile victimei?

Răspunsurile la toate aceste întrebări pot oferi o garanție a unei analize atente a riscului de recidivă, incluzând atât factorii individuali, de mediu, cât şi pe cei care vizează „participarea" victimei.

Astfel, o evaluare comprehensivă a riscului de recidivă nu trebuie să cuprindă doar o estimare a acestuia în termeni statistici – analiza actuarială –, ci şi precizări de tipul: cu ce infracțiune va recidiva, în ce context, după cât timp şi care sunt potențialele victime – analiza clinică.

Dacă avem răspunsurile la aceste întrebări, putem elabora un plan de reducere a riscului de recidivă, dar acesta va fi subiectul unui alt articol – managementul riscului.

BIBLIOGRAFIE

ANDREWS, D.A.& BONTA, J.& HOGE, R.D., *Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology,* in „Criminal Justice and Behaviour", nr. 17, 1990, p. 19-52.

ANDREWS, D.A. & BONTA, J., *The psychology of criminal conduct,* Cincinnati, OH. Anderson, 1994.

BLUMSTEIN, A. & COHEN, J. & ROTH, J.A. AND VISHER, C.A., *Criminal career,* Washington DC., Edit. National Institut of Justice, 1986.

BONTA, J., *Risk-Needs assessment and treatment in Choosing correctional option what work,* Harland, A.T.. London, Edit. SAGE, 1996.

BOX, S., *Deviance, reality and society,* London, Edit. Holt, Rinehart and Winston, 1981.

COHEN, S. & BLONBERG, T.G. & MESSINGER, L., *Punishment and social control,* New York, Edit. Aldine de Gruyter, 1990.

COLEMAN , J.S., *Social capital in a creation of human capital,* in „American Journal of Sociology", nr. 94, 1988, p. 95-120.

COOKE, D. MICHIE, C., *Predicting recidivism in a Scottish prison sample,* Edit. Central Research Unit. The Scottish Office, 1997.

COPAS, J.; DITCHFIELD, J. & MARSHALL. P., *Development of a new reconvoction prediction score in Research Bulletin,* in „Home Office", nr. 36, 1994.
FARRINGTON, D.P.**,** *Human development and criminal career,* in *Oxford Handbook of Criminology,* Edit. Oxford Univ. Press, 1998.
FEELEY, M.M. & SIMON, J., *The new penology: notes on the emerging strategy of correction and its implications,* in „Criminology", nr. 30, 1992, p. 449-474.
FISHER, D.P., *Prediction and incapacitation: issues and answers, Statistical Analysis Centre,* Des Moines, Edit. IOWA, 1985.
GARLAND, D., *The limits of the sovereign state. Strategies of crime control in a contemporary society,* in „The British Journal of Criminology", nr. 36, 1996, p. 4.
GENDREAU, P. & LITTLE, T. & GOGGIN, C., *Predicting adult offender recidivism: What works?,* Canada, 1997.
GRAHAM, J. & BOWLING, B., *Young people and crime,* in „Home Office Research Study", nr. 145, 1995
GREENWOOD, P.W.& ABRAHAMSE, P., *Selective incapacitation,* Edit. RAND Corporation, 1982.
HAINES, K. & DRAKEFORD, M., *Young people and youth justice*, London, Edit. Macmillan, 1998.
HARE, P.D., *The revised psychopath checklist,* Toronto, Edit. Multi-Health System, 1991.
HIRSCHI, T., *The causes of delinquency,* Berkeley, Edit. University of California Press, 1969.
HOFFMAN, P., *Screening for risk: A revised Salient Factor Score,* in „Journal of Criminal Justice", vol. 11, 1983, p. 539-547.
KLEIN, P.S. & CAGGIANO, M.N., *The prevalence, predictability, and policy implications of recidivism,* USA, Edit. RAND, 1986.
MARTINES, P., *An analysis of factors affecting parole decisions and parole success in Texas,* Texas, Edit. Austin. 1983
MOORE, B., *Risk assessment – a practitioner guide to prediction harmful behaviour,* Londra, Edit. Whiting and Birch Ltd, 1996.
MOTIUK, M.S. & MOTIUK, L.L. & BONTA, J., *A comparation between sel-report and interview based inventories in offenders classification,* in „Criminal Justice and Behaviour", nr. 19, p. 149-159, 1992.
RAYNOR, P., *Implementing the Level of Service Inventory* – Revised, in Britain Report 3, 1998.
SAMPSON, R.J. 7 LAUB, J.H., *Crime in the making: pathways and turning points through life,* Cambridge Mass, Edit. Harvard University Press, 1995.
SERIN, R.C. & KURIYCHUK, M., *Social and cognitive processing deficit in violent offenders,* „International Journal of Law and Psychiatry", nr. 17, 1994, p. 431-441.
SHIELDS, I.W. & WHITEHALL, G. C., *Neutralisation and delinquency among teenagers,* in „Criminal Justice and Behaviour", nr. 21, 1994, p. 223-235.
STRAUSS, L. & CORBIN, J., *Grounded theory in practice,* London, Edit. SAGE, 1997.
WALKER, N. & PADFIELD, N., *Sentencing: theory, law and practice,* London, Edit. Butherworth, 1996.
WERNER, E. & SMITH, R., *Overcoming the odds: high risk children from birth to adulthood,* Ithaca, Edit. Cornell University Press, 1992.
WHITE, H.R. & LAGRANGE, L.R., *Age difference in delinquency: a test of theory,* in „Criminology", nr. 23, 1985, p. 19-45.

CONTRIBUȚIA LUI ION GHICA LA CONSTITUIREA SOCIOLOGIEI ROMÂNEŞTI

ŞTEFAN COSTEA

Ion Ghica provine din familia Ghica, de origine albaneză, care a dat mai mulți domnitori Moldovei şi Munteniei. Tatăl lui, Tache Ghica, a fost receptiv ideilor noi şi „aprețuitor al frumoaselor arte". Mama sa, Maria, a fost sora lui Ioan Câmpineanu.

Formarea sa intelectuală s-a aflat, inițial, sub îndrumarea lui Costache Aristia, primul traducător în limba română a lui Homer, apoi a lui Ioan Heliade Rădulescu şi I. Vaillant. Ulterior, urmează cursurile la Paris, unde îşi ia bacalaureatul în litere la Sorbona (1836), apoi şi bacalaureatul în ştiințe matematice şi se înscrie la şcoala de Mine din Paris.

Întors în țară, solicită o catedră la Colegiul „Sf. Sava", care îi este refuzată. Suspectat de activități „subversive", pleacă la Iaşi, reia relațiile de strânsă prietenie cu Vasile Alecsandri, primind o catedră la Academia Mihăileană, unde predă matematica universală, ştiințele naturale şi economia politică.

Concomitent cu activitatea didactică şi ştiințifică, Ion Ghica desfăşoară o susținută activitate social-politică, fiind unul din fondatorii şi conducătorii Societății secrete „Frăția", apoi inspector al şcolilor, preşedinte al Societății Studenților Români de la Paris. Participă la pregătirea mişcării revoluționare de la 1848, deplasându-se la Constantinopol pentru a obține o atitudine favorabilă a Porții față de mişcare.

După înfrângerea revoluției, se îndepărtează de viața politică, în dorința de a-şi păstra independența în gândire şi acțiune. În acest context, fiind apreciat de Poarta otomană, este numit guvernator (bei) de Samos, o regiune de insule pietroase şi sărace pe care o ridică la un nivel neaşteptat de dezvoltare în numai câțiva ani. Drept urmare, este proclamat „Prinț de Samos". După realizarea Unirii din 1854 şi instaurarea lui Cuza, devine prim-ministru în Moldova. A urmat o perioadă de 12 ani în care a fost de mai multe ori la conducerea guvernului.

Din 1871 renunță la activitatea politică, devenind membru al Academiei Române (1874), iar ulterior, în mai multe rânduri, preşedinte al acesteia. În anul 1877, devine primul director general al teatrelor şi al Teatrului Național din Bucureşti. În anul 1881 acceptă misiunea de ministru plenipotențiar al României la Londra, pe care o îndeplineşte timp de 10 ani (1881-1891), după care îşi reia activitatea ştiințifică şi culturală, pe care nu a mai părăsit-o, până la moarte.

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XI, nr. 1-2, p. 135–144, Bucureşti, 2000

Inginer, economist, om politic, sociolog, scriitor, Ion Ghica a fost însufleţit de idealurile eliberării naţionale şi sociale a ţării, participând activ, cea mai mare parte din viaţa sa, la viaţa socială şi politică a României, ca un raţionalist şi iluminist convins, considerând raţionalismul şi ştiinţa ca factori fundamentali ai progresului omenirii şi societăţii.

Cu o asemenea formaţie, el se manifestă ca un „tehnocrat", convins de faptul că, dezvoltarea unei noi societăţi şi guvernarea unei naţiuni trebuie să fie făcute pe baza cunoaşterii ştiinţifice, care este chemată să determine mijloacele adecvate pentru înfăptuirea unor scopuri, de asemenea, ştiinţificeşte determinate. Toate acestea derivând din forţa pe care o are raţiunea omenească de a antrena resursele necesare făuririi binelui şi fericirii omenirii. În consecinţă, în geneza noii societăţi, un rol deosebit îl au „filosoful, politicul şi omul de stat", cei ce „prezidează la destinurile unei naţii".

Profund preocupat de marile probleme ale epocii, el nu precupeţeşte efortul de a înţelege cât mai precis ce este, în fond, societatea, ca obiect de studiu şi domeniu de acţiune. Concluzia la care ajunge o formulează în termenii următori: „Societatea este o zicere colectivă, conţine întrânsa ideea de mai multe individe, fără distincţie de timp, de localitate, de seminţie şi de număr; adunarea mai multor familii, cari au interese morale şi materiale comune, formează o populaţiune; când acea aglomeraţie a dobândit prin limbă, prin religie, prin obiceiuri şi prin aspiraţiuni un caracter propriu, determinat prin tradiţiuni istorice, prin crearea de instituţiuni şi prin apărarea unui teritoriu, ocupat de dânşii, dobândesc dreptul de o viaţă proprie într-un teritoriu determinat şi bine apărat, constituie o naţiune şi formează un stat"[1].

În această destul de lungă definiţie se regăsesc o serie de concepte sociologice esenţiale, cum ar fi: asocierea şi asociaţia, populaţie şi popor, naţiune şi stat, evoluţie şi dezvoltare socială ş.a. care sunt reluate, analizate şi dezvoltate de I. Ghica ulterior, unele din ele fiind elaborate până la niveluri superioare de categorii şi chiar teorii cu caracter sociologic.

Ghica indentifică sursa generală a asocierii şi vieţii oamenilor în comun, în „sociabilitate", pe care el o considera a fi o însuşire specific umană capabilă să permită continua perfectibilitate, atât a individului, cât şi a societăţii şi colectivităţilor sociale, în general. Situaţia se prezintă astfel pentru că: „Omul, o fiinţă de un ordin mai înalt decât toate cele ce există pe faţa pământului, trebuia neapărat să fie sociabil, fiindcă numai în contactul cu ceilalţi oameni îşi poate mulţumi aspiraţiunile sufletului şi ale intelectului, căci numai în starea socială poate găsi sprijinul necesar în împlinirea trebuinţelor şi dorinţelor sale, numai în viaţa socială, în unirea mai multor interese într-unul singur şi acelaşi scop poate găsi puterea de a învinge piedicile şi greutăţile ce întâmpină din partea naturii şi a prejudiţielor; numai în viaţa socială se poate lumina şi perfecţiona"[2].

[1] I. Ghica, *Proprietatea*, în *Opere*, vol II, Bucureşti, ESPLA, 1956, p. 107.
[2] I. Ghica, *Opere*, vol I, Bucureşti, ESPLA, 1956, p. 104.

În sprijinul acestei teze, I. Ghica aduce multiple argumente considerând, între altele, că sociabilitatea derivă din necesitățile organice şi intelectuale fundamentale ale omului, căci, susținea el, numai în starea socială „ne procurăm mulțumiri pe cari nu le-am putea dobândi prin noi înşine" sau „lucrăm unii pentru alții". Pentru a verifica aceste adevăruri este suficient să ne gândim la ceea ce mâncăm, ce bem şi ce îmbrăcăm într-un an şi să vedem dacă toate acesta le-am putea obține exclusiv din propria noastră muncă individuală.

Analizând valorile sociale care derivă din sociabilitate, Ghica situează pe prim plan *solidaritatea omenească,* o realitate socială fundamentală, care se manifestă în timp (ca solidaritate între generații), cât şi în spațiu (ca solidaritate între diferitele grupuri sociale sau popoare). Fără solidaritate nu ar fi posibil progresul social: „La lucrările secolilor trecuți vin de se adaogă descoperiri de adevăruri noi, pe cari secolii următori adaogă altele şi, astfel, omenirea suie treptat pe toată ziua, către perfectibilitate, îmbunătățindu-şi necontenit starea materială, intelectuală şi morală. Buffon zicea că omul ține puterea sa de la societate, dânsa i-a perfecționat rațiunea, i-a exersat spiritul şi i-a înmulțit puterile"[3].

O a doua categorie de procese sociale, „generată de sociabilitate, o constituie *schimbul permanent de idei, continua acumulare de cunoştințe*, ceea ce duce la sporirea capacității fiecărui individ şi a societății în asamblul său de a stăpâni natura şi a se dezvolta pe sine". Un loc aparte în aceste procese îl au industria, meşteşugurile, ştiința, arta şi literatura. Pentru că: „Industria şi meşteşugurile, artele ştiințifice şi literatura, aceste mari şi frumoase producte ale inteligenței, cari suie pe om atât de sus în ordinul moral şi intelectual sunt monumentele nedestructive ridicate de lucrarea colectivă a spiritului şi a puterii omeneşti, adică a sociabilității"[4].

În sfârşit, *„progresul" şi „civilizațiunea",* în ansamblul lor, sunt produsul sociabilității şi ele trebuie să conducă la îmbunătățirea vieții în societatea omenească, iar nu la reîntoarcerea spre „vârsta de aur" a omenirii, cum considerau în epocă unii sociologi. Pentru Ghica, „progresul şi civilizațiunea au de scop îndreptarea relelor şi îmbunătățirea societății omeneşti, iar nu desființarea lor şi întoarcerea la omul sălbatic sau la omul naturii... A pretinde că în starea de natură ar exista o mai mare câtime de bine moral decât în starea de civilizațiune, este a nega înțelepciunea lui Dumnezeu, cari a făcut pe om sociabil; a susține asemenea teorii este a nega cea mai frumoasă din toate legile ordinului universal, legea perfectibilității"[5].

În lumina acestor concepții sociologice generale, I. Ghica, ca o personalitate enciclopedică de mare deschidere şi cuprindere, racordată profund la evenimentele internaționale la care a participat sau le-a trăit, a încercat să aplice cunoştințele acumulate la realitățile româneşti, străduindu-se să determine, cu măsură şi

[3] *Ibidem*, p. 105.
[4] I. Ghica, *Opere*, vol II, București, ESPLA, 1956, p. 105.
[5] *Ibidem*, p. 104.

prudenţă, şansele românilor de a-şi realiza „misiunea” pe care o au în lumea în care trăiau, respectiv, „raţiunea de a fi a unei naţii care, ca şi un individ, nu poate exista decât pe cât timp îşi îndeplineşte misiunea şi dispare când nu mai corespunde la scopul pentru care a fost înfiinţată”[6].

Pentru a putea răspunde în mod corespunzător unei asemenea complexe probleme, el considera necesar a identifica coordonatele generale în care se punea o astfel de problemă. Prima dintre acestea a formulat-o astfel: „Când am început a înţelege cele ce se petrec în lume, intrase de curând în cursul timpului un secol nou, secolul al XIX-lea... secol care a adus cu dânsul o civilizaţiune cu totul nouă, nebănuită şi nevisată de timpii anteriori; o civilizaţiune ieşită din descoperirile ştiinţifice datorite geniului omenesc, care a dat râurilor, mărilor şi oceanelor vapoarele, a înzestrat continentele cu drumuri de fier, a luminat pământul cu gaz şi cu scânteia electrică, ne-a dăruit telefonul, telefonia şi fotografia... a însutit şi înmiit producţia şi a rădicat pe om din robie şi din apăsare la egalitate şi libertate”[7]. Este vorba despre secolul care a „văzut renăscând ca din cenuşe state nouă ca Grecia, ca Belgia, România, Serbia şi Bulgaria”[8].

Acesta este secolul care a adus pe scena istoriei, ca pe un produs necesar al evoluţiei sociale, societatea modernă, capitalistă, evoluţie al cărei sens este progresiv. Tocmai din această cauză „nimeni nu are dreptul d-a opri omenirea din mersul ei progresiv care este tras de natura fizică şi morală a omului”[9].

Aceasta este raţiunea pentru care „...oamenii pe cari instituţiunile, împrejurările sau educaţiunea i-au pus în fruntea unei naţiuni sunt datori să fie înaintemergătorii ei, să nu caute niciodată să împiedice mersul progresului, ci să lase toată latitudinea şi toată libertatea iniţiativei individuale, mai ales în ceea ce priveşte industria şi comerţul, căci ele nu se pot conduce decât numai de luminile ştiinţei carii, singure pot arăta drumul care conduce pe om a deveni folositor şi necesar societăţii în care trăieşte”[10].

Care sunt „produsele” pe care cercetarea ştiinţifică experimentală, ştiinţa aplicată în general, ar trebui şi ar fi în măsură să le ofere, atât pentru stabilirea unor obiective legitime ale dezvoltării, cât şi pentru elaborarea mijloacelor adecvate, necesare realizării lor?

Primul dintre acestea îl constituie recunoaşterea şi înţelegerea faptului că dezvoltarea socială trebuie să fie abordată ca dezvoltare, nu a societăţii umane generice, abstracte, ci ca dezvoltare a unor societăţi reale, concrete, întruchipate în naţiuni şi în destinul sau „misiunile” pe care fiecare dintre acestea le are în această lume.

Un al doilea, îl reprezintă descifrarea, de la început, a problemei: ce este o naţiune şi care sunt elementele componente ale acesteia? Răspunsul lui Ghica a fost

[6] I. Ghica, *Misiunea românilor, (1862), Scrieri economice*, vol. III, Bucureşti, Editura Asociaţiei generale a economiştilor din România, 1937, p. 3.
[7] I. Ghica, *Opere*, vol. I. Bucureşti, ESPLA, 1956, p. 101.
[8] *Ibidem.*
[9] *Ibidem*, p. 114.
[10] *Ibidem.*

că elementele constitutive ale oricărei națiuni sunt oamenii. Dar, nu oricare oameni, ci „acei care lasă urme în trecerea lor pe pământ;care lasă lucrări de acelea de care se glorifică istoria civilizațiunei; oamenii aceia care, învingători sau învinşi s-au luptat pentru o idee”[11]. Aceasta, deoarece, „...secolul în care trăim este realizarea progresului social condus de progresul raționalismului, progres la care au lucrat toți oamenii de valoare, filosofi şi eroi”[12]. Iar sursa fundamentală a progresului o constituie *munca*, realitatea esențială a vieții sociale care, tocmai din această cauză reprezintă... o cestiune mare, foarte mare, cea mai mare din toate, o cestiune care exprimă totul şi care, în secolul în care trăim, le conduce pe toate: lucruri şi oameni, popoare şi guverne, domni şi împărați, cestiune care conține toată filosofia morală şi politică a societăților moderne”[13].

Aborbând din această perspectivă problematica generală a stadiului şi viitorului devenirii societății româneşti în sec. al XIX-lea, I. Ghica realizează o amplă analiză sociologică a acesteia, care se constituie într-o contribuție substanțială la constituirea sociologiei ca ştiință în România. Coordonatele generale ale acestei contribuții pornesc de la o întrebare esențială: pentru a determina încotro e bine să se dezvolte societatea românească este esențial a stabili cu rigoare „unde ne aflăm şi unde mergem?”. „Iată – spunea I. Ghica – ce trebuie să-şi fi făcut de o mie de ori orice bun român care cugetă câtuşi de puțin”[14].

În formularea unui răspuns valabil la o asemenea întrebare este necesar a avea în vedere că, la fel cu celelalte națiuni, şi națiunea română are o „misiune” de realizat. Misiunea ei, ca şi cea a tuturor celorlalte este „rațiunea de a fi”, respectiv, realitatea că orice națiune „... ca şi un individ, nu poate exista decât pe timp cât îşi îndeplineşte misiunea şi dispare când nu mai corespunde la scopul pentru care a fost înființată”[15]. Deci, misiunea oricărei națiuni are un fundament funcțional, independent de „providență”.

În ceea ce priveşte națiunea română, I. Ghica considera că misiunea ei este şi economică şi politică şi socială, fiind determinată de trei categorii de factori: „cosmici” („natura pământului”), „geografici şi istorici” („locul şi secolul în care trăieşte”) şi „psihologici” („geniul gintei din care aparține”). Luând în calcul toți acești factori-condiții ai evoluției societății româneşti, rezultă, după I. Ghica, că avem de a face cu o *„întreită misiune a românilor”*: una este *economică* şi constă în dezvoltarea agriculturii, singura în măsură de a ne permite joncțiunea cu „popoarele industriale şi civilizate”, românii fiind un popor de agricultori; a doua este *geografică*, *„europeană”*, care va trebui să se întruchipeze în dezvoltarea transporturilor – mai ales feroviare şi fluviale – ca mijloc de favorizare a circulației mărfurilor în Europa şi, a treia, este *politică*, constând în contribuția românilor „la

[11] Ion Ghica, *Opere*, vol. II, Bucureşti, ESPLA, 1956, p. 16.
[12] *Ibidem*, p.15.
[13] *Ibidem.*
[14] *Ibidem.*
[15] Ion Ghica, *Scrieri economice*, Bucureşti, Editura Asociației generale a economiştilor români, 1937, p. 3.

transformarea Orientului şi la reconstruirea lui, pe bazele sfântului principiu al dreptății şi egalității naționalităților”[16].

Înfăptuirea unei asemenea complexe misiuni istorice a societății românești, reclamă, în mod firesc, şi o complexă acțiune socială, care să asigure realizarea libertății, ordinii şi dreptății sociale. Concret, o astfel de acțiune ar trebui să conducă la crearea condițiilor pentru ca, fiecare „...să poată întrebuința toate facultățile sale la îmbunătățirea stării sale şi să-şi poată procura cea mai mare câtime din bunăstarea morală, intelectuală şi materială”. Apoi, realizarea unui proiect de „organizație bună a societății”, proiect care să permită dobândirea de către membrii societății a „...unor lucruri pe care nu le poate dobândi fiecare în parte şi de care se pot folosi mai mulți deodată, precum sunt: biserica, şcolile, stabilimentele de binefacere, drumurile ş.a.”. În sfârşit, asigurarea garanțiilor că „productul muncii” unuia nu poate deveni „pradă altuia”.

O astfel de acțiune nu se poate realiza decât dacă se întemeiază pe *ştiință*, o ştiință înțeleasă şi utilizată ca şi „cunoştiința legilor firii”, bazată pe observație şi experiment şi extinsă, de la studiul fenomenelor şi legilor naturii, şi la studiul fenomenelor şi realităților sociale. Pe acest traiect, el trece de la credința că filosofia este ghidul moral al noii societăți, la convingerea că „astăzi nu este filosofie fără ştiință” şi, de la inginerie la economia politică, susținând că „astăzi, numai interesurile materiale, industria, pot uni şi desface neamurile”. Iar, de la economia politică ajunge la sociologie, susținând, în cel mai autentic spirit sociologic durkheimian că „sufletul industriei este creditul”. Aceasta, întrucât, creditul nu este un fenomen strict economic, pentru că „... el naşte din încrederea în persoane, nu în lucruri; trăieşte şi creşte prin intensitatea acestei credințe şi atârnă de gradul de moralitate, de capacitatea şi de activitatea persoanelor care se servesc de dânsul, de buna întrebuințare ce fac şi de stabilitatea lucrurilor”[17].

Printr-o asemenea concepție, I. Ghica apare ca unul dintre primii sociologi, atât din țară, cât şi din lume, care acordă atenția cuvenită analizei şi explicării implicațiilor şi finalităților sociale şi sociologice ale factorilor economici, deoarece, el susținea aceste idei într-o epocă în care majoritatea reprezentanților gândirii sociale se străduiau să delimiteze obiectul sociologiei de psihologie şi de filosofia politică sau istorică a vremii.

De pe aceste poziții a militat el pentru dezvoltarea unei industrii românești, chiar dacă aceasta va trebui să rămână „pentru multe veacuri” doar o industrie agricolă; pentru constituirea de bănci şi case de credit; pentru unificarea vămilor şi dezvoltarea căilor de comunicație, insistând asupra semnificațiilor şi finalităților sociale ale acestora, cu toată convingerea. Căci, credea el, industria este „mişcătorul neamurilor”, pentru că, ea pune în lucrare ceea ce altădată nici cei mai mari „politici” şi cei mai puternici monarhi n-au cutezat să întrebuințeze, pentru că „drumurile de fier au să influențeze asupra societății, nu numai mărind

[16] *Ibidem,* p. 4.
[17] *Ibidem,* p. 102.

întreprinderile comerciale; ele au şi o misie morală, au să împlânte ideile unui neam într-altul" etc.

Realizarea unor asemenea obiective nu este simplă şi nici uşor de înfăptuit, deoarece, în procesele devenirii sociale progresive se întâlnesc şi o serie întreagă de obstacole, unele obiective, altele subiective. Acestea se manifestă în existența în orice societate, atât a unor idei bune, mari, generoase şi folositoare, cât şi a unora greşite, false sau mincinoase, din care se nasc anumite „prejudecăți" care se opun înaintării „civilizațiunii". Sursa tuturor obstacolelor o constituie întotdeauna „egoismul oamenilor dibaci, setoşi de popularitate, de influență şi dominațiune". Iar egoismul şi celelalte trăsături negative ale oamenilor sunt determinate de faptul că „omul nu este desăvârşit, nu este tot ceea ce poate fi, decât în slobozenie"[18]. În consecință, amploarea „prejudețelor" determină nivelul unui popor pe scara progresului social, iar înaintarea civilizației este echivalentă cu diminuarea necontenită a „prejudețelor".

Instrumentul prin care acestea pot fi îndepărtate îl reprezintă elaborarea unei ştiințe sociale, în sensul cel mai larg, care trebuia să fie sociologia şi întemeierea antropologică a celorlalte ştiințe, în special, economice şi sociale. Obiectul lor îl constituie studiul „legilor omeneşti" care, după ce multă vreme au fost considerate a fi „scrise de Dumnezeu, după revoluția franceză au dobândit un statut autonom, având ca esență *sociabilitatea"*. Întrucât, „numai în contact cu alți oameni, omul îşi poate mulțumi aspirațiunile sufletului şi ale intelectului", „numai în starea socială poate găsi sprijinul necesar la împlinirea trebuințelor şi dorințelor sale, numai în viața socială se poate lumina şi perfecționa".

Acest concept al sociologiei lui I. Ghica permite soluționarea problemei de bază a sociologiei: raportul între individ şi societate, stabilind că, de fapt, cei doi termeni ai raportului – individul şi societatea – sunt două fațete ale uneia şi aceleiaşi realități. Deoarece, „... un om să fie vinovat, se poate foarte bine, dar niciodată nu este către societate, decât societatea este vinovată către dânsul".

O asemenea teză, el o afirmă nu numai teoretic, deductiv, ci încearcă să o întemeieze empiric, utilizând corelația inversă dintre gradul de instrucție şi predispozițiile spre criminalitate, susținând că „patimile omului nu vin din firea sa", ci, el „le dobândeşte din pricina organizației sociale".

Obstacolele generale şi comune care stau în calea progresului social se completează, în cazul românilor, cu unele specifice, cum ar fi: nerăbdarea „... de a trece cât mai în grabă din starea de înjosire în care am fost ținuți secoli întregi"[19]; iluzia că „... am descoperit secretul prin care România ar putea să îmbrace într-o clipă haină de zână"[20]; desconsiderarea propriilor noastre tradiții, considerând „... oamenii şi lucrurile trecutului ca vechituri de lepădat"[21]; insistența unora de „... a

[18] Ion Ghica, *op. cit.,* p. 39.
[19] *Ibidem,* p. 39.
[20] *Ibidem.*
[21] *Ibidem.*

impune publicului idei puţin potrivite cu starea societăţii noastre”[22] şi proliferarea unui „... amestec de patimi, de invective şi de calomnii”, care „... critică, nu ca să îndrepte, ci ca să dărâme” sau „laudă, nu ca să răsplătească, ci ca să linguşească”, care conduc la pierderea respectului, „moralei şi raţiunii”.

Toate acestea au, în mod firesc, drept consecinţă „... sărăcia de idei şi avuţia de patimi care ne sfâşie într-un timp atât de critic, într-un timp când trebuia ca toată inteligenţa să aducă contingentul său la o lucrare atât de mare, atât de anevoioasă ca renaşterea unei naţiuni”[23]. În această situaţie, depăşirea unor asemenea categorii de obstacole presupune eforturi susţinute şi acţiuni eficiente. Între acestea, I. Ghica considera ca fiind absolut necesare:

– recunoaşterea şi afirmarea fermă a faptului că „instituţiile noastre sunt productul spiritului naţiunii (care) nu se pot distruge fără primejdie”[24];

– asigurarea echităţii şi libertăţii în ordinea socială şi politică, prin intermediul unor guvernări întemeiate „nu prin domnia puterii, ci prin domnia legii”[25];

– conştientizarea faptului că „... numai prin libertate se poate ajunge la egalitate, la egalitatea înaintea legilor, singura egalitate permisă omului în această lume”[26];

– înţelegerea faptului că „... oricare au fost cauzele, oricare ar fi consecinţele, o revoluţie mare s-a făcut în România, toate ambiţiunile au fost mişcate, toate interesele zguduite. Acum, opera de destrucţiune a fost săvârşită „... şi începe opera de edificare. Să nu-şi facă nimeni iluzii, opera aceasta este mai grea, mai anevoie decât aceea a distrugerii”[27].

Într-o asemenea operă, un rol esenţial îl au „raţiunea şi ştiinţa”, fără de care nici o societate nu poate fi edificată. Pentru că, o nouă societate reclamă respect reciproc al membrilor societăţii, simţ al dreptăţii şi al datoriei, ordine şi libertate socială, toate acestea constituind condiţii ale progresului.

Calea principală a realizării acestor condiţii o constituie promovarea industriei şi a industrialismului, ştiind că industria este „... alegătorul neatârnării şi slobozeniei”, nu în sensul triumfului „materiei asupra duhului”, ci înălţarea spiritului, pentru că, astfel „... omului despovărat de muncă îi va rămâne vreme să se poată îndeletnici cu hrana duhului”.

Pentru I. Ghica, conceptul de „industrie” cuprinde, nu numai industria propriu-zisă, ci şi agricultura şi, în mod original, şi „... ştiinţele şi literele şi frumoasele arte, care atârnă mai cu seamă, de gândire”, deoarece, numai în măsura în care acestea sunt constitutive industriei, se pot integra organic în viaţa şi tradiţiile unei societăţi. Dezvoltarea industriei naţionale, însă, nu trebuie să se realizeze printr-un „transfer industrial” proiectat şi înfăptuit mecanic, fără luarea în considerare a realităţilor noastre istorice şi naţionale, ci prin activism industrial şi

[22] *Ibidem.*
[23] *Ibidem*, p. 8-9.
[24] *Ibidem*, p. 9.
[25] *Ibidem.*
[26] *Ibidem.*
[27] *Ibidem.*

comercial național, inovație şi modernitate, întemeiate pe aplicarea ştiinței în activitatea economică şi socială.

În elaborarea concepției sale sociologice, I. Ghica a valorificat cele mai avansate achiziții ale gândirii sociale şi politice apusene ale epocii, pe care le-a cunoscut şi le-a asimilat. Din această perspectivă, el a militat pentru o construcție economică şi socială națională, care să se situeze la nivel european şi internațional. Dar, el nu a luat, în suficientă măsură, în considerare particularitățile societății româneşti şi nici complexele probleme pe care le-a ridicat atunci, şi le ridică şi astăzi, eforturile consacrate evoluției societății noastre spre modernitate, astfel încât, formele societăților dezvoltate să devină „organice" societății româneşti şi să favorizeze dezvoltarea structurilor istorice naționale, păstrându-se identitatea sa, nu numai ca civilizație, ci şi ca *nație*.

Aceasta, deoarece în contextul internațional, marcat de interese contradictorii şi de tendințe de „cotropiri şi reducerea unor popoare la starea de inferioritate şi de umilire", este de datoria fiecărei „națiii" „... de a căuta să devie mare şi puternică, ca să-şi poată apăra cu succes existența; fiecare trebuie să poată conta pe sine însuşi, iar nu să se lase la îndurarea şi la dreptatea celorlalți"[28]. De aceea şi noi, românii, suntem obligați să ne apărăm naționalitatea, fiind împinşi spre aceasta de „instinctul de conservațiune" în fața „năvălirilor". Condiția esențială în realizarea unui asemenea ideal o constituie „*unirea*, care, la noi ea este apărare". În plus, „... ştim că avem o misiune ca popor şi ca stat, înțelegem că, pe cât timp vom fi în voia întâmplărilor din afară, geniul nostru național nu se poate dezvolta; simțim că avem o datorie imperioasă a căuta să ne asigurăm ființa"[29].

Dincolo de valoarea substanței sale ideatice, contribuția lui I. Ghica, la întemeierea sociologiei româneşti se particularizează, în cadrul celei a seriei fondatorilor sociologiei noastre, printre altele, prin faptul că aceasta este produsul unui cercetător „pozitiv" al realităților sociale, riguros şi prudent în formularea ideilor şi tezelor sale, pe care le-a fundamentat şi le-a argumentat, pe baza datelor şi faptelor istorice concrete.

A fost şi el un „mesianic", dar unul care înțelegea că geneza şi dezvoltarea societății moderne nu este un proces uşor de cuprins, date fiind dimensiunile şi complexitatea sa, ceea ce implica, atât o elaborare teoretică, filosofico-ştiințifică laborioasă, cât şi o întemeiere istorică, națională concretă. De aceea, spre deosebire de ceilalți membri ai generației sale, el a fost mult mai apropiat şi preocupat de indentificarea argumentelor şi a mecanismelor reale ale modernității, ceea ce reclamă o cercetare şi o cunoaştere ştiințifică, nu numai cercetare generală, ci şi concretă, instrumentală, pe baza căreia să poată fi indentificate căile şi mijloacele de acțiune necesare realizării unor obiective şi idealuri determinante.

De pe aceste baze şi-a elaborat concepția sa generală despre societate şi viața socială în general, precum şi cea privind societatea românească de la mijlocul şi din

[28] I. Ghica, *Opere*, București, ESPLA, 1956, vol. II, p. 26.
[29] *Ibidem*, p. 27.

cea de a doua jumătate a sec. al XIX-lea, stadiul de dezvoltare, resursele şi perspectivele evoluției sale spre modernitate, precum şi idealul social căruia să îi fie subordonate eforturile consacrate propășirii țării şi poporului român.

Ceea ce apare ca pregnant evident din perspectivă contemporană, este, dincolo de valoarea istorică a elaborărilor sale teoretice, actualitatea problematicii sociologice abordate şi a marii majorități a evaluărilor, caracterizărilor şi direcțiilor de acțiune, pe care le-a formulat în ceea ce priveşte destinul societății româneşti. De aceea, recursul la opera sociologică a lui I. Ghica nu poate fi decât benefic pentru „filosoful, politicul şi omul de stat" român contemporan şi nu numai pentru el.

NATURA, ORIGINEA ŞI GENEZA DREPTULUI ÎN CONCEPȚIA LUI EUGENIU SPERANȚIA

ION VLĂDUȚ

Jurist, filosof, sociolog, estetician şi poet, în calitatea sa de profesor la Oradea, Cluj şi Sibiu, Eugeniu Speranția s-a aplecat stăruitor şi asupra problemelor sociologiei dreptului. Nu există nici o îndoială că în viziunea sa enciclopedistă asupra dreptului, una dintre cele mai fructuoase abordări a reprezentat-o perspectiva sociologică. Aşa după cum aprecia fostul său student, Teodor Tanco, „Prin lucrările tipărite cu diverse tematici, până la părăsirea oraşului de pe Criş, Eugeniu Speranția reuşise să puncteze (foarte vag încă), în liniile cele mai generale problematica şi conținutul noii discipline – *Sociologia dreptului*, într-o măsură pe care nimeni până atunci n-o probase mai rodnic în literatura română de specialitate a dreptului”[1].

Ulterior, ca profesor la Cluj şi Sibiu, Eugeniu Speranția va îmbogăți şi dezvolta perspectiva sociologică a dreptului. Valoroase elemente sociologico-juridice întâlnim în lucrările sale didactice de sociologie generală, dintre care amintim opera sa fundamentală, apărută, în două volume, sub modestul titlu de *Introducere în sociologie* (vol. I, 1938; vol. II, 1939, reeditată în 1944), dar mai ales în lucrările şi studiile sale destinate învățământului juridic sau publicării, precum: *Curs de filosofia dreptului* (1932); *Lecțiuni de enciclopedie juridică cu o introducere istorică în filosofia dreptului* (1936*); Il diritto come mezzo tecnico dello spirito* (1936*); Principii fundamentale de filosofie juridică* (1936), *Une definition du droit* (1939); *Viață, spirit, drept şi stat* (1938*); Considérations philosophiques sur la plasticité du Code civil napoléonien* (1940)*; Dreptul şi convențiunea* (1941)*; Droit laïque, droit transcendant et obligativité* (1942)*; Vocația de jurist* (1942*); Introducere în filosofia dreptului* (ediția a III-a revăzută şi adăugită, 1946).

Deşi dispersate, discontinue şi cuprinse în lucrări cu tematici diverse, ideile sale de factură sociologico-juridică, s-au caracterizat printr-o mare bogăție şi o accentuată notă inedită. De altfel, încă din 1946, bazându-se pe textele speranțiene, Mircea I. Manolescu ajunsese la concluzia că „D-l profesor Eugeniu Speranția studiază în mod special ceea ce numeşte d-sa: «*anticipări ale sociologiei în sistemele de filosofie juridică*»” (s.n.)[2].

[1] Teodor Tanco, *Sociologul Eugeniu Speranția*, Cluj-Napoca, Editura Virtus Romana Rediviva, P.F.I., 1993, p. 111.

[2] Mircea I. Manolescu, *Teoria şi practica dreptului* (Metodologie şi sociologie juridică), Bucureşti, 1946, p. 278.

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XI, nr. 1-2, p. 145–152, Bucureşti, 2000

Aproape o jumătate de secol mai târziu, într-o exegeză asupra operei lui Eugeniu Speranția, Teodor Tanco ajungea la o concluzie asemănătoare, subliniind faptul că, deşi sociologul clujean nu apela niciodată noua disciplină cu numele de „sociologia dreptului", el „o gândea şi, într-o formă sau alta, o exprima la cursurile studenților de la facultatea de drept"[3].

Astfel de aserțiuni, ca şi aprecierile pe care le-am întâlnit în unele manuale de sociologia dreptului, ne-au trezit curiozitatea şi interesul pentru creația sociologico-juridică a lui Eugeniu Speranția. În prezentul studiu de sociologia dreptului vom încerca să relevăm câteva dintre contribuțiile mai importante pe care „cel mai mare sociolog clujean din perioada interbelică", cum îl numea Achim Mihu, şi le-a adus la aşezarea fundamentelor sociologiei juridice româneşti.

1. DREPTUL – „REALITATE DE ORDIN SOCIAL"

În explicarea şi înțelegerea dreptului, Eugeniu Speranția porneşte de la problema socialității, pe care o defineşte prin „calitatea de a fi social"[4], şi de la aceea a valorilor sociale. El consideră că „tendința socială" există, în mod natural, în fiecare individ uman, care deține, totodată, şi mijloacele necesare pentru satisfacerea ei. Sociologul clujean are în vedere faptul că, pentru a fi social, omul dispune de toate căile prin care „conținuturile unei conştiințe individuale pot fi proiectate în alte conştiințe", căi ce reprezintă „mijlocul primordial al societății omeneşti"[5]. În aceste condiții, „sociabilitatea şi socialitatea" sunt caracteristici inerente ale ființei umane[6]. Astfel că, în concepția sa, „omul este social" prin natura sa, iar „Societatea umană există *în mod natural*, fără a avea nevoie să fie confecționată, fără a avea nevoie de a fi provocată de vreun demers oarecare"[7].

Dar, în societatea umană există anumite circumstanțe care împiedică şi, de multe ori, chiar amenință afirmarea socialității[8]. Şi, Eugeniu Speranția, fidel sociologiei sale axiologice, constată că, în ultimă analiză, circumstanțele care pun în pericol socialitatea derivă din tendința oamenilor de a poseda valori[9]. În concepția speranțiană, ceea ce-l interesează pe om în viața sa este tendința acestuia de a poseda valori, preocuparea lui permanentă de a şi le însuşi, de a le anexa „eului" său. Astfel încât, pentru Speranția, „Orice interes este tendința posesiunii unei valori"[10]. Însă, după opinia sa, valorile pe care oamenii tind să le posede se grupează în două mari categorii, valori pur conceptuale şi valori senzoriomotrice („senzoriale", „empirice" sau „materiale"). „Posesiunea valorilor conceptuale constă în simpla prezență în conştiință a unor conținuturi mintale. Un adevăr

[3] Teodor Tanco, *Op. cit.*, p.103.

[4] Eugeniu Speranția, *Une définition du droit* (Analyse philosophique), în „Analele Facultății de Drept din Cluj", Fascicola 11 (Tomul I), 1939, p. 35.

[5] Eugeniu Speranția, *Curs de filosofia dreptului şi sociologie*, vol. I, *Lecțiuni de enciclopedie juridică cu o introducere istorică în filosofia dreptului*, Cluj, Tipografia „Cartea Românească", 1936, p. 25.

[6] Eugeniu Speranția, *Une définition*..., p. 34.

[7] *Ibidem*, p. 33.

[8] *Ibidem*.

[9] *Ibidem*.

[10] Eugeniu Speranția, *Curs de filosofia dreptului şi sociologie*, vol. I, *Lecțiuni*..., p. 26.

ştiințific, o informație despre un fapt real etc. ... o credință religioasă, iată valori care nu le putem *poseda* decât *mintal* şi pe care le numim valori conceptuale”[11]. „Valorile empirice, senzoriale sau senzoriomotrice sunt cele a căror posesiune interesează simțurile şi totodată posibilitățile de acțiune. A poseda materialmente un creion – exemplifică autorul – înseamnă a-l deține, *simțindu-l* în mână (sau putându-l simți)... a putea *activa* cu el şi asupra lui, când vrei”[12].

Odată precizate cele de mai sus, Eugeniu Speranția susține că, „pe când valorile conceptuale pot fi simultan posedate de oricâte persoane”, întrucât posesiunea conceptuală nu epuizează obiectul lor, valorile senzoriale nu pot fi supuse posesiunii simultane şi efective a mai multor persoane, deoarece sunt epuizabile prin caracterul material pe care-l presupune obiectul lor[13]. Tendința oamenilor de a poseda valori şi, în special, tendința acestora de a-şi însuşi, mai ales, „din acele valori care sunt urmărite de toți, dar a căror disponibilitate este foarte limitată”, pune în pericol socialitatea[14]. „Valorile materiale (consumabile şi, deci, de apartenență limitată) sunt obiectul principal şi principala cauză a neîncetatei competiții inter-umane”[15]. Fungibilitatea lor şi faptul că nu se pot preta la o posesiune simultană şi nelimitată constituie perpetua amenințare naturală împotriva păcii sociale. Astfel stând lucrurile în ceea ce priveşte tendința omului spre posesiunea de valori materiale, socialitatea, ca trăsătură inerentă naturii umane, poate fi asigurată numai prin elaborarea şi aplicarea de diferite norme privind obținerea, distribuția, conservarea şi folosirea acestor valori[16]. „Altfel spus – concluzionează Speranția –, universala şi periculoasa concurență care împiedică şi întârzie progresul spre un maximum de socialitate nu poate fi atenuată decât prin reglementarea posesiunii valorilor materiale şi a tuturor acelora care nu sunt de o apartenență nelimitată”[17]. Or, această misiune nu poate reveni, în opinia sociologului român, decât dreptului.

Dacă orice valoare ar putea fi obținută fără a aduce prejudicii altuia, evitându-se astfel cauzele unor conflicte, nimic nu ne-ar putea obliga să recurgem la instituirea unei ordini de drept. Dacă între indivizi n-ar exista aceste „pricini de adversitate”, regulile de drept ar fi de-a dreptul inutile; „nevoia naturală de «normațiune» s-ar satisface prin celelalte tipuri de norme sau reguli, aplicate fie în societate pentru intensificarea şi captarea sentimentelor, fie în tehnica muncii de producțiune, fie în tehnica descoperirii adevărului, într-o activitate de defensivă în contra primejdiilor naturale etc.”[18]. Or, cum astfel de „pricini de adversitate” se nasc din tendința omului de a poseda valori materiale, nevoia de a institui dreptul este dată tocmai de „condițiile materiale, organice în care exigența spirituală este constrânsă să fie satisfăcută”[19]. De aceea, „Dreptul este destinat să asigure această

[11] *Ibidem*.
[12] *Ibidem*, p. 26-27.
[13] *Ibidem*, p. 27.
[14] Eugeniu Speranția, *Une définition...*, p. 33.
[15] *Ibidem*, p. 32.
[16] *Ibidem*.
[17] *Ibidem*.
[18] Eugeniu Speranția, *Curs de filosofia dreptului şi sociologie*, vol. I, *Lecțiuni...*, p. 25.
[19] Eugeniu Speranția, *Une définition...*, p. 34.

nevoie spirituală de «socialitate», împotriva pericolelor care nasc condițiile materiale de viață”[20].

Trebuie remarcat faptul că în concepția lui Speranția, dreptul nu creează socialitatea, ci o conservă, asigurând, așa cum se exprimă autorul, „un maximum de socialitate posibilă”[21]. Altfel spus, dreptul nu este creatorul inițial al socialității, ci numai instanța care asigură mişcarea sa expansivă[22].

În dreptul tuturor popoarelor, avansate sau primitive, se poate descoperi totdeauna, mai mult sau mai puțin direct exprimată, preocuparea instituțiilor statului de a asigura „socialitatea” şi de a garanta solidaritatea generațiilor şi comuniunea unanimă a membrilor poporului într-un ansamblu de credințe, aspirații şi criterii de apreciere[23].

Existența dreptului, la Eugeniu Speranția, este atât de legată de viața socială şi de concepțiile oamenilor, încât, în gândirea speranțiană el reprezintă „o realitate de ordin social şi spiritual, ca şi limba, ca şi credințele (indiferent dacă sunt credințe adevărate sau eronate), ca şi literatura, ca şi obiceiurile”[24]. Formulând astfel de aserțiuni asupra dreptului, Eugeniu Speranția nu putea să ajungă la o altă concluzie decât la una profund sociologică, în care afirmă, fără echivoc, faptul că „Dreptul este, negreşit, el însuşi, o realitate socială”[25].

2. ASPECTE SOCIOLOGICE CU PRIVIRE LA ORIGINEA DREPTULUI

Întrucât, în gândirea speranțiană dreptul reprezintă, așa după cum am văzut, „un aspect al vieții omeneşti”, originea şi evoluția acestuia sunt indisolubil legate de viața societății. Nu există colectivitate socială în care să nu identificăm cel puțin rudimente ale unei organizări juridice. „Nu există nici un popor − scria sociologul clujean − care să fie complet lipsit de norme de tip juridic”[26]. Abordarea problemelor referitoare la originea dreptului îl conduce pe autor la cercetarea aspectelor legate de „începuturile societății umane”, la presupunerea existenței unui moment în care s-a făcut „trecerea de la o stare a-socială şi a-juridică, la starea socială şi juridică”[27]. Conştient de dificultatea unei astfel de acțiuni temerare, Eugeniu Speranția aminteşte faptul că în acest domeniu „concepțiile cele mai simpliste”, ce „apar în mod natural, spontan, deîndată ce mintea începe să se întrebe”, şi aflate la îndemâna oricărei minți, susțin „*ipotezele care înfățişează societatea şi instituțiile* ca un produs analog celor industriale, *ca un lucru voit şi făcut în mod intenționat*”[28] (s.n.). În virtutea acestor concepții, tot ce se petrece în societate decurge din voința arbitrară a oamenilor, în primul rând, din voința unor stăpânitori sau a unor legiuitori plini de prestigiu. De aceea, așa cum constata

[20] *Ibidem*.
[21] *Ibidem*.
[22] *Ibidem*, p. 39.
[23] *Ibidem*, p. 36.
[24] Eugeniu Speranția, *Curs de filosofia dreptului şi sociologie*, vol. I, *Lecțiuni...*, p. 9.
[25] *Ibidem*, p. 53.
[26] *Ibidem*.
[27] *Ibidem*.
[28] *Ibidem*.

Eugeniu Speranția, „Dreptul unei cetăți sau al unui popor începe, după aceste concepții, de la un Solon, de la un Lycurg, de la un Moise și el părea că ar fi putut să fie radical diferit și chiar opus, dacă voința legiuitorului ar fi fost alta”[29]. Astfel, problema originii dreptului s-ar reduce la o simplă chestiune de natură istorică.

Depășind o astfel de viziune simplistă asupra originii societății și a instituțiilor ei, Speranția se raliază ipotezei sociologice potrivit căreia „în relațiile sociale intervine și rolul unor factori «naturali», al unor determinări străine de voință, al unor cauze impersonale ce produc automat efecte necesare și inevitabile”[30]. În definițiile și caracterizările sale anterioare, el arătase, nu o dată, că „Dreptul este în tot cazul un produs *intenționat* și *rațional*” (s.n.)[31]. Dacă la o primă privire această afirmație speranțiană ne-ar conduce cu gândul la faptul că autorul s-ar întoarce la concepțiile pe care le criticase pentru simplitatea lor, la o analiză mai atentă a textelor sale vom constata că opinia sociologului clujean, aflată în deplin acord cu achizițiile științei sociologice a timpului, este mult diferită. Astfel, așa cum preciza, chiar și „atitudinile de voință ale unei persoane sau ale unei colectivități variază înlăuntrul unor limite foarte depărtate între ele, și acele limite sunt trasate de către multiplele circumstanțe de viață, de către numeroși factori precum sunt: natura fizică, particularitățile rasiale, nevoile vieții actuale, condițiile morfologice ale grupului, tradițiile și obiceiurile existente, sentimentele sau pasiunile dominante, credințele și ideologiile curente etc.”[32]. Întrucât în viziunea sa „existența dreptului este atât de legată de viață și de concepțiile noastre curente”[33], deși o normă juridică este decretată de cineva care a gândit-o, și este apoi acceptată și urmată de colectivitate, atât „inventarea” ei, cât și „acceptarea sau consacrarea” acesteia în plan social, nu se produc altfel decât sub influența multiplelor „circumstanțe de viață”[34]. „Astfel – concluziona Eugeniu Speranția –, caracterul voluntar și rațional al Dreptului nu exclude de fel ci, dimpotrivă, presupune totodată, calitatea sa de fapt natural, sociologic”[35], autorul susținându-și concluzia printr-o serie de argumente. În primul rând, reamintește legătura de continuitate dintre moravurile juridice sau cutuma juridică și ordinea de drept propriu-zisă. În al doilea rând, surprinde faptul că „anumite practici uzuale pot deveni «juridice» numai după ce au avut mai întâi conținutul și destinația de altă natură: religioasă, magică etc., adică extrajuridică”[36]. Mai mult chiar, intrarea lor în uzul tradițional ar fi putut fi precedată de o lungă perioadă de timp, în care aceste practici să fi avut un aspect cu totul confuz și irațional și să fi fost efectul unor conjuncturi străine de orice intenționalitate. „Foarte multe codificări vechi – apreciază Eugeniu Speranția – reprezintă faza aceasta de nebulozitate juridică în care între normele juridice și cele religioase sau culturale nu există o suficientă discriminare”[37]. Și exemplifică

[29] *Ibidem*, p. 54.
[30] *Ibidem*.
[31] *Ibidem*.
[32] *Ibidem*.
[33] *Ibidem*, p. 53.
[34] *Ibidem*, p. 54.
[35] *Ibidem*.
[36] *Ibidem*.
[37] *Ibidem*, p. 54-55.

prin două situații concludente, una din cartea sfântă a vechilor perși (*Zend Avesta*), în care se întâlnesc prescripțiuni cu caracter religios, moral, juridic şi ceremonial, alături de prescripțiuni relative la superstiții sau foarte amănunțite sfaturi privitoare la creşterea câinilor etc., iar alta, preluată din vechile noastre *Pravile*, în care, alături de dispozițiuni penale, se află prescripțiuni referitoare la anumite ceremoniale sau date calendaristice[38]. Astfel de codificări reprezintă, după Speranția, „oglindiri ale fazelor istorice în care Dreptul există rudimentar înglobat în cutumă, insuficient diferențiat de «moravuri»”[39].

3. ROLUL SOCIETĂȚII ŞI AL INDIVIDULUI ÎN GENEZA DREPTULUI

Referindu-se la concepțiile unor autori de marcă, ce în decursul timpului au abordat problematica „surselor dreptului”, Eugeniu Speranția recunoaşte contribuția de primă importanță pe care Școala istorică a dreptului, în frunte cu Savigny şi Puchta, a adus-o în problema originii dreptului, prin tratarea raporturilor dintre drept şi cutumă, în concepția căreia „dreptul este prin excelență cutumă, în primul rând cutumă, şi în tot cazul e reductibil la cutumă; el este un produs al conştiinței colective”, al „spiritului național”, ce poartă exclusiv pecetea colectivă a poporului şi niciodată pe aceea a vreunei individualități. Eugeniu Speranția nu respinge nici teza potrivit căreia, în faza primitivă a vieții unui popor, ordinea juridică este „creațiunea colectivă a masei”, iar încetul cu încetul funcția de legiferare tinde să revină unor organe specializate, cum ar fi legislatorul sau jurisconsultul din dreptul roman, care au misiunea de a continua şi perfecționa opera începută de „spiritul național”. Însă, ține să sublinieze faptul că, în opinia lor, pretorul şi jurisconsultul, continuă să lucreze şi să cizeleze acelaşi material tradițional al *Legii celor XII Table*, act normativ ce a reprezentat o concretizare a „spiritului național”. Dar, deşi sunt „spirite individuale”, în concepția Şcolii istorice a dreptului, ei reprezintă vlăstare ale aceluiaşi trunchi, crescute din acelaşi sol şi hrănite din acelaşi spirit; ei „reprezintă efectiv acelaşi «spirit național», localizat de data aceasta în indivizi, dar păstrând posibilitatea aceloraşi directive şi a aceloraşi concepții”[40].

Însă, împotriva punctului de vedere al Şcolii istorice a dreptului, în această materie s-au ridicat numeroase obiecții, şi una dintre cele mai întemeiate, pe care o invocă şi sociologul clujean, este aceea că „transplantarea instituțiilor juridice de la un popor la altul, departe de a fi o anomalie şi un rău, se întâlneşte în istorie ca un fapt curent şi *natural*”[41].

Deşi recunoaşte meritele Şcolii istorice a dreptului, după care „viața socială creează date şi concepte, adică diferite conținuturi mintale pe care indivizii izolați nu le-ar fi creat”, că „în cea mai mare parte, intelectul individual este mobilat şi orientat prin acțiunea pe care societatea o exercită asupra lui”, că „fără acțiunea

[38] *Ibidem*, p. 55.
[39] *Ibidem*.
[40] *Ibidem*, p. 56.
[41] *Ibidem*, p. 57.

socială asupra individului nici n-am fi ceea ce suntem, spiritualmente", că „spiritul individual nu se afirmă şi nu se dezvoltă fără acțiunea şi iradiațiunea societății, adică a spiritelor înconjurătoare", autorul român merge mai departe şi consideră că „aceste adevăruri nu exclud totuşi partea de contribuție şi de spontaneitate a individului în complexul sufletesc al «întregului» social"[42]. Făcând apel la o comparație deosebit de sugestivă, Eugeniu Speranția arată că potrivit concepției Şcolii istorice, formarea primitivă şi colectivă a dreptului (şi, desigur, a altor produse populare) s-ar fi produs la fel cum apele unui fluviu ar fi formate direct din picăturile de ploaie de pe o suprafață, astfel încât acel fluviu să fie într-adevăr produsul întregii atmosfere a ținutului. Or, nici un fluviu din lume nu s-a format astfel, ci fiecare porneşte de la un izvor al său bine determinat[43]. În concepția sociologului clujean, „creațiunile colective ale masei" (un cântec, o poezie populară etc.), „oricât ar fi ele de răspândite, oricât ar fi de înrădăcinate, uzitate şi conservate în viața colectivă, nu pot să fi apărut de la originea lor din toate capetele deodată. *Sorgintea lor primitivă* (oricât de modestă ar fi, şi oricâte modificări succesive s-ar fi depus întru perfecționarea lor) *trebuie să se găsească în scăpărarea creatoare a unei singure conştiințe individuale*" [44] (s.n.), sau, altfel spus, „trebuie ca cineva să fi gândit, el singur, prin sine şi pentru sine, mai întâi", gluma, cântecul, poezia, regula etc.[45]. Deşi aceste „creațiuni colective", aşa cum au dovedit cercetările sociologice, coboară uneori cu zecile de secole în negura timpului, „fiecare – susține Eugeniu Speranția – îşi află izvorul primitiv într-o conştiință individuală"[46]. Şi, autorul dă câteva exemple elocvente de astfel de „creațiuni colective" despre care se presupune că ar fi izvorât din „înțelepciunea colectivă a poporului", dar care, de fapt, îşi au originea într-o conştiință individuală. Ele se referă la: adoptarea unei decizii într-o adunare publică, apariția unei melodii populare anonime, apariția proverbelor etc. Eugeniu Speranția nu poate concepe că o melodie populară, spre pildă, ar putea fi compusă de un întreg popor. Dacă s-ar întâmpla aşa, am asista, după propria sa exprimare, la „un adevărat miracol". Astfel de „creații colective", concluzionează el, sunt de fapt „creațiuni individuale ce se generalizează, se socializează sub ochii noştri, devenind bunuri de domeniul comun"[47]. De aceea, continua profesorul Speranția, „nici una dintre instituțiile stabile, nici unul dintre bunurile spirituale ale omenirii, din câte țin loc în Istorie, nu ia naştere prin reala contribuție sinergetică şi simultană a întregii atmosfere spirituale a unui grup"[48].

Ceea ce se petrece cu toate „creațiile colective" se întâmplă şi cu dreptul, la originea căruia se află întotdeauna un „spirit individual". Referindu-se la "creațiile colective" cu caracter anonim, sociologul clujean arată că ele, chiar dacă „nu mai poartă nici un nume individual precis şi sigur", aceasta nu înseamnă că, astfel, contribuția efectivă a conştiinței individuale a fost anulată; „ea rămâne ca veritabilă

[42] *Ibidem*, p. 58.
[43] *Ibidem*, p. 59.
[44] *Ibidem*, p. 58.
[45] *Ibidem*.
[46] *Ibidem*, p. 59.
[47] *Ibidem*, p. 60.
[48] *Ibidem*, p. 59.

sorginte a tuturor creațiunilor spirituale ce circulă în mediul social”[49]. „O normă juridică – revenea Speranția în domeniul dreptului – intrată în uzul popular, şi figurând între «cutumele» naționale, oricât de anonimă ar fi devenit, trebuie să fi izvorât dintr-o minte de om care s-o fi voit şi s-o fi formulat pentru a o implânta în mințile şi inimile celorlalți”[50]. Accentuând asupra cutumelor juridice, autorul consideră că oricât de modest ar fi fost un individ care a formulat pentru prima dată o regulă juridică, acesta a fost „un legiuitor”, chiar dacă, cu timpul, numele său a fost uitat[51]. Astfel, în concepția lui Eugeniu Speranția, „originea Dreptului nu poate sta exclusiv în voința sau «conştiința colectivă», el nu poate fi un produs exclusiv natural care să apară numai prin forța lucrurilor, numai din «sufletul național» şi pe deasupra voințelor individuale – aşa cum susțineau reprezentanții Şcolii istorice – ci, *fie cât de puțin* – precizează sociologul român – *orice normă, orice instituție juridică păstrează o urmă, o pecete a minții care a zămislit-o de la început*”[52](s.n.).

Analizând cu atenție concepția lui Eugeniu Speranția privind originea dreptului, constatăm că, prin sublinierea rolului conştiinței individuale în geneza normelor juridice, el nu neagă rolul conştiinței colective în crearea dreptului, ci completează această teză cu aceea a contribuției conştiinței individuale. În acest fel se dă o explicație mai completă şi mai temeinic ancorată în realitatea vieții sociale, mai apropiată de modul concret, real în care se desfăşoară acest proces. Şi aceasta pentru că, în „creațiunile lor sociale”, indivizii nu transpun numai „socialul” pe care l-au asimilat, ci şi unele particularități sau caracteristici ale lor, care se imprimă ca un fel de „amprentă digitală” sau ca un fel de „marcă a fabricei”, cum se exprimă foarte sugestiv autorul. Şi, consecvent concepției sale sociologice, el adaugă faptul că, alături de diversele semne distinctive ale fiecărei personalități, se manifestă *intenționalitatea* şi *raționalitatea* – semne distinctive ale personalității omeneşti în general, nu ale fiecăreia în parte[53].

Privind astfel lucrurile, sociologul clujean consideră că atât teza Şcolii istorice, care priveşte dreptul ca un „produs colectiv”, cât şi teza individualistă care concepe dreptul numai ca o „creație individuală”, „sunt din câte o anumită latură întemeiate, adevărul decurgând, însă, din „acomodarea” şi „concilierea” lor[54]. Realizând o astfel de conciliere, Eugeniu Speranția consideră în final că „Dreptul e simultan un produs individual şi colectiv, ca însăşi conştiința omenească în genere. Colectivitatea şi individualitatea nu sunt opuse una alteia şi nu se exclud reciproc, ci sunt realități *corelative*: nici una nu poate fi afirmată fără cealaltă, ca şi partea față cu întregul, ca şi centrul unui cerc față cu circumferința sa”[55].

În concluzie, în concepția lui Eugeniu Speranția, dreptul este „o realitate de ordin social”, simultan „un produs individual şi colectiv”, „intenționat şi raționat”, dar cu adânci rădăcini în „viața şi concepțiile noastre curente”.

[49] *Ibidem*, p. 60.
[50] *Ibidem*.
[51] *Ibidem*.
[52] *Ibidem*.
[53] *Ibidem*, p. 61.
[54] *Ibidem*.
[55] *Ibidem*.

ACTIVITATEA ŞTIINŢIFICĂ A INSTITUTULUI DE SOCIOLOGIE AL ACADEMIEI ROMÂNE ÎN ANUL 1999*

DAN BANCIU, ION GLODEANU

I. TEMATICA, PROGRAMELE, DIRECŢIILE DE CERCETARE

Institutul de Sociologie reprezintă o unitate ştiinţifică care contribuie la dezvoltarea cercetării sociologice fundamentale şi aplicative, prin realizarea unor programe şi teme de interes naţional şi zonal, ca şi prin organizarea de manifestări ştiinţifice şi colaborări interne şi internaţionale. Principalul element care dă consistenţă şi validitate ştiinţifică cercetărilor Institutului de Sociologie îl constituie caracterul lor pluridisciplinar şi prospectiv, cu insistenţă asupra studiilor de tip *cercetare – intervenţie socială şi acţiune socială – dezvoltare socială.* De aici derivă şi principalele obiective ale activităţii Institutului:

a. Organizarea şi realizarea unor cercetări fundamentale şi avansate în domeniile sociale de interes major pentru societatea românească.

b. Stimularea şi aplicarea noului în cercetarea sociologică, atât în plan teoretic, cât şi metodologic.

c. Elaborarea de studii, lucrări, sinteze şi sondaje pentru diverse instituţii ştiinţifice (Academia Română), organizaţii şi alţi beneficiari interesaţi de cele mai diverse teme şi domenii sociologice de interes comun.

d. Promovarea sociologiei româneşti pe plan internaţional.

Plecând de la aceste obiective, principalele cercetări ale Institutului, derulate în anul 1999, s-au axat pe următoarele programe şi teme (proiecte):

PROGRAMUL: Procese şi costuri sociale ale tranziţiei spre economia de piaţă, care include trei proiecte de cercetare vizând:

a. **Proiectul 1:** *Factori sociali ai comportamentelor de consum.*

b. **Proiectul 2:** *Întreprinderi şi sindicate. Noi actori în perioada de tranziţie.*

c. **Proiectul 3:** *Valori ale mediului industrial.*

PROGRAMUL: Comunităţi sociale în perioada de tranziţie. Tradiţie şi actualitate, care a inclus trei proiecte de cercetare:

a. **Proiectul 4:** *Evoluţia fenomenului cultural şi a fenomenului etnic în perioada de tranziţie.*

* articolul a fost elaborat în luna decembrie 1999.

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 153–166, Bucureşti, 2000

b. **Proiectul 5:** *Violența domestică (familială) în România.*

c. **Proiectul 6:** *Politici de instalare a tinerilor în mediul rural – şanse, mize sociale.*

PROGRAMUL: Valori, norme şi atitudini sociale şi politice în perioada de tranziție, cu patru proiecte de cercetare:

a. **Proiectul 7:** *Televiziunea şi societatea în perioada de tranziție. Metodele alternative ale comunicării televizuale.*

b. **Proiectul 8**: *Mediatizarea şi percepția publică a corupției în România.*

c. **Proiectul 9:** *Statutul şi rolul asociațiilor religioase în România.*

d. **Proiectul 10:** *Metodele atitudinale şi participative politice şi civice specifice realității româneşti.*

PROGRAMUL: Repere teoretico-metodologice în evaluarea sociologiei româneşti.

În ansamblul lor, proiectele de cercetare au conturat un program orientat prioritar spre cercetarea principalelor procese şi fenomene sociale de tranziție din perspectivă sociologică. Domeniile care au constituit structura proiectelor sunt: procesele de schimbare şi modernizare socio-umană în mediul industrial, emergența noilor actori sociali ai schimbării; dinamica fenomenului cultural şi etnic într-o societate în schimbare; modele alternative ale comunicării televizuale; atitudinea populației față de formele de manifestare a democrației în viața politică, economică şi socială; rolul asociațiilor religioase în optimizarea activităților caritabile; dimensiunea, tendințele şi formele de manifestare a fenomenelor de corupție; cauze, condiții şi factori de „risc" care contribuie la amplificarea corupției; factorii sociali şi individuali care determină diferențe în comportamentul de consum al populației; strategiile privind stabilitatea tinerilor în mediul rural vizavi de politicile comunitare; semnificația contemporană a teoriilor sociologice ale dezvoltării.

Privită în ansamblu, activitatea ştiințifică a Institutului de Sociologie poate fi caracterizată prin câteva trăsături:

a. O continuitate în cercetarea unor procese ale tranziției, care oferă posibilitatea relevării dinamicii şi contradicțiilor specifice schimbării sociale, a efectelor pozitive şi negative ale unor procese şi fenomene şi constituirea unei viziuni sociologice asupra tranziției ca proces macrosocial.

b. Orientarea eforturilor colectivelor de temă spre realizarea de cercetări intensive, de tip calitativ, pentru aprofundarea, înțelegerea şi explicarea unora dintre rezultatele obținute din cercetările extensive, pe eşantioane reprezentative.

c. Preocuparea unor cercetători şi echipe de a participa la cercetări comparative internaționale, sau de a realiza proiecte în cooperare cu grupuri şi specialişti din instituții de prestigiu de peste hotare. Amintim în acest sens proiectul comparativ România, Bulgaria şi Macedonia privind *Rolul telematicii şi*

telecomunicațiilor în procesele de inovare şi schimbare socială, proiect finanțat de U.E.; proiectul *Întreprinderi şi sindicate, noi actori în perioada de tranziție,* realizat în cooperare cu LSCI-CNRS-Franța şi UQAM-Canada; proiectul privind *Televiziunea şi societatea,* realizat în colaborare cu EHESS-Franța. Cel puțin două avantaje decurg de aici: ***1.*** creşterea nivelului teoretico-metodologic al cercetărilor şi pătrunderea rezultatelor în circuitul internațional şi ***2.*** proiectele comparative finanțate de diverse organisme internaționale reprezintă o importantă sursă de dotare tehnică şi acoperire a altor nevoi ale institutului.

Tot în acest context trebuie amintită organizarea celei de a 6-a ediții a Colocviului româno-francez pe probleme ale comunicării de masă, cu referire expresă la televiziune.

d. Preocuparea pentru perfecționarea profesională a cercetătorilor. În anul 1999 patru cercetători∗ au obținut titlul de doctor, alți trei beneficiază de burse doctorale în străinătate, aflându-se în stadiul de finalizare a tezei.

e. Realizarea a şase granturi şi contracte finanțate de Academia Română, ANSTI, CNCSIS şi CE.

f. Valorificarea rezultatelor cercetărilor s-a materializat în publicarea a nouă cărți de autor sau volume colective (vezi ANEXA), iar alte şapte sunt predate editurilor spre publicare; au fost publicate 30 de studii şi articole în reviste de specialitate şi alte 24 au fost predate spre publicare; cercetătorii au susținut 23 de comunicări la sesiuni științifice interne şi internaționale.

g. A fost continuată şi amplificată practica elaborării unor rapoarte şi sinteze cu principalele rezultate ale cercetărilor, prezentate şi discutate cu conducerile instituțiilor, întreprinderilor şi organizațiilor unde s-au efectuat cercetări. Această practică s-a dovedit benefică cercetării, pe de o parte, pentru că a acoperit posibilitatea confruntării concluziilor științifice cu realitatea nemijlocită, iar pe de altă parte, pentru sensibilizarea unor factori de decizie pentru sprijinirea realizării cercetărilor de teren.

h. A continuat şi în 1999 acțiunea de îmbunătățire a structurii personalului de cercetare, prin angajarea, prin concurs, a unui număr de 5 tineri cercetători, care au fost deja antrenați în proiectele de cercetare ale institutului.

II. EVALUAREA PROIECTELOR DE CERCETARE

PROGRAMUL: Procese şi costuri sociale ale tranziției spre economia de piață.

Proiectul 1: *Factori sociali ai comportamentelor de consum* (Responsabil: dr. Oscar Hoffman).

Folosind rezultatele cercetărilor din anii 1997-1998 efectuate pe bază de contract cu Academia de Ştiințe Agricole şi Silvice, în anul 1999 s-au efectuat noi investigații, cu deosebire de ordin calitativ, privind comportamentele socio-

∗ Petruş Alexandrescu, Camelia Beciu, Gabriela Stoltz, Florian Tănăsescu.

culturale de consum în perioada de tranziție. La sfârşitul anului 1999 s-au elaborat materialele de sinteză ce privesc, pe de o parte, o prezentare istorică a evoluției concepțiilor şi practicilor de consum (cu predilecție în domeniul alimentar) şi, pe de altă parte, o analiză a proceselor de formare a comportamentelor de consum.

Teza de plecare în elaborarea studiilor (care a stat şi la baza cercetărilor empirice realizate) a constituit-o distincția dintre nevoile (trebuințele) de consum – ca sistem de cerințe directe, nemijlocite de viață rezultate din natura ființei umane şi a unor particularități biologice existențiale (vârstă, sex, spațiu geografic, meserie etc.) şi necesitățile de consum – ca sistem de cerințe mediate, rezultate din prelucrarea trebuințelor de consum prin mijlocirea unor modele socio-culturale. Acest model de analiză înlocuieşte modelul în general folosit al „ierarhiei trebuințelor" elaborat de A. Maslow, cât şi pe cel al „factorilor duali" creat de F. Herzberg.

Pornindu-se de la acest model de analiză, colectivul de cercetare a pus în evidență factorii socio-culturali ce stau la baza proceselor de trecere de la trebuințele de consum (în genere, aceleaşi pentru toți oamenii, cu unele particularități de vârstă, sex, meserie etc.) spre necesitățile de consum pe diverse grupe socio-culturale. Formarea pieților în procesul tranziției este condiționată de o serie de factori, printre care (alături de cel economic) un rol important îl joacă crearea modelelor valorico-normative ale diverselor segmente ale populației.

Pe baza acestor consecințe, lucrarea realizată a pus în evidență:

a. Modelele de consum ale populației prezintă preponderența unor comportamente tradiționale (în special în mediul rural şi la populația vârstnică).

b. Comportamentele de consum la populația cu un nivel de trai mai ridicat denotă încă un consumism elementar, axat pe satisfacerea unor nevoi de bază.

c. Procesele de formare a modelelor de tip nou de consum (prezentate de materialele Uniunii Europene), bazate pe caracteristicile personalizării, ale folosirii produselor în vederea satisfacerii unor orientări superioare de valoare, sunt slab reprezentate, chiar la oamenii cu nivel de trai ridicat.

d. Sfera producției bunurilor şi serviciilor de consum este, încă, tributară modelelor producției de masă, în timp ce Uniunea Europenă se îndreaptă spre noi modele de produse.

e. În acet sens, gradul de competitivitate a producției de consum din România este sub cerințele actuale, impunându-se măsuri cerute de procesele de integrare (altfel, industria noastră riscă să intre într-o concurență necompetitivă).

Proiectul 2: *Intreprinderi şi sindicate. Noi actori în perioada de tranziție* (Responsabil: Ion Glodeanu).

Proiectul a făcut parte dintr-un program de cooperare cu Laboratorul de Sociologie a Schimbării Instituțiilor (LSCI) al CNRS – Franța şi Departamentul de Sociologie al Universității Quebec din Montreal – Canada, cu perspectiva realizării unei cercetări comparative între România, Bulgaria şi Cehia.

Întrucât proiectul are ca termen de finalizare decembrie 2000, în 1999 colectivul a optat pentru cercetarea de tip calitativ, prin realizarea de studii de caz.

În acest sens, au fost realizate studii de caz în 8 întreprinderi, cu capital privat, mixt şi de stat, din domeniul construcţiilor de maşini, electronicii şi telecomunicaţiilor.

Principalele concluzii preliminare rezultate din cercetările realizate în 1999 se referă la:

a. Indiferent de forma proprietăţii, mărimea sau ramura de activitate, firmele sunt supuse la numeroase *constrângeri*: ***1.*** *pieţele de desfacere* (atât interne, cât şi externe); ***2***. *tehnologice* (tehnologiile folosite sunt uzate moral şi fizic, ceea ce împiedică firmele să producă bunuri şi servicii de calitate); ***3***. *financiare* (decapitalizarea şi blocajul financiar face ca firmele să întâmpine dificultăţi în reluarea ciclului de producţie şi utilizarea deplină a resurselor umane şi tehnologice); ***4***. *legislative* (lipsa unui sistem legislativ coerent şi instabilitatea legilor care privesc mediul de afaceri afectează negativ cea mai mare parte a firmelor, conducătorii firmelor vorbesc chiar de un mediu ostil afacerilor); ***5***. *manageriale* (lipsa de adaptare a managerilor şi managementului la condiţiile specifice unei economii concurenţiale. Din această perspectivă, firmele private se deosebesc esenţial de cele se stat, în sensul că primele fac mult mai bine faţă acestor constrângeri).

b. *Principalii actori ai schimbării la nivel micro* sunt conducătorii firmelor, de unde ipoteza că dacă se doreşte o transformare esenţială, pozitivă, a firmelor, atunci este nevoie de manageri, nu doar competenţi profesional, ci şi cu voinţă şi capacităţi de schimbare.

c. *Gestiunea resurselor umane* (GRU). Singurul element notabil pozitiv în GRU se regăseşte în domeniul recrutării forţei de muncă (atunci şi acolo unde se fac angajări) acestea făcându-se în raport de competenţă şi aptitudini profesionale. De regulă, vechile servicii de personal şi-au schimbat doar „firma", devenind departamente, servicii de resurse umane, dar activităţile au rămas aceleaşi. Şi aici, între firmele private şi cele de stat există importante diferenţe, primele preocupându-se într-o măsură mult mai mare de calificarea şi specializarea personalului, de încurajarea mobilităţii funcţionale, individuale, cu scopul de a reduce monotonia şi rutina în procesul muncii, fidelizarea şi mobilizarea personalului prin salarizare, evaluarea performanţelor şi promovarea în funcţie de competenţă şi rezultate.

d. *Tendinţa tot mai pronunţată în organizarea muncii şi producţiei de tip taylorist*: structuri ierarhice alcătuite dintr-un număr mare de niveluri; creşterea funcţiei de control pe fiecare nivel ierarhic: deciziile se iau la „vârf" şi se transmit ierarhic la „bază"; segmentarea operaţiilor, fiecărui salariat fiindu-i repartizat un număr redus de sarcini şi de regulă aceleaşi etc.

e. Starea generală în rândul salariaţilor este una de insatisfacţie, de tensiuni latente, determinate de insecuritatea locului de muncă, nivelul salariilor, neîncrederea în manageri, lipsa de informare despre starea şi perspectivele firmei, ceea ce conduce la un proces accentuat de demotivare a muncii.

Sindicalismul românesc prezintă câteva trăsături: ***a***. rămâne în continuare unul de tip revendicativ; ***b***. discursul sindical este favorabil schimbării, fără a fi

materializat în acțiunea practică, dimpotrivă; ***c.*** tendința deplasării mişcării sindicale la nivelul întreprinderilor sau grupurilor de intreprinderi; ***d.*** o încercare de concertare a acțiunilor şi mişcărilor sindicale de către cele mai mari Confederații sindicale; ***e***. încercarea (de cele mai multe ori reuşită) firmelor private de a diminua capacitatea de acțiune a sindicatelor din întreprinderi sau chiar de a elimina sindicatele din întreprindere.

Proiectul 3: *Valori ale mediului industrial* (Responsabil: Mariana Ciupercescu).

Investigarea culturii organizaționale a presupus luarea în considerare a climatului organizațional cu care acesta s-a confundat multă vreme, înțeles ca atmosferă generală în cadrul căreia angajații îşi desfăşoară activitatea şi care vizează diverse aspecte. Pentru acest motiv, în 1999 organizația industrială luată în studiu a fost S.C. AEROTEH S.A. Bucureşti, producătoare de echipamente pentru industria aviatică.

Din datele obținute, salariații apreciază că dotarea tehnică, precum şi cu materii prime, la nivelul întreprinderii este relativ bună, ceea ce face ca şi eficiența economică de ansamblu să se situeze la aceeaşi parametri, datorită unei preocupări din partea organelor de conducere de creştere a acesteia. Totuşi, se remarcă lipsa de preocupare pentru introducerea de noi soluții tehnologice sau de noi procedee de muncă.

Problemele negative care se manifestă cu pregnanță în activitatea întreprinderii se referă la comunicarea defectuoasă care se realizează pe diverse niveluri ierarhice: informarea personalului asupra deciziilor luate şi asupra problemelor importante cu care se confruntă întreprinderea, lipsa de receptivitate față de ideile şi propunerile angajaților. Reflectarea acestui fapt se regăseşte în aceea că două dintre organismele de conducere colectivă, adunarea generală a acționarilor şi consiliul de administrație, sunt percepute ca organisme a căror influență asupra activității întreprinderii este foarte scăzută, accentul punându-se pe conducerea personalizată, adică: director, şefi de secții (ateliere etc.) şi maiştri. Cu toate acestea, rolul şefilor de secții şi al maiştrilor este perceput ca satisfăcător întrucât permite conlucrarea dintre ateliere, secții şi servicii. Influența acestora asupra climatului echipelor de muncă este considerată de salariați ca fiind bună şi foarte bună, ei considerându-se integrați mai degrabă la locul de muncă decât în întreprindere. Între factorii invocați care au determinat integrarea, cei mai importanți sunt: vechimea şi experiența, profesionalismul, practicarea meseriei pentru care s-au pregătit sau calitățile morale ale salariaților. De cealaltă parte, situarea la cote mai reduse a sentimentului integrării în întreprindere se datorează unor factori precum: ignoranța manifestată de către conducere față de salariați, nesiguranța față de viitorul întreprinderii, lipsa de comenzi ferme. Dintre factorii menționați, nesiguranța față de viitorul întreprinderii are ca surse salariile mici, blocajul financiar, lipsa perspectivei întreprinderii, concedieri şi nesiguranța locului de muncă, situația grea a economiei. Se adaugă faptul că salariații se simt în nesiguranță şi față de propriul lor viitor ca urmare a situației generale a economiei

şi a ţării, a veniturilor scăzute, nesiguranţei zilei de mâine şi a locului de muncă, lipsei fondurilor şi a perspectivei întreprinderii, problemelor legate de vârstă, lipsei de transparenţă şi comunicare. În acest context, pentru salariaţi, valorile cu capacitatea cea mai mare de a le asigura o relativă stabilitate a situaţiei lor de viaţă rămân familia, sănătatea, cinstea şi religia. Putem conchide că, după aproape un deceniu de tranziţie către economia de piaţă, întreprinderea industrială este încă caracterizată printr-un comportament de menţinere şi adaptare, cel inovativ (care să răspundă la situaţii noi şi imprevizibile) constituind un deziderat.

Proiectul 4: *Evoluţia fenomenului cultural şi a fenomenului etnic în perioada de tranziţie* (Responsabil: Maria Cobianu-Băcanu).

În 1999, colectivul a realizat o amplă documentare şi evaluare a unor lucrări de specialitate pe teme de cultură şi relaţii interetnice din literatura română şi străină şi a întreprins numeroase investigaţii de teren în judeţele Covasna, Harghita şi Bucureşti pe un eşantion de 640 de subiecţi (din care în anul 1999 au fost investigaţi 440). Eşantionul a fost format din elevi, studenţi, cadre didactice, cadre din cultură, specialişti din diferite domenii de activitate, români şi maghiari din judeţele Covasna şi Harghita şi din alte judeţe din ţară. Ca metode de cercetare au fost utilizate observaţia, coparticiparea la activităţile cu caracter etnic şi religios, discuţiile libere, interviul pe bază de chestionar, interviul în adâncime, studiul datelor statistice şi al documentelor locale.

Principalele idei rezultate din cercetare le putem rezuma astfel:

a. Fenomenul cultural a avut o desfăşurare la fel de sinuoasă în perioada de tranziţie ca şi societatea românească în general, cu deosebirea că formele sale de manifestare sunt distinctive, date de legile proprii, de propria traiectorie ce şi-o croieşte în dezvoltarea socială. După o perioadă de abandonare a instituţiilor culturale de către stat, ca finanţare şi orientare, coordonare a activităţilor în primii ani de tranziţie, prin descentralizare excesivă, autonomie nelimitată generatoare de anarhie, cheltuieli nejustificate, abia prin anii 1993-1994 guvernul îşi propune o strategie de reformă în domeniul culturii, strategie în care se înaintează cu greu şi cu schimbări de conţinut date de multiplele schimbări de miniştri ai culturii.

b. Reforma în domeniul culturii se impunea cu necesitate pentru că ea reflecta schimbarea sensului dezvoltării, adică se trecea de la o societate bazată pe dictatură la una democratică, de la o economie hipercentralizată la economia de piaţă, de la partidul unic la pluripartitism, de la cenzură la libertatea cuvântului. Recunoscând nevoia rupturii de vechea ideologie şi politică în cultură, trebuia, totuşi, conservat fondul pozitiv al activităţilor culturale, spiritul lor mobilizator până la nivelul omului de rând din cel mai îndepărtat sat. Dar în primii ani, în cultură s-a negat totul şi s-a renunţat la tot. Ceea ce a fost o gravă eroare. Cultura este domeniul unei subtile dialectici a continuităţii şi discontinuităţii şi dacă astăzi se face un lucru meritoriu, tocmai acesta este: al reînnodării tradiţiei cu elementele noi, novatoare aduse de evoluţia noastră pe traiectoria democraţiei şi modernizării culturale.

c. *Fenomenul etnic* a cunoscut în perioada de tranziție o adevărată explozie, cu toate consecințele ei, uneori extrem de severe. Minoritățile naționale își afirmă identitatea și își conservă specificul etnic, în mediul propice deschis de dezvoltarea țării noastre pe noi coordonate politice și civilizatorii. Elementul cel mai dinamic și cel mai revendicativ îl constituie maghiarii care, ajunși după 1996 la guvernare, revendică cu și mai mare tărie dreptul la autodeterminare, autoguvernare, autoadministrare, învățământ în limba maghiară, izolat și desprins total de învățământul românesc. Dominația lor numerică, economică, politică, socială în județele Covasna și Harghita duce la pierderea identității de către românii minoritari de aici. Acest fapt, unic prin gravitatea sa, al deznaționalizării românilor în propria lor țară, impune elaborarea unei strategii speciale a guvernului român pentru această zonă. Familia mixtă reflectă mecanismul păstrării sau a pierderii identității naționale.

Proiectul 5: *Violența domestică (familială) în România* (Responsabil: Sorin M. Rădulescu).

(Proiectul a demarat în 1999, urmând să se finalizeze în anul 2000)

Violența familială constituie una dintre cele mai dramatice probleme cu care se confruntă societățile contemporane între care și cea românească, femeile reprezentând una dintre categoriile cele mai victimizate din România. Cu toate acestea, cercetările empirice în domeniul violenței familiale se află la început în România și datează numai de câțiva ani, o dată cu creșterea alarmantă a delictelor comise prin violența asupra femeilor, dar și asupra copiilor. Lipsesc, totodată, în România, anchetele cu privire la identificarea factorilor de risc „victimal", existând puține surse de informare în acest domeniu.

În consecință colectivul a realizat în acest an o serie de cercetări concrete la Institutul Medico Legal și la Penitenciarul Târgșor (Prahova) în vederea identificării principalelor tipuri de delicte comise cu violență în familie și în afara acesteia și a surprinderii acelor categorii de femei care au un indice ridicat de „vulnerabilitate victimală". De asemenea, au fost realizate studii de caz și interviuri cu diverse femei agresate, în vederea identificării cauzelor și condițiilor care conduc la escaladarea violenței familiale în perioada de tranziție.

Proiectul 6: *Politici de instalare a tinerilor în mediul rural – șanse, mize sociale* (Responsabil: Rodica Iatan).

În anul 1999 s-au efectuat cercetări de teren, analiză secundară și s-a redactat un raport de cercetare privind reforma în agricultură și dezvoltarea rurală în context european, politici agricole, comune și „charta" europeană a spațiului rural.

Principalele concluzii desprinse din cercetare:

a. Pentru armonizarea dezvoltării României la nivelul celei europene este necesară o politică coerentă de instalare a tinerilor în mediul rural, care să permită crearea structurilor și mecanismelor capabile să pună în aplicare politicile agricole comune în vederea preluării *acquis*-ului comunitar.

b. Este necesară crearea unui cadru legislativ precum şi a unor fonduri de asistenţă în vederea instalării şi stabilizării tinerilor în mediul rural.

c. De asemenea, trebuie ţintit către crearea unor exploataţii agricole viabile (media de proprietate actuală fiind de 2,4 ha) cu forţă de muncă profesională, de vârstă scăzută, care să asigure calitate şi performanţă.

Proiectul 7: *Televiziunea şi societatea în perioada de tranziţie. Modele alternative ale comunicării televizuale* (Responsabil: Ion Drăgan).

Cercetarea din 1999 a fost centrată pe finalizarea principalelor capitole ale proiectului, între care menţionăm: ***a.*** Televiziunea publică şi televiziunile private în România – interferenţe şi audienţe: ***b.*** Discursul televizual în campania electorală; ***c.*** Abordarea socio-semiotică a discursului televizual; ***d.*** Percepţia publicului din România asupra mediatizării conflictului din Iugoslavia (anchetă realizată în colaborare cu CURS, pe un eşantion reprezentativ pentru populaţia capitalei format din 926 subiecţi); ***e.*** Audienţa şi receptarea programelor de televiziune din România (contract de Grant cu Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice din Învăţământul Superior – CNCSIS); ***f.*** Mediatizarea cazurilor de corupţie: practici jurnalistice (contract de Grant cu Academia Română).

Dincolo de baza de date acumulată în urma cercetărilor întreprinse, unele concluzii desprinse în urma finalizării acestor capitole pot contribui la dezvoltarea cercetării sociale într-o serie de direcţii mai puţin exploatate până acum în ţara noastră: sociologia electorală, comunicarea politică şi analiza discursivă.

Proiectul 8: *Mediatizarea şi percepţia publică a corupţiei în România* **(**Responsabil: Dan Banciu).

Având ca obiectiv fundamental estimarea modului în care populaţia şi mass-media percep intensitatea, gravitatea şi cauzele corupţiei în societatea românească, în anul 1999 proiectul s-a axat pe identificarea unor sugestii, soluţii şi măsuri de prevenire şi diminuare a acestui flagel care, în ultima perioadă, tinde să se generalizeze în sectoarele vitale ale economiei (finanţe, comerţ, vamă, servicii) şi în unele instituţii cu rol de control social (poliţie, justiţie, administraţie etc.). În acest sens, au fost utilizate ca tehnici de identificare a mecanismelor de corupţie: ***1.*** analiza datelor statistice existente la instanţele de judecată şi procuratură la nivel naţional şi zonal (local); ***2.*** analiza de conţinut, prin studierea unui număr de 120 de cazuri de corupţie semnalate în presa scrisă (ziarele: „Naţional”, „Evenimentul Zilei”, „România Liberă”, „Ziua” şi „Poliţia Română”); ***3.*** analiza secundară a datelor rezultate din ancheta de teren, realizată în 1998, pe un eşantion de 450 subiecţi din municipiul Bucureşti.

Principalele concluzii desprinse din derularea proiectului:

a. Dimensiunea reală a corupţiei în România nu este cunoscută, statisticile Ministerului Public, de Interne sau ale Justiţiei redând doar cazurile descoperite şi deferite justiţiei, adesea minore (dare şi luare de mită, trafic de influenţă) în comparaţie cu marile afaceri de corupţie semnalate în presa scrisă.

b. Corupția pare să reprezinte, în viziunea populației şi a mass-media, consecința crizei de autoritate şi credibilitate, a imobilismului şi lipsei de competență a unor instituții fundamentale ale statului.

c. Corupția nu mai este percepută doar ca o simplă abatere de la rigorile legii şi moralității, ci ca o stare „maladivă" care s-a generalizat în structurile şi mecanismele de funcționare ale puterii publice şi politice.

d. Problematica prevenirii şi combaterii corupției trebuie să țină seama, în principal, de trăsăturile acestui fenomen: raționalitate, conspirativitate, perseverență, violență şi şantaj, capacitate de adaptare rapidă la schimbări şi mutații sociale.

e. Combaterea corupției este dependentă de implicarea instituțiilor investite cu rol de prevenire şi control social şi, în primul rând, a Justiției.

Proiectul 9: *Statutul şi rolul asociațiilor religioase în România* **(**Responsabil: Constantin Cuciuc).

În anul 1999 s-a continuat cercetarea asociațiilor religioase din câteva surse principale, prin studierea dosarelor şi documentelor centralizate la unele instituții (în primul rând la Secretariatul de Stat pentru Culte), precum şi prin studierea arhivelor, legislației şi presei până în 1948, în care au fost găsite informații referitoare la evoluția spiritului asociaționist în țara noastră.

Pe baza acestei documentări, o parte din concluzii au fost valorificate prin dezbateri, sesiuni ştiințifice şi comunicări şi prin realizarea studiului *Statutul şi rolul asociațiilor religioase din România,* în care s-a semnalat libertatea asociaționismului şi în domeniul religios, şi unele insuficiențe şi aspecte care s-ar putea afla în atenția instituțiilor cu rol decizional, precum:

a. Lipsa legii cultelor şi a asociațiilor religioase face ca acestea să fie înregistrate şi să activeze pe baza legii din 1924, o lege depăşită istoric, restrictivă şi ineficientă, deoarece acum configurația fenomenului religios din țara noastră este mult mai complexă.

b. Lipsa de informare şi cunoaştere realistă a acestor asociații înregistrate ca „nonprofit", scutite de anumite obligații şi taxe, face ca unele dintre ele să abuzeze, realizând activități foarte profitabile: financiare şi bancare, cumpărarea de imobile şi terenuri unde înființează ferme agricole, crearea de întreprinderi şi ateliere, cabinete medicale, centre de intermediere a unor afaceri, magazine unde vând produse din import scutite parțial de taxe vamale etc., pentru motivul că se autointitulează: „Sfântul Anton", „Caritas", „Ajutorul creştin" ş.a.

c. Au loc conflicte interconfesionale provocate de asociații care depăşesc posibilitatea intervenției organelor politice şi juridice.

d. Unele asociații abuzează de relațiile cu biserici din străinătate şi de banii primiți de la acestea pentru a face prozelitism şi atrag neloial credincioşii altor culte.

e. Se încearcă o substituire a valorilor tradiționale cu altele pe care populația nu le acceptă, producându-se o dezorientare valorică şi socială.

Fără a descuraja spiritul asociaționist, se impune o intrare a acestuia într-o stare normală de legalitate, studierea permanentă şi obiectivă a asociațiilor religioase şi informarea corectă a publicului în legătură cu activitatea acestora.

Proiectul 10: *Modele atitudinale şi participative politice şi civice specifice realității româneşti* **(**Responsbil: Ioana Petre).

Proiectul şi-a axat concluziile, în principal, pe investigațiile sociologice efectuate în municipiul Bucureşti pe un eşantion reprezentativ de 471 subiecți şi pe analiza calitativă a circa 30 de interviuri focalizate, realizate în 1999, acestea constituindu-se ca studii de caz privind problematica participării politico-civice. În acest sens, s-a avut în vedere, în special, contribuția individului ca „socius", ca membru al cetății, la formarea şi consolidarea societății civile. Cele două tipuri de paradigme moderne care au îmbrăcat osatura studiului sunt: paradigma interacționistă a construcției „lumii sociale" şi a contribuției „stocului social de cunoaştere" la această construcție şi la paradigmele dezvoltate de teoriile culturii politice şi civice. Principalele concluzii ale cercetării:

a. A rezultat, ca o primă tendință de nivel general, că persistă numeroase elemente de cultură nedemocratică. Nu a fost deocamdată posibilă în societatea românească decât reconstruirea treptată a unui spațiu public capabil să permită formarea unei culturi democratice. Se păstrează, deasemenea, multă confuzie, dezorientare şi elemente paradoxale.

b. O altă tendință cu caracter general ne arată că, deşi populația bucureşteană are un grad suficient de ridicat de cultură politică şi chiar civică, totuşi implicarea ei direct în treburile cetății este foarte redusă, pe alocuri chiar nesemnificativă. De notat că stocul social de cunoaştere al bucureştenilor este mai bogat decât la restul populației datorită: abundenței surselor informative şi structurii socio-ocupaționale speciale a Bucureştiului (o concentrare puternică de intelectuali şi de tineri studioşi).

c. Pornind de la premisa că încrederea este ea însăşi o sursă a participării, a democratizării reale a societății, cercetarea a pus în lumină o continuă scădere a gradului de încredere socială în principalele instituții reprezentative ale țării: parlament, guvern dar şi partide politice, ca „izvor" de cadre pentru aceste instituții. Neîncrederea crescută în partidele politice se datorează mai ales absenței sentimentului de identificare cu unul sau altul dintre ele. De altfel şi activismul politic, adică implicarea directă în politică (ca membru al unui partid), este foarte scăzut.

Proiectul 11: *Repere teoretico-metodologice în evaluarea sociologiei româneşti* **(**Responsabil: Ştefan Costea).

Proiectul a avut ca obiective principale analiza sociologică a teoriilor sociologice româneşti ale dezvoltării sociale, în vederea dezvăluirii statutului lor epistemologic, a consistenței lor reflexive şi a rolului lor în producerea cunoştințelor ştiințifice valide, pe baza cărora să poată fi elaborate mijloacele

adecvate transformărilor realităților sociale şi, îndeosebi, a contribuției lor la realizarea unui model viabil al dezvoltării moderne a societății româneşti.

Pe baza investigațiilor întreprinse au fost obținute un ansamblu de rezultate teoretice, metodologice şi practice generale, de interes istoric şi ştiințific semnificativ, între care:

a. Reliefarea substanței ştiințifice a teoriilor sociologice ale dezvoltării, dublată de identificarea modelelor, strategiilor şi proiectelor sociologice propuse ca soluții posibile ale realizării cerințelor modernizării societății româneşti.

b. Analiza critică şi comparativă a acestora, cu cele formulate în sociologie în general, în epoca şi în etapele în care ele au fost sugerate.

c. Evaluarea valorii şi limitelor acestora, ca bază de identificare a elementelor viabile ale reprezentărilor şi modelelor propuse, ca şi a posibilităților de utilizare a lor în soluționarea problemelor practice, concrete, antrenate de complexele procese ale tranziției de la un tip de societate la altul.

d. Identificarea unor noi direcții de reflecție, cercetare şi acțiune, menite să asigure abordarea şi soluționarea corectă a exigențelor trecerii rapide şi eficiente a societății româneşti contemporane, de la faza tradițională a dezvoltării, la cea modernă şi postmodernă, în contextul creşterii interdependențelor, a internaționalizării şi globalizării proceselor şi problemelor sociale, în perioada de tranziție.

III. DIFICULTĂȚI ŞI SOLUȚII POSIBILE

În prezent, Institutul de Sociologie se confruntă cu unele dificultăți obiective şi subiective, care uneori frânează activitatea de cercetare şi valorificare ştiințifică, cum ar fi:

a. dispersia oarecum nejustificată a cercetătorilor pe teme şi proiecte de cercetare, în funcție de preferințele sau afectele lor individuale şi mai puțin de cele ale exigenței şi priorității ştiințifice;

b. imposibilitatea acoperirii unor teme importante de cercetare (cum sunt cele vizând sociologia agrară şi urban-rurală, sociologia familiei etc.) cu cercetători tineri sau cu experiență în domeniu;

c. accentuarea unor disparități în ceea ce priveşte structura pe sexe şi grupe de vârstă a personalului de cercetare şi a celui auxiliar cercetării.

În vederea diminuării treptate a acestor disfuncționalități, considerăm ca posibile soluții de viitor:

a. menținerea unui echilibru optim între cercetarea teoretică fundamentală şi cea empirică, prin abandonarea sau renunțarea la anumite teme şi proiecte de cercetare fără relevanță ştiințifică;

b. diversificarea formelor şi modalităților de susținere logistică a programelor de cercetare prin organizarea unei rețele teritoriale de operatori şi investigatori, recrutați din rândul studenților care participă la proiectele Institutului;

c. preocuparea pentru obținerea de granturi şi contracte de cercetare cu parteneri din cele mai diverse domenii social-economice şi culturale (Academia Română, ministere, instituții locale, organizații nonguvernamentale etc.);

d. revigorarea formelor de colaborare cu sistemul universitar sociologic, prin atragerea studenților la diversele proiecte de cercetare ale Institutului.

IV. INTENȚII DE VIITOR

În viitor, Institutul de Sociologie se va orienta prioritar după principii manageriale, introducând în acest scop criterii şi bareme financiare pentru toate tipurile de servicii pe care le oferă Institutul ca organizație şi fiecare membru al său, ca individ. Conducerea Institutului şi Consiliul ştiințific împreună cu şefii de colective şi alți cercetători cu abilități de marketing se vor preocupa să mărească „sensibilitatea" socială pentru cercetarea convertibilă în contracte, cu scopul accelerării creării pieței autohtone.

Prin aceasta se vor îmbina criteriile ştiințifice cu cele economice, întrucât cercetarea academică fundamentală să nu fie scop în sine, regăsibil doar în cărți, ci să contribuie în mod real la dezvoltarea culturii şi la ameliorarea climatului social.

În conferința pentru anul 2000, planul de cercetare al Institutului va include 3 programe (față de 4, în 1999), care subsumează 9 proiecte de cercetare:

PROGRAMUL: Dinamica instituțiilor sociale în procesul de tranziție

a. **Proiectul 1:** *Schimbări în sistemul instituțional al ştiinței şi tehnicii.*

b. **Proiectul 2:** *Reforma instituțională şi aderarea României la Uniunea Europeană.*

c. **Proiectul 3:** *Întreprinderi şi sindicate. Noi actori în perioada de tranziție.*

d. **Proiectul 4:** *Violența domestică în România.*

PROGRAMUL: Valori şi realități culturale în România.

a. **Proiectul 1:** *Valori, atitudini şi comportamente civice. Civism şi moralitate în România postcomunistă.*

b. **Proiectul 2:** *Noile mişcări religioase în România.*

c. **Proiectul 3:** *Mass-media şi comunicarea socială.*

d. **Proiectul 4:** *Cultura şi indentitatea națională în procesul dezvoltării durabile a societății româneşti.*

PROGRAMUL: Enciclopedia sociologiei româneşti.

ANEXA

LISTA CĂRȚILOR PUBLICATE ÎN 1999

Dan Banciu, *Contract social şi sancțiuni sociale,* Bucureşti, Editura Victor, 1999.
Maria Cobianu-Băcanu, *Cultură şi evaluare,* Ministerul Culturii, Centrul de Perfecționare a Cadrelor, Bucureşti, 1999.
Maria Larionescu, Sorin M. Rădulescu, Cosima Rughiniş, *Cu ochii minerului. Reforma mineritului în România,* Bucureşti, Editura GNOSIS, 1999.
Sorin M. Rădulescu, *Devianță, criminalitate şi patologie socială,* Bucureşti, Editura „Lumina Lex", 1999.
Sorin M. Rădulescu, Annabella Zolei, *Sociologia transsexualității,* Bucureşti, Editura „Lumina Lex", 1999.
Ioan Drăgan (coord.), *La communication du politique – Regards croisés est-ouest,* Paris, Editura L'Harmattan, 1999.
Oscar Hoffman, *Ştiință, tehnologie, valori,* Bucureşti, Editura „Lumina Lex", 1999.
Lucian Stanciu (coautor), *Mihai Eminescu – Luceafărul,* Bucureşti, Editura „Floare albastră", 1999.

EVOLUȚIA FENOMENULUI CULTURAL ŞI A FENOMENULUI ETNIC ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

MARIA COBIANU-BĂCANU, LILY RAIN, OZANA CUCU-OANCEA

1. FENOMENUL CULTURAL

Lucrarea îşi propune să realizeze o sinteză privind modul specific de evoluție a celor două fenomene, într-un deceniu de cercetări şi multiple schimbări în toate aspectele vieții sociale.

Reflex al stării sociale şi economice generale, al stării de spirit psihosociale şi valorice, fenomenul cultural are o desfăşurare la fel de spinoasă ca acestea, la care se adaugă faptul că el are legi specifice, forme de manifestare distinctive care îi conferă şansa de a avea propria sa traiectorie.

După o perioadă de totală abandonare a instituțiilor culturale de către stat atât ca finanțare, cât şi ca orientare şi coordonare a activităților, ce s-a manifestat în primii ani de tranziție prin descentralizarea excesivă, hiperautonomie ce a frizat anarhia, cheltuieli nejustificate şi neglijarea participării la cultură a marii mase de locuitori, mai ales de la sate, abia prin anii 1993-1994, Guvernul îşi propune o strategie de reformă în domeniul culturii, strategie în care se înaintează greu până la sfârşitul deceniului.

Desele schimbări de miniştri ai culturii au constituit un real impediment în realizarea unui proiect coerent în ritmuri constante şi pe termen lung. În cultură, mai mult decât în alte domenii de activitate, se impunea o strategie cu bătaie lungă, de cel puțin 10 ani de la început, fiind ştiut că aici schimbările sunt mai complexe şi mai lente, trăsături determinate de natura specifică a fenomenului cultural care angajează ființa umană în întregul ei, ca totalitate bio-psiho-socio-valorică.

După un regim totalitar care centralizase totul, inclusiv cultura şi, mai ales, cultura care trebuia să transpună în practică ideologia partidului, fără îndoială, era necesară reforma şi în domeniul culturii, dar nu prin distrugerea rețelei de instituții culturale, îndeosebi a căminelor culturale săteşti abandonate şi închiriate pentru „evenimente familiale" sub falsa etichetă de „comuniste" (ca şi C.A.P.-urile), ci prin regândirea creatoare a noilor lor obiective şi a menirii lor, în noile condiții

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 167–182, Bucureşti, 2000

social-politice complet schimbate. Analiza lucidă a ceea ce s-a realizat pozitiv în cultură în cei 50 de ani de socialism şi debarasarea de conţinutul ideologic şi politic totalitar sufocant din cultură sunt două procese pe care cercetătorul trebuie să le interpreteze cu toată măiestria şi responsabilitatea ştiinţifică.

Decăderea economică generală a ţării din perioada de tranziţie s-a resimţit puternic şi în cultură ale cărei alocaţii au devenit din ce în ce mai mici. Desfăşurarea unor activităţi ce presupuneau deplasări sau o bază materială mai costisitoare, formaţii de dansatori, de teatru, orchestre, ca şi conservarea patrimoniului cultural din muzee au suferit un grav recul în raport cu perioada anterioară. Autofinanţarea în cultură, după principiile economiei de piaţă, a început să pună tot mai acut accent pe supravieţuirea unor instituţii. Ne place sau nu ne place, legea profitului, corolar al economiei de piaţă, este tot mai mult reclamată. Schimbarea mentalităţilor, în ceea ce priveşte modul de a face cultură, apare ca o condiţie *sine-qua-non* a mersului înainte în acest sector.

Important este că, în momentul de faţă, noii şi vechii manageri şi animatori culturali au înţeles mutaţiile radicale din viaţa socială şi tendinţele lor de evoluţie şi au reînodat firul activităţilor culturale rupt în primii ani ai tranziţiei. De pildă, s-au făcut eforturi de a se relua activităţile specifice satului, s-au refăcut unele lăcaşuri de cultură, iar la oraşe s-au înfiinţat o seamă de instituţii – edituri, librării, tipografii, anticariate, societăţi profesioniste de spectacole şi concerte – în regim privat, s-au construit organizaţii culturale nonguvernamentale – asociaţii, fundaţii, ligi, cluburi, uniuni, iar ca activitate, s-au reluat unele tradiţii culturale, manifestări locale, judeţene şi s-au inovat altele noi.

Ceea ce grevează asupra realizării unui real reviriment în domeniul culturii, reviriment de care ar avea nevoie societatea pentru a se înscrie hotărât pe traiectoria progresului general este, pe lângă lipsa unor fonduri financiare mai consistente, şi lipsa unei ample strategii culturale la nivel naţional. Lucrătorii din domeniul culturii, oameni pasionaţi şi bine intenţionaţi în ceea ce fac, solicită nu „indicaţii preţioase de la partid, de la centru", ci o viziune de ansamblu, cuprinzătoare privind cultura naţională, cultură ce încă pluteşte pe apele tulburi ale mondializării şi cosmopolitismului, susţinute şi întreţinute abil intelectual de unii reprezentanţi ai cercurilor autointitulate „elitiste".

De aceea, lucrarea îşi propune o analiză profundă a fenomenelor complexe şi contradictorii ale lumii contemporane care afectează în substanţa ei intimă cultura naţională, precum regionalizarea, europenizarea, mondializarea. Lucrarea promovează un echilibru onest între împrumuturile culturale şi conservarea culturii naţionale şi propune instituţiilor culturale o strategie cu largi deschideri spre lume şi contacte cu culturi şi popoare de pe toate meridianele. În ceea ce priveşte înscrierea noastră culturală în Europa şi în lume, am accentuat ideea exprimată de mulţi corifei ai culturii noastre că înainte de a fi european sau universal, trebuie să fii naţional, să aparţii unei culturi şi unei naţii. „Nu poţi intra în universal decât pe poarta ta proprie" (O. Goga); „Adevăratul mare european este acela care contribuie

la dezvoltarea Europei prin dezvoltarea forțelor naționale pe care le reprezintă" (Ion I. C. Brătianu); „Marea cultură este aurul bătut cu efigia proprie a poporului" (Vasile Voiculescu).

Sub imperiul exigențelor de calitate şi conducere ştiințifică a activităților umane se conturează şi în domeniul culturii un management specific, managementul calității în instituțiile culturale, strategie de coordonare şi orientare a activităților, prin preluarea şi adaptarea achizițiilor managementului în general, al calității, în special, din celelalte domenii: economic, social, administrativ. Că el se află abia în faza elaborării principiilor şi standardelor fundamentale şi că e departe de a deveni un instrument operațional de lucru este, de asemenea, adevărat. Dar important este că s-a declanşat fenomenul, că se constituie un climat favorabil managementului ştiințific şi în cultură – domeniu mai subtil, mai eterat al existenței sociale.

Economia de piață propune şi, mai ales, impune reformulări şi inovări şi în domeniul culturii. În acest context „produsele" culturii sau bunurile culturale – opere literare, picturi, sculpturi, piese muzicale, acțiuni artistice, informative, formative etc. – sunt expuse, ca şi bunurile materiale, legii cererii şi ofertei specifice oricărei piețe. Soarta bunurilor culturale ajunse pe piață intră automat sub incidența marketingului cultural, înțeles ca o concepție sau filosofie de acțiune potrivit căreia orice act cultural sau acțiune culturală trebuie, pe de o parte, să răspundă nevoilor şi aşteptărilor publicului, audienței, iar, pe de alta, să creeze noi nevoi şi aspirații diferitelor segmente socio-profesionale ale pieței.

Marketingul cultural este un demers ştiințific de cercetare continuă a pieței, a cererii culturale şi de stabilire a mijloacelor de satisfacere a acesteia cu profit maxim. Ca demers ştințiific, presupune nu numai investigarea cunoştințelor şi preferințelor, dar şi anticiparea lor, corelarea lor permanentă cu exigențele mereu crescânde ale participanților la cultură.

„Profitul maxim" la care facem referință semnifică atât un profit financiar, deloc de neglijat în condițiile unui buget de austeritate existent şi în cultură, cât şi, mai ales, un profit social-valoric, moral, estetic, afectiv, specific culturii.

Un marketing interactiv între public şi prestatorii de activități culturale, sau între public şi creator, este benefic pentru toate părțile aflate în relație. Menționăm la acest set de idei că ele au făcut obiectul unei analize extinse în lucrarea *Cultură şi evaluare*[*].

Tendințele de evoluție a lumii rurale româneşti după 1989 şi posibilitățile perfecționării ei în lumina direcțiilor de evoluție mondială a ruralului constituie o idee importantă în această lucrare, abordată în subcapitolul: „Satul românesc la confluența între identitate, modernitate şi globalitate". Întrebarea căreia încercăm să-i răspundem este următoarea: *Cum poate fi păstrată identitatea satului românesc în condițiile modernizării şi globalizării inevitabile?*

[*] Lucrarea *Cultură şi evaluare*, autor dr. Maria Cobianu-Băcanu, a apărut sub egida Ministerului Culturii, la Centrul de Perfecționare şi Formare a Personalului din Instituțiile de Cultură, Bucureşti, 1999.

Având în vedere că suntem martorii unui proces de modernizare a ruralului, dar şi de degradare a unor aspecte ale lui, ca efect al economiei de piaţă, simultan cu un proces de dezvoltare integrată rural-urbană, pe o altă bază şi pe o altă treaptă a dezvoltării istorice, sarcina cercetării este de a-i studia specificul manifestării în ţara noastră, tensiunile şi contradicţiile interne, dar şi cele externe, din a căror interacţiune înţelegem actuala stare de lucruri şi strategiile ce urmează să fie elaborate.

În zilele noastre însă modernizarea influenţează toate articulaţiile vieţii sociale, ruralul ca şi urbanul, tinerii ca şi vârstnicii. Fenomene sau sărbători specifice unui popor, unui segment de populaţie se răspândesc prin *mass-media* dincolo de graniţele lui, în lume, dând naştere unei sărbători cu aspect „planetar". O astfel de manifestare sau sărbătoare pare să se instituie cu ocazia Sfântului Valentin sau „Valentin's Day", în care sunt atraşi tineri de pe toate meridianele globului.

Instituţia sărbătorii şi evoluţia ei, analiza rezultatelor unei cercetări sociologice efectuată pe tinerii din două licee bucureştene cu privire la statutul pe care îl deţine ziua de sărbătoare în viaţa lor, ca şi modul specific de sărbătorire a Crăciunului, cea mai complexă sărbătoare religioasă, dar şi profană, populară, civilă a constituit un subiect de sine stătător în lucrarea redactată de tânăra cercetătoare Ozana Oancea.

După un documentat demers teoretic, autoarea tratează semnificaţia complexă a sărbătorilor în viaţa socială. „Ele au un rost bine precizat în societate. Pot fi considerate instituţii sociale care au scopul de a contribui la realizarea unui echilibru şi a unei armonii, atât la nivel individual, cât şi la nivel global. Sărbătoarea exprimă simţirea comună, ce te face să te simţi, în acelaşi timp, anonim şi puternic. Anonim, fiindcă toţi ceilalţi simt ca tine, acţionează ca tine, într-un cuvânt, sunt ca tine şi, deci, nu te poţi deosebi de ei; şi puternic, deoarece acest cumul de individualităţi asemănătoare în simţiri, în momentul în care acţionează într-un cadru adecvat, cum ar fi sărbătoarea, capătă forţă înzecită, funcţionând după principiul sinergiei".

Emile Durkheim considera că esenţa sărbătorii constă tocmai în această intensificare a simţirii, procurată de cadrul întâlnirilor cu toţi aceia care simt ca tine. Sărbătoarea va exista ca sărbătoare atâta timp cât va exista şi nevoia vitală a omului de comuniune supremă şi de simţire comună. Aprofundând problematica sărbătorii din perspectivă noologică creştină, Ilie Bădescu spune că „nicăieri şi nici într-o altă formă, esenţa colectivă, comună, a fiinţei umane nu este mai complet realizată ca în atemporalismul sărbătorii".

Sărbătoarea i-a fost dată omului tocmai pentru ca acesta să poată cunoaşte sau măcar intui măreţia primordială. În momentul în care omul nu va mai fi capabil să realizeze, nici într-o minimă măsură, această comuniune, să găsească forme, fie şi degradate, ale sărbătorii, atunci lumea se va stinge, probabil, de „durere" şi singurătate.

Ca instituţie socială, sărbătoarea va suferi transformări la nivelul elementelor structurale şi funcţionale. Principalele categorii de sărbători existente sunt considerate: sărbătorile bisericeşti, sărbătorile populare şi sărbătorile civile. Tendinţa generală pentru toate cele trei categorii de sărbători se pare că este în

scădere – apreciază autoarea. *Sărbătorile populare* scad ca pondere din cauza proceselor de urbanizare şi modernizare a satului, a migrației rural-urbane şi îmbătrânirii populației săteşti, deținătoare a tradițiilor. În ceea ce priveşte *sărbătorile bisericeşti,* datorită existenței bisericii nu se poate vorbi de micşorarea numărului lor, ci de reducerea numărului participanților la anumite sărbători ale calendarului bisericesc. Cercetările realizate de Institutul de Cercetare a Calității Vieții constată existența unei religiozități crescute a populației după 1995. În s*ărbătorile civile* intră sărbătorile naționale, locale şi personale. La o apreciere generală – situându-se pe poziția lui Vasile Băncilă care spune că „Omul de azi suferă de impotență festivă" – autoarea consideră că nici sărbătorile civile nu stau mai bine. De ce? Omul nu mai este capabil să trăiască ceva deosebit pentru că este prins în fuga vieții şi nu mai poate să se oprească pentru a trece în acel timp, numit festiv, şi care se află la intersecția sacrului cu profanul.

Oprindu-se în mod deosebit asupra sărbătorilor bisericeşti, ele având în spate cea mai mare tradiție istorică, dar şi cea mai mare cotă de participare, Ozana Oancea dedică o bună parte a demersului rolului nefast jucat de comunism în manipularea sărbătorii şi a funcțiunilor sale fundamentale. „Comunismul românesc – spune ea – a atacat sărbătoarea în ceea ce avea ea mai sfânt; este vorba despre funcția de a realiza comuniunea cu Dumnezeu, cu cosmosul, cu natura, cu ceilalți şi, deci, cu societatea în ansamblu şi, în fine, cu ei însişi".

Ce s-a întâmplat după 1989? Imediat, după 1989, tranziția, din punctul de vedere al sacrului, a debutat printr-o explozie a religiozității. Practicarea sacrului, mult timp înăbuşită, a răbufnit cultural şi mistic. Oamenii – credincioşi şi necredincioşi – au invadat lăcaşurile de cult. Însă această etapă „romantică" a trecut, dificultățile vieții cotidiene diminuând, dincolo de aşteptări, sentimentul de religiozitate, chiar sub nivelul celui din regimul comunist.

În completarea imaginii sociologice privind trăirea sărbătorilor în zilele noastre, Ozana Oancea realizează o cercetare de teren pe 230 de adolescenți din două licee bucureştene: Colegiul Național „Gheorghe Lazăr" şi Grupul Şcolar „Henri Coandă", din care 104 băieți şi 126 fete, din clasele IX-XII, pentru a studia percepțiile în legătură cu sărbătorirea, modul de raportare la sărbătoarea Crăciunului şi la „Valentine's Day"[*].

La întrebarea: *Ce reprezintă pentru ei o sărbătoare?,* majoritatea a demonstrat o înțelegere mai mult sau mai puțin simplistă, rezumându-se la distracție, relaxare, întâlniri, mâncare şi băutură.

Mai puțini asociază sărbătoarea cu anumite trăiri deosebite de fericire şi împlinire sufletească şi destul de puțini dau un sens mai profund sărbătorii: „O zi în care armonia domneşte peste tot, o zi de pace şi înțelegere, când toți oamenii sunt fericiți".

[*] Vezi şi Ozana Oancea, *Sărbătoarea dragostei – modă sau necesitate?,* „Revista Română de Sociologie", nr. 5-6, 1999.

Pentru adolescenți, sărbătoarea perfectă se asociază cu distracția (88,7%), cu prietenia (78,7%), cu familia (59,6%), cu detaşarea de problemele cotidiene (57,8%), cu valoarea spirituală din lumea în care trăieşti (20,9%). Religia, odihna fizică, erotismul completează tabloul funcțional al sărbătorii perfecte.

Rațiunea de a fi a sărbătorii ca împlinire sufletească a fost îmbrățișată de 45,2% subiecți, din care 56,3% fete şi 31,7% băieți.

Deci, pentru subiecți, sărbătoarea perfectă are doi parametri: cel material, dominat de distracție şi cel socio-relațional, dominat de prieteni şi de familie.

Studiul privind topul preferințelor festive a arătat că pe primul loc se situează aniversarea proprie, Crăciunul, Revelionul, Paştele, alte aniversări. Din 230 subiecți, 94% au menționat pe unul din cele 5 locuri, ca preferință festivă ***1.*** ziua de naştere ***2.*** Crăciunul cu 83% ***3.*** Paştele cu 73,6% ***4.*** Revelionul cu 71,5% şi altele. „Valentin's" Day a primit doar 14,8%.

În legătură cu „înfierea" sărbătorii „Valentine's Day" sau a Zilei îndrăgostiților din Occident, autoarea spune că „e pe cale de a se naşte o altă sărbătoare (deşi până nu demult era şi la noi, cu numele de Dragobete, o zi dedicată, de asemenea, dragostei) mult mai accesibilă şi mai atractivă pentru tinerii de azi". Pentru că este venită din Occident îi creşte atractivitatea şi credibilitatea. Practic „se dă o bătălie" între Dragobete, ca aspect al specificului românesc şi „Valentine's Day", ca exponent al noului, al modernului, al occidentului. Dar dacă alinierea în plan economic, democratic la normele occidentului este de dorit, nu acelaşi lucru este dezirabil şi în zona tradițiilor. Pe bună dreptate – spune autoarea – cultura şi tradițiile sunt singurele pe care nu trebuie să le părăsim, ci trebuie să le cultivăm şi să le revitalizăm ca să asigurăm dăinuirea poporului nostru.

În legătură cu „Valentine's Day", 74,3% au declarat că sunt de acord cu sărbătorirea ei în România, 20% că sunt indiferenți şi 5,7% nu sunt de acord. Însă la o analiză în adâncime la care s-a ajuns prin întrebări succesive, se va observa că numărul celor indiferenți şi al celor care o consideră o sărbătoare banală, chiar nedorită, creşte. Aprecierile negative vizează cea mai largă gamă de aspecte: „O sărbătoare catolică împrumutată nejustificat. Un *kitsch*", „O ocazie bună de a cheltui bani pe inimioare handicapate", „O agitație inutilă", „O aberație în stil american care a intrat şi la noi".

Concluzia studiului succint exprimată de autoare este că tinerii în procent de 94,3% găsesc necesară o zi a dragostei, pentru 51,5% le este indiferent dacă ea se numeşte „Valentine's Day" sau Dragobete; 27,8% optează pentru Dragobete şi numai 15% pentru "Valentine's Day". Fiecare îşi motivează preferințele. Cei ce optează pentru Dragobete aduc ca argument: „Este o sărbătoare a poporului român ce nu trebuie uitată", „E o sărbătoare veche şi, cel mai important, e o sărbătoare românească", „A fost sărbătorit de strămoşii noştri, e o sărbătoare a noastră", „Ne caracterizează mai bine ca popor". „Trebuie să ne conformăm propriilor tradiții. Influența altor culturi e bună până la un punct".

Motivațiile în favoarea „Valentine's Day" sunt: „Această sărbătoare prinde din ce în ce mai mult în toată lumea", „Ar fi foarte puțini cei care ar respecta

tradiția românească". „E mai modern, mai occidental, mai universal", „E recunoscută în toată lumea", „Sună mai bine Sf. Valentin decât Dragobete", „Tinerii nu cunosc cealaltă denumire".

Cele două sărbători împart adolescenții în grupul național, tradițional, apărător al culturii şi tradițiilor neamului şi adolescenții universaliști, moderni, cu tentă de cosmopoliți şi imitatori entuziaşti a tot ceea ce vine „din import".

Dacă „Valentine's Day" va deveni o zi a dragostei şi pentru tinerii din România, încă nu se ştie. Ea nu intră încă până acum printre evenimentele preferate şi aşteptate în mod deosebit. Reclama şi superpublicitatea făcute – mai ales la PRO TV – sunt o expresie a forței constructiviste a câmpului mediatic, reflectă cum televiziunea poate construi o lume prin forța de persuasiune a imaginii. Problema reală şi cardinală care se pune este: pe ce valori construieşte această lume?

2. FENOMENUL ETNIC

Un alt fenomen de importanță cardinală în zilele noastre, prin amploarea şi frecvența cu care se desfăşoară în cele mai diferite puncte ale planetei, este fenomenul etnic. Corelat fenomenului cultural şi în strânsă legătură cu el, dar mai ales cu domeniul politic, fenomenul etnic s-a desfăşurat şi se desfăşoară cu deosebită intensitate şi rezonanță în perioada de tranziție. Existent şi înainte de 1989, dar în limite relativ calme şi puțin spectaculoase, după această dată şi pe întreg parcursul perioadei de tranziție, asistăm la o adevărată explozie a fenomenului etnic, în care afirmarea şi păstrarea specificului grupurilor etnice se însoțeşte cu nevoi şi aspirații crescânde la nivel societal şi guvernamental.

Politica guvernelor româneşti postdecembriste față de grupurile etnice poate fi apreciată, în esență, ca o continuare a spiritului conciliator şi tolerant al românilor în relațiile cu minoritarii lângă care le-a fost dat să trăiască. Elementul cel mai dinamic şi totodată, cel mai revendicativ al grupurilor etnice îl constituie maghiarii care, ajunşi la guvernare după alegerile din noiembrie 1996 şi alăturându-se şi noii guvernări Năstase după alegerile din noiembrie 2000, au reuşit să obțină introducerea limbii maghiare în administrație – una din aspirațiile lor cele mai ardente. Dar lista revendicărilor este lungă. Ei cer în continuare: dreptul de a avea autonomie administrativă, financiară pe criterii etnice, instituționalizarea învățământului, de la cel preşcolar până la cel universitar, în limba maghiară etc. În plus, maghiarii din țară în deplin acord cu guvernul ungar susțin legea votată în parlamentul ungar de primire a „legitimației de maghiar" prin care se oferă o seamă de facilități băneşti, economice, sociale, educaționale celor care cunosc cât de cât limba maghiară şi se declară maghiari. Evident, legea constituie o intruziune în treburile interne, o încălcare a Constituției României şi a Tratatului româno-ungar de vecinătate din 1996, o încercare de schimbare a structurii etnice în favoarea maghiarilor pe seama profitării de neîmplinirile social-economice ale țării.

În analiza acestui sensibil şi delicat fenomen, o importanţă primordială o are interferenţa etnic – politic, ştiut fiind că politicul – ca artă a posibilului – prin pârghiile sale, poate determina cele mai imprevizibile mutaţii. Evoluţia uniliniară a lumii contemporane este departe de a se mai confirma în zilele noastre.

Multiplicarea polilor de putere şi de decizie pe glob face loc mai degrabă principiului *butterfly effect* potrivit căruia întâmplarea şi concursul complex de împrejurări în care se desfăşoară un fenomen poate duce la evoluţii imprevizibile sau greu previzibile; or, fenomenul etnic se înscrie pare-se, oricând, în acest *butterfly effect.*

Ultimele desfăşurări de conflicte cu caracter etnic din Serbia, Kosovo, Cecenia, acum Macedonia, sunt o reflectare indubitabilă a interacţiunii puternice dintre etnic şi politic, a strategiilor geo-politice la scară mondială ce se proiectează de către marile puteri pe aceste înguste, dat profitabile perimetre de război.

În studiul fenomenului etnic din ţara noastră, va trebui să reţinem ca un moment cu caracter calitativ nou accesul la putere al celui mai mare grup etnic – maghiarii – şi consecinţele sociale, politice, psihomorale ale acestuia pentru românii minoritari din zonă care sunt, totuşi, majoritari în ţară. Maghiarii, majoritari la scara microsocială a celor două judeţe Covasna şi Harghita, prin comportamentul lor aflat în permanentă ofensivă, prin revendicările lor tot mai radicale şi atitudinea arogantă şi disprețuitoare faţă de români, devin un factor de instabilitate la nivel macrosocial – fapt pe care guvernanţii, aflaţi în coaliţie cu ei din noiembrie 1996 se fac că nu-l observă.

În cadrul fenomenului etnic, Lily Rain a studiat locul şi rolul familiei etnic mixte în realizarea unui climat interetnic şi intercultural armonios. Cercetarea de teren a pus în lumină mutaţiile culturale şi psihosociale ce au loc la nivelul identităţii etnice a indivizilor rezultaţi din familii mixte. În acest sens, ea a arătat că în mediul transilvan un fenomen cu implicaţii deosebite pentru identitatea celor două etnii îl constituie căsătoria etnic mixtă. Actul căsătoriei a fost în trecut un fenomen cu largi implicaţii sociale. Legat de aceasta se disting două tipuri de atitudini: ***1.*** la nivelul discursului etnico-identitar al intelectualilor vremii; ***2.*** la nivelul mentalului colectiv.

Elementul esenţial al discursului identitar este obsesia purităţii etnice, respingerea înrudirii şi legăturilor intime cu străinii care alterează fondul specificităţii noastre. Dar, atât românii, cât şi maghiarii, în promovarea tezei purităţii etnice erau îndemnaţi de motivaţii ideologice. Căsătoriile mixte în raport cu necesitatea supravieţuirii naţionale erau privite ca o ameninţare, clişeu prelungit oarecum până azi, ca fiind provocatoare de asimilare şi desnaţionalizare.

Realitatea contemporană e diferită de discursul ce valorizează negativ căsătoria mixtă. Frecvenţa căsătoriilor etnic mixte, structura şi vitalitatea lor sunt mărturii ale strategiilor de adaptare identitară la nivelul grupului familial.

Din studiul statistic efectuat pe datele câtorva localităţi din judeţul Covasna, reiese că rata nupţialităţii a fost remarcabilă, iar căsătoriile mixte au avut şi au viabilitate, fiind, în mare, corelate cu fenomenele demografice din judeţ şi urmând

tendințele modelului cultural bine închegat, de nupțialitate din România, în care tradiția şi normele sociale au avantajat căsătoria legal constituită, la valori ridicate.

Hotărârea de a intra într-o căsătorie etnic mixtă poate fi influențată de o serie de caracteristici individuale, economice, profesionale, religioase, ca şi etnice, cum ar fi limba, morala, obiceiurile şi normele culturale, conştiința apartenenței etnice şi semnificația care este atribuită acesteia.

La întrebarea *dacă se mai simt români/maghiari după mai mulți ani de conviețuire? de ce? cum?*, soțiile române din județul Covasna au avut un discurs al diferențelor, construirea propriei identități realizându-se în raport cu străinul (localnicul), „acum mă simt minoritară" deşi era originară dintr-un alt județ multi-etnic, unde nu simțise niciodată opoziția dintre etnii, „cu atât mai mult sunt română cu cât maghiarii de aici susțin că noi suntem minoritari", „mă simt egală din ambele puncte de vedere, trăiesc în România, deci e normal să fiu română, să mă pot simți română".

Femeile, soțiile române se supun codului cultural din județe, dar au ca suport moral în definirea identității, ideea pământului românesc al țării în care trăiesc şi care pare a le oferi o garanție a puterii de păstrare a identității etnice.

Soții maghiari din familii mixte relevă o reconfortantă recunoaştere a biculturalității. Nu toți, evident, printre ei fiind şi unii care au refuzat să răspundă. Dar cei care au răspuns s-au arătat deschişi la cele două identități: „sunt român de etnie maghiară şi cred că exacerbarea etniei este o prostie", „urmez cu respect strămoşii, dar trăim în România, deci trebuie să fim puțin şi români", „m-am născut maghiar şi nu pot să-mi schimb etnia, deşi şcoala am făcut-o în limba română, tresar la auzul ceardaşului"; „limba maternă o am de la mama, dar în familie vorbim româna, dacă te-ai căsătorit la ortodocşi pot spune că sunt român, nu?"

În studiul familiilor mixte, un loc important l-a ocupat ideea avantajelor/dezavantajelor căsătoriilor mixte. Spațiul alocat avantajelor se poate aprecia ca fiind unul dintre cele ce constituie premise – aici, la baza vieții sociale – ale unor relații interetnice normale, armonioase. Avantaje: cunoaştem, prin reciprocitate, două culturi; respectăm ambele tipuri de sărbători religioase, preferăm presa românească în dauna celei maghiare care e mai proastă calitativ; avantaj cultural prin cunoaşterea altor tradiții cu toate componentele aferente; o genă nouă este benefică; noua generație va cunoaşte mai multe culturi; două limbi sunt egale cu două căi de informare, de însuşire a două culturi; ca om modern devenim aici mai toleranți, mai înțelegători, cunoscând pe alții; dacă nu ştim maghiara, la un chef nu pot gusta bancurile spuse în această limbă, înțelegerea aduce multe după sine; copiii dacă vor trăi în zonă, vor avea de câştigat din toate punctele de vedere, o şcoală mixtă e rentabilă pentru copiii de toate etniile, separarea induce sentimente de separare, frustrare pentru cei mici, consecințele fiind «à la longue» (român).

Bilingvismul şi biculturalitatea, trăsături ale desmărginirii individului de o etnie sau alta în cadrul cuplului etnic mixt, din păcate, nu sunt regula de viață şi la suprafața vieții sociale, pe stradă, în instituții.

În afara pereților casei etnice mixte care promovează bilingvismul, biculturalitatea − spune Maria Cobianu Băcanu − se impune, din rațiuni politice, „istorice", demografice, o singură cultură, o singură limbă, cea maghiară strivind sau eliminând ce este românesc. Tabloul dominației maghiarilor este ușor de descifrat, trecând prin Miercurea Ciuc, satele harghitene maghiare și Sfântu Gheorghe. Aici, democrația limbilor și culturilor egale care dau satisfacție fiecăruia să cunoască pe celălalt dispare, atmosfera univoc maghiară făcând pe români să se simtă străini în propria lor țară.

Dacă în căminul familial mixt viața își urmează cursul într-o interculturalitate naturală, în viața socială totul a fost separat: școala, grădinița, teatrul, muzeul. Și așa cum spune un subiect român: „separarea induce separare și frustrare", separându-se maghiarii, românii au trebuit să-și înființeze și ei propriile lor instituții școlare, culturale, deci să se separe și ei, deși instituțiile școlare românești sunt deschise tuturor copiilor indiferent de etnie.

Harta autodeterminării Transilvaniei este un model de autoasumare și autoatribuire elaborată de liderii maghiari în 1997 din prima propoziție când se afirmă că „Ardealul este pământul nostru natal, casa și patria noastră"; este o invitație arogantă la separare și autonomie în numele unei tradiții istorice când spune că lupta pentru autonomie a populațiilor din Ardeal are tradiții istorice, juridice, politice și spirituale".

Raporturile interetnice în Covasna și Harghita depășesc cadrul normal al înțelegerii și respectului reciproc, sunt relații de dominație, de presiune exercitate de liderii politici ai etniei maghiare în virtutea majorității demografice și așa-ziselor drepturi „istorice". Românii sunt minoritari, ajungând la circa 13-15% în Harghita și la circa 23-25% în Covasna, în ianuarie 1992, iar de atunci ponderea a tot scăzut pentru că au avut loc mișcări permanente, în sensul concentrării maghiarilor din restul țării și al migrării românilor în afară. Spre deosebire de toate celelalte 16-17 minorități naționale din România care au un statut bine precizat, cu drepturi clar formulate în legislația națională, minoritatea românească din județele Covasna și Harghita nici nu este măcar recunoscută la nivel național oficial, pentru a se bucura alături de celelalte minorități de statutul și fondurile necesare pentru menținerea și dezvoltarea identității naționale. Românii din Covasna și Harghita au statutul cel mai nefericit: nu sunt tratați nici ca minoritari, nici ca majoritari. Guvernele nu au curajul să-i recunoască minoritari și să le asigure o dezvoltare identitară corespunzătoare, iar maghiarii îi subordonează și îi sfidează tocmai pentru că sunt minoritari, iar ei sunt majoritari. Deși românii ar trebui să fie recunoscuți ca majoritari, ei repezentând, oricât de puțini ar fi, statul și majoritatea națională, ei nu se bucură de atributele majorității, ca tratament, nici din partea guvernanților, parlamentului și președinției, nici din partea maghiarilor guvernanți în zonă.

În aprecierea relațiilor interetnice români−maghiari, așa cum am arătat și în alte lucrări (*S.O.S − românii din Covasna și Harghita*, Maria Cobianu-Băcanu), ele se înscriu în principiul „piramidei", adică la vârful conducerii politice, economice,

administrative, liderii maghiari promovează relațiile de dominație, de subordonare a etniei române în virtutea ponderii numerice covârșitoare, a unei așa-zise „superiorități etnice", pe când la nivelul de bază, românii și maghiarii conviețuiesc cel mai adesea, până nu intervine „ordinul" de la UDMR, după normele bunului simț, ale vecinătății și respectului reciproc.

După accederea la putere, din 1996 până în prezent, liderii UDMR și-au radicalizat discursul, mai ales pretențiile, ca și metodele de acțiune. Adoptă noi metode de acțiune în cadrul etniei. Una dintre ele este necesitatea creșterii capacității de conducere de la vârf, simultan cu creșterea capacității de conducere a oamenilor de la bază, pe măsură ce situația devine mai complexă și cere acțiuni și schimbări rapide în modelele de organizare și conducere. Sloganele propuse de Katona Adam de „construire de jos în sus a societății civile" și de preotul Krizbai Imre de „a organiza cât mai multe forumuri pe tema autonomiei care să funcționeze de jos în sus", arată tocmai orientarea spre această strategie de acțiune.

La acestea, se adaugă intensificarea propagandei naționalist-istorice a liderilor, cu privire la „zilele minunate" care mai devreme sau mai târziu, vor trebui să vină cu Noua Europă, cu Europa Regiunilor, în care maghiarilor trebuie să li se facă dreptate după „Dictatul de la Trianon".

În momentul de față, se desfășoară un accentuat proces de creștere a ofensivei maghiare de a impune revendicări îmbrăcate în haina modernă a drepturilor minorităților naționale, revendicări care neglijează sau lezează drepturile majorității. În acest context de tensiune, ca urmare a solicitărilor, se accentuează insatisfacțiile, dezamăgirile și lipsa de orizont a populației românești privind condiția și destinul ei într-o zonă în care monoculturalitatea maghiară se impune tot mai mult pe stradă, în instituții, iar bi - și multiculturalitatea rămân cantonate, eventual, între pereții caselor cu familii mixte sau sunt doar simple deziderate.

Obsesia autonomiei pe criterii etnice, în fapt, maghiarii și-au realizat-o. Ceea ce mai vor ei, este s-o legalizeze, s-o instituționalizeze. Pentru că ei au un stil de acțiune de-acum bine cunoscut de localnici și de cercetătorii problemei. Ei întâi acționează cu forță, instaurează starea de lucruri pe care și-au dorit-o și apoi îi dau statut legal. În plus, îi avantajează și votul pentru că ei sunt majoritari pretutindeni. Ponderea românilor se micșorează tot mai mult și cu aceasta se reduce și șansa lor de a-și mai decide singuri soarta. Iar dacă guvernul, parlamentul și președinția nu intervin, maghiarii stăpânesc în voie ca și pe vremea defunctului imperiu bicefal austro-ungar, întrucât legile țării oricum nu le iau în seamă.

Autonomia se observă la tot pasul: inscripții bilingve, nume de străzi, de instituții în limba maghiară. „În timp ce guvernanții ezită să elaboreze o legislație care să apere dreptul la identitate al românilor minoritari, spune un român din Sf. Gheorghe, maghiarii se organizează cu un zel fără precedent în tot felul de instituții și organizații guvernamentale, neguvernamentale, civice etc. și fac o politică maghiară de mama focului". Astfel, Biblioteca Județeană a devenit maghiară, Muzeul Județean a devenit Muzeul Național Secuiesc și nici un guvern nu a luat atitudine față de acest separatism, față de această asumare pe cont propriu, monoetnică, a unor instituții cu caracter societal.

Aflați în defensivă tot timpul în fața valului crescând de pretenții ale maghiarilor cu care se află la guvernare, românii guvernanți acoperă, ascund situațiile dramatice ale românilor minoritari, umilințele la care sunt expuși ca neam şi popor în propria țară. Maghiarii sfidează istoria României. Oficial, manualele sunt româneşti, în fapt, vin cu istoria maghiarilor. În plus, exclud profesorii românii de la predarea corectă a limbii române în şcoli. Încalcă prevederi constituționale şi nu se iau măsuri de sancționare. Nu înființează şcoli în limba română acolo unde nu sunt, obligând pe români fie să urmeze şcoala în limba maghiară, fie să părăsească județul pentru a învăța în limba română.

Şcoala românească, căminul cultural, biblioteca cu carte românească lipsesc în multe localități din Covasna şi Harghita, ceea ce conduce la reducerea ponderii intelectualității româneşti – stare convenabilă pentru maghiari, pentru că în acest fel românii pot fi mai uşor stăpâniți, dominați.

În legătură cu fenomenul crescând de maghiarizare a românilor din satele harghitene şi covăsnene, românii, subiecți ai cercetărilor noastre, exprimă o profundă mâhnire şi nemulțumire şi consideră această stare de lucruri ca „o mare tragedie națională", de care se fac vinovați atât guvernanții, care n-au creat condiții economice, sociale, instituționale şi legislative de păstrare a identității româneşti în propria țară", cât şi maghiarii care, prin spiritul dominator şi agresiv, s-au impus şi i-au supus pe români, ştirbind demnitatea lor națională.

Memoriul adresat în 31 mai 1999 de Liga Cultural-Creştină „Andrei Şaguna" *Sfântu Gheorghe*, Despărțământul ASTRA *Covasna–Harghita*, Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni – *Filiala Miercurea Ciuc*, Liga Tineretului Ortodox – *Filiala Sfântu Gheorghe* către Preşedinția României, Senatul României, Camera Deputaților şi Guvernul României este cel mai edificator document cu privire la starea românilor şi a românității în județele Covasna şi Harghita.

Îl redăm ca atare pentru înțelegerea profunzimii fenomenului etnic în cele două județe.

Liga Cultural-Creştină „Andrei Şaguna"–
Sf. Gheorghe

Despărțământul ASTRA –
Covasna-Harghita

Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni
Filiala Miercurea Ciuc

Liga Tineretului Ortodox
Filiala Sf. Gheorghe

Către:
PREŞEDINȚIA ROMÂNIEI, *Domnului Emil Constantinescu, Preşedintele României*
SENATUL ROMÂNIEI, *Domnului Petre Roman, Preşedintele Senatului*
CAMERA DEPUTAȚILOR, *Domnului Radu Vasile, Prim- Ministru al Guvernului României*

Liga Cultural-Creştină „Andrei Şaguna" din Sf. Gheorghe, Despărțământul ASTRA Covasna-Harghita, Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni – Filiala Miercurea Ciuc şi Liga Tineretului Ortodox – Filiala Sf. Gheorghe, luând cunoştință despre conceptele, ideile şi demersurile cu caracter anticonstituțional, iredentist, revizionist şi secesionist vehiculate de personalități marcante ale UDMR cu prilejul Congresului din luna mai 1999 de la Miercurea Ciuc, privind: autonomia „în trepte" vizând în final autonomia teritorială maghiară a *„ținutului Secuiesc"*, *„autoguvernarea comunitară"*, instituirea

„parteneriatului strategic cu românii ardeleni”, acuzele privind *„purificarea etnică, desnaționalizarea și asimilarea maghiarilor de către români”*, *„expansiunea panortodoxă”*, *„politică națională criminală”*, *„politică de colonizare a românilor în Ardeal”*, *„opresori majoritari”*, *„forțe de ocupație”* – cu referire la instituțiile armatei, poliției și jandarmeriei din județele Covasna și Harghita, *„diaspora maghiară”* – prin care s-ar înțelege populația de naționalitate maghiară din celelalte zone ale României din afara județelor Covasna și Harghita, *„comunitate națională fondatoare de stat”*, *„popor”*, *„națiune”* – în loc de minoritate națională, *„România – stat multinațional”*, *„elita politică regățeană”*, *„politicianism regățean majoritar”*, *„politică românească de vitrină privind minoritățile”* etc.;

constatând cu îngrijorare:

- radicalizarea discursului și demersurilor elitei politice conducătoare a minorității maghiare, prin imprimarea fățișă a unor accente și tendințe cu finalitate iredentistă disimulate sub masca drepturilor minorităților naționale; trecerea de la enunțarea și revendicarea în plan teoretic a unor privilegii tot mai largi prin discriminare pozitivă, în cel al acțiunii concrete, incisive;

- promovarea unei politici identitare agresive, care excede cadrul drepturilor legitime juridic acceptate de normele de drept internațional, prin invocarea cu obstinație a „nedreptății Tratatului de la Trianon” și a „binefacerilor Arbitrajului de la Viena”, prin inducerea în rândul minorității maghiare și alimentarea unui sentiment de autovictimizare, exacerbându-se cu persuasiune ideea „apăsătorului destin minoritar”;

- intensificarea, pe fondul războiului din Iugoslavia, a campaniei de prezentare denaturată a situației minorității maghiare din România în atenția forurilor și a *mass-media* internaționale, în scopul internaționalizării acesteia prin insinuarea unei similitudini între situația albanezilor din Kosovo și cea a maghiarilor din Transilvania, în numele cărora se deplânge pericolul pierderii identității naționale, pe care, de fapt, și-o consolidează cu fiecare zi;

- practicarea unui discurs naționalist centrat pe exacerbarea trecutului maghiar al Transilvaniei, cu deosebire a „Ținutului Secuiesc”, prin invadarea internetului cu lucrări ce popularizează cunoscutele teze revizioniste ale istoriografiei maghiare despre Transilvania, editarea unor lucrări monografice, albume, hărți cu aceeași orientare etc.;

- accentuarea discrepanței dintre discursul cu tentă europeană al liderilor UDMR și atitudinea practică, etnocentristă, discriminatorie față de populația românească din comunitățile în care aceasta este numeric minoritară;

- lansarea deschisă a unei strategii politice speciale pentru „Ținutul Secuiesc” și, mai recent, „Partium”, menită a asigura puritatea etnică și enclavizarea prin autonomizare a zonelor în care UDMR râvnește a-i fi recunoscută calitatea de autoritate statală autonomă.

Ne exprimăm temerea că lipsa unei atitudini și reacții ferme din partea autorităților centrale de stat, față de toate aceste proiecte și acțiuni anticonstituționale, periculoase pentru climatul de siguranță, pace social-politică și națională pe care, firesc, ni-l dorim cu toții, nu face decât să favorizeze și să încurajeze escaladarea acestui proces destabilizator, practicat de o formațiune specializată deja în testarea reacției partenerilor politici la pretențiile sale lansate gradual, dar cu finalitate precisă, prin jocul tactic al tandemului radicali-moderați.

Aceeași atitudine inexplicabilă de expectativă a autorităților și opiniei publice o constatăm și față de amplificarea discursului hiperetnicizant al elitei maghiare, față de îndoctrinarea practicată în mass-media de expresie maghiară din România, care ajunge să îmbrace uneori forma unui adevărat „delir iredentist”.

Suntem datori să semnalăm că în această zonă, în care un electorat stabil și disciplinat prin motivare etnică determină perpetuarea inexorabilă la putere pe plan local a partidului etnic maghiar, indiferent de alternanțele la putere la nivel național, nu se poate vorbi de democrație, ci de etnocrație, care nestingherită își desăvârșește pas cu pas opera de realizare a unei autonomii deturnate de la menirea ei constituțională spre „autoguvernarea locală”, care presupune și vizează preluarea progresivă a prerogativelor statului român.

În aceste condiții, nu sunt, din păcate, semne că se percepe la nivelul factorilor responsabili importanța vitală pentru interesele, stabilitatea și destinul statului român și al tuturor cetățenilor săi, a asigurării și funcționării neîntârziate a cadrului legislativ, instituțional și logistic necesar în vederea exercitării firești a autorității sale „pe fiecare centimetru pătrat din teritoriul național”, ca modalitate normală și eficientă de prevenire și stopare la timp a oricăror tendințe și acțiuni de factură separatistă și secesionistă ce atentează la interesul general și național.

Totodată, considerăm că în acelaşi sens se impune promovarea şi încurajarea acelor demersuri şi proiecte locale ce vizează păstrarea valorilor şi identităţii culturale, lingvistice şi confesionale în aceste medii plurietnice, prin accentuarea „diferenţei de includere" şi nu a „diferenţei de excludere".

Considerăm nedreaptă şi nefirească discrepanţa dintre prioritatea, atenţia şi timpul acordate, de autorităţile publice centrale ale statului, dezbaterii şi soluţionării problemelor ridicate în mod exclusivist din punctul de vedere al intereselor minorităţii maghiare de către reprezentanţii acesteia şi dezinteresul faţă de problematica complexă şi dramatică a păstrării identităţii naţionale a populaţiei de naţionalitate română din judeţele Covasna şi Harghita, aici minoritară în dublu sens: ca pondere numerică şi ca grup dezavantajat asupra căruia se exercită presiuni şi discriminări.

Românii din această parte de ţară nu dispun de instrumente legale şi pârghii eficiente pentru a contracara, prin forţe proprii, efectele nocive ale acestei politici etnocentriste şi exclusiviste ale autorităţilor administraţiei locale aflate sub autoritatea perpetuă a UDMR.

Ei nu au asigurată nici posibilitatea de a-şi spune cuvântul şi de a contribui cu folos, asemenea conjudeţenilor de naţionalitate maghiară, la luarea hotărârilor în ceea ce îi priveşte, la nivelul autorităţilor centrale. În parlamentul României, spre exemplu, românii din judeţul Covasna sunt reprezentaţi de un singur deputat, cei din Harghita neavând nici măcar acest „privilegiu".

Această stare de fapt duce la desăvârşirea procesului de asimilare şi, în final, de dispariţie a micilor dar numeroaselor comunităţi româneşti din localităţile cu populaţie maghiară majoritară, de care rămân să amintească doar bisericile şi cimitirele ortodoxe, ceea ce reprezintă o mare tragedie naţională ce se petrece în tăcere sub ochii noştri, un etnocid real, nu ca cel inventat în repetatele discursuri ale preşedintelui de onoare al UDMR.

Pe acest fond, sporesc insatisfacţiile, dezamăgirile şi lipsa de orizont a populaţiei româneşti privind condiţia şi destinul ei, într-o zonă în care monoculturalitatea maghiară se impune tot mai mult.

Practica impunerii obligativităţii cunoaşterii limbii maghiare pentru ocuparea unor funcţii, generalizată în zonă îndeosebi în ultimii ani, în pofida legii, împiedică accederea tinerilor, a intelectualilor români la posturi de specialitate, amplificându-se, astfel, golul lăsat de exodul masiv din zonă al specialiştilor de naţionalitate română de după decembrie 1989.

În acest context, atragem în modul cel mai serios atenţia că legiferarea prevederilor din actele normative vizând administraţia publică locală, statutul funcţionarului public şi învăţământul, care urmăresc conferirea statutului legal de limbă oficială unei alte limbi decât limba română, respectiv limbii maghiare în zonele în care minoritatea maghiară este numeric majoritară, aflate în dezbaterea parlamentului, va avea ca efect amplificarea separatismului şi enclavizării zonei vizate de aceste prevederi, oferindu-se astfel un instrument legal redutabil pentru purificarea etnică a acestei zone şi va duce la instaurarea, de facto, a unei frontiere maghiare interne cu implicaţii geopolitice şi geostrategice nefaste pe termen lung.

Suntem conştienţi că pe acest tărâm din inima ţării, destinul nostru este legat neîndoielnic de cel al maghiarilor şi secuilor şi că singura soluţie rezonabilă este convieţuirea paşnică, bazată pe respectul reciproc al valorilor specifice şi întărirea punţilor legate de-a lungul secolelor de convieţuire, şi credem că statul român este dator să asigure respectarea drepturilor fireşti la identitatea culturală, lingvistică şi confesională ale tuturor cetăţenilor săi, în cadrul constituţional, conform standardelor şi uzanţelor internaţionale, fără discriminări.

În acest spirit, vă solicităm a chibzui cu înţelepciune şi maximă responsabilitate, potrivit interesului naţional de perspectivă şi nu celui conjunctural politic, când veţi adopta aceste legi cu implicaţii majore asupra destinului tuturor celor ce trăim în această parte de ţară şi al României, într-un moment când asupra ei se abat atâtea încercări.

Sf. Gheorghe – Miercurea Ciuc, 31.05.1999

Cu aleasă considerație,

Liga Cultural-Creştină „Andrei Şaguna" *Sf. Gheorghe*
P R E Ş E D I N T E
av. Ioan Solomon

Despărțământul ASTRA *Covasna-Harghita*
P R E Ş E D I N T E
av. Ioan Lăcătuşu

Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni
Filiala Miercurea Ciuc
P R E Ş E D I N T E
av. Ioan Solomon

Liga Tineretului Ortodox *Filiala Sf. Gheorghe*
P R E Ş E D I N T E
av. Violeta Pătrunjel

O ultimă problemă care a început, totuşi, să preocupe şi guvernul român actual este cea a aplicării pe teritoriul României a legii legitimației de maghiar aprobată de Parlamentul de la Budapesta în iunie 2001. Devenind conştienți de consecințele nefaste ale acceptării ei, guvernanții, parlamentarii şi politicienii români s-au pronunțat împotriva ei. Mai mult, au cerut discutarea ei în organismele europene, fapt ce i-a ofesat pe guvernanții unguri care au început să spună că românii, din cauza şovinismului şi naționalismului, „au internaționalizat" problema „legitimației de maghiar".

Aplicarea sau neaplicarea legii statutului maghiarilor în țara noastră, în mod cert, va fi nu numai rezultatul voinței forțelor politice interne, dar şi al atitudinii Consiliului Europei şi al reprezentanților lui. Dacă forul european va decide în favoarea Ungariei înseamnă că lobby-ul şi falsificarea istoriei promovată de ea prin toate sistemele de propagandă îşi vor spune cuvântul. Înainte însă de a se lua vreo atitudine oficială în această problemă, politicienii şi demnitarii români trebuie să-şi înfrângă inhibițiile şi comportamentul defensiv şi să înceapă o adevărată ofensivă de dezintoxicare a opiniei publice internaționale de doctrina maghiară-iredentistă că Transilvania e pământ maghiar şi a fost anexată României după Tratatul de la Trianon. Politicienii, guvernanții şi parlamentarii românii trebuie să se înarmeze cu solide cunoştințe de istorie pentru a răspunde întrebărilor privind Transilvania şi pentru a destrăma ceața ce ascunde adevărul despre acest străvechi teritoriu românesc cucerit prin foc şi sabie numai cu un mileniu în urmă de triburile maghiare.

O astfel de atitudine fermă „documentată ştiințific", chiar într-un moment critic, când se pune problema acceptării țării noastre în structurile europene, departe de a ne pune în pericol accesul, credem că, mai degrabă, ne-ar avantaja, dezvăluind demnitatea şi mândria noastră națională – trăsături respectabile la orice popor, fie el mare sau mic. În acest fel, s-ar schimba percepția eronată, deformată a opiniei publice europene şi internaționale despre istoria noastră şi a Transilvaniei, opinie indusă cu multă migală şi insistență de propaganda antiromânească maghiară. Cu atât mai mult se impune acest lucru în momentul de față (iunie-iulie 2001) când Ungaria aşteaptă toleranță din partea U.E. față de legea legitimației de maghiar, acuzându-ne tot pe noi, puterea politică românească, de „internaționalizarea" problemei.

Un început încurajator a fost făcut de reprezentanții români la Forumul Economic de la Crans-Montana – Elveția, de la sfârşitul lunii iunie 2001, unde Președintele Ion Iliescu, la o Conferință de presă cu ziariştii din Europa, a demontat sistemul, bazat pe fals istoric, al propagandei ungare relevând cu date statistice incontestabile structura populației etnice din Transilvania – pretins ținut maghiar cu populație majoritar maghiară. El a arătat că ziariști au descoperit o cu totul altă lume când au aflat că din 22 de milioane de cetățeni români, maghiari sunt doar 1,7 milioane, iar în Transilvania 9 milioane sunt români şi numai 1,2 milioane sunt maghiari, că în Bucureşti sunt circa 300000 de maghiari, acesta fiind al doilea oraş după Budapesta cu cei mai mulți maghiari. De această eronată

percepție a imaginii României – Preşedintele a făcut vinovată şi presa română care a pus în conul de umbră realizările noastre.

În încheiere, subliniem că numai o ofensivă concertată şi concentrată a factorilor politici din *mass-media*, din ştiințele istorice şi sociale poate asigura o prezentare complexă şi competentă sub aspect ştiințific şi politic a consecințelor nefaste şi cu bătaie lungă ale aplicării legii statutului maghiarilor în România. Numai acțiunea unită şi categorică a întregii opinii publice româneşti şi verdictul Consilului Europei, vor putea zădărnici afirmațiile cinice ale subiecților maghiari făcute încă din 1993 că „integrarea României în structurile Europene va trece pe la Budapesta", ca şi speranțele reprezentaților guvernului maghiar condus de Victor Orban că „noua comunitate europeană trebuie să îndeplinească vechea dorință a ungurilor de a vindeca rana primită prin tratatul de pace de la Trianon" (Demeter Ervin – Secretar de Stat Ungar la 15 martie 1999 la Cristuru Secuiesc).

Text revăzut şi completat la 25 iunie 2001

UNIVERSITARII POLITEHNIŞTI ŞI „CURSUL TOTAL”

IOAN FELICIAN SORAN
Universitatea „Politehnică Bucureşti”

„We cannot discover new oceans unless we have the courage to lose sight of the shore.”
Danaan Parry,
The warriors of the heart

Perpetuarea existenței unor forme de gândire şi acțiune depinde de persoanele care le utilizează şi de măsura în care ele, formele, sunt eficiente în viața spirituală, socială, economică sau politică. „Forma” despre care mi-am propus să discut este cursul magistral din universitățile tehnice. Nu este vorba despre un jihad contra cursului, ci despre o evaluare sinceră, pe cât posibil obiectivă şi mai ales eficientă, a muncii noastre.

În cei cinci ani de studenție în Școala Politehnică am fost, rând pe rând, încântat, copleşit, uneori plictisit de cursurile care mi-au fost predate. Atunci nu mi-am pus problema dacă sistemul de predare este bun sau rău pentru că toate cadrele didactice aspirau, cu mai mult sau mai puțin har, spre aceeaşi formă de transmitere a informației: *cursul total*. Ca tânăr asistent am avut ocazia să exersez predarea cam o dată în fiecare semestru, secondat de profesorul titular de disciplină. În vremea aceea, practica din catedră şi facultate mă ghida tot spre deprinderea secretelor *cursului total*, adică forma de comunicare profesor–student, unde profesorul se străduieşte să expună o structură care nu reclamă ulterior consultarea unei bibliografii pentru susținerea examenului. Toate demonstrațiile cursului sunt efectuate în detaliu, se asigură o continuitate a ideilor expuse, se formulează concluziile, nu se lasă spații pe care studentul este obligat să le acopere cu munca lui sau prin compilarea unor surse. Materialul expus devine astfel „self contained” .

Subiectul pe care doresc să-l supun dezbaterii este prin urmare acest tip de curs. Am să-l numesc în continuare *curs total* pentru a nu folosi abuziv sintagma *curs magistral.* În opinia mea *cursul magistral* reprezintă transmiterea de către Magistru a informațiilor absolut necesare pentru a dezvălui structura disciplinei predate, pentru a ordona efortul de căutare a studentului, pentru a ierarhiza informația, pentru a face conexiunile cu domeniile de la frontiera disciplinei predate şi pentru a forma un mod de lucru şi de gândire ingineresc.

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 183–192, Bucureşti, 2000

Este important ca autoritatea ştiinţifică a Magistrului să fie întemeiată şi recunoscută, personalitatea lui să stimuleze efervescenţa ideilor, iar prestigiul său moral să dea girul ideii de evaluare obiectivă a calităţii efortului depus.

În continuare, se vor supune atenţiei câteva probleme ale *cursului total* printre care: identificarea formei de comunicare căreia îi aparţine, necesităţile cărora le corespunde această formă de predare, efectele colaterale ale *cursului total* şi posibilităţile de a-l ameliora.

1. CĂRUI TIP DE COMUNICARE ÎI APARŢINE *CURSUL TOTAL*?

Cadrul didactic transmite în timpul cursului spre receptor (student), o cantitate de informaţie pe care o codifică parţial prin vorbire, parţial prin textul scris pe tablă şi parţial prin instrumentele comunicării nonverbale. În situaţiile de comunicare verbală propriu-zisă ne servim frecvent de mijloace ajutătoare din sfera audio-vizualului pentru a sublinia ideile expuse, pentru a exemplifica, pentru a jalona expunerea. Rolul mijloacelor ajutătoare este însă secundar, vorbirea şi comunicarea nonverbală preluând transmisia celei mai mari părţi a informaţiei vehiculată dinspre orator spre auditoriu.

La cursul predat în universităţile tehnice, ponderea informaţiei codificată prin scrierea pe tablă sau pe un alt suport creşte în mod sensibil. Demonstraţiile din domeniul tehnic sau cel al ştiinţelor exacte nu pot fi făcute decât în scris, codificarea orală a simbolurilor, a expresiilor şi a desenelor fiind imposibilă la nivelul limbajului pe care-l utilizăm actualmente. Rolul cuvintelor într-o demonstraţie este redus în raport cu cel al părţii scrise. În mod frecvent, pe parcursul cursului, apar părţi ample în care rolul vorbirii este redus în comparaţie cu desenele sau ecuaţiile scrise. Cu toate acestea, comunicarea umană la curs nu este de tipul comunicării scrise. Rolul vorbirii şi al comunicării nonverbale rămâne esenţial. Explicaţiile, sublinierile, fixarea ideilor prin repetiţie, detenta produsă de o anecdotă, stimularea şi menţinerea stării de alertă sunt elemente specifice comunicării verbale. Cursul universitar este şi trebuie să rămână o formă de comunicare verbală, în ciuda particularităţilor impuse de predarea ştiinţelor tehnice.

Nu trebuie să uităm că efectul urmărit în transmisia informaţiei este ÎNŢELEGEREA mesajului, pe care noi l-am codificat şi transmis spre audienţă. Transmiterea eficientă a informaţiei în cadrul cursului din universităţile tehnice necesită o dozare judicioasă a ponderii părţilor scrise şi grafice. Dozarea este condiţionată de prelucrarea corectă a reacţiei provenită de la audienţă. Frontiera dintre „suficient” şi „prea mult” este foarte fragilă şi extrem de puternic dependentă de audienţă, de nivelul ei intelectual, de starea ei de spirit, de oboseală şi de condiţiile externe.

În majoritatea cazurilor, predarea se bazează pe un suport de curs (o carte) produs sau acceptat de către cadrul didactic titular al cursului. Tendinţa de a reproduce verbal textul scris în suportul de curs este o eroare deosebit de gravă din

punctul de vedere al comunicării. Comunicarea scrisă are alte reguli decât comunicarea verbală, altă organizare a materialului, alt volum de cunoştinţe vehiculat. Un *curs citit* în faţa audienţei *nu este comunicare verbală* şi nu realizează obiectivele nici unui fel de a comunica. Exprimări de tipul „în două ore predau cam 10 foi din cursul tipărit” ascund o mare doză de comoditate şi ignorarea (voită sau nevoită) a regulilor comunicării verbale şi nonverbale. Detaliile, amănuntele, pot da consistenţă unei cărţi de specialitate, dar transpunerea lor în cadrul cursului predat compromit în mod sigur înţelegerea.

Pentru a nu face greşeli, este bine să fim conştienţi de limitele fiinţei umane de a decodifica, ordona, înţelege şi stoca informaţia transmisă pe cale verbală şi nonverbală. Se ştie că memoria de scurtă durată, cea care reţine cuvinte separate, fraze chiar, are o persistenţă doar de câteva minute. Memoria, de lungă durată, este semnificativă, stochează idei, fapte şi nu cuvinte sau fraze. Durata ei apare ca permanentă în raport cu prima, dar cercetătorii care au încercat să explice mecanismele memoriei spun că uitarea intervine brutal. După o oră reţinem mai mult de 50% din informaţia dobândită. După 9 ore am pierdut deja 60%, iar după o lună am rămas cu aproximativ 20% din volumul iniţial de cunoştinţe încredinţate memoriei. Nici atenţia nu poate fi menţinută trează, fără scurte „evadări”, mai mult de 10 minute, în cazuri cu totul fericite, aproximativ 20-30 minute.

În lumina celor spuse despre comunicarea verbală, nonverbală şi scrisă, *cursul total* încalcă „pe ici, pe colo, prin părţile esenţiale” regulile comunicării verbale, prin abuzul de detalii, prin slaba sau puţin vizibila sistematizare a materialului, prin apropierea periculoasă de comunicarea scrisă, atunci când se urmăreşte prea „de aproape” suportul de curs. Demonstraţiile sunt necesare pentru a arăta frumuseţea construcţiei logice şi modul de abordare a problemei. Dar, mai mult de două, trei demonstraţii pe semestru, la un curs, mi se pare o exagerare inutilă şi neprofitabilă în ultimă instanţă. Încetinirea ritmului vorbirii pentru a facilita „luarea notiţelor” transformă comunicarea în dictare şi cursul într-o jalnică trecere a informaţiei din notiţele profesorului în caietul studentului fără ca informaţia să fi trecut prin mintea vreuneia din părţi.

2. CĂROR NECESITĂŢI LE CORESPUNDE *CURSUL TOTAL*?

Nu pot să neg faptul că am practicat cu convingere *cursul total.* Îl practicaseră în faţa mea dascălii mei, profesorul al cărui asistent am fost, colegii de catedră mai vârstnici. Marcat de evoluţionismul darwinist, credeam că exemplarul speciei *curs* care-mi era contemporan este rezultatul unei evoluţii în care selecţia a eliminat tot ce nu era viabil. Nu putem să-mi imaginez că o instituţie întreagă – Şcoala Politehnică – poate să cadă într-o capcană. Dacă deja 99+1 înţelepţi pot scoate din fântână piatra aruncată de un nebun, mii de cadre didactice–ingineri pot găsi în mod sigur, drumul spre cea mai potrivită formă de transmitere a informaţiilor. Aşa am gândit şi mi-am continuat drumul în mod onest, încercând să explic mereu mai bine cantitatea de informaţie pe care o predam, mereu îmbogăţită

calitativ şi ... cantitativ. Reacţia din partea studenţilor a fost practic absentă şi putem crede că totul este OK.

După decembrie 1989 mi-am dat brusc seama că studenţii de acum nu mai sunt aceeaşi studenţi, care înghiţeau zeci de *cursuri totale* în aşteptarea diplomei şi a repartiţiei guvernamentale. Ei, noii studenţi, şi-au dobândit prin luptă dreptul de a nu mai folosi amfiteatrele pentru a sorbi ştiinţa oferită „la tavă" de *cursul total.* Pentru mine a fost un şoc această opţiune. De ce nu mai vor?

În mod curios, din dragoste pentru Şcoală, din dragoste pentru munca mea, am început să mă îndoiesc de frumuseţea lucrurilor pe care studenţii noştri nu le mai consideră demne de interes. Confuzia mea a sporit în urma vizitelor făcute în diverse universităţi tehnice europene. Dacă în unele dintre ele *cursul magistral* era destul de aproape de *cursul total* de la noi, am constatat cu surprindere că în Olanda şi Danemarca, piesa de rezistenţă a Şcolii româneşti, *cursul magistral*, a dispărut aproape complet! Acolo, în cadrul *learning to learn system*-ului, studentul îşi asumă sarcina de a învăţa practic singur şi foloseşte contactele cu cadrul didactic doar pentru a lămuri unele lucruri şi pentru a prezenta modul în care el a înţeles cele învăţate. Aşa a apărut întrebarea paragrafului: care sunt motivele existenţei *cursului total* la noi?

Cred că o retrospectivă a evoluţiei lui ne-ar ajuta să-i înţelegem rostul şi locul în sistemul de învăţământ. În ultimii 40 de ani, trăsăturile sale esenţiale nu s-au modificat prea mult, însă a intervenit o schimbare sensibilă la nivelul relaţiei studentului cu acest tip de curs. Treptat, s-a produs o separare a drumurilor pe care au evoluat beneficiarul şi furnizorul cursului.

În opinia mea, această separare a început în momentul în care *dubla gândire* descrisă de Orwell în „1984" a reuşit să pătrundă în Şcoala Politehnică. *Dubla gândire* s-a concretizat pe de o parte , prin invitaţia la cros după ideile sovietice cele mai înaintate, iar pe de altă parte, prin protejarea tovarăşilor *muncitori-studenţi* de un efort intelectual dăunător. A fost o perioadă când, pentru tovarăşii muncitori dornici de carieră, existau facultăţi muncitoreşti, cu cursuri separate, cu examene separate şi cu număr de ani mai redus, doar ei *ştiau practica.* Teoria îi omora! În acel moment, pentru a împăca imperativele învăţământului tehnic superior, devenit peste noapte învăţământ de masă, cu necesitatea unei rigori la care vechea gardă nu putea renunţa, a apărut acest hibrid imposibil de contestat. Nimeni nu putea spune deschis că nu înţelege, de vreme ce totul era spus în detaliu, frumos şi se regăsea în caietele studenţilor.

Voit sau nu, *cursul total* a căpătat o notă de paternalism manifestat prin ocrotirea studentului de efortul căutării, a greutăţii de a accepta o concluzie doar după străbaterea drumului spinos al raţionamentului. Era ca şi cum dascălii nu aveau curajul să-l lase pe student să gândească singur de teama că el nu va ajunge la concluzii. Lipsă de curaj? Lipsă de încredere? Cum orice lucru poate fi privit din diverse unghiuri, din poziţia oferită de paternalism, structura *cursului total* ar putea fi schematizată prin: iată premisele, iată raţionamentul, iată concluziile. *Nu te deranja puişor, tăticul te asigură că totul este OK. Înghite pastila, să creşti mare şi voinic.* Este şi acesta un punct de vedere ...

Nu trebuie neglijat nici factorul inflației numărului de cursuri, prin disciplinele noi apărute pentru noile direcții de specializare. Aceste direcții noi de specializare au apărut, pe de o parte, în urma deciziei Partidului de a realiza o industrializare rapidă şi puternic diversificată, după modelul sovietic, iar pe de altă parte, datorită dezvoltării explozive a ştiinței. Nu discut înțelepciunea acestei decizii**.** Constat doar explozia domeniului în care se mişca inginerul. Prin forța lucrurilor, disciplinele noi „au fost date în folosință” rapid, de către cadre didactice tinere scăpate, prin noutatea subiectului, de sub tutela profesorilor din vechea gardă. La început, a primat compilarea surselor pentru a consolida bazele noii discipline. Apoi, a venit dorința de a da greutate disciplinei (prin volumul notelor de curs tipărite) în cadrul noii concurențe tovărăşeşti. O sinteză care ar fi redus volumul cursului la jumătate sau ar fi comasat două cursuri înrudite ar fi însemnat o crimă!

A sosit momentul să articulez un răspuns la întrebarea paragrafului:

● *Cursul total* este convenabil pentru predarea unui volum de cunoştiințe de bază, conform logicii raționamentului ingineresc şi unei meticulozități „nemțeşti”.

● Detaliile şi demonstrațiile *in extenso* sunt necesare pentru a evita contestarea cursului de către studenții ce nu aveau nici timpul de studiu individual necesar efectuării lor, nici dorința de a le face.

● Un *curs total* la o disciplină nouă poate masca în mod satisfăcător sedimentarea slabă a cunoştințelor şi insuficiența efortului de sinteză.

● *Cursul total* este convenabil unui învățământ „de masă” la care, prin forța lucrurilor, grupul studenților este eterogen din punct de vedere al inteligenței şi al motivației. Este o încercare de a fixa un barem. Rămâne discutabil nivelul acestui barem.

● *Cursul total* nu serveşte cauza sistematizării cunoştințelor predate, din cauza „înecării” esențialului în detalii. Nu ține cont de regulile înțelegerii şi stocării informației.

● *Cursul total* omoară inițiativa studentului de a investiga, de a căuta, de a deveni independent, în ultimă instanță de a gândi.

● *Cursul total* nu-l stimulează pe cadrul didactic să efectueze sinteze, să tindă spre promovarea unui curs de idei, oferit doar celor ce vor cu adevărat să învețe.

3. *CURSUL TOTAL* ŞI CONDIȚIILE PE FRONTIERĂ

Ca parte integrantă a procesului de învățământ din universitățile tehnice, cursul influențează o bună parte din activitățile Şcolii şi este la rândul lui influențat de condițiile de pe frontiera care-l delimitează. Mi-am propus să discut situația „fierbinte” la două frontiere ale cursului cu exteriorul: cu amfiteatrul (sau studenții ce ar trebui să fie acolo) şi cu biblioteca.

***Cursul total,* amfiteatrele goale şi ... copiatul la examen**

Este greu de imaginat un curs universitar fără audiență. De aceea, *absența studenților din amfiteatre* a devenit o problemă preocupantă. Nu-mi propun să discut toate fațetele problemei amfiteatrelor goale. Încerc, cu toată onestitatea, să

mă concentrez exclusiv asupra motivelor care ar avea rădăcina în sfera *cursului total.* I-am întrebat de multe ori pe studenți: „Înțelegeți ce vi se predă?" Pentru disciplinele „fără istorie" răspunsul a fost aproape invariabil **DA.** În momentul în care era vorba despre o disciplină care folosea masiv cunoştințe achiziționate la o altă disciplină anterioară, în planul de învățământ, răspunsul devenea mai nuanțat. Cred în sinceritatea dialogului cu studenții şi îndrăznesc să afirm faptul că studenții nu consideră cursurile predate neinteligibile, situate peste capacitatea lor de înțelegere.

Ar dori uneori să fie mai clare, mai lipsite de detalii, să evite, cu mai multă grijă, suprapunerile cu alte discipline, dar le acceptă aşa cum sunt şi nu îşi construiesc un protest sistematic pe tema calității *cursului total.* Deci, nu forma aceasta de transmitere a informației îi ține pe studenți departe de amfiteatre.

Este nevoie de o schimbare radicală a motivației studentului pentru participarea la tot complexul de activități care concură la formarea sa. Abia după acest salt în mentalitatea societății şi a studenților se va putea evalua oportunitatea schimbării de fond a cursului total, adică transformarea sa într-un curs de idei. Abia atunci un curs scurt de una sau două ore, în care se trasează doar direcțiile principale ale muncii pe care studentul este invitat să o efectueze, va avea eficiența scontată în planul formării.

Mai mult, apariția unui cadru didactic singular, care practică această formă stimulativă de curs, este percepută ca o apariție exotică şi nu are rezultatul urmărit. Cred că promovarea cursului de idei trebuie începută cu un număr confortabil de cadre didactice dispuse să abandoneze tradiția. Nu este uşor să faci o schimbare atât de radicală, să abandonezi o experiență ce poate avea în unele cazuri durata unei vieți. Dar este posibil şi sunt convins că se pot găsi 20% dintre cadrele didactice actuale pentru a demara procesul. După validarea cursului de idei, prin succesul său la studenți, munca de convingere în rândul colegilor profesori va fi mult uşurată.

Copiatul nu este un produs direct al cursului total. Copiatul îşi are rădăcinile în atitudinea față de muncă a studentului şi responsabilitatea sa față de conținutul calitativ al bagajului său de cunoştințe. Dar, din nefericire, cursul total este logica lui „gata de a fi învățat pe de rost" fie din notițele proprii, fie din xerocopiile după cursurile colegilor care se sacrifică şi iau notițe. Există o adevărată industrie de producție a „micro-fişelor" la imprimante corespunzătoare care sunt apoi multiplicate şi comercializate. Asta nu este o glumă. O poate verifica oricine are intenția să o facă.

Consultațiile dinaintea examenelor (de regulă nu vine multă lume la ele) mă îngrozesc mereu. În anul IV sau V există discipline care nu mai pot fi învățate de către unii studenți nici în regim de meditație pentru că ei au uitat complet, sau aproape complet, elementele de bază cu care operează aceste discipline, elementele pe care le-au învățat în anii II sau III.

De ce a fost abandonat Paradisul lui Borges?

Jorge Luis Borges nu-şi putea imagina Paradisul altfel decât o bibliotecă imensă... Pentru a realiza dimensiunea *dramei unei biblioteci goale,* trebuie să o fi

văzut „în zilele ei de glorie”, înțesată de studenți şi profesori, incapabilă să ofere numărul de locuri solicitate pentru sălile de lectură. Trebuie să ai însă o anumită vechime în Şcoală, pentru a fi înregistrat imaginea unei astfel de biblioteci şi coada de dimineață pentru ocuparea sălilor de lectură. De vreo 15 ani această instituție de bază a învățământului agonizează din motive care încep cu gerul de iarnă şi sfârşesc cu indiferența voioasă, postrevoluționară. Nu o mai vizitează nici cei care au iubit-o! De ce?

Este greu să articulezi un răspuns categoric sau foarte puțin subiectiv, dar cred că este interesant să reflectăm la următoarele elemente:

● **Lipsa unui spațiu adecvat** pentru cărți, reviste şi alte materiale informative a determinat **dezmembrarea fondului Bibliotecii Centrale a UPB** într-o serie de biblioteci aflate fie în custodia facultăților, fie în cea a catedrelor. Nu discut logica firavă a măsurii, ci efectele ei. Materiale de strictă specialitate s-au apropiat de virtualii utilizatori, ceea ce este un lucru pozitiv. În acelaşi timp, însă, cărțile şi revistele diverselor profile (electric, mecanic, chimic) cu un caracter, hai să zicem, general s-au îndepărtat de cei care se lăsă antrenați în teme pluridisciplinare. Pentru un curios care aparține lui „Génie Électrique” de pildă, este o idee nefericită să caute o carte de profil mecanic. După ce ai localizat cumva catedra în a cărei bibliotecă ar trebui să fie faimoasa ta carte, descoperi că ea este împrumutată unui cadru didactic pe care-l vei găsi în cel mai bun caz la curs (dacă are ore în semestrul în cauză), sau nu-l vei găsi deloc. În mod logic istoria este valabilă pentru toți curioşii, indiferent de „Génie”.

● **Apariția copiatoarelor** a bulversat profund tehnica documentării. Acum, o carte nu o mai citeşti, ci o „xeroxezi”. Nu dai la legătorie materialul pentru că studiezi mai uşor în metrou, la şedințe, sau la biserică, fascicole mici din carte. Avantajele oferite de copiator sunt numeroase, dar îndepărtarea de bibliotecă are efecte pe termen lung, secătuind curiozitatea de a descoperi lucruri interesante, aparent colaterale. Poate dispărea chiar deprinderea de a face o investigație pe o temă dată, pentru că nu văd cine are banii necesari să copieze tot ce s-ar putea găsi la bibliotecă.

● **Lipsa banilor destinați achiziției de carte** este cauza sărăcirii fără pereche a bibliotecilor. Nu mai pot fi achiziționate cărțile şi revistele. Nici nu se mai pune problema corelării numărului de exemplare cu numărul de studenți. În timpul celui de-al doilea război mondial, deşi România era în stare de beligeranță cu Statele Unite, revista „IEEE Transactions” continua să sosească în biblioteca Şcolii Politehnice din Bucureşti! „Pauzele” au intervenit după ...

● ***Cursul total* nu stimulează pe student să meargă la bibliotecă.** Este preferabil să „xeroxezi” notițele unui coleg-scrib decât să faci o vizită la bibliotecă, chiar dacă ştii că o vei găsi goală.

● **Documentarea prin intermediul Internetului** este, pe de o parte, foarte utilă pentru a descoperi noutățile, dar nu poate substitui documentarea de bibliotecă. Deocamdată i se acreditează Internetului calități pe care nu le poate avea, sugerate însă grațios şi perfid de modă şi de caracterul incontestabil de

noutate. Pe de altă parte, obținerea informației cu adevărat interesantă şi utilă pe calea Internetului costă mai mult decât abonamentul la o bibliotecă cu taxă.

Indiferent de concluzia sugerată de cele de mai sus mă gândesc la o propunere insolită:

a. Să acordăm studenților puncte credit pentru documentare la bibliotecă cu conținut şi grad de dificultate bine stabilite.

b. Să impunem tuturor absolvenților care pregătesc proiectul de diplomă să facă, pentru anumite capitole, **documentarea într-o limbă străină.**

4. ÎN LOC DE CONCLUZII

În mileniul trei multe lucruri vor fi noi sau ne vom strădui să le lustruim ca să pară noi. Şi *cursul total* va fi pus în fața unui examen pentru a vedea dacă „trece sau nu clasa". Depinde de noi dacă examenul va exista şi dacă va exista şi fraudă.

Metamorfoza (mi-e pur şi simplu jenă să folosesc sintagma *schimbare* ajunsă batjocora deceniului '90) *cursului total* ar trebui să se facă pe trei planuri: al conținutului disciplinelor predate, al promovării *cursului de idei,* al asumării responsabilităților de către toți participanții la procesul de instruire.

Care ar fi cantitatea minimă de informație vehiculată la curs care ar mai putea asigura atingerea obiectivelor producției de ingineri?

Nu cred că autonomia universitară ar avea de suferit dacă s-ar organiza la nivel național, o întâlnire a reprezentanților cadrelor didactice care predau o anumită disciplină sau un grup de discipline înrudite. De ce ar fi utilă o dezbatere pe tema *cursului magistral* predat în universitățile tehnice? Iată doar câteva motive:

● Este necesară *redefinirea caracterului pregătirii inginereşti în concordanță cu cerințele societății postindustriale.* Ar fi benefică orientarea spre o pregătire cu caracter general, fără specializări înguste. Libertatea de mişcare a forței de muncă impune un asemenea demers. Datele oferite de statistica utilizării persoanelor cu specializare foarte îngustă sunt absolut alarmante. Doar statul comunist, cu economie planificată, avea iluzia că poate decide numărul de specializări şi numărul persoanelor specializate necesare economiei româneşti. Ar fi regretabil ca Şcoala actuală să fie incapabilă să se desprindă de acest trecut numai pentru că are infrastructura (cadre didactice, manuale, laboratoare) necesară pregătirii unor specialişti inutilizabili.

● Este necesară *o reevaluare a rolului disciplinelor predate în pregătirea inginerului.* Nu cred că la o asemenea întâlnire se poate ghici ce fel de inginer ar fi util unei Românii cu o economie trezită din somn, dar aproape sigur s-ar unifica punctele de vedere asupra portretului robot al inginerului actual. Acest portret ar pune la locul lor componentele pregătirii inginerului. Rolul disciplinelor ar fi mai clar, iar conținutul necesar ar putea fi evaluat corect, fără a fi prizonierii decupajului anterior efectuat prin anii '50. Poate unele discipline „clasice" ar pierde teren sau ar dispărea pur şi simplu prin integrarea lor parțială în alte discipline, nou venite pe scena pregătirii inginerului. S-ar recunoaşte astfel rolul

evoluției şi am privi cu mai puține resentimente pe cei care vor să spargă tuburile electronice ca să nu se mai împiedice printre picioruşele lor.

Cât de dificil ar fi să creăm un curs de idei?

Modul în care cursul este predat studenților, auditoriului, va reprezenta mereu şi pentru fiecare cadru didactic o provocare căreia i se răspunde individual. Dar, aşa cum pe orice câmp de bătaie succesul este asigurat de calitățile individuale ale luptătorilor şi de suma de reguli însuşite în antrenamentele comune, trebuie să existe şi în predarea cursului reguli mai mult sau mai puțin restrictive.

Ceea ce numesc eu *curs de idei* înseamnă prezentarea elementelor esențiale ale disciplinei atât de clar, încât să poată fi însuşite cu uşurință, devenind scheletul în jurul căruia studentul îşi va orienta efortul de căutare. Metodele de prezentare utilizate trebuie să fie atât de eficiente, încât cunoştințele transmise studentului să devină permanente sau durabile. Dacă am oferi în timpul cursului, cu încăpățânare şi într-o manieră mai „agresivă”, planul lecției, „scheletul” expunerii, studenții ar avea la îndemână mai multe „cuiere” în care să-şi atârne ideile şi s-ar contura „calea” de a ajunge la ele. Domeniul lucrurilor înțelese, ar căpăta noi dimensiuni, pentru că sistematizarea cunoştințelor măreşte în mod spectaculos capacitatea de stocare a memoriei şi uşurează considerabil operațiile de căutare. Pentru căutarea unui document în memoria calculatorului nostru personal, indicăm în mod generos calea de a ajunge la el. Oare facem asta numai pentru că în subconştient considerăm calculatorul un mic idiot capabil să facă foarte repede doar ce-i comandăm noi sau ne supunem inconştient unei logici a căutării?

Cadrul didactic trebuie să facă sinteza cunoştințelor din disciplina predată pentru a expune realmente doar elementele esențiale ale raționamentului. Din fericire, volumul lucrurilor esențiale nu este deosebit de mare. Doar o pedanterie prost înțeleasă transformă detaliile în false pietre de hotar. Trebuie mult curaj şi spirit critic pentru a selecta esențialul, dar selecția trebuie operată.

Predarea cursului de idei trebuie făcută după regulile aspre ale comunicării verbale, ținând cont de toate limitele auditoriului. Cadrul didactic trebuie să învețe aceste reguli, dacă nu le cunoaşte. Poate nu ar fi o ruşine să se facă cursuri permanente de pedagogie şi comunicare umană pentru cadrele didactice ale universităților tehnice care doresc să-şi amelioreze performanțele în domeniul predării. Personal, sunt convins că opinia actuală a unor colegi, potrivit căreia pedagogia şi ştiințele comunicării nu ar fi „de resortul inginerilor”, este greşită şi neproductivă.

Să oprim fuga de responsabilitate

Libertatea cadrului didactic şi a studenților, libertatea individului în general, constituie obiectivul societăților democratice. Ceea ce uităm însă, în mod frecvent, este faptul că libertatea trebuie să se îngemăneze cu asumarea responsabilității de către fiecare membru al societății, de către student şi cadru didactic, în speță. Asta ar însemna că ambii parteneri ai procesului de învățământ trebuie să facă din partea care le revine în procesul de instruire, o problemă personală, o problemă pe

care trebuie să o rezolve ei înşişi, o problemă a cărei soluţie nu este dată de către un for ierarhic superior, mereu nedefinit sau prost localizat (Statul).

Dar, asumarea unei responsabilităţi se poate face numai de către oameni corect informaţi despre condiţiile în care îşi vor desfăşura activitatea şi despre legile care garantează aceste condiţii (diplome, certificate şi acces la infrastructură, pe de o parte, şi statut social, salarizare şi acces la infrastructura specifică, pe de altă parte). Entuziasmul nu trebuie să fie orb, după cum nici dezamăgirea nu trebuie să justifice eşecul efortului propriu.

Pentru student, formularea problemei trebuie să înceapă înainte de înscrierea la facultate sau la examenul de admitere la facultate. Opţiunea liberă pentru o profesie înseamnă un minim de informaţie despre acea profesie, despre locul ei în societate, avantajele pe care le oferă, dar, în egală măsură, şi informaţii despre calităţile pe care trebuie să le posede cel ce vrea să-şi însuşească tainele profesiei şi efortul necesar pentru a atinge nivelul mediu care asigură succesul. Aceste informaţii şi testarea aptitudinilor necesare ar trebui să fie oferite viitorilor candidaţi de către oficiile de consiliere şi orientare profesionale din Învăţământul Secundar. Acesta este locul logic în care ar trebui să se cristalizeze opţiunea candidatului.

La nivelul cadrelor didactice, asumarea responsabilităţii este mult mai complicată din cauza apartenenţei la un sistem birocratic căruia îi datorăm un anumit grad de obedienţă. Orientarea învăţământului tehnic este decisă la un alt nivel de responsabilitate decât cel al cadrului didactic. Până azi nu a existat o dezbatere reală la nivelul societăţii sau măcar al corpului profesoral despre rolul şi locul învăţământului tehnic în industria şi societatea românească actuală, postdecembristă.

Dacă reuşim să facem abstracţie de condiţiile în care ne desfăşurăm activitatea, asumarea responsabilităţii faţă de cursul de idei ar însemna:

- un efort de durată pentru a da forma potrivită sintezei cunoştinţelor în domeniul cursului;
- stabilirea nivelului pe care trebuie să-l aibă cunoştinţele predate studenţilor (nu este vorba de volum, ci de gradul de complexitate al problemelor accesibile prin instruirea primită!) pentru ca viitorul inginer să se poată integra în mod natural în contextul actual al producţiei sau cercetării;
- utilizarea eficientă a tehnicilor de comunicare umană şi a metodelor pedagogice pentru asigurarea înţelegerii şi stocării cunoştinţelor predate.

Efectuarea unei sinteze este un proces iterativ care cere un efort considerabil şi de lungă durată. Nu este vorba de eliminarea unor pasaje sau capitole. Este vorba de a regândi totul şi de a produce un material în întregime nou. Am certitudinea că acest lucru se poate face doar individual. Numai un punct de vedere unitar poate opera în mod coerent modificările necesare.

Transformarea cursului magistral într-un curs de idei nu este numai provocarea mileniului trei, este o provocare la asumarea responsabilităţii faţă de munca proprie, faţă de eficienţa produselor noastre, inginerii, faţă de Şcoală şi faţă de societatea pe care o slujim şi ai cărei membri suntem.

TEODICEEA MEDICINEI ŞI FORMELE EI[*]

DR. MIHAI C. TEODORESCU

Termenul *teodicee* a fost corelat la Leibniz în secolul XVII din cuvintele greceşti *theos* (zeu) şi *dike* (justiţie). El încearcă să stabilească o legătură între raţiune şi credinţă, arătând că răul este o parte din armonia cosmică, participând astfel la justiţia providenţială. Orice *teodicee* încearcă să demonstreze că raţiunea universală nu se întemeiază numai pe morală, ci pe natura însăşi. Celebrul etnolog olandez Konrad Lorenz descrie în lumea animală un comportament analog moralei, demonstrând utilitatea finală a răului pentru a realiza sănătatea şi echilibrul ecologic. El arată că mutaţia şi selecţia au ales tocmai creanga aspră a agresiunii intraspecifice – ca formă de manifestare a răului – „pentru a lăsa să înflorească pe ea floarea prieteniei personale şi a dragostei”[1]

Morala nu este specifică numai omului, cum susţinea I. Kant, ci întregii biosfere, întregului univers viu, deoarece sfera eticului şi cea a naturii sunt opera aceluiaşi creator. Răul şi binele aparţin oricărui sistem viu, valoarea binelui fiind obiectul actului de dorinţă, iar nonvaloarea răului, obiectul actului de repulsie. Cele două elemente, binele şi răul, alcătuiesc un sistem polar înlăuntrul căruia nonvaloarea răului este paralelă şi corelativă cu valoarea binelui. Aşadar, *teodiceea* este în aceeaşi măsură un concept axiologic[2] şi unul metafizic religios, de unde rezultă caracterul său contradictoriu. În metafizica religiei se manifestă un anumit monism, ce presupune existenţa Fiinţei Universului, pe când axiologia afirmă existenţa unui dualism, a luptei forţelor opuse, a contradicţiei dintre doi termeni primari, binele şi răul. Există nonvaloarea răului numai pentru că există valoarea binelui. O lume fără rău ar fi o lume lipsită de bine.

Teodiceea uneşte metafizica religiei cu axiologia. Pentru orice *teodicee*, inclusiv cea a medicinei, Dumnezeu este creatorul legilor naturii, cât şi a legilor axiologice. În accepţia teologiei, Dumnezeu pune la încercare pietatea oamenilor şi

[*] Conferinţă ţinută la Asociaţia Medicală Română – Societatea Română de Istoria Medicinei la sediul ei din str. Ionel Perlea nr. 10 din Bucureşti, în şedinţa din 17 ianuarie 2000.

[1] Konrad Lorenz, *Aşa-zisul rău. Despre istoria naturală a agresiunii*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, p. 61.

[2] Termenul de axiologie provine din grecescul „axia” = valoare şi „logos” = cuvânt. Axiologia este disciplina filosofică care studiază geneza, structura şi funcţiile valorilor.

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 193–201, Bucureşti, 2000

îi perfecţionează în lupta pentru existenţă cu ajutorul „diavolului", care apare în Biblie ca un spirit ceresc: „Am văzut pe Satana ca un fulger căzând din cer"[3].

Aşadar, chiar dacă termenul de *teodicee* a fost creat de Leibniz în secolul XVII, semnificaţia sa o găsim edificată cu mult timp înainte, atât în *Evanghelia după Luca* şi *Cartea lui Iov*, cât şi în scrierile lui Origene[4]. Acesta, în lucrarea sa *Contra Celsum* afirmă: „Opuşii se condiţionează reciproc. Acolo unde există ceva rău, există necesar şi binele contra răului. Unul decurge din celălalt"[5].

Problema centrală a *teodiceei* – geneza comună a principiilor axiologice şi legilor naturii biologice – este demonstrată de cuceririle recente ale neuropsihologiei clinice – o nouă ştiinţă medicală de sinteză. Aforismul biblic „relele se nasc din noi înşine"[6] rezultă cu evidenţă din cauzele patologice ale dedublării personalităţii legate de leziuni ale corpului calos[7]. La un om normal cele două emisfere cerebrale care alcătuiesc creierul cooperează prin intermediul corpului calos pentru a atinge un ţel comun pentru fiecare acţiune. În leziuni ale corpului calos (tumori, afecţiuni ale vaselor de sânge ale creierului date de ateroscleroză, tromboză, traumatisme, operaţii chirurgicale de secţionare a corpului calos în caz de epilepsie gravă etc.) pot fi întâlnite cazuri de dedublare a personalităţii cum ar fi „sindromul mâinii străine" sau „sindromul mâinii autonome" (termen sinonim cu precedentul). Acesta a fost descris prima dată de un medic englez în 1908 la o pacientă care se plângea, speriată, că era atacată de propria sa mână stângă prin tentativă de strangulare ce era oprită de bolnavă cu ajutorul mâinii sale drepte. Un alt exemplu citat în literatura neurologică: „este acela al unei paciente care se străduia să-şi încheie bluza cu mâna dreaptă, în timp ce mâna stângă executa acţiunea opusă"[8].

Chiar dacă această dedublare a personalităţii în două concepte contrare (binele materializat de emisfera cerebrală stângă şi răul de emisfera dreaptă) este de scurtă durată, manifestările lor contradictorii fiind două aspecte diferite ale aceluiaşi Eu, totuşi, aceste cazuri relevă faptul că individualitatea umană este rezultatul unei permanente lupte a unor valori opuse, interdependente. Conflictul

[3] *Evanghelia după Luca*, capitolul X, versetul 18; Protos Iosaf Popa, *Generalităţi despre patimi, virtuţi şi metode comune de îmbunătăţire duhovnicească*, în: „Ortodoxia", Revista Patriarhiei Române, anul XLII, nr. 4, 1990, p. 141.

[4] Origene este un mare apologet creştin care a trăit în secolul III d. Hr.

[5] Carl Gustav Jung, *Psihanaliza fenomenelor religioase*, Bucureşti, Editura Agora, 1998, p. 199.

[6] Protos Iosaf Popa, *op. cit.*

[7] Corpul calos este o formaţiune nervoasă situată în cutia craniană care leagă între ele cele două emisfere cerebrale prin încrucişarea căilor nervoase. Fiecare emisferă cerebrală exercită un control asupra jumătăţii de corp opuse. Emisfera cerebrală stânga controlează jumătatea dreaptă a corpului şi dirijează predominant limbajul şi reglarea trebuinţelor socio-culturale, pe când emisfera dreaptă coordonează jumătatea stângă a corpului şi mai ales trebuinţele organice, materiale, cu caracter mai egocentric.

[8] Maryse Lasonde, Yamina Lakamache, Maurice Ptito, Franco Lepore, *Neuropsihologie clinică şi neurologia comportamentului*, Bucureşti, Editura Medicală, 1996, p. 257 (traducere sub redacţia dr. Mihai Ioan Botez, Facultatea de Medicină a Universităţii din Montreal).

dintre valorile binelui (susținute mai ales de emisfera cerebrală stângă) şi valorile răului (orientate predominant de emisfera cerebrală dreaptă) nu duce la victoria totală a uneia dintre ele, căci acest conflict nu reprezintă decât exprimarea dinamicii contradictorii a Eului, care, din punct de vedere funcțional-neurofiziologic şi social-axiologic, reprezintă un tot unitar. Din acest motiv, *teodiceea*, care este susținerea rațională a dependenței binelui de rău, nu-şi poate asuma imposibila sarcină de a impune binele şi de a elimina răul (echivalentă metaforic cu operația de eliminare a emisferei cerebrale drepte), ci numai pe aceea de a fi în stare să mențină un echilibru dinamic între bine şi rău.

În lucrarea *Educație şi Sociologie* Emile Durkheim a arătat că morala nu reprezintă o valoare specială, ci o funcție a celorlalte valori sociale, astfel că, valorii morale i se raportează, pentru a se integra, ansamblul tuturor celorlalte valori. Domeniul moralei se implică în orice tip de acțiune socială prin punctul de vedere dihotomic bine–rău. Tudor Vianu insistă asupra faptului că morala constituie o instanță ultimă, absolută şi autonomă, ceea ce face ca atunci când cuprindem valoarea binelui „să simțim o adiere în lumea Sacrului".

Se ştie că *teodiceea* corelează problema originii răului cu cea a raportului dintre rațiune şi credința în Dumnezeu (valoarea sacrului). *Teodiceea* medicinei – ca formă particulară a *teodiceei* generale – stabileşte o legătură rațional-ştiințifică între valoarea sacrului şi una din formele polare ale valorii vitale în practica ocrotirii sănătății: sănătate-boală, putere-oboseală, viață-moarte, sexualitate-impotență ş.a. Polaritatea formelor valorii vitale reflectă contradicția dintre valoarea morală fundamentală de b i n e implicată în faptele vitale (sănătate, putere, viață, sexualitate...) şi antivaloarea morală fundamentală a r ă u l u i aparținând aceloraşi fapte (boala, oboseala, moartea, impotența ...) – contradicție care este raportată rațional-ştiințific la funcția socială principală a Eului: vocația profesională, despre care cunoaştem că reprezintă o concretizare a valorii Sacrului în practica medicală.

De pildă, într-o *teodicee* care porneşte de la forma putere fizică–oboseală a valorii vitale, starea de rău, de suferință organică pe care o produce oboseala fizică nu se va dovedi a fi ceva inutil, căci această stare neplăcută obligă la odihna strict necesară pentru refacerea forțelor. În perioada de repaus impusă de astenia musculară, circulația sângelui îşi restabileşte debitul de sânge normal pentru a aproviziona țesutul cu oxigen, tot în repaus scade cantitatea de cataboliți[9] care generează o jenă musculară în efortul prelungit, se refac rezervele de zahăr ale organismului prin procesul numit gluconeogeneză musculară şi hepatică. Toate acestea duc la reinstaurarea superiorității biologice a puterii fizice, în condiții noi, cu un plus de energie, ca urmare a antrenamentului obositor. Inferioritatea

[9] Cataboliții sunt substanțe chimice ce rezultă prin distrugerea unor molecule organice în procesul de producere a energiei în corp. Printre cataboliții mai importanți ai efortului muscular menționăm acidul lactic şi bioxidul de carbon.

biologică repetată, generată de oboseală la sportivul profesionist de performanţă ce desfăşoară un antrenament susţinut, se dovedeşte a fi de mare însemnătate pe drumul omenesc al muncii perseverente, al Crucii, pentru a obţine succesul sportiv şi a dobândi astfel puterea fizică ca formă a valorii vitale. Cu alte cuvinte, pentru un sportiv de performanţă răul oboselii fizice şi binele puterii biologice – care îi asigură succesul profesional – sunt cele două extreme ale întregului fiinţei care îi înlesnesc realizarea scopului vieţii sale – cuprinderea valorii vitale a performanţei sportive. Configuraţia Eului Divin al sportivului este dată de convergenţa tuturor fenomenelor sufleteşti către scopul principal al vieţii: realizarea vocaţiei profesionale sportive înscrisă de Divinitate încă de la naştere într-o schemă funcţională a unui grup de gene (acizi nucleici ADN şi ARN). Valoarea sacrului sportivului îşi găseşte forma de exprimare în viaţa cotidiană numai în alternanţa dinamică a perechii complementare: oboseală fizică–putere biologică. O dată ce oboseala fizică a atins apogeul, ea se retrage pentru a face loc puterii biologice. O dată ce puterea biologică a atins apogeul, adică încordarea maximă a muşchilor a depăşit limita, ea se retrage în favoarea oboselii. Toate manifestările valorii sacrului la sportiv sunt determinate de jocul pe care îl fac cele două forme polare ale valorii sale vitale: oboseala fizică şi puterea biologică.

Valoarea sacrului la profesionistul dintr-un institut de cercetare ştiinţifică nu mai are un suport fizic-muscular, ca în cazul sportivului, ci unul teoretic: conţinutul judecăţilor cu privire la un anumit domeniu al realităţii cristalizat în constatări, legi, formule. Cuprinderea valorii teoretice de către cercetătorul ştiinţific este coordonată de un alt grup de gene (altă secvenţă ADN), al vocaţiei profesionale, secvenţă distinctă de cea a sportivului – care exprimă o altă ipostază a valorii sacrului aflată în el însuşi. Această din urmă valoare, cea a sacrului, are un rol central, coordonator, în fiecare fiinţă biologică. Ea face ca intervenţia subiectului în realitate (a cercetătorului ştiinţific, în exemplul nostru) să se facă în conformitate cu valoarea teoretică (ştiinţifică), centrală a persoanei sale, care îl conduce, conform vocaţiei profesionale, dorind să reformeze realitatea, să o modeleze în sensul ei. Afirmarea în viaţa cotidiană a acestei valori centrale a sufletului se efectuează tot printr-o pereche complementară de valori vitale, însă exprimată sub formă de oboseală psihică–putere intelectuală. Ca şi în cazul sportivului, ori de câte ori una din aceste două forţe ale valorii vitale a atins maximum, conţine în ea deja sămânţa pieirii sale trecătoare şi apariţiei opusului ei. Oboseala intelectuală obligă la somn – perioadă în care cataboliţii creierului se elimină şi informaţia acumulată se restructurează în neuroni, astfel că dimineaţa puterea intelectuală este sporită faţă de ziua precedentă.

În cele ce urmează nu vom adânci problema *teodiceei* valorii vitale în cuplul putere-oboseală şi nici nu vom intra în cercetarea *teodiceei* celorlalte forme polare ale valorii vitale (viaţă–moarte, sexualitate–impotenţă, frumuseţe fizică–urâţenie etc.), ci vom aborda în amănunţime numai *teodiceea* formei sănătate–boală a

valorii vitale. Aceasta, pentru simplul motiv că problema bolilor are o mai mare însemnătate socială şi practică decât analiza celorlalte aspecte ale valorii vitale, iar *teodiceea* patologiei umane – prin structura şi conținutul său interdisciplinar (medicină, teologie, metafizică) – răspunde cerințelor de perspectivă ale integrării medicinei în dinamica vieții sociale.

Rodney M. Coe clasifică toate bolile în trei mari categorii: infecto-contagioase, cronic-degenerative şi mintale (care țin de domeniul psihiatriei sociale)[10]. Sorin M. Rădulescu insistă asupra faptului că această clasificare: „chiar dacă provoacă o anumită suprapunere a caracteristicilor unor boli, are meritul de a permite evidențierea unor elemente sociologice semnificative, atât din punct de vedere al efectelor, cât şi a măsurilor de combatere a lor”[11].

I. *TEODICEEA* BOLILOR INFECTO-CONTAGIOASE

Amploarea efectelor generate de revoluția ştiințifico-tehnică contemporană a condus la un succes remarcabil în combaterea bolilor infecto-contagioase în prima jumătate a secolului al XX-lea. Se constată însă, în ultimele două decenii ale acestui secol, că pe întreg mapamondul, bolile infecțioase înregistrează o extindere şi o exacerbare a agresivității față de specia umană. Au fost identificate boli contagioase noi, numite recent de OMS[12] prin sintagma „boli emergente” care au o evoluție deosebit de gravă. Printre ele se numără: infecția cu HIV, responsabilă de apariția maladiei Sida; febra hemoragică Ebola, cu mare contagiozitate şi evoluție frecvent mortală; encefalopatia spongiformă bovină; hepatite cu virus C şi E, care sunt cirogene şi oncogene (favorizează ciroza şi cancerul) fără să beneficieze de vaccinare. Au apărut agenți patogeni noi: arenovirusuri (produc boala „febra de Lassa”), microbul *borrellia* (generează boală Lyme), *legionella* (responsabilă de apariția „bolii veteranilor”), streptococi virulenți (produc „fasceita necrozantă”). Pe de altă parte, în bolile infecțioase clasice (holera, toxiinfecțiile alimentare, pneumoniile microbiene, infecțiile acute ale căilor respiratorii superioare, blenoragia etc.) se constată o modificare a ecologiei microbiene, mai ales ca urmare a folosirii arbitrare şi exagerate a antibioticelor, caracterizată prin apariția microbilor rezistenți la antibioticele uzuale. Prof. dr. Angelescu Mircea afirmă că „trăim sub amenințarea unei lovituri de stat a bacteriilor, individul fiind ca o cetate asediată în condițiile unor muniții numărate. Avantajele obținute de una din părți sunt urmate de contraatacuri care repoziționează participanții”[13].

[10] Sorin M. Rădulesu, Grigore Gr. Popescu, *Sociologia medicinei*, Bucureşti, Editura Medicală, 1976, p. 130.

[11] *Ibidem.*

[12] OMS, abreviază: Organizația Mondială a Sănătății.

[13] Mircea Anghelescu, *Bolile Infecțioase Emergente şi Reemergente*, în „Viața Medicală” – săptămânal al personalului medico-sanitar, anul IX (380), 4 aprilie 1997, p. 2.

Să admitem posibilitatea că Unitatea Divină a biosferei terestre este dată de informaţia genetică cuprinsă în macromoleculele informaţionale ADN şi ARN. Recrudescenţa recentă a bolilor infecţioase pe Pământ demonstrează că forţele care produc răul bolii contagioase nu se află în afara făpturilor, ci reprezintă aspecte intrinseci ale materiei vii. Divinitatea din Eul biologic nu este aceea a unui împărat care conduce lumea de sus, din ceruri, ci este un principiu care controlează totul dinăuntru. Bioinformaţia aflată în ADN-ul biosferei terestre se constituie ca o forţă care rânduieşte dinăuntrul sistemelor vii, ca un Rânduitor Lăuntric, ca un Nemuritor pe planul întregului univers. Simbolul Divinităţii în lumea biologică este lipsit de totalitate dacă nu include şi aspectul întunecat al lucrurilor, partea negativă manifestată în mod expres ca boală contagioasă – care este un război crâncen între două tipuri de fiinţe: microorganismul şi macroorganismul. O dovadă în acest sens este existenţa pe suprafaţa celulelor care luptă cu agenţii biologici, a receptorilor destinaţi lor, numiţi receptori de membrană pentru paleoantigene[14]. Formarea receptorilor de membrană pentru paleoantigene este dirijată la toate vieţuitoarele de informaţia genetică din ADN. Prin urmare, uzurparea binelui sănătăţii prin răul bolii infecţioase are raţiuni care se situează cu mult în trecut, la originea vieţii pe Terra, simbolul acestei lupte fiind înscrise de Rânduitorul Lăuntric al informaţiei genetice în receptorii de membrană celulară. Prezentând o manifestare a unităţii dinamice contradictorii a întregului biosferei terestre şi departe de a fi rezolvate de progresele ştiinţei medicale moderne, bolile infecţioase vor fi în continuare, în secolul XXI, o problemă majoră pentru umanitate, cu riscuri imprevizibile.

Opoziţia dintre răul bolii infecţioase şi binele stării de sănătate reflectă veridic, pe plan axiologic, opoziţia real-existenţială dintre populaţia microorganismelor şi populaţia umană. Cele două elemente formează jumătăţile echivalente ale unei contradicţii care defineşte o formă de expresie a întregului Fiinţei Universului în biosferă. Din momentul în care se ia act că antagonismul microorganismelor (microbi, viruşi, paraziţi) cu macroorganismul biologic este sistematizant, că el este implicat în perfecţionarea adaptării la mediu, în sensul că este un sistem, generând – conform principiului antagonismului oricărei forme de energie – sisteme de relaţii (în acest caz relaţii imunologice)[15], începând din acest moment, antagonismul detectat între microorganism şi macroorganism apare ca una din numeroasele şi ineluctabilele manifestări ale sistemului vital complex al organismelor superioare (mamifere, om).

[14] Receptorii pentru paleoantigene (stafilococ, streptococ, viruşi etc.) sunt prezenţi pe membranele celulelor sistemului imunitar atât la om, cât şi la animale din cele mai vechi timpuri ale istoriei lumii vii (de unde şi prefixul „paleo” din denumirea lor).

[15] Relaţiile imunologice în bolile infecţioase se compun din: sistemul relaţiilor hipersensibilităţii inflamatorii infecţioase mediată umoral (de anticorpi), la care se adaugă sistemul relaţiilor hipersensibilităţii specifice mediată celular (prin limfokine) şi sistemul inflamaţiei infecţioase produse de complexele imune circulante (antigen, anticorp şi complement legate între ele şi dizolvate în sânge).

În cele de mai jos vom aduce două argumente ale faptului că antagonismul dintre microorganism şi macroorganism în bolile infecto-contagioase are un efect sistematizant, că reprezintă, în ultimă instanţă, un mecanism de îmbunătăţire a adaptării la mediu.

a. Bolile contagioase eruptive[16] ale copilăriei: rujeola (pojarul), varicela (vărsatul de vânt), rubeola şi scarlatina produc o imunitate[17] care durează tot restul vieţii. Atunci când aceste afecţiuni apar mai târziu, în perioada adolescenţei sau la adultul tânăr, ele evoluează mult mai zgomotos şi produc complicaţii mai frecvente. Cu cât mecanismele inflamatorii infecţioase (activitatea macrofagelor[18], a unor substanţe numite prostaglandine, a sistemului de coagulare a sângelui, a anticorpilor şi limfokinelor etc.) sunt declanşate la o vârstă mai tânără, cu atât eficienţa lor de luptă împotriva agresiunii microorganismelor este mai mare (în situaţia în care macroorganismul reuşeşte să supravieţuiască conflictului)[19]. Altfel spus, cu cât experienţa negativă a subiectului bolii apare la o vârstă mai fragedă, fiind trăită ca febră, oboseală până la stare de şoc, disperare, ajungând la „situaţie-limită" a stării vitale, cu atât esenţa sa vitală (materializată prin calitatea genelor, hormonilor, proteinelor şi enzimelor implicate în răspunsul imun) devine mai vivace. Existenţa în fapt a subiectului, redusă la trăirea sentimentului de teamă specific stării de boală infecţioasă, precede şi determină esenţa valorii sale vitale, care configurează echilibrul dinamic al stării sale de sănătate în viitor.

b. În condiţiile actuale ale civilizaţiei industriale omul modern şi-a redus antrenamentul mijloacelor sale naturale de luptă împotriva microbilor şi virusurilor (imunitatea umorală şi celulară) datorită folosirii intempestive, iraţionale a antibioticelor şi a unui comportament menit să scadă rezistenţa sa imunologică: sedentarismul, supraalimentaţia[20], expunerea mai redusă la stresorii fizici (efortul fizic, înţepături de insecte, mici traumatisme sângerânde) şi un exces al măsurilor de igienă, toate acţionând mai ales în prima copilărie, generează o insuficientă călire a organismului. Aceasta a favorizat apariţia bolilor prin autoagresiune imunologică (vezi capitolul 1) în care elementele sistemului de apărare a organismului (anticorpii, limfocitele) în loc să atace agenţii infecţioşi şi ceea ce este străin corpului, agresează propriile ţesuturi şi organe. Aşadar, diminuarea angoasei conflictului dat de stresorii infecţioşi şi fizici, adică eliminarea aparentă a „răului" bolii în prima copilărie, datorită progresului civilizaţiei contemporane, a condus la o scădere echivalentă a binelui sănătăţii manifestată, în cele din urmă, prin apariţia maladiilor autoimune.

[16] Eruptiv înseamnă apariţia pe piele.

[17] În acest context imunitatea semnifică totalitatea mecanismelor de apărare ale organismului împotriva agenţilor infecţioşi (microbi, viruşi, paraziţi).

[18] Macrofagele sunt celule care curăţă, asanează focarul inflamator. Inflamaţia se manifestă prin roşeaţă (dilatarea vaselor de sânge), căldură, edem (tumefiere, umflare) şi jenă locală (durere).

[19] Mortalitatea prin boli infecţioase este mai mică la vârsta adultă decât în copilărie, tocmai datorită perfecţionării sistemului imunitar al organismului prin conflictele avute anterior cu agenţi infecţioşi.

[20] Prin supraalimentaţie înţelegem consumul excesiv de alimente concentrate şi rafinate cu aport caloric mare în volum mic (mai ales grăsimi animale şi zaharuri) în dauna proteinelor slabe, a cerealelor, legumelor şi fructelor.

Valoarea sănătății – ca o stare de bine specifică echilibrului cu elementele mediului ecologic – şi antivaloarea invaziei microorganismelor în corp reprezintă o pereche de termeni în interiorul aceleiaşi sfere, încât o legătură profundă îi condiționează reciproc. Cine doreşte nu numai să cuprindă, dar să şi realizeze valoarea vitală a sănătății, trebuie să învețe, încă din copilărie, să o apere împotriva nonvalorii agresiunii microbiene, virotice sau fizice (termice, traumatice, chimice). Desăvârşirea biologică prin eliminarea spontană, fără antibiotice, a micilor infecții respiratorii şi digestive din copilărie este o luptă câştigată împotriva scăderii rezistenței infecțioase şi a bolilor de autoagresiune imunologică.

II. *TEODICEEA* BOLILOR CRONICE ŞI DEGENERATIVE

Specificul *teodiceei* bolilor cronice față de cel al bolilor contagioase poate fi înțeles numai cu condiția de a lămuri, în prealabil, două noțiuni legate de fiziopatologie: *feed-back*-ul sistemelor biologice şi homeostazia.

În sensul cel mai general, *feed-back*-ul se defineşte ca un proces care pune sursa de cauze sub influența efectelor ei. În sistemele biologice, legătura dintre cauză şi efect se autonomizează într-un circuit informațional cu doi poli între care se stabileşte o influență reciprocă. *Feed-back*-ul este de două tipuri: pozitiv şi negativ. *Feed-back*-ul se numeşte pozitiv dacă efectul favorizează cauza, ceea ce duce la întărirea comenzii inițiale şi exacerbarea progresivă a fenomenului. *Feed-back*-ul negativ se realizează atunci când efectul are o acțiune frenatoare asupra cauzei care l-a produs, ceea ce contribuie la autoreglarea sistemului.

Într-o boală infecto-contagioasă, mediul nutritiv al sistemului biologic este cauza care favorizează înmulțirea microorganismelor (efectul), astfel încât legătura reciprocă cauză nutritivă–efect microbian duce la autoamplificarea procesului patologic, ceea ce contribuie la mobilizarea mijloacelor de luptă ale organismului pentru a elimina infecția. Rezultatul luptei dintre microorganisme şi macroorganism determină fie stingerea *feed-back*-ului pozitiv prin eliminarea sursei nutritive (a cauzei) ceea ce echivalează cu moartea biologică, fie la înfrângerea agresiunii microorganismelor prin acțiunea anticorpilor şi limfokinelor, ceea ce se exprimă dinamic prin perfecțiunea Eului biologic.

Afecțiunea cronică sau degenerativă se constituie într-un *feed-back* negativ care defineşte starea denumită homeostazie patologică. Spre deosebire de *feed-back*-ul pozitiv al patologiei infecțioase, care este trecător şi tumultos, *feed-back*-ul negativ, homeostatic, al patologiei bolilor cronice este un proces autoreglator de lungă durată în care organismul îşi menține, în anumite limite anormale, diferite constante ale mediului intern: glicemia[21] şi glicozuriile[22] în diabet, ureea şi

[21] Glicemia normală este cantitatea de glucoză (zahăr) din sânge care variază între 80 şi 120 mg./100 (homeostazia fiziologică a glucozei); în condiții de diabet apare homeostazia patologică a glucozei care are indici ce depăşesc întotdeauna cifra de 120 mg./100.

[22] Glicozuria semnifică prezența zaharurilor în urină, fiind caracteristică diabetului.

creatinina din sânge în insuficienţa renală cronică, amilaza[23] din sânge în pancreatita cronică.... Cu alte cuvinte, boala cronică este expresia adaptării la mediu în condiţiile specifice ale unui *feed-back* negativ în care, de cele mai multe ori, se înscrie şi un parametru genetic (predispoziţia înnăscută) ce reprezintă el însuşi un factor de risc.

Homeostazia patologică a bolilor cronice şi degenerative se afirmă ca un sistem cibernetic autoreglator, deci un sistem material, real, ontic (nu un sistem ideal, gnoseologic, aflat exclusiv în gândire) compus din mai multe sisteme legate între ele prin origine şi ierarhie: genetic (ADN), fenotipic[24], molecular, celular, macroorganismic şi social-ecologic. Circuitul cibernetic al homeostaziei patologice a bolii cronice intră în relaţia pe care omul o stabileşte cu mediul său social-ecologic, relaţie în care genomul[25] bolii – cu fenotipurile succesive legate de el – îşi alege mediul său social-ecologic, în timp ce acesta îl condiţionează. Astfel, noţiunea de structură cibernetică autoreglatoare, care defineşte homeostazia patologică a afecţiunii cronice, depăşeşte aspectul clinic individual pentru a îngloba complexul ierarhizat reprezentat de mediul social-economic, genomul bolii şi fenotipurile descrise mai sus. Maladia cronică sau degenerativă este cauzată de o multitudine de variabile interdependente din care face parte adesea o variabilă interioară, predispoziţia înnăscută (genomul bolii) şi un grup de variabile ale mediului (factorii de risc: supraalimentaţie, sedentarism, droguri etc.) Aceste variabile ale mediului de viaţă modern se înglobează în structura cibernetică autoreglatoare a bolii cronice prin mecanismul unui *feed-back* negativ, în care indicatorii de laborator ai afecţiunii se înscriu în anumite limite relativ constante, definind relaţia informaţională dintre organele de comandă şi de execuţie implicate în procesul patologic.

Se poate susţine că factorii de risc morbid reprezintă, pentru bolile cronice, ceea ce constituie din punct de vedere etiologic microorganismele pentru bolile infecţioase. În ambele situaţii, organismul antrenează un joc dinamic al contrariilor prin care îşi afirmă unitatea biologică a Eului. În cazul agenţilor infecţioşi, se desfăşoară lupta cu o forţă exterioară organismului în care se hotăreşte înfrângerea, moartea, ca urmare a unui proces de *feed-back* pozitiv sau biruinţa prin asigurarea unui nivel superior de autoreglare. În ipostaza bolilor cronice şi degenerative, agenţii etiologici acţionează sub forma ispitelor, reprezentaţi de factorii de risc (sedentarismul, supraalimentaţia, drogurile etc.) care se interiorizează, astfel că lupta se desfăşoară lent, zilnic, cu un duşman interior manifestat prin pasiuni care trebuiesc controlate prin voinţă.

[23] Amilaza este o enzimă din secreţia digestivă pancreatică care degradează amidonul (un tip de substanţă zaharoasă sau glucidică) în maltoză.

[24] Fenotipul este o combinaţie de caractere înnăscute şi dobândite în cursul vieţii care constituie înfăţişarea organismului, adică trăsăturile corporale ale sale de natură morfologică (anatomică), fiziologică, biochimică şi psihologică. Genotipul reprezintă ansamblul caracteristicilor genetice (ereditare, înnăscute) ale fiinţei vii care se traduc sau nu în fenotipul său.

[25] Genomul este totalitatea materialului genetic, adică a moleculelor de ADN (inclusiv a genelor) dintr-un organism.

Dr. SORIN M. RĂDULESCU, ANNABELLA ZOLEI, *Sociologia transsexualismului. Evaluări calitative şi studii de caz în România,* Bucureşti, Editura Lumina Lex, 1999

Apărută recent la Editura Lumina Lex, *Sociologia transsexualismului* s-a născut dintr-o preocupare mai veche a autorului „de a încerca soluționarea antinomiei existente între cauzalitatea comportamentului sexual deviant (evidențiată din exterior) şi motivația sa (elaborată din interior, în raport cu punctul de vedere al deviantului)", preocupare care s-a materializat o dată cu publicarea, în 1997, la Editura Nemira, a *Sociologiei şi Istoriei Comportamentului Sexual „Deviant",* ultimul capitol al acestei cărți fiind rezervat problemei transsexualismului. Reluând această temă, doi ani mai târziu, cartea a cărei prezentare o facem, se constituie, nu ca un „tribunal" al apărării unei clase minoritare – aceea a transsexualilor, ci ca un veritabil „manual" sau „îndreptar" venit atât în sprijinul celor interesați de o cunoaştere la nivelul simțului comun a acestei problematici, cât şi al specialiştilor implicați în „clasarea" şi „diagnosticarea" indivizilor care constituie această atât de „ingrată" categorie. Pornind de la specificarea faptului că în România lipsesc preocupările specialiştilor în domeniu (psihologi, sociologi, jurişti, medici ş.a.) cartea se adresează, mai cu seamă, prin modalitatea de abordare eminamente sociologică, celor care activează în domeniul ştiințelor sociale şi umane dar şi studenților interesați de această problematică. Orientarea autorilor spre acest subiect este susținută de sesizarea numeroaselor controverse apărute în raport cu cei care constituie o minoritate, în genere, într-o societate care-şi afirmă „cu stângăcie" ataşamentul la noile valori, fiind tributară, în acelaşi timp, unor stereotipuri, care-i „trădează" vechea formă.

Pornind de la această premisă, în primul capitol al lucrării este analizat raportul dintre normal şi patologic, relația dintre normă, normalitate, socialitate şi cultură, probleme care aduc, pe parcursul lecturării, numeroase clasificări privind posibilitățile de „interferență" sau „divergență" a explicațiilor oferite de cunoaşterea sociologică, psihologică, psihiatrică şi juridică.

Capitolul doi al lucrării este rezervat analizei sociologice a sexualității, cu referire la cele trei dimensiuni ale conceptului: normalitate, deviață şi patologie. Sunt prezentate, în prima parte, principalele direcții de analiză sociologică întreprinse în domeniul sexualității, cu sublinierea rolului instituțiilor, ca instanțe socializatoare, cu impact major în orientarea conduitelor sexuale ale indivizilor. Din perspectivă sociologică, cercetarea sexualității umane se referă, în esență, la căile specifice prin care societatea sau cultura modelează conduitele şi preferințele sexuale ale indivizilor. Sunt enumerate trei ipoteze fundamentale care stau la baza sexualității umane: ***1.*** sexualitatea este reglementată social, prin mijlocirea unui sistem de norme, reguli şi instituții, modalitățile de „influențare" sau inducere a unei anumite conduite sexuale, fiind specifice tipului de societate căruia îi aparțin indivizii; ***2.*** instituțiile de bază ale societății determină regulile care guvernează sexualitatea în cadrul societății respective; ***3.*** caracterul adecvat sau inadecvat, dezirabil sau indezirabil, al unui anumit comportament sexual depinde de sistemul cultural în care se manifestă, motiv pentru care nu poate fi postulat un model unic de sexualitate normală sau deviantă. În mod consecvent, sunt menționate patru niveluri, considerate de sociologi ca fiind influențe sociale exercitate cel mai frecvent asupra sexualității umane: ***1.*** *macrosocial* – societatea ca ansamblu integrat; ***2.*** *subcultural* – reprezentat, în principal, de către clasa sau grupul social din care face parte individul; ***3.*** *interpersonal*

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 203–207, Bucureşti, 2000

– reprezentat de interacţiunea cu părinţii, prietenii sau partenerul; ***4.*** *individual* – care evidenţiază modul personal de orientare sexuală, dorinţa sexuală şi genurile de scenarii sexuale asimilate.

Revenind la distincţia între normal–deviant, normal–patologic, aplicată în domeniul sexualităţii, autorul subliniază relativitatea criteriilor de apreciere a unei anumite conduite sexuale, clasificarea principalelor categorii de devianţă sexuală, având mai cu seamă rolul de a pune în legătură criteriile sexologice cu cele sociologice şi criminologice. Recunoscând semnificaţia peiorativă şi caracterul relativ al noţiunii de devianţă în domeniul sexualităţii, sunt prezentate (conform clasificării făcute de J.Gagnon şi W.Simon – 1967) trei tipuri de devianţă sexuală, în funcţie de magnitudinea abaterii şi gradul de toleranţă manifestat de comunitate:

a. *devianţa sexuală normală*, incluzând conduite, acte sau preferinţe caracterizate de o corespondenţă scăzută între regulile sociale, prescripţiile juridice şi conduitele indivizilor (cazul masturbării, al relaţiilor sexuale preconjugale, al sexului oral ş.a.), practici care au devenit conduite permisive şi tolerate, dat fiind caracterul lor privat care nu intră în conflict deschis cu exigenţele morale, medicale sau juridice. Mai mult chiar, asemenea acte, în concepţie funcţionalistă, sunt considerate a avea un caracter benefic pentru societate, dat fiind faptul că acestea îndeplinesc numeroase funcţii sociale cu caracter de „sublimare“. Devianţa sexuală „normală” este, din acest punct de vedere, un gen de „devianţă neutră” care nu afectează nici societatea, nici indivizii, având capacitatea de a orienta impulsurile biologice spre căi dezirabile social;

b. *devianţa sexuală patologică* ia în considerare acele cazuri în care există o corespondenţă ridicată între normele sociale, prescripţiile juridice şi conduitele indivizilor. Urmare a caracterului predominant individual al acestei forme de devianţă, etichetarea ei are la bază, mai degrabă, invocarea unor criterii de ordin medical decât a normelor sociale sau culturale. Sunt date ca exemplu, violurile, incesturile şi actele de pedofilie;

c. *devianţa sexuală cu caracter de grup* apare în condiţiile în care conduitele sexuale ale indivizilor sunt asociate cu normele şi valorile unor subculturi distincte, motiv pentru care mai este denumită devianţă „subculturală”. Aceste subculturi sunt caracterizate de un status dublu: pe de o parte, sunt stigmatizate şi marginalizate în raport cu dominaţia culturii sexuale legitime, pe de altă parte, în cadrul lor indivizii dobândesc securitate şi deplina lor identitate. Sunt menţionate, ca fiind cele mai relevante exemple de devianţă subculturală, prostituţia şi homosexualitatea, care presupun forme de organizare, conduite, norme şi valori diferite sau alternative faţă de cele ale formelor de sexualitate „legitimă”.

Un loc aparte în structura cărţii îl ocupă capitolul trei, rezervat în exclusivitate problemei transsexualismului. Dincolo de numeroasele lămuriri şi precizări de ordin terminologic şi de evidenţierea principalelor caracteristici ale transsexualismului, primele subcapitole pot fi considerate ca o veritabilă „incursiune” în istorie, filosofie, religie şi literatură, travaliu extrem de laborios, pe cât de necesar, pe atât de util, în explicarea originării formelor de devianţă sexuală. Pornind de la modelul unisexuat al hermafroditismului „originar”, se arată că „ideologia” acestui model a continuat să existe în discuţiile despre *sexul biologic* şi *genul cultural*, deosebit de actuale astăzi, mai cu seamă, în legătură cu problematica atât de controversată a transsexualismului. Din această perspectivă, sexul este considerat, mai degrabă, ca o categorie sociologică şi nu una ontologică, diferenţierea sexelor fiind expresia unei ierarhii culturale fără a avea o condiţionare directă în raport cu diferenţierea corporală a indivizilor. Pe acest model, sunt „grefate” într-o manieră extrem de reuşită diferenţierile eminamente necesare, făcute între transvestism, hermafroditism şi homosexualitate, pe de o parte, şi transsexualism, pe de altă parte. Abordarea este pluridisciplinară, explicaţiile sexologilor, psihologilor şi ale psihiatrilor fiind completate de interpretările oferite de sociologi. În acest sens, autorul accentuează rolul perspectivei sociologice în evaluarea genezei şi a mecanismelor care stau la baza adoptării uneia dintre conduitele sexuale menţionate.

Capitolul patru este rezervat principalelor concepţii şi teorii reprezentative cu privire la transsexualism. Pornind de la sublinierea caracterului multidisciplinar al acestei problematici şi de la semnalarea faptului că etiologia transsexualismului a făcut, aproape în exclusivitate, obiectul

investigaţiilor cercetătorilor din domeniul endocrinologiei, geneticii, psihiatriei, psihologiei, sociologiei, se arată că nu există, până în momentul de faţă, criterii certe de afirmare a dominanţei unei variabile cauzale implicată în manifestarea „caracterului" de transsexual, în acelaşi timp neexistând o concordanţă absolută între tipurile de sex (gonadic, fenotipic, legal, hormonal şi psihosocial) care dau conştiinţa identităţii sexuale a transsexualului. Ne-a atras atenţia, mai cu seamă, interpretarea sociologică oferită transsexualismului. Cea mai importantă contribuţie a sociologilor în cercetarea acestei problematici constă în analiza identităţii sexuale şi a procesului de „etichetare", prin intermediul cărora indivizii care suferă de tulburări ale identităţii de sex sunt definiţi ca atare, pentru ca ulterior, în pofida acestei definiţii, să asimileze comportamentul „prescris" de „majoritate", devenind membri ai subculturii transsexuale. Concentrându-se, cu precădere, asupra componenţei culturale implicată în asumarea rolurilor sexuale şi acordând în acelaşi timp o importanţă deosebită procesului de etichetare, care induce asimilarea unei conduite sexuale „prescrise", autorul pune la dispoziţia cititorului o serie de informaţii extrem de pertinente, privind cauzele şi motivaţiile celor care constituie subcultura sexuală, aflată într-o confruntare permanentă cu problema stigmatului şi a marginalizării.

Ultimul capitol al lucrării, *Evaluări calitative şi studii de caz în România*, redactat prin implicarea şi contribuţia directă a d-rei Annabella Zollei – absolventă a Facultăţii de Psihologie-Sociologie „Spiru Haret" – vine, în mod complementar, să concretizeze evaluările teoretice efectuate în prima parte a lucrării, prin prezentarea unor cazuri de transsexualism întâlnite în România. Studiile de caz, efectuate pe baza foilor de observaţie clinică, a testărilor psihologice şi a interviurilor semidirijate, având subiecţi transsexuali, sunt completate de convorbirile efectuate cu experţi în acest domeniu (chirurgi, endocrinologi, psihiatrii şi, nu în ultimul rând, psihologi) şi de materialele apărute în presă legate de acest subiect. Deşi numărul cazurilor prezentate nu poate garanta reprezentativitatea (admiţând chiar ideea unei „maxime condensări" a trăsăturilor comune într-un „gen" sau categorie) atât de necesară în cazul unei discipline ca sociologia, chiar dacă aceste cazuri, prin conţinutul lor informaţional, acoperă mai degrabă o problematică de interes strict medical şi descriu condiţia psihologică a subiecţiilor în cauză, totuşi, lectura lor permite aflarea unor răspunsuri la o serie de întrebări de care pot fi interesaţi şi sociologii, printre care: estimarea amplorii fenomenului de transsexualism în România, evaluarea celor mai reprezentative caracteristici individuale şi sociale ale grupurilor de transsexuali care s-au adresat medicilor pentru operaţia de schimbare de sex, evidenţierea diferenţelor dintre transsexuali, homosexuali şi alte minorităţi sexuale, testarea principalelor teorii cu privire la originea transsexualismului, analiza reglementărilor legale în ceea ce priveşte posibilitatea asumării unei noi identităţi sexuale etc.

Cărţii prezentate îi pot fi recunoscute, fără ezitare, merite deosebite. Considerăm că este extrem de dificil să apreciem, fără să omitem, tot ceea ce este merituos, fără nici un partizanat cu autorii cărţii. Remarcăm înainte de toate, caracterul inedit al lucrării. Dat fiind faptul că, problema celor care constituie o „minoritate", şi mai cu seamă, o minoritate sexuală, nu a fost considerată nicicând „presantă" pentru, şi în raport cu cei care constituie „majoritatea" (confruntată permanent cu probleme care implică socialul, ca ansamblu) acest subiect rămâne, în preocupările sociologilor o absenţă, încă. Totuşi, aşa cum arată autorul, deşi problemele acestei minorităţi nu par a fi presante, ele sunt *vitale* pentru această categorie de persoane, în condiţiile în care confuzia identităţii lor sexuale le deturnează întregul sens al existenţei. Plecând de la această „judecată" care poate fi considerată în egală măsură evaluativă şi moralizatoare, în raport cu cei care recurg la raţionamente simple şi reducţioniste, „etichetând" cu uşurinţă orice conduită care se abate de la medie, cartea de faţă constituie în acelaşi timp o „provocare" făcută tuturor specialiştilor implicaţi în „rezolvarea" cazurilor de transsexualism din România. Dat fiind faptul că implicarea sociologilor, psihologilor, medicilor în studierea efectelor pe care le produce operaţia de inversare a sexului ar putea fi esenţială pentru membrii acestei minorităţi sexuale care-şi revendică dreptul la identitate şi normalitate, intervenţia reclamă, înainte de toate, renunţarea la „stereotipuri" şi „clişee" legate de moravurile, tradiţiile şi obiceiurile societăţii. Din acelaşi considerent, sensibilizarea publicului cititor în sensul creşterii

gradului de toleranţă faţă de cei care sunt „altfel“ în raport cu ceea ce este dezirabil, considerăm a fi un efect nemijlocit al acestei lucrări, care poate fi apreciată de înaltă ţinută ştiinţifică.

Dana Sicoe

ELENA COBIANU, *Progresul moral*, Bucureşti, Editura Printech, 1999

Tema progresului în general, a celui moral în special, este una din cele mai incitante probleme ale cunoaşterii umane, ea impunând de-a lungul istoriei cunoaşterii, dar şi a istoriei reale, atitudini pro sau contra, o concepţie filosofică mai mult sau mai puţin optimistă, mai mult sau mai puţin pesimistă ca şi o evoluţie a valorilor morale în sens ascendent.

Întrebarea dacă lumea a devenit mai bună sau mai rea, dacă omul a devenit mai uman sau, dimpotrivă, dacă există o direcţie mereu urcătoare a moralei a preocupat cugetarea umană din cele mai vechi timpuri. Răspunsurile incipiente la aceste întrebări, ca şi la cele privind modul cum a apărut lumea, dacă aceasta poate fi cunoscută, cum a apărut omul şi care este rostul lui în univers, s-au aflat în centrul reflexiei filosofice din cele mai vechi timpuri până astăzi.

Lucrarea Elenei Cobianu dovedeşte valenţe ştiinţifice deosebite pentru că ea încearcă să redea istoria progresului moral, în care crede, cu argumentele cunoaşterii filosofice, cunoaşterii culturii, la care se adaugă propriile-i consideraţii cu privire la perioada contemporană, nu lipsită de contradicţiile specifice progresului. În mod benefic pentru cititor, autoarea subliniază momentele când se pune cu acuitate problema progresului. „Marile momente de cumpănă ale istoriei umane au readus de fiecare dată în centrul atenţiei problematica progresului omenirii, şi a progresului ei moral cu deosebire, permanenţă revitalizată de zgomotul cu care o orânduire se prăbuşea pentru a lua locul alteia”.

În felul acesta, autoarea, indirect, îşi motivează şi mobilul scrierii şi publicării lucrării: ca o necesitate interioară de a lămuri mecanismul acţiunii valorilor, eroziunea şi instituirea scalei acestora în noi, pentru a oferi un instrument eficient, validat ştiinţific, de descifrare a actualei perioade de tranziţie, ale cărei direcţii de evoluţie sunt slab conturate.

Lucrarea *Progresul moral* este rodul unor cercetări ample şi profunde în istoria filosofiei, istoria moralei şi în istoria culturii româneşti din care face un capitol de sine stătător pentru a demonstra, încă o dată, dacă mai este nevoie, permanenta racordare la mondial, la cultura europeană a celor mai de seamă dintre reprezentanţii ei. De aceea, ea poate servi drept ghid în cercetarea ştiinţifică teoretică, în investigaţia sociologică de teren, pentru orientarea în complexitatea fenomenelor şi proceselor sociale, având drept stele polare valorile, în general, cele rurale, îndeosebi.

Lucrarea are două părţi distincte, dar puternic legate între ele: partea întâi, *Dimensiunea valorică a progresului rural. Unitate şi contradicţie* şi partea a doua, *Idei despre progresul moral în filosofia românească la cumpăna dintre secolele XIX şi XX*.

Analizând dimensiunea valorică a progresului moral, de fapt, autoarea pune în lumină, implicit, dimensiunea morală a activităţii umane, a relaţiilor umane, a existenţei umane în oricare dintre formele sale de manifestare, dimensiunea ce dă o nouă calitate fiinţei umane şi vieţii acesteia. Ea intră în dialog cu autorii pe care îi analizează, le preia ideile înregistrându-le, argumentându-le, le subliniază aporturile la teoria cunoaşterii sau îi critică, corespunzător cu un criteriu sau altul deja statuat, recunoscut.

„Muncă grea şi surdă de evoluţie care împinge masele spre un viitor mai bun”, cum definea progresul moral la sfârşitul secolului al XIX-lea Ch. Letourmeau, acesta fiind rezultatul unei continue îmbogăţiri, reconsiderări şi resemnificări a tablei de valori, având în vedere continuitatea pe linia tradiţiei morale şi includerea inovaţiei morale ca factor de schimbare – adaugă Elena Cobianu.

Situându-se pe poziţii optimiste în ceea ce priveşte progresul moral, chiar când acesta este minat de contradicţii, stagnări şi momente de regres, lucrarea demonstrează, pas cu pas, ideea că destinul omului este de a urca întotdeauna, de a-şi perfecţiona şi îmbunătăţi umanitatea în folosul său şi al omenirii.

Ideologia progresului începe cu omul şi sfârşeşte cu el pentru că în afara lui – ca apreciere valorică – nici nu ar putea fi conceput. Numai omul trăieşte şi gândeşte valorile şi tot numai el apreciază dacă drumul său urcă sau coboară în ceea ce priveşte realizarea atributelor umanității, pe scurt, dacă există progres sau nu.

Demn de relevat este şi modul echilibrat şi obiectiv ştiințific în care analizează toate curentele de idei privind progresul general şi progresul moral, inclusiv marxismul, căruia îi subliniază atât contribuțiile la istoria cunoaşterii, cât şi limitele şi erorile. Autoarea, de asemenea, nu evită şi nu ezită o dezbatere deschisă asupra epocii socialismului din perspectiva progresului moral, a valorilor morale care începuseră să se impună în relațiile dintre oameni în viața socială, chiar dacă numai într-o formă incipientă, ca şi a perioadei de tranziție, cu reuşitele şi prăbuşirile ei.

Logica concepției despre progres – arată Elena Cobianu – constă în prioritatea acordată interesului celor mulți, luarea în considerare a soartei fiecărui şi a oricărui om concret (p. 46). Ideea de progres moral are sens numai în raport cu omul, progresul moral „măsurându-se" în progresul realizat de om pentru continua sa desăvârşire interioară. La opera infinită a progresului umanității colaborează fiecare individ şi societatea ca întreg.

Progresul moral nu este o „operă" de sine stătătoare a individului şi a societății, ci se desfăşoară pe fondul general al progresului social-istoric, deşi el are specificul său şi relativa sa independență. Progresul moral rămâne baza şi măsura progresului social – spunea P.P. Negulescu, sau, sintetic exprimat, există atât progres social, cât progres moral manifest.

Progresul moral nu poate fi conceput ca lege obiectivă, subliniază autoarea, el este în strânsă legătură cu oamenii, relațiile şi acțiunile lor, cu interesele, năzuințele, aspirațiile, pierderile şi câştigurile de ordin moral, inclusiv cu iluziile şi deziluziile epocilor şi oamenilor lor (p. 52). El este şi un ideal, ceea ce implică o „viitorizare" a prezentului sau o îmbinare specifică a prezentului cu viitorul.

În partea a doua, pornind de la premisa potrivit căreia cultura este/trebuie să devină un criteriu al progresului general, autoarea realizează un pertinent studiu diacronic şi tematic în cultura română privind progresul moral la gânditorii români, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi ajungând până în zilele noastre, cu care prilej trece în revistă contribuțiile teoretice româneşti la explicarea şi interpretarea procesului de europenizare specific secolului trecut şi perioadei actuale.

Lectura cu atenție a lucrării, scrisă într-un stil plăcut, accesibil şi totuşi urmărind meandrele complexe ale gândirii filosofice, dă şansa cititorului să pătrundă în lumea valorilor morale de care astăzi se duce atâta lipsă. Prin noutatea tematică abordată, prin profunzimea şi nuanțata documentare din literatura străină şi românească Elena Cobianu realizează un studiu comparativ de excepție între cultura occidentală şi cultura românească pe o temă de o stringentă actualitate – progresul moral. De aceea lucrarea poate fi considerată o contribuție de seamă în cercetarea ştiințifică, dar şi în procesul de educație morală, în spiritul culturii naționale, a tinerei generații.

Lily Rain

SATUL ROMÂNESC ŞI INTEGRAREA EUROPEANĂ, simpozion naţional, Bucureşti, 22 martie 2000

Organizat de Fundaţia Naţională pentru Civilizaţie Rurală „Nişte Ţărani" împreună cu Forumul Democrat din România, simpozionul naţional „Satul românesc şi integrarea europeană" a avut loc pe data de 22 martie 2000, la Palatul Parlamentului. În deschiderea simpozionului au luat cuvântul scriitorul Dinu Săraru, preşedintele fundaţiei „Nişte Ţărani", prof. univ. dr. Răzvan Theodorescu, membru corespondent al Academiei Române, prof. univ. dr. Constantin Ionete, membru de onoare al Academiei Române şi, nu în ultimul rând, acad. Eugen Simion, Preşedintele Academiei Române.

Academicianul Eugen Simion s-a arătat îngrijorat de situaţia actuală a satului românesc şi a locuitorilor lui, fiind preocupat în mod special de viitorul satului ca unitate spirituală, tradiţională, cu un anumit cod de existenţă. Eugen Simion nu se consideră a fi unul dintre cei care mitizează vechiul sat românesc, neatribuindu-i acestuia din urmă, aşa cum o fac adesea alţii, calitatea de a fi idealul nostru social. Ceea ce trebuie să ne preocupe acum, în opinia lui Eugen Simion, este problema integrării europene a satului românesc; această integrare însă nu se va putea produce atâta timp cât satul românesc nu va fi un sat civilizat, un sat de fermieri şi, nu în ultimul rând, atâta timp cât societatea românească nu se va îndrepta spre această lume occidentală. Noi va trebui, în cele din urmă, să producem un model de existenţă care să facă societatea noastră competitivă cu societatea occidentală. Eugen Simion a accentuat, în final, importanţa culturală, dar şi politică pe care o are acest simpozion, subliniind interesul şi disponibilitatea pe care Academia Română le va avea întotdeauna pentru programele coerente asupra civilizaţiei lumii rurale.

De asemenea, şi academicianul Constantin Ionete a apreciat modul în care s-au prezentat, în general, cercetătorii care s-au preocupat de mediul rural, considerând că aceste studii pot constitui o platformă pentru construcţia fermelor mici şi mijlocii, a fermelor specializate. În finalul aserţiunii sale, acad. Constantin Ionete s-a arătat îngrijorat de faptul că, în ciuda existenţei, chiar în cadrul Academiei Române, a unui Institut de Sociologie, a unuia de Cercetare a Calităţii Vieţii, a altuia care se ocupă de structurile din agricultură şi a multe altor institute de profil, cercetările acestora nu depăşesc limitele cercului de cercetători care le scrie şi care, cel mai adesea, tot el le citeşte. Unul dintre meritele Fundaţiei Naţionale pentru Civilizaţie Rurală ar fi astfel tocmai venirea acesteia în sprijinul valorificării unor asemenea cercetări.

După aserţiunile personalităţilor care au avut menirea de a deschide lucrările acestui simpozion, au urmat comunicările propriu-zise, comunicări susţinute de oameni de ştiinţă şi de cultură, proveniţi din cele mai variate domenii: sociologi, economişti, ingineri, medici, dar şi etnologi, geografi, scriitori.

Comunicarea, *Agricultura românească între comunism şi „capitalismul sălbatic"*, susţinută de Ilie Bădescu, profesor universitar, director general al Institutului Naţional de Cercetare pentru Civilizaţie Rurală, preşedintele Asociaţiei Sociologilor din România, în colaborare cu Radu Baltasiu, lector universitar doctor în cadrul Catedrei de Sociologie a Universităţii Bucureşti, a vizat o analiză critică a legilor fondului funciar, şi anume, Legea 18/1991 şi, respectiv, Legea 1/2000, supranumită şi Legea Lupu. Au fost prezentate nouă riscuri sociale pe care aplicarea celei din urmă legi le-ar atrage după sine. Pentru exemplificare, voi prezenta în continuare câteva dintre aceste riscuri. Una dintre criticile aduse Legii Lupu este aceea că împroprietărirea ar trebui să aibă în vedere mai mult decât repararea unor greşeli trecute, şi anume, raţionalizarea muncii sau respectarea ecologiei mediului. În plus, spun autorii comunicării, Legea 1/2000 nu face nici o referire la inventarul tehnologic şi animalier sau la dimensiunile optime ale pământului cu privire la eficienţa economică. Astfel există

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 209–216, Bucureşti, 2000

riscul ca marii proprietari să producă doar pentru consumul de lux, pierzând în privința eficienței economiei naționale.

Comunicarea *Universul rural – expresia identității noastre naționale într-o Europă unită* a aparținut lui Aurelian Bondrea, Rectorul Universității „Spiru Haret". Începând, ca mai toate comunicările care i-au urmat, prin elogierea satului românesc, au fost prezentate argumente atât pro, cât și contra, ce-i drept, într-o pondere mai mică, integrării europene a României. Argumentele contra s-au referit, în general, la o posibilă anihilare culturală și chiar la o posibilă pierdere a identității culturale în cazul în care integrarea nu s-ar face luându-ne toate măsurile de precauție. Și această idee s-a regăsit, într-o formă sau alta, în multe dintre comunicările acestui simpozion.

Intitulată *Căi de redresare a agriculturii românești,* comunicarea susținută de dr. ing. Costică Leu relevă importanța pe care o deține de drept agricultura în procesul de redresare al economiei românești. Susținerea și restabilirea dreptului de proprietate asupra pământului, stabilirea priorităților, folosirea și gestionarea optimă a întregului fond funciar, negocierea liberă de prețuri la produsele agricole, subvenționarea de către stat a anumitor produse de larg consum, acordarea de credite cu dobânzi rezonabile, stimularea exportului de produse agricole și, nu în ultimul rând, susținerea cercetărilor științifice în domeniu sunt doar câțiva factori care contribuie, în opinia lui Costică Leu, la relansarea economică a țării și, implicit, a satului românesc.

Comunicarea *Sănătatea țăranului, azi*, prezentată de doamna Mioara Rădulescu, medic primar – comuna Slătioara, județul Vâlcea –, a constituit un semnal de alarmă în ceea ce privește starea de sănătate fizică, psihică și morală a oamenilor de la sate, și, în mod special, locuitorii comunei Slătioara. Scăderea numărului populației corelată cu îmbătrânirea populației, creșterea îngrijorătoare, față de anul 1990, a incidenței unor boli, cum ar fi bolile psihice, cele cardio-vasculare sau a epilepsiei, apariția tot mai frecventă a alcoolismului la femei și la tineri, divorțialitatea extrem de ridicată sunt doar câteva dintre problemele grave cu care se confruntă, în opinia doamnei Mioara Rădulescu, comunitatea celor din Slătioara.

În comunicarea, *Conceptul neo-ruralist pentru revigorarea și dezvoltarea satelor românești,* prof. dr. doc. Dumitru Teaci ne-a propus o nouă soluție pentru redresarea economiei naționale: neo-ruralismul. Printre măsurile care trebuie numaidecât adoptate pentru revigorarea totală a agriculturii s-ar număra: transferarea în mediul rural a industriei bunurilor nealimentare, asigurarea forței de muncă prin absorbirea unei părți dintre cei disponibilizați în oraș dar nu numai, dezvoltarea infrastructurii, a turismului rural, asigurarea pregătirii profesionale a sătenilor pentru toate profesiunile existente local, nu doar pentru agricultură. În privința surselor de finanțare a procesului de dezvoltare rurală, s-a propus crearea unei Agenții de dezvoltare rurală.

Prin comunicarea *Arhetipurile vechii Europe la cumpăna mileniilor*, prof. univ. dr. Ion Ghinoiu a susținut și demonstrat într-o manieră deosebită faptul potrivit căruia calitatea unui popor nu stă doar în reușitele lui economice și politice, ci și în reușitele de pe plan cultural și simbolic.

O altă comunicare interesantă, conținând idei inovatoare a fost comunicarea prof. univ.dr. Mihai Berca, intitulată *De la satul patriarhal la orașul sat*. Plecând de la ideea că frumusețea patriarhală este devorată astăzi de mizeria fiecărei zile, Mihai Berca a dat câteva sugestii „salvatoare" printre care s-au numărat: dezvoltarea serviciilor, telecomunicațiilor, rețelelor de canalizare, crearea unor obiective speciale pentru cultură și sport, mutarea în afara zonei de locuit a platformelor industriale și agroindustriale. Autorul comunicării reclamă necesitatea construirii orașelor rurale care, neignorând echilibrul ecologic, ar duce la scăderea stresului cotidian și la îmbunătățirea calității vieții locuitorilor lui.

Theodor Wexler, vicepreședintele Fundației „Dr. Wilhelm Filderman", în comunicarea *Progresul agriculturii românești în viziunea deputatului Wilhelm Filderman*, a încercat o apropiere a situației economiei românești din perioada interbelică, cu situația economică actuală în care se află România. De asemenea, au fost prezentate și soluțiile pe care Wilhelm Filderman le propunea în anul 1929 în Parlament, soluții de care ar trebui, după opinia lui Theodor Wexler, să țină seama și parlamentarul român de astăzi.

Ideea comunicării lui Cernescu Trăilă, cercetător la Centrul de Sociologie Urbană și Regională, *intitulată Evoluția agriculturii românești. Repere socio-economice*, a fost aceea că progresul agriculturii nu va putea fi realizat atâta timp cât nu va exista un regim de protecție pentru agricultură, așa cum există pentru industrie.

Una dintre cele mai interesante comunicări ale acestui simpozion a fost cea a doamnei Veselina Urucu, intitulată *Oportunităţi şi dificultăţi ale dezvoltării durabile a satului românesc.* Deşi ideea care a stat la baza comunicării – relaţia între integrarea europeană a satului românesc şi dezvoltarea lui – nu a fost una neaşteptată, dată fiind tema simpozionului, modul dinamic în care au fost expuse problemele a captat auditoriul încă din primele momente. În esenţă, din comunicarea doamnei Urucu a reieşit faptul că integrarea europeană a satului românesc este un fapt cât se poate de pozitiv, fiind de dorit ridicarea lui la modelele de dezvoltare specifice Europei occidentale. Singura problemă este că alinierea modelelor de dezvoltare româneşti la cele europene necesită un timp de pregătire, satul românesc având să intre în concurenţă cu satul vest-european abia după ce acest timp se va fi scurs. Astfel, apare necesitatea unei negocieri între factorii Uniunii Europene şi puterea centrală din România, acesteia din urmă revenindu-i sarcina de a obţine un rezultat favorabil nouă. Riscul care ar putea apărea, în cazul în care nu s-ar obţine în urma negocierilor un timp suficient de pregătire, este acela al transformării satului românesc într-o piaţă de consum a lumii occidentale. Astfel, în opinia doamnei Urucu, problema satului românesc este o problemă a dezvoltării durabile. Va trebui să se aibă în vedere nu doar dezvoltarea mediului rural, dar şi dezvoltarea urbanului şi a tuturor elementelor mediului natural. Ţăranul va trebui să fie motivat în procesul dezvoltării spaţiului său, astfel încât iniţiativa să vină din partea lui. Statului nu îi va mai reveni astfel decât sarcina de a-i da ţăranului posibilitatea să se manifeste, ca factor activ al dezvoltării.

Gheorge Şişeştean, conferenţiar universitar la Catedra de Sociologie a Universităţii Oradea, prin comunicarea sa, *Satul românesc în tranziţie. Analiza comparativă în context european,* a adus în prim plan câteva dintre tendinţele negative existente la ora actuală în cadrul agriculturii româneşti. Astfel, în opinia domnului Şişeştean, una dintre cele mai mari probleme cu care se confruntă economia naţională este tocmai autarhizarea agriculturii româneşti, tipul dominant de agricultură fiind cel de subzistenţă. Satul românesc se confruntă azi şi cu alte fenomene îngrijorătoare care se întreţin reciproc. Printre acestea se numără îmbătrânirea populaţiei, reducerea natalităţii rurale, prin reducerea ponderii populaţiei de vârstă fertilă, restrângerea suprafeţelor cultivate şi, astfel, întreruperea ciclurilor agricole şi barbarizarea peisajului, cu alte cuvinte, ineficienţa economică a cultivării pământului, revenirea agriculturii la modul arhaic de exploataţie şi blocarea circulaţiei pământului. În final, Gheorghe Şişeştean şi-a exprimat convingerea că tot ceea ce se va face în sistemul rural în viitor va trebui să ţină cont şi să se sprijine pe energiile rurale.

În comunicarea *Personalism versus colectivism,* scriitorul Corneliu Leu arată că prin integrarea europeană a satului românesc ar trebui să se ajungă la spiritualitatea sa personalistă. Personalismul a creat omul productiv, plin de iniţiativă şi doar o asemenea mentalitate ar putea să ne redea occidentului. Pentru aceasta este nevoie de un demers moral de eradicare a tot ceea ce este sechelă colectivistă. Astfel, integrarea europeană a satului românesc va avea loc de la sine.

Comunicarea *Noile dimensiuni ale satului românesc în contextul globalizării şi integrării* a fost susţinută de Marcel Moldoveanu, coordonatorul Departamentului de Probleme Globale al Institutului de Economie Mondială. Încă o dată, a fost accentuată importanţa deosebită pe care o are, în mersul României spre o integrare europeană, dialogul ştiinţific internaţional, dar mai ales valorile perene ale civilizaţiei săteşti.

Cu convingerea că iniţiativa Fundaţiei Naţionale Pentru Civilizaţie Rurală „Nişte Ţărani" de a organiza un simpozion pe tema actualităţii importanţei satului românesc a reprezentat un câştig pentru cercetarea şi, de ce nu, pentru economia românească, sperăm ca manifestările ştiinţifice de acest gen să capete amploare.

Ozana Cucu-Oancea
Asistent de cercetare,
Institutul de Sociologie

JUSTIŢIA, FORŢELE DE ORDINE ŞI SOCIETATEA ÎMPOTRIVA CORUPŢIEI, Conferinţă regională a ţărilor din Europa Centrală şi de Est, Bucureşti, 30-31 martie, 2000

În perioada 30-31 martie 2000, s-au desfăşurat, în Bucureşti, lucrările conferinţei regionale cu tema: *Justiţia, forţele de ordine şi societatea împotriva corupţiei.* Au participat reprezentanţi ai ministerelor de justiţie, ai poliţiei, procuraturii, ai serviciilor de informaţii din Ungaria, Ucraina, Estonia, Albania, Lituania, Macedonia, Olanda, Germania, precum şi reprezentanţi din partea Băncii Mondiale, grupului GRECO, ai O.N.G.-urilor (USAID, FDSC, Transparency international) şi ai Guvernului SUA.

Discuţiile s-au purtat în plen, şi pe secţiuni, în jurul următoarelor probleme:

– Graniţe oneste: asigurarea integrităţii lucrătorilor din cadrul serviciilor de graniţă şi de vamă.

– Identificarea şi combaterea cazurilor de corupţie în rândul forţelor de poliţie şi serviciilor de informaţii.

– Rolul cooperării internaţionale şi regionale în prevenirea şi combaterea corupţiei.

– Cooperarea dintre justiţie, poliţie şi sistemul bancar în prevenirea şi combaterea corupţiei.

– Procedurile judiciare şi celeritatea înfăptuirii justiţiei în cauzele de corupţie.

– Succesul în lupta împotriva corupţiei ca rezultat al cooperării dintre instituţiile statului.

– Dezvoltarea programelor şi a strategiilor naţionale şi regionale de prevenire şi combatere a corupţiei.

Membrii delegaţiilor prezentate la Conferinţă şi-au exprimat opiniile conform cărora, în prezent, corupţia a ajuns principalul adversar al autorităţilor statului, prin faptul că le diminuează eficienţa şi credibilitatea, şi acţionează ca o instituţie paralelă instituţiilor care asigură funcţiile statului, se manifestă mai activ în raport cu birocraţia, erodează raporturile de încredere dintre cetăţean şi autorităţi, subminează programele sociale şi economice promovate de acestea.

Participanţii au recunoscut caracterul endemic, complex şi tendinţa de globalizare a corupţiei, repercusiunile disolutive asupra întregului sistem social şi a părţilor sale constitutive (administraţie, justiţie, forţe de ordine) şi efectele ei distructive în planul valorilor morale. Acestea sunt motivele pentru care au devenit necesare: abordarea globală a controlului şi reacţiei sociale asupra fenomenului de corupţie, transferul de experienţă, asistenţă şi consiliere în materie, evaluarea şi monitorizarea fenomenului de corupţie, corelarea instrumentelor juridice internaţionale cu legislaţia internă, în sensul armonizării lor, crearea şi perfecţionarea instrumentelor şi instituţiilor specifice luptei împotriva corupţiei, participarea efectivă a societăţii civile (prin organizaţiile nonguvernamentale, *mass-media*, cercurile de afaceri, cetăţeni) la programele anticorupţie.

Interesantă s-a dovedit a fi intervenţia domnului Miklos Marschall (Transparency International) care a prezentat rezultatele sondajelor efectuate în 99 de ţări. Ca urmare a utilizării „indicelui de percepţie" (T.I.) a fenomenului de corupţie, ţările avute în vedere din cadrul E.C.E au fost ierarhizate conform scorurilor obţinute astfel: Slovenia (6), Estonia (5,7) şi Ungaria (5,2) sunt ţările care par a avea sub control corupţia şi crima organizată, în timp ce România (3,3) se numără printre cele percepute ca fiind ţări cu un risc maxim în ceea ce priveşte corupţia, ocupând locul 63 din cele 99 de ierarhizări, la egalitate cu Bulgaria, Egipt, Ghana şi Macedonia.

De remarcat faptul că, majoritatea statelor participante au relevat necesitatea efectuării unor studii periodice pentru evaluarea stadiului de manifestare al corupţiei şi elaborarea programelor de acţiune anticorupţie. Ungaria, Ucraina şi Estonia sunt doar câteva dintre ţările care şi-au elaborat strategiile de luptă împotriva corupţiei, pornind chiar de la rezultatele înregistrate în anchete sociologice.

Soluţiile adoptate de către Ungaria şi Estonia în combaterea acestui fenomen sunt, credem noi, interesante şi aplicabile şi în România. Iată de ce, vom expune pe scurt modul în care au înţeles guvernele acestor state să acţioneze. Strategiile lor de combatere a corupţiei au luat în considerare următoarele aspecte: ***1.*** întinderea fenomenului de corupţie; ***2.*** deschidere socio-politică a luptei împotriva corupţiei; ***3.*** evaluarea fenomenului de corupţie şi a subiecţilor acestui fenomen; ***4.*** necesitatea declarării publice a avutului funcţionarilor publici.

Concluzia, care s-a desprins din intervenţiile reprezentanţilor acestor state, este că lupta împotriva corupţiei la nivel naţional este eficace doar în condiţiile în care există: *voinţă politică* de a combate corupţia, *legislaţie eficace* (legi anticorupţie, legea funcţionarului public, legea declarării publice anuale a averilor funcţionarilor «din guvern, poliţie, procuratură, vamă, bănci» şi a rudelor

lor, sancţiuni penale împotriva celor care fac declaraţii false) şi *mecanisme de control* adecvat (Curte de Conturi, Comisie Parlamentară anticorupţie).

Problema resurselor umane necesare luptei anticorupţie s-a bucurat de un interes deosebit din partea experţilor pentru că aşa cum aprecia şi Valeriu Stoica „Nu putem avea servicii publice oneste, devotate cetăţeanului, fără funcţionari publici corecţi. Nu poate exista justiţie şi ordine publică, fără magistraţi şi poliţişti competenţi şi incoruptibili".

În acest sens, experienţa a demonstrat că o soluţie bună este elaborarea, printre altele, a „Codului etic de conduită" pentru funcţionari, poliţişti, magistraţi, vameşi, ale cărui prevederi stipulează: buna salarizare şi garantarea locului de muncă, publicarea declaraţiilor averilor funcţionarilor şi rudelor; funcţionarul şi rudele sale nu au dreptul să ceară sau să consimtă la primirea de beneficii pentru exercitarea atribuţiilor de serviciu. De asemenea, în Estonia, autorităţile au mers până la introducerea în Codul Penal a unui articol special privind corupţia, conform căruia în cazul în care funcţionarul primeşte mită pentru îndeplinirea atribuţiilor sale, face uz de funcţia sa, sau atunci când ajunge la cunoştinţa sa un caz de corupţie şi nu anunţă autorităţile, este pasibil de pedeapsă cu amenda, eliberarea din funcţie, interzicerea exercitării profesiei în anumite domenii sau chiar închisoare până la 7 ani.

Dincolo de acestea, în elaborarea strategiilor anticorupţie trebuie avută în vedere însă şi redefinirea conceptului de prevenire, deoarece costurile ei sunt mult mai reduse decât cele ale combaterii corupţiei. După părerea celor prezenţi, organizaţiile nonguvernamentale şi *mass-media* sunt principalii agenţi cu o contribuţie majoră în „formarea percepţiilor psihosociale şi în prevenirea corupţiei, prin cultură şi prin schimbarea mentalităţilor".

În această direcţie, a prevenirii corupţiei s-a înscris şi discursul ministrului de interne Dudu Ionescu, care a subliniat necesitatea schimbărilor de mentalitate pentru diminuarea fenomenului de corupţie, afirmând că, în lupta anticorupţie, trebuie avute în vedere atât măsurile punitive, cât şi măsurile preventive şi de descurajare, printre care se numără: venituri decente pentru funcţionarii publici, teste de integritate pentru funcţionarii publici, formarea unei culturi politice în sensul respectării legii şi a statului de drept, cadru legal clar, transparenţă în aplicarea legilor, dezvoltarea spiritului comunitar şi prosperitatea cetăţenilor.

Continuând ideile şi recomandările Forumului Global anticorupţie de la Washington, Conferinţa regională a ţărilor din centrul şi estul Europei a pus accentul mai mult pe prezentarea experienţelor ţărilor participante, pe analiza soluţiilor şi a strategiilor anticorupţie, decât pe enunţarea sau disecarea problemelor şi a conceptelor, urmând ca la cel de-al doilea Forum Global anticorupţie, ce se va desfăşura la Haga, în 2001, să se definească strategia comună de luptă împotriva corupţiei.

Ecaterina Balica, Radu Mitică

Statutul Comitetului de Cercetare în Domeniul Sociologiei Dreptului (Research Committee on Sociology Of Law – RCSL), afiliat Asociaţiei Internaţionale de Sociologie (ISA)[*]

Preambul

Comitetul de cercetare în domeniul sociologiei dreptului (RCSL) a fost creat de către Asociaţia Internaţională de Sociologie în anul 1962, avându-se în vedere deschiderea unui număr mai mare de oportunităţi pentru participarea membrilor individuali la acţiunile Asociaţiei în domeniul sociologiei dreptului.

Cap. 1. Scopuri şi obiective

1.1. Comitetul va acţiona, în principiu, în cadrul Asociaţiei Internaţionale de Sociologie, ca o asociaţie liberă a oamenilor de ştiinţă de pretutindeni, care activează în domeniul sociologiei dreptului sau studiilor sociojuridice, indiferent de naţionalitate, opinie şi tendinţe metodologice sau ştiinţifice.

[*] Publicat, cu ultimele modificări aduse în iulie 1999, în „RCSL NEWSLETTER" – Spring 2000, Special Election Issue. Această nouă versiune a Statutului RCSL va fi pusă în aplicare la începutul anului 2001, după supunerea sa aprobării şi exprimării votului membrilor.

1.2. Pentru a-şi putea realiza scopurile instituționale, comitetul va întreprinde următoarele măsuri:

a. asigurarea şi dezvoltarea contactelor personale şi pe linie de asociație între oamenii de ştiință care activează în sociologia dreptului sau studiilor sociojuridice din orice țară din lume;

b. stimularea, pe plan internațional, a difuzării şi schimbului de informații cu privire la dezvoltările semnificative în sociologia dreptului sau în studiile sociojuridice;

c. promovarea dezvoltării activităților ştiințifice în domeniul sociologiei dreptului sau studiilor sociojuridice;

d. facilitarea şi promovarea unor reuniuni şi cercetări, atât la nivel internațional, cât şi la nivel local, în domeniul sociologiei dreptului şi studiilor sociojuridice;

e. încurajarea recunoaşterii oficiale şi a dezvoltării sociologiei dreptului sau a relației drept-societate, ca subiect de predare la toate nivelurile, în universități, academii şi instituții similare;

f. cooperarea cu aceste instituții şi asociații care urmăresc scopuri similare în domeniul sociologiei dreptului, studiilor sociojuridice sau în domenii învecinate;

g. stabilirea de legături cu agențiile guvernamentale şi nonguvernamentale, care ar putea fi interesate în facilitarea dezvoltării cercetării în domeniul relației între drept şi societate;

h. ajutorarea activă a oamenilor de ştiință din țările nereprezentate sau mai puțin favorizate, în scopul utilizării propriilor structuri şi facilități.

Cap. 2 – Calitatea de membru

2.1. Pot fi membri cu drepturi depline în comitet indivizi care activează în domeniul cercetării, publicațiilor sau învățământului, dedicate sociologiei dreptului, studiilor sociojuridice sau domeniilor învecinate. Asociațiile care sprijină dezvoltarea studiilor sociojuridice pot fi, de asemenea, membre cu drepturi depline ale comitetului. Oamenii de ştiință sau asociațiile care nu au asemenea calificări pot fi admişi doar ca membri observatori.

2.2. Membrii individuali vor fi admişi după depunerea unei cereri adresate Secretarului RCSL, a cărui decizie va fi pusă în aplicare imediat.

2.3. Asociațiile vor fi admise de către comitetul de conducere, a cărui decizie va fi aplicată imediat şi supusă ratificării la proxima reuniune de lucru.

2.4. Membrii individuali şi asociațiile vor avea aceleaşi drepturi şi obligații. Asociațiile vor avea un vot, la fel ca şi membrii individuali, şi îşi vor exercita drepturile printr-un reprezentant sau o persoană purtătoare de cuvânt.

2.5. Membrii comitetului trebuie să plătească taxa de membru a cărei valoare va fi decisă de comitetul de conducere.

Cap. 3 – Reuniunile de lucru ale membrilor

3.1. Membrii comitetului vor fi convocați în fiecare an în cadrul unei conferințe anuale a RCSL.

3.2. Exceptând puterea de decizie descrisă în cap. 2.3. şi 4.3., membrii reuniunii de lucru vor înainta propuneri pentru activitățile viitoare şi îşi vor exprima opinia în legătură cu inițiativele propuse de comitetul de conducere.

3.3. Toți membrii individuali şi toate asociațiile vor putea lua parte la reuniunea de lucru, dar numai membrii cu drepturi pe deplin stabilite pot să voteze. Nu vor fi admişi reprezentanți.

Cap. 4 – Grupurile de lucru

4.1. Comitetul va facilita stabilirea de grupuri de lucru cu scopul de a dezvolta proiecte de cooperare ştiințifică şi interculturală în diferite subdomenii ale sociologiei dreptului. O dată recunoscute, asemenea grupuri de lucru vor acționa ca subcomitete şi se vor bucura de deplină autonomie, atât din punct de vedere organizatoric, cât şi financiar, pentru a-şi putea urmări propriile lor scopuri. Ele îşi vor putea alege proprii preşedinți, care le vor reprezenta în cadrul comitetului.

4.2. Grupurile de lucru ale RCSL vor fi constituite din cel mult zece membri individuali ai Comitetului, reprezentând cel puțin cinci țări diferite.

4.3. Formarea grupurilor de lucru va fi recunoscută de consiliul RCSL, cu majoritatea de voturi a membrilor săi, pe baza faptului atestat că activitatea membrilor grupului respectiv a avut deja rezultate. Decizia consiliului va fi pusă în aplicare imediat.

4.4. Grupurile de lucru ale RCSL îşi vor menține mandatele pe toată durata funcționării consiliului. După această perioadă, ele îşi vor reînnoi cererile de acreditare şi vor putea fi recunoscute în baza aceleiaşi proceduri descrise în cap. 4.3.

4.5. Președinții grupurilor de lucru nu pot funcționa mai mult de două mandate.

Cap. 5 – Consiliul RCSL

5.1. Consiliul va fi responsabil de activitățile instituționale și administrative ale RCSL. El va funcționa pe o durată de trei ani.

5.2. Consiliul va consta din președintele RCSL, 7 până la 10 membri aleși, coordonatori ai grupurilor de lucru recunoscute și foști președinți ai RCSL. La prima reuniune a consiliului vor fi aleși doi vicepreședinți, un secretar și reprezentanții RCSL în Asociația Internațională de Sociologie (ISA). Consiliul va trebui, desigur, să desemneze reprezentanții RCSL în cadrul consiliului de directori ai Institutului Internațional de Sociologie Juridică din Onati (Spania) și în oricare alt corp științific reprezentativ.

5.3. Președintele RCSL nu va fi reales imediat după expirarea perioadei de trei ani. Membrii aleși ai consiliului nu vor putea fi aleși mai mult de două ori în mod consecutiv.

5.4. Consiliul poate coopta cel mult patru membri observatori fără drept de vot, pentru a extinde activitățile RCSL în arii specifice sau pentru a îndeplini activități specifice. Directorul științific al Institutului Internațional de Sociologie Juridică din Onati (Spania) va fi membru observator suplimentar al RCSL, dacă nu este deja membru ales sau membru din oficiu. Dacă nu sunt membri ai consiliului, fondatorii RCSL vor fi invitați să frecventeze sesiunile consiliului.

5.5. Președintele RCSL va reprezenta comitetul în relația cu membrii acestuia și cu terți. Dacă își dă demisia, moare sau activitățile sale sunt serios afectate, împuternicirile sale vor fi exercitate de cel mai vârstnic vicepreședinte, care va fi președinte în exercițiu până la prima sesiune de votare statutară.

5.6. Secretarul va pune în aplicare inițiativele decise de consiliu, va aproba admiterea de noi membri, va reînnoi lista membrilor deja existenți și va expedia, cel puțin o dată la șase luni, un buletin de știri membrilor RCSL, pentru a-i informa despre activitățile întreprinse și planificate. Secretarul va funcționa, de asemenea, ca trezorier și în această calitate va colecta taxele de membru și va supune, în fiecare an, consiliului un buget anual al RCSL.

5.7. Pentru a se lua decizii, va fi necesar un *quorum* de cel puțin jumătate din membrii cu drept de vot ai consiliului. Consiliul va lua decizii cu majoritatea de voturi a celor prezenți, dacă nu este necesară, conform statutului, o majoritate calificată. În caz de paritate de voturi în cadrul consiliului, președintele va avea votul decisiv. În caz de necesitate sau de lipsă de *quorum*, voturile vor fi trimise prin buletin de vot expediat prin poștă sau E-mail, la propunerea președintelui.

5.8. Consiliul poate desemna un comitet executiv compus din președinte, vicepreședinți, secretar și doi membri, ale căror sarcini vor consta în rezolvarea problemelor curente care apar între reuniunile consiliului.

5.9. Anual for fi făcute rapoarte asupra fondurilor RCSL și trimise tuturor membrilor comitetului.

Cap. 6 – Alegerile

6.1. Toți membrii individuali și colectivi cu drepturi depline vor avea dreptul să voteze pentru alegerea consiliului. Toți membrii individuali îndreptățiți vor putea fi eligibili pentru funcția de președinte sau de membru al consiliului.

6.2. Alegerea va fi ținută în anul anterior expirării mandatului consiliului, la inițiativa acestuia. Consiliul va lua o decizie anume cu privire la numărul de membrii care vor fi aleși în următorul consiliu și la măsurile necesare pentru procedura de vot. Pentru această procedură, consiliul va desemna un comitet numit.

6.3. Secretarul va invita comitetul numit să identifice candidații atât pentru funcția de președinte, cât și pentru cea de membru al consiliului, verificând dacă acei candidați desemnați pentru funcția de președinte acceptă nominalizarea. În consecință, secretarul va trimite membrilor un Buletin de Informații incluzând două scrisori, una necompletată și alta indicând adresa sa obișnuită, și, în plus, un buletin de vot pe care vor fi exprimate voturi separate pentru președinte și membrii consiliului. Buletinul de vot va fi returnat în plic închis către secretar și va trebui să ajungă la acesta într-un interval de cel mult două luni. Voturile trimise după acest termen vor fi considerate invalide. Întreaga procedură va fi îndeplinită în timpul necesar, astfel ca noul consiliu să se poată reuni în proxima conferință anuală.

6.4. Toți membrii își pot da un vot pentru președinte. Dacă alegerea va fi făcută pentru șapte sau opt membri ai consiliului, ei pot da 4 voturi. Dacă alegerea este făcută pentru nouă sau zece membri ai consiliului, ei pot da cinci voturi. În caz de balotaj, va fi ales candidatul cel mai vârstnic.

Cap. 7 – Întâlnirile membrilor

7.1. Consiliul va face tot ceea ce depinde de împuternicirile sale pentru a aranja o întâlnire generală a RCSL, cel puţin o dată pe an. Întâlnirile trebuie să fie dedicate, preferenţial, unor teme specifice teoretice şi metodologice, cu toate că, în mod suplimentar, pot fi ţinute sesiuni generale. Selecţia temelor şi solicitarea de comunicări adresată participanţilor cade în responsabilitatea consiliului, în cooperare cu comitetul organizatoric local. Consiliul va stimula ţările nereprezentate în RCSL să participe şi să trimită sugestii şi contribuţii.

Cap. 8 – Amendamente ale statutului

8.1. Propunerile pentru amendamente ale statutului vor fi strânse de Secretar, apoi, mai întâi, supuse consiliului pentru discuţii, şi, ulterior, trimise, împreună cu procedura de vot, membrilor comitetului care pot vota printr-un buletin de vot expediat prin poştă, de preferinţă în anul alegerilor.

8.2. Se pot adopta amendamente ale statutului, dacă vor fi aprobate de o majoritate de două treimi din rândul celor care şi-au dat votul.

Regulă tranzitorie

O dată aprobată, noua versiune a acestor norme va intra în funcţiune începând de la 1 Ianuarie 2001.

Membrii actuali ai Consiliului Executiv al RCSL

Rogelio Pérez Perdomo, Preşedinte
André Jean Arnaud, Vicepreşedinte
Setsuo Miyazawa, Vicepreşedinte
William Felstiner, Membru executiv
David Nelken, Membru executiv
Johannes Feest, Secretar

Membrii actuali ai Consiliului RCSL

Richard Abel (Membru ales)
André-Jean Arnaud (Membru ales)
Antonio Azuela de la Cueva (Preşedinte de Grup de Lucru)
Erhard Blankenburg (Membru ales)
Jacques Commaille (Membru ales)
Maria Angelica Cuellar (Grup de Lucru)
Adam Czarnota (Grup de Lucru)
William Felstiner (Grup de Lucru)
Vincenzo Ferrari (Fost Preşedinte)
Lawrence Friedman (Membru ales)
Volkmar Gessner (Membru ales)
Jan Glastra van Loon (Fost Preşedinte)
Jean van Houtte (Fost Preşedinte)
Mavis Maclean (Membru ales şi fost Preşedinte)
Setsuo Miyazawa (Membru ales)
David Nelken (Grup de Lucru)
Vittorio Olgiati (Membru ales şi Grup de Lucru)
Stephan Parmentier (Grup de Lucru)
Francis Snyder (Grup de Lucru)
Fanny Tabak (Grup de Lucru)
David Trubek (Membru ales)

Traducerea şi adaptarea:
Dr. Sorin M. Rădulescu
(membru al RCSL)

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Year XI • 2000 • Nos. 1–2

CONTENTS

SORIN M. RĂDULESCU, Plagiarism – "calling" and "trade" 3

CREATIVITY – MODERNITY – SOCIAL CHANGE

MIRCEA MÂCIU, Structures of the Imaginary (Brief sociologic outlook) 9
BOGDAN JUNCU, The Prospective Procedure in Political Sociology 19

SOCIAL PROBLEMS OF TRANSITION

OSCAR HOFFMAN, Social Costs and/or Costs of Errors in the Romanian Transition Process 31
MONICA RAŞEEV, Education and Labour Force in the Market Economy System 37
IOANA PETRE, Romanians' Social, Political and Civic Attitudes during the Transition Period 47
HORAŢIU RUSU, Elements of Represention and Internalization of Social and Cultural Identity among the Youth in the Romanian Society 55

ANOMY AND VIOLENCE

SORIN M. RĂDULESCU, Family Violence in Romania (Press analysis) 75
OCTAVIAN MIHAIL SACHELARIE, Mass Media and Violence 99
ROXANA-GABRIELA NICULESCU, Rape as a Form of Aggression and Violence against Women in the Romanian Society 109

METHODOLOGY OF THE SOCIAL SCIENCES

PETRUŞ ALEXANDRESCU, Some Methods of Improving the Field Research based on Statistical Inquiry 119
IOAN DURNESCU, Estimation of Relapse Risk 125

SOCIAL AND POLITICAL THOUGHT

ŞTEFAN COSTEA, Ion Ghica's Contribution to the Construction of Romanian Sociology 135
ION VLĂDUŢ, Nature, Origin and Genesis of Law in Eugeniu Sperantia's Conception 145

THE ACTIVITY OF THE INSTITUTE OF SOCIOLOGY

DAN BANCIU, ION GLODEANU, The Scientific Activity of the Romanian Academy Institute of Sociology in 1999 153

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p.1 –220, Bucureşti, 2000

MARIA COBIANU-BĂCANU, LILY RAIN, OZANA CUCU-OANCEA, Evolution of Cultural and Ethnic Phenomena during the Transition Period 167

COMMENTS

IOAN FELICIAN SORAN, "Politehnica" Universitarians and the "Total Course" 183
MIHAI C. TEODORESCU, *Theodicy* of Medicine and its Forms 193

BOOK REVIEWS AND READING NOTES

SORIN M. RĂDULESCU, ANNABELLA ZOLEI, *Sociologia transsexualismului. Evaluări calitative şi studii de caz în România*, ("The Sociology of transsexualism. Qualitative evaluations and Case Studies in Romania"), Bucharest, Editura Lumina Lex, 1999 (Dana Sicoe); ELENA COBIANU, *Progresul moral*, ("Moral progress"), Bucharest, Editura Printech, 1999 (Lily Rain) 203

SCIENTIFIC LIFE

The Romanian Village and European Integration, – National Symposium, Bucharest, 22 March, 2000 (Ozana Cucu-Oancea); *Justice, the Guards, and Society against Corruption*, Regional Conference of Central and Eastern European Countries, Bucharest, 30–31 March, 2000 (Ecaterina Balica, Radu Mitică); *The Status of the Research Committee in the Field of Sociology of Law* (Research Committee on the Sociology of Law – RCSL), affiliated to the International Sociology Association (ISA) (Sorin M. Rădulescu) 209

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Année XI, • 2000 • N^os 1–2

SOMMAIRE

SORIN M. RĂDULESCU, Le plagiat – «vocation» et «profession» 3

CRÉATIVITÉ – MODERNITÉ – CHANGEMENT SOCIAL

MIRCEA MÂCIU, Les structures de l'imaginaire (Bref aperçu sociologique) 9
BOGDAN JUNCU, La démarche prospective dans la sociologie politique. 19

PROBLÈMES SOCIAUX DE LA TRANSITION

OSCAR HOFFMAN, Les coûts sociaux et/ou les coûts des erreurs dans le processus de transition en Roumanie 31
MONICA RAŞEEV, L'éducation et la main-d'œuvre dans les conditions de l'économie de marché 37
IOANA PETRE, Attitudes socio-politiques et civiques des roumains pendant la période de transition 47
HORAŢIU RUSU, Éléments de représentation et d'internalisation de l'identité socio-culturelle des jeunes roumains dans la société roumaine 55

ANOMIE ET VIOLENCE

SORIN M. RĂDULESCU, La violence familiale en Roumanie (Analyse de presse) 75
OCTAVIAN MIHAIL SACHELARIE, Les médias et la violence 99
ROXANA-GABRIELA NICULESCU, Le viol comme forme d'agression et de violence contre la femme dans la société roumaine 109

MÉTHODOLOGIE DES SCIENCES SOCIALES

PETRUŞ ALEXANDRESCU, Modalités d'amélioration des recherches de terrain qui reposent sur le sondage statistique 119
IOAN DURNESCU, L'estimation du risque de récidive 125

PENSÉE SOCIALE ET POLITIQUE

ŞTEFAN COSTEA, La contribution de Ion Ghica à la création de la sociologie roumaine 135
ION VLĂDUŢ, La nature, l'origine et la genèse du droit dans la conception d'Eugeniu Speranţia 145

L'ACTIVITÉ DE L'INSTITUT DE SOCIOLOGIE

DAN BANCIU, ION GLODEANU, L'activité scientifique de l'Institut de Sociologie de l'Académie Roumaine en 1999 153

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 1–220, Bucureşti, 2000

MARIA COBIANU-BĂCANU, LILY RAIN, OZANA CUCU-OANCEA, Évolution du phénomène culturel et du phénomène ethnique pendant la période de transition 167

COMMENTAIRES

IOAN FELICIAN SORAN, Les universitaires polytechniciens et le „cours total" 183
MIHAI C. TEODORESCU, La théodicée de la médecine et ses formes 193

COMPTES RENDUS ET NOTES DE LECTURE

SORIN M. RĂDULESCU, ANNABELLA ZOLEI, *Sociologia transsexualismului. Evaluări calitative şi studii de caz în România* (La sociologie du transsexualisme. Évaluations qualitatives et études de cas en Roumanie), Bucarest, Editura Lumina Lex, 1999 (Dana Sicoe); ELENA COBIANU, *Progresul moral* (Le progrès moral), Bucarest, Editura Printech, 1999 (Lily Rain) 203

VIE SCIENTIFIQUE

Le village roumain et l'intégration européenne – Symposion national, Bucarest, 22 mars 2000 (Ozana Cucu-Oancea); *La justice, les forces de l'ordre et la société contre la corruption* – Conférence régionale des pays de l'Europe Centrale et de l'Est, Bucarest, 30-31 mars, 2000 (Ecaterina Balica, Mitică Radu); *Le Statut du Comité de Recherche dans le domaine de la sociologie du droit*, (Research Committee on the Sociology of Law – RCSL), affilié à l'Association Internationale de Sociologie (ISA) (Sorin M. Rădulescu) 209

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches.

În atenţia colaboratorilor noştri:

Vă rugăm să aveţi în vedere ca articolele şi studiile trimise redacţiei noastre să fie de aprox. 10 pag. (cca 3000 semne/pag.). Primim textele procesate pe suport magnetic prin e-mail: isar@ns.isar.acad.ro sau prin Fax 3374178.

De asemenea, vă rugăm să însoţiţi articolul dv. de un rezumat (aprox. ½ pag.) în limba engleză sau în limba română şi o scurtă prezentare a autorului (titluri ştiinţifice, instituţia, domenii de interes).

Menţionăm că responsabilitatea cu privire la originalitatea şi conţinutul textelor trimise revine autorului.

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistelor apelaţi la serviciile de abonamente prin oficiile poştale şi factorii poştali.

Abonamentele din străinătate se primesc la:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, P.O. Box 5–24, Bucureşti, România, RO-76117, Tel. 401-411 90 08, Tel./Fax 401-410 39 83; 401-410 34 48.

RODIPET S.A., Piaţa Presei Libere, nr. 1, P.O. BOX 33-57, Bucureşti, România; Fax: 401-222 6407; Tel: 401-618 5103, 401-222 4126;

ORION PRESS IMPEX 2000, P.O. BOX 77–19, Bucureşti 3 – România, Tel. 653 79 85, Fax (401) 324 06 38.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ISSN 1224-9262

„Revista Română de Sociologie", serie nouă, anul XI, nr. 1–2, p. 1–220, 2000